

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA-RESTORASYON PROGRAMI**

**TOPKAPI SARAYI HAREMİNDEKİ HÜNKAR
SOFASI VE ÇEVRE YAPILARININ YAPISAL VE
DEKORATİF DÖNÜŞÜMLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH VOLKAN TOKMAK

İSTANBUL, 2022

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA-RESTORASYON PROGRAMI**

**TOPKAPI SARAYI HAREMİNDEKİ HÜNKAR
SOFASI VE ÇEVRE YAPILARININ YAPISAL VE
DEKORATİF DÖNÜŞÜMLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FATİH VOLKAN TOKMAK
(180211014)**

**Danışman
(Prof. Dr. Hasan Fırat Diker)**

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL, 2022

07/10/2022

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Koruma-Restorasyon Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi 180211014 numaralı Fatih Volkan TOKMAK'ın hazırladığı "Topkapı Sarayı Haremindeki Hünkar Sofası ve Çevre Yapılarının Yapısal ve Dekoratif Dönüşümlerinin İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 07/10/2022 Cuma günü saat 11:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Prof. Dr. Hasan Fırat DİKER (Danışman)	KABUL
2. Doç. Dr. Mine ESMER	KABUL
3. Dr. Öğr. Üyesi Fatma SEDES	KABUL
4.	
5.	
6. (İkinci Danışman)*.....	

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatih Volkan Tokmak

DÜZELTME METNİ

1. Ekler düzenlendi.
2. Görsel listesi düzenlendi.

TEŞEKKÜR

Lisans eğitiminin ilk günlerinde tanıma fırsatı bulduğum, bu tez konusunu kendileriyle çalışmaktan mutluluk duyduğum tez danışmanım Prof. Dr. Hasan Fırat Diker'e, tez araştırma sürecinde bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürü Restorasyon Uzmanı Nevhiz Koyukan'a, Dr. Öğr. Üyesi Fatma Sedes'e, Osmanlı arşiv belgelerimin tercümesinde yardımcı olan Halil Sümer'e; Milli Saraylar Restorasyon Dairesi Başkanlığına, Topkapı Sarayı Dairesi Başkanlığına, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'ne, İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'ne, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'ne, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ne; hayatım boyunca aldığım her kararda beni destekleyen, her zaman yanımda olduklarını hissettiren, beni motive eden kıymetli babam Metin Tokmak'a , annem Nejla Tokmak'a; Anlayış ve sabırla beni destekleyen, bana olan inancını kaybetmeyen, her sorunda yanımda olan sevgili eşim Seda Tokmak'a varlıkları ile dünyamı güzelleştiren kızım İzgi Lina Tokmak'a oğlum Metin Alp Tokmak'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma yakın zamanda kaybettiğim, rahmet, minnet ve özlemle andığım sevgili babam Metin Tokmak'a ithaf edilmiştir.

Fatih Volkan Tokmak

TOPKAPI SARAYI HAREMİNDEKİ HÜNKAR SOFASI VE ÇEVRE YAPILARININ YAPISAL VE DEKORATİF DÖNÜŞÜMLERİNİN İNCELENMESİ

Fatih Volkan Tokmak

ÖZET

İstanbul sahip olduğu eşsiz mimari dokusu ve stratejik konumu gereği fetihle birlikte Osmanlı İmparatorluğunun yönetim yeri olmuştur. Fatih Sultan Mehmet ilk olarak Eski Sarayı yaptırmış ve ikamet etmiştir. 15.yüzyıl sonlarında ise İstanbulun her noktasına hakim, Marmara Denizi, Boğaziçi ve Haliç arasında kalan bölgede yeni bir saray (Topkapı Sarayı) inşa ettirmiştir. Hanedanın ikametgahı ve devletin yönetim yeri olarak 19. yy ikinci yarısına kadar yaklaşık dört yüzyıl, yirmi dört farklı padişah tarafından ikametgah olarak kullanılmıştır.

Topkapı sarayı'nda Birun, Enderun ve Harem bölümleri vardır. Topkapı Sarayının en özel mekanı Harem bölümüdür. Harem, Saray'ın ikinci ve üçüncü avlu sınırları arasında Haliç cephesinde yer almaktadır. Harem Padişah'ın ve ailesinin yaşadığı özel bir bölümdür. Ayrıca haremde, Valide Sultan, Cariyeler, İkballer, Hasekiler, Karaağalar, Ustalar, Kalfalar gibi sınıflar yaşamıştır. Hünkar odaları, harem bölümünün oluşması ve şekillenmesini sağlayan yapılardır. Sultanların değişmesi ve bu değişimle birlikte getirdikleri yeni Harem halkı ve hiyerarşisi, Saray'ın mimarisinde etkili olmuştur. Dönem ihtiyaçlarına göre yapılar eklenmiş, çıkartılmış, onarılmış ya da işlevsel değişiklikler yapılmıştır. Deprem ve yangın gibi afetler sonrasında yapılan onarımlar da Saray'ın yapısal hiyerarşisini ve mimarisini etkilemiştir. Sonuç olarak mekan ilaveleri, mekan işlev değişiklikleri, mekan kayıpları, zorunlu imar faaliyetleri ve yapılan onarımlar harem bölümü mekanlarının yapısal ve dekoratif açıdan değişmesine ve dönüşmesine sebep olmuştur.

Harem, padişahların özel yaşam alanı olduğu için tarihsel süreçte gizli tutulmuştur, bu durum mekanların kullanım amaçlarını ve yapılan dönüşüm ve onarımları tespit etmeyi zorlaştırmıştır. Harem bölümü Hünkar'a ait mekanların mimari dönüşümlerinin aydınlatılması amacıyla Hünkar Sofası, III. Murad Odası, III. Selim Odası, III. Ahmed Has Odası, I. Ahmet Has Odası, I. Abdülhamid Odası, III. Osman Taşlığı, III. Osman Köşkü, Hünkar ve Valide Sultan Hamamları ve bu yapıların çevresindeki yapısal dönüşümler incelenmiştir.

Tez çalışmam kapsamında, İstanbul'un fethinden başlanarak kronolojik olarak günümüze kadar Topkapı Sarayı Harem Bölümü Hünkar Sofası ve çevre yapılarının varoluşları, geçirdiği işlevsel ve yapısal dönüşümler ele alınmıştır. Yazılı ve görsel (fotoğraf, gravür, vb.) kaynaklardan toplanan bilgiler ışığında, şematik planlarla desteklenerek yapıların tarihsel gelişimleri, mimari özellikleri, yapım, onarım ve restorasyon süreçleri hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Topkapı Sarayı, Harem, hünkar mekanları, mimari dönüşüm, İstanbul, Osmanlı.

**AN INVESTIGATION OF THE STRUCTURAL AND
DECORATIVE TRANSFORMATIONS OF HUNKAR SOFA AND
THE ENVIRONMENTAL STRUCTURES IN THE HAREM OF
TOPKAPI PALACE**
Fatih Volkan Tokmak

ABSTRACT

Due to its unique architecture texture and strategic location, İstanbul became the administrative center of the Ottoman Empire after the conquest. Fatih Sultan Mehmet first built and resided in the Old Palace. At the end of the 15th century, he had a new palace (Topkapi Palace) built in the region between the Marmara Sea, the Bosphorus and the Golden Horn, which dominates every corner of İstanbul. As the residence of the dynasty and the palace of administration of the stage, it was used as a residence by twenty-four different sultans for about four centuries until the second half of the 19th century.

There are Birun, Enderun and Harem sections in Topkapı Palace. The most special place of Topkapı Palace is the Harem section. The Harem is located on the Golden Horn front between the second and third courtyards of the Palace. The Harem is a special section where the Sultan and his family live. In addition, classes such as the Valide Sultan, Concubines, Igbals, Hasekis, Karaagas, Masters and Journeymen lived in the harem. The sultan's chambers are the structures that provide the formation and shaping of the harem section. The change of the sultans and the new Harem people and hierarchy they brought with this change were influential in the architecture of the Palace. Buildings were added, removed, repaired or functional changes were made according to the needs of the period. The reconstructions made after disasters such as earthquakes and fires affected the structural hierarchy and architecture of the Palace. As a result, space additions, space functional changes, space losses, compulsory zoning activities and repairs have caused the spaces of the harem section to change and transform in structural and decorative terms. Since the harem was the private living space of the sultans, it was kept secret in the historical process, which made it difficult to determine the purpose of use of the places and the transformations and repairs made. Hünkâr Sofası, III. Murad Room, III. Selim Room, III. Ahmed Has Chamber, I. Ahmet Has Chamber, I. Abdulhamid Chamber, III. Osman Tasligi, III. Osman Mansion, Hünkâr and Valide

Sultan Baths and the structural transformations around these structures were examined.

Within the scope of my thesis, the existence, functional and structural transformations of the Topkapı Palace Harem Section, the Sultan's Sofa and its surrounding structures, are discussed chronologically, starting from the conquest of İstanbul. In the light of the information gathered from written and visual (photographs, engravings, etc.) sources, information was given about the historical developments, architectural features, construction, repair and restoration processes of the buildings, supported by schematic plans.

Keywords: Topkapi Palace, Harem, sultan's places, architectural transformation, Istanbul, Ottoman.

ÖNSÖZ

Tez çalışmamda, Topkapı Sarayı'nın Harem bölümünün Hünkar Sofası ve Çevre Yapılarının, yazılı ve görsel kaynaklar ışığında, 15. yy - 21. yy arasında sarayın genel durumu, tarihsel süreçteki mimari dönüşümleri incelenmiş ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Topkapı Sarayı Harem bölümü Osmanlı hanedanının evi olduğu için özelleşmiş bir alandır. Sarayın diğer bölümlerine nazaran gizli tutulan Harem bölümüyle ilgili seyyahların aktarımları, gravürlerde görülen mekanlar, resimlerde yer alan mekanlar sadece hamremi varlığının belirtilmesiyle sınırlı kalmıştır. Çünkü Harem'e sadece Osmanlı hanedanı ve haremde görevli olan bazı sınıflar dışında kimse girememiştir. Harem giriş çıkışları çok iyi korunmuştur. Günümüzde de Harem bölümünde yapılan Restorasyon çalışmaları kapsamında Harem'in özellikle Hünkar odalarının bir kısmı ziyaretçiye kapalı durumdadır. Bu durum çalışmayı zorlaştıran taraf olmuştur.

Çalışmanın kapsamında, Harem bölümü Hünkar Sofası ve Çevre yapılarını (Hünkar Sofası, III. Osman Taşlığı, III. Osman köşkü, III. Murad Odası, III. Selim Odası, III. Ahmed Odası, I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, Hünkar ve Valide Sultan Hamamları) konu alan tezler, süreli yayınlar, kitaplar, makaleler, arşiv belgeleri, gravürler, resimler, haritalar, eski fotoğraflar, seyyahların anlatımları, restorasyon ve restitüsyon çalışmaları, incelenmiştir. Tüm bu veri toplama süreci sonunda Harem bölümü Hünkar Sofası ve çevre yapılarının yapılışından günümüze kadar geçirdiği tüm değişim ve dönüşümler tek bir kaynaktan bir araya getirilmesi, Harem bölümlerinin mimari ve yapısal anlamda aydınlatılması bu çalışmanın temel amacıdır. Bu kapsamda mekanların kullanıcıları, dönem üslupları ve malzeme analizleri de dikkate alınarak mimari ve yapısal dönüşümler hipotetik restitüsyon planlarıyla desteklenmiştir.

Haziran, 2022

Fatih Volkan Tokmak

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
GÖRSEL LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. HAREM	5
1.1. HAREM KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ÖRNEKLERİ	5
1.2. OSMANLI SARAYLARINDA HAREM.....	6
1.3. TOPKAPI SARAYINDA HAREM TEŞKİLATI.....	13
1.3.1. Hünkar.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	16
2. TOPKAPI SARAYI HAREM-İ HÜMAYUNU.....	16
2.1. KAYNAKLARDA HAREM-İ HÜMAYUN	19
2.2. HAREM-İ HÜMAYUNUN MİMARİ ÖZELLİKLERİ	21
2.3. HAREM-İ HÜMAYUNUN BÖLÜMLERİ	27
2.3.1. Valide Sultan Taşlığı.....	27
2.3.2. İkballer (Gözdeler) Taşlığı.....	28
2.3.3. Cariyeler Taşlığı.....	30
2.3.4. Karaağalar Taşlığı	32
2.3.5. Hünkar Mekanları	35
2.3.6. III. Osman Taşlığı	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	40
3. HÜNKAR MEKANLARI.....	40
3.1. İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ	41
3.2. MİMARİ TANIMI	45
3.3. HÜNKAR MEKANLARI VE BÖLÜMLERİ	47
3.3.1. Hünkar Sofası.....	48

3.3.2. Hünkar ve Valide Sultan Hamamları	54
3.3.2.1. Hünkar Hamamı.....	55
3.3.2.2. Valide Sultan Hamamı	59
3.3.3. I. Abdülhamid Odası	61
3.3.4. III. Selim Odası	64
3.3.5. III. Ahmed Has Odası (Yemiş Odası)	67
3.3.6. I. Ahmet Has Odası.....	70
3.3.7. III. Murad Odası.....	72
3.4. YÜZYILLARA GÖRE DÖNÜŞÜMÜ	76
3.4.1. 15. Yüzyıl	76
3.4.2. 16. Yüzyıl	81
3.4.3. 17. Yüzyıl	86
3.4.4. 18. Yüzyıl	92
3.4.5. 19. Yüzyıl	95
3.4.6. 20. Yüzyıl	98
3.4.7. 21. Yüzyıl	107
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	119
4. III. OSMAN TAŞLIĞI	119
4.1. İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ	121
4.2. MİMARİ TANIMI	122
4.3. III. OSMAN TAŞLIĞI BÖLÜMLERİ.....	125
4.3.1. III. Osman Köşkü	126
4.3.2. Koridor	128
4.4. YÜZYILLARA GÖRE DÖNÜŞÜMÜ	129
4.4.1. 15. Yüzyıl	129
4.4.2. 16. Yüzyıl	131
4.4.3. 17. Yüzyıl	133
4.4.4. 18. Yüzyıl	135
4.4.5. 19. Yüzyıl	137
4.4.6. 20. Yüzyıl	139
4.4.7. 21. Yüzyıl	142

SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA	156
EKLER.....	162

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1. 1: Bursa Beg Sarayı Gravür.....	8
Görsel 1. 2: Bursa Beg Sarayı planı, Suphi Bey, 1861. (H. Yılmaz'dan s.62)	8
Görsel 1. 3: Edirne Sarayı Planı, Rıfat Osman,1909.....	10
Görsel 1. 4: Edirne Sarayı Planı, Gravür, 1800'ler. (M. Özer, 2014, s. 11).....	11
Görsel 1. 5: Matrakçı'dan Eski Saray, 1537. (N. Seçkin, 1990, s. 21)	11
Görsel 1. 6: Esli Saray, 1541 Yangını sonrası yeniden inşa edilmiş hali.....	13
Görsel 1. 7: Harem Gravür, Topkapı Sarayı, Melling, 1819.....	14
Görsel 1. 8: Fatih Sultan Mehmed temsili(Centile Bellini,National Gallery,Londra)15	
Görsel 2. 1: Sarayı Bab-ı Hümayun kapısı (F. V. Tokmak, 2021)	16
Görsel 2. 2: 19. yy. ortaları Topkapı Saray giriş kapısı.	17
Görsel 2. 3: Topkapı Sarayı Planı, Ekol Yapı İnş., 2015	18
Görsel 2. 4: Harem Bahçesi, Jean-Baptise Hilaire (1753-1822).....	19
Görsel 2. 5: De Le Boullaye Le Gouz, 17. yüzyıl Topkapı Sarayı.	20
Görsel 2. 6: Topkapı Sarayı gravürü, Jaspar Isaac, 1654.....	20
Görsel 2. 7: Harem çatı planı, Harem bölümleri	21
Görsel 2. 8: Harem Planı.....	22
Görsel 2. 9: Harem, 2016 (TSA).....	23
Görsel 2. 10: III. Murad Odası, 16. yy çinileri.....	24
Görsel 2. 11: III. Murad Has Odası, ocak.	25
Görsel 2. 12: Harem, 2004 (TSMA)	26
Görsel 2. 13: Harem Planı'nda Valide Sultan Taşlığı ve çevre yapıları.	27
Görsel 2. 14: Valide Sultan Taşlığı (Fatih Volkan Tokmak, 2022)	28
Görsel 2. 15: Harem Planı'nda İkballer Taşlığı.	29
Görsel 2. 16: İkballer (Gözdeler) Taşlığı (F.V. Tokmak, 2022)	29
Görsel 2. 17: Harem Planı'nda Cariyeler Taşlığı.....	30
Görsel 2. 18: Cariyeler Taşlığı Zemin Kat Planı (Sedes Mimarlık Arşivi).....	31

Görsel 2. 19: Cariyeler Taşlığı (F.V. Tokmak, 2022).....	32
Görsel 2. 20: Harem Planı'nda Karaağalar Taşlığı.	33
Görsel 2. 21: Karaağalar Taşlığı Zemin Kat Planı.(Sedes Mimarlık Arşivi).....	34
Görsel 2. 22: Karaağalar Taşlığı, 2022	34
Görsel 2. 23: Harem Planı'nda Hünkar mekanları.	35
Görsel 2. 24: III. Murad Has Odası (F. V. Tokmak, 2021).....	36
Görsel 2. 25: I. Abdülhamid Odası, 2019 (TSMA).....	36
Görsel 2. 26: Harem Planı'nda III. Osman Taşlığı.	37
Görsel 2. 27: III. Osman Taşlığı Zemin Kat Planı.(Sedes Mimarlık Arşivi)	38
Görsel 2. 28: III. Osman Taşlığı'nın Hünkar Mekanları Cephesi, 2019 (TSMA)	39
Görsel 2. 29: III. Osman Taşlığı ve Hünkar Odaları (TSMA, 2019)	39
Görsel 3. 1: Harem Planı'nda Hünkar mekanları..	40
Görsel 3. 2: Hünkar Sofası (F. V. Tokmak, 2022).....	41
Görsel 3. 3: III. Murad Has Odası, 2022 (F. V. Tokmak).....	42
Görsel 3. 4: Hünkar Hamamı, 2021 (TSMA).....	43
Görsel 3. 5: I. Abdülhamid Odası, 2019 (TSMA).....	43
Görsel 3. 6: III. Selim Odası, 2019 (TSMA).....	44
Görsel 3. 7: III. Ahmed Odası (Yemiş Odası), 2007 (TSMA).....	45
Görsel 3. 8: Harem bölümü (Ekol Yapı İnş., 2015)	46
Görsel 3. 9: Harem bölümünde Hünkar mekanları (Ekol Yapı İnş., 2015)	47
Görsel 3. 10: Mevut Planda Hünkar Sofasının gösterimi.....	49
Görsel 3. 11: Hünkar Sofası, 2006 (TSMA)	49
Görsel 3. 12: Hünkar Sofası (Ahmet Hamdi Arşivi).....	50
Görsel 3. 13: Hünkar Sofası'ndan hamam koridoru (Ahmet Hamdi Arşivi)	51
Görsel 3. 14: Hünkar Sofası Kubbesi (F.V.Tokmak, 2022).....	51
Görsel 3. 15: Hünkar Sofası (F.V. Tokmak, 2022)	53
Görsel 3. 16: Hünkar Sofası dönem detayı (F.V. Tokmak, 2022)	53
Görsel 3. 17: Hünkar ve Valide Sultan Hamamları (Ekol Yapı İnş., 2015).....	54
Görsel 3. 18: Hünkar Hamamı (Ekol Yapı İnş., 2015)	55
Görsel 3. 19: Selsebil, Hünkar Hamamı.....	56
Görsel 3. 20: Hamamda Hünkar'ın kullandığı bölüm.....	56

Görsel 3. 21: Hünkar Hamamı, 7 farklı katman detayı (F.V. Tokmak, 2022)	57
Görsel 3. 22: Hünkar Hamamı, 2020 (TSMA).....	58
Görsel 3. 23: Valide Sultan Hamamı (Ekol Yapı İnş., 2015).....	59
Görsel 3. 24: Valide Sultan Hamamı kubbesi (Fil gözü cam detayı).....	60
Görsel 3. 25: Valide Sultan Hamamı (F.V. Tokmak, 2022)	60
Görsel 3. 26: Mevcut Planda I. Abdülhamid Odası gösterimi.	62
Görsel 3. 27: I. Abdülhamid Odası, 2019 (TSMA).....	63
Görsel 3. 28: I. Abdülhamid Odası, 2019 (TSMA).....	63
Görsel 3. 29: Mevcut Planda III. Selim Odası gösterimi.(Sedes Mimarlık Arşivi) ..	64
Görsel 3. 30: III. Selim Odası, 2019 (TSMA).....	65
Görsel 3. 31: III. Selim Odası, 2019 (TSMA).....	66
Görsel 3. 32: Mevcut Planda III. Ahmet Has Odası gösterimi.	67
Görsel 3. 33: III. Ahmed Odası (Yemiş Odası), 2019 (TSMA).....	68
Görsel 3. 34: III. Ahmed Odası Tavan görseli (Yemiş Odası), 2019 (TSMA).....	69
Görsel 3. 35: Mevcut Planda I. Ahmet Has Odası gösterimi.	70
Görsel 3. 36: I. Ahmet Odası (TSA)	71
Görsel 3. 37: Mevcut Planda III. Murat Odası gösterimi.	73
Görsel 3. 38: III. Murad Odası (F.V. Tokmak, 2022)	73
Görsel 3. 39: III. Murad Odası giriş ve bekleme sofası, sağdaki kapı III. Murad Has Odası giriş kapısı, Soldaki kapı Hünkar Sofası giriş kapısıdır.	74
Görsel 3. 40: III. Murad Has Odası (F.V. Tokmak, 2022).....	75
Görsel 3. 41: III. Murad Has Odası üç kademeli çeşme ve Hünkar Sofasına açılan kapı. (F.V. Tokmak, 2022)	75
Görsel 3. 42: Fatih Dönemi Yeni Saray Planı (M. Anhegger, 1986, Ek:7)	76
Görsel 3. 43: Ekrem Hakkı Ayverdi'nin planında Harem'in gösterimi.....	77
Görsel 3. 44: Fatih Dönemi, Sur-i Sultani Planı'nda Valide Sultan Taşlığı. (Abdurrahman Şeref Bey'den) (Eldem-Akozan, 1982, L. 4)	79
Görsel 3. 45: 15. yy. Harem'in batı bölümü	80
Görsel 3. 46: Harem'in Alt Yapısında 16. yüzyıl başı	81
Görsel 3. 47: İstanbul haritasında Topkapı Sarayı'nda Harem, 1537 yılları, Matrakçı Nasuh.	82

Görsel 3. 48: III. Murad Dönemi Sonrası Harem, Lokman, Hünername'den, 1581-1582.	83
Görsel 3. 49: III. Murad Dönemi'nde İstanbul Planı'nda Topkapı Sarayı Haremi, Hünername, 1584-1585. (Ş Rado, 1969, s. 45).....	84
Görsel 3. 50: 16. yy. sonu Restitüsyonunda Topkapı Sarayı Planı'nda Harem. (Eldem-Akozan, 1982, L. 21)	85
Görsel 3. 51: Willem Van de Velde'nin 17. yy. (1660) Ortalarına ait Haliç Panoraması'nda Harem yapılarının cepheleri.	87
Görsel 3. 52: Joseph Grelot'a ait Haliç cephesi gravüründe Hünkar Mekanlarının Cepheleri, 1680.....	87
Görsel 3. 53: Claes Ralamb'ın Planında Harem'in Gösterimi, 1657-1658. (G. Necipoğlu, 2014, s. 346).....	88
Görsel 3. 54: Eldem-Akozan'ın 17. Yüzyıl başı Harem Haliç cephesi restitüsyonunda hünkar mekanlarının cephe gösterimi.	89
Görsel 3. 55: Wilhelm Dillich, 17. Yüzyıla ait gravüründe Harem	90
Görsel 3. 56: 17. yy. Harem batı bölümü	91
Görsel 3. 57: Grelot ve Loos'un gravürlerinden yararlanılarak yapılan Harem Haliç Cephesi'nin 17. yy. sonu 18. yy başı restitüsyon denemesinde Hünkar Mekanlarının gösterimi. (G. Tanyeli, 1988, Plan 5).....	93
Görsel 3. 58: Harem Haliç Cephesi, 18. yy. (Anhegger, 1986, s. 11).....	93
Görsel 3. 59: 18. yy. Harem batı bölümü.	94
Görsel 3. 60: 1800'lerde Barbie Du Bocage Jean-Denis'in Topkapı Sarayı planında Harem'in gösterimi.	95
Görsel 3. 61: 19. yy. Harem batı bölümü.	97
Görsel 3. 62: Vedat Tek'in 1907 Topkapı Sarayı vaziyet planı.....	98
Görsel 3. 63: Vedat Tek'in 1907 yılı planında görülen, 20. yy. onarımlarında kaldırılmış merdiven gösterimi.	99
Görsel 3. 64: Hünkar Sofası pendentif onarımları (Anhegger).....	101
Görsel 3. 65: Hünkar Sofası Haliç cephesi (Fatih Volkan Tokmak,2019)	103
Görsel 3. 66: Hünkar Sofası Eski Saray görünümü ve günümüzdeki görünümü ...	104
Görsel 3. 67: III. Murad Köşkü bacası onarım öncesi ve sonrası görünüşü	106
Görsel 3. 68: Harem Planı'nda Hünkar mekanları	107

Görsel 3. 69: Hünkar Sofası 2011-2012 Onarımları öncesi görünümü, 2006 (TSMA)	108
Görsel 3. 70: Hünkar Sofası 2011-2012 Onarımları öncesi görünümü.....	109
Görsel 3. 71: Hünkar Sofası, 2021 (F. V. Tokmak).....	109
Görsel 3. 72: Hünkar Sofası Kubbesindeki hat yazısının 2011-2012 Onarımları öncesi görünümü (Y. Mimar N. Koyukan Arşivi).....	110
Görsel 3. 73: Hünkar Sofası Valide Bölümünde sergilenen sütun başlığının 2011-2012 onarım öncesi ve sonrası görünümü (Y. Mimar N. Koyukan Arşivi)	110
Görsel 3. 74: Hünkar Sofası duvarları 2011-2012 Onarımları kapsamında ortaya çıkartılan malakari motifler (Y. Mimar N. Koyukan Arşivi)	111
Görsel 3. 75: Hünkar Sofası hamam cephesi 2011-2012 onarımları öncesi ve onarım sonrası görünümü.....	112
Görsel 3. 76: III. Osman Taşlığı'ndan Hünkar Mekanları Cepheleri, Restorasyon öncesi, 2019 (TSMA)	113
Görsel 3. 77: I. Abdülhamit Odası iç duvar yüzeylerinde bulunan kalemişi süslemelerin 2009 yılı ve 2022 yılı öncesi-sonrası karşılaştırmalı gösterimi ...	115
Görsel 3. 78: III. Selim Odası'nın 2018-2022 onarım öncesi sonrası görünümü ...	117
Görsel 3. 79: III. Selim Meşk Odası cephe renk bulguları.....	118
Görsel 4. 1: III. Osman Taşlığı gösterimi. (Ekol Yapı İnş., 2015).....	119
Görsel 4. 2: III. Osman Taşlığı ve Köşkü (TSMA, 2019).....	120
Görsel 4. 3: III. Osman Taşlığı ve çevre yapıları (TSMA, 2019)	120
Görsel 4. 4: III. Osman Taşlığı (TSMA, 2019).....	121
Görsel 4. 5: III. Osman Taşlığı ve Hünkar Odaları (TSMA, 2019)	122
Görsel 4. 6: Mevcut Planda III. Osman Taşlığı gösterimi.	123
Görsel 4. 7: III. Osman Taşlığı Duvar Süslemeleri (TSMA, 2019).....	124
Görsel 4. 8: III. Osman Taşlığı (Sedes Mimarlık Arşivi,2012).....	124
Görsel 4. 9: III. Osman Taşlığı ve III. Osman Köşkü (TSMA, 2019)	125
Görsel 4. 10: III. Osman Köşkü gösterimi.	126
Görsel 4. 11: III. Osman Köşkü (F.V. Tokmak, 2022)	127
Görsel 4. 12: III. Osman Köşkü iç mekan görünümü (TSMA, 2019).....	128
Görsel 4. 13: 15. yy. Harem'in batı bölümü	130

Görsel 4. 14: İstanbul panoramasında Harem, 1559, M. Lorichs.	131
Görsel 4. 15: 16. yy. Harem batı bölümü	132
Görsel 4. 16: 17. yy. Harem batı bölümü	134
Görsel 4. 17: 18. yy. Harem batı bölümü	136
Görsel 4. 18: 19. yy. Harem batı bölümü	138
Görsel 4. 19: III. Osman Köşkü 1956-1962 Onarım öncesi sonrası	139
Görsel 4. 20: Harem Bahçesinden III. Osman Köşkü ve III. Selim Odası, 1968-69 Onarımları (Encümen Arşivi)	140
Görsel 4. 21: III. Osman Taşlığı ve Köşkü gösterimi. (Ekol Yapı İnş., 2015)	143
Görsel 4. 22: III. Osman Taşlığı ve III. Osman Köşkü, 2019 (TSMA)	143
Görsel 4. 23: III. Osman Köşkü taşlık cephesi raspa uygulaması (TSA, 2022).....	144
Görsel 4. 24: III. Osman Köşkü haliç cephesi 2018-2022 onarımları.....	146
Görsel 4. 25: III. Osman Köşkü haliç cephesi araştırma noktası	147
Görsel 4. 26: III. Osman Köşkü taşlık ve haliç cepheleri araştırma noktalar	147
Görsel 4. 27: III. Osman Köşkü taşlık cephesi (Güryapı Arşivi, 2021).....	148
Görsel 4. 28: III. Osman Köşkü taşlık cephesi restorasyon öncesi sonrası.....	149
Görsel 4. 29: III. Osman Köşkü taşlık cephesi restorasyon öncesi sonrası.....	149
Görsel 4. 30: III. Osman Köşkü orta oda, restorasyon öncesi (TSMA,2019).....	150
Görsel 4. 31: III. Osman Köşkü, Koridor yanı, Restorasyon öncesi, 2019 (TSMA)	151
Görsel 4. 32: III. Osman Köşkü, kuzeydoğu yönündeki oda, Restorasyon öncesi (TSMA,2019).....	151
Görsel 4. 33: III. Osman Taşlığı koridor bölümü restorasyon öncesi sonrası.....	153

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi
B. T.	Belge Tarihi
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
E.T.	Erişim Tarihi
H.	Hicri
k.g.	Karşı görüş
M.	Miladi
R.	Resim
s.	Sayfa/sayfalar
TSA	Topkapı Sarayı Arşivi
TSM	Topkapı Sarayı Müzesi
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSK	Topkapı Sarayı Kütüphanesi
İRAM	İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
Y.B.	Yer Bilgisi
yy	Yüzyıl
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

GİRİŞ

İstanbul'un fethi sonrası Fatih Sultan Mehmet, Bizans döneminde Forum Tauri olarak adlandırılan günümüzde Beyazıt Meydanı'nın kuzeybatı köşesinde bulunan İstanbul Üniversitesi'nin bulundu yerde Saray-ı Atik'i (Eski Saray) yaptırmıştır. Burayı bir süre ikametgahı olarak kullanmıştır. Şehire daha hakim bir noktada, kaynaklardan anlaşıldığı üzere Edirne Sarayı kurgusunu andıran yeni bir saray yaptırmaya karar vermiştir. Fatih Sultan Mehmet, Marmara denizi, Boğaziçi ve Haliç'e hakim bir konumda zeytinlik olarak adlandırılan bölgede, eski Bizans akropolünün bulunduğu yere Saray-ı Cedid-i Amire 'yi (Yeni Saray) yaptırmıştır. Yapıldığı tarihten 19. yy.'a kadar Saray-ı Cedid-i Amire (Yeni Saray) adıyla bilinen, bu dönemden sonra Topkapusu Sahil Saray'ından adını alarak Topkapı Sarayı olarak bilinen adını almıştır.

Topkapı Sarayı, Ayasofyanın arkasına tesadüf eden Babühümayun kapısının üzerinde bulunan kitabede yer alan yapım tarihine yani 1478 yılına tarihlenir. Saray, Birun, Enderun ve Harem bölümlerinden oluşur. Bu bölümler birbirinden keskin sınırlarla ayırılır ancak kontrollü geçişlerle bağlantı kurulabilmektedir. Çalışmanın temel konusu olan Harem, Sarayın en mahrem mekanıdır. Hünkar , Hünkarın ailesi ve hanedana yardımcı olarak görevli olanlar dışında hareme girişler mümkün olmamıştır. Harem bölümü, kendi içerisinde bir sosyal yaşam alanı oluşturmuştur.

Konunun Amacı

Topkapı Sarayı, 19. yüzyıl yarısına kadar dört yüzyıl Osmanlı devletinin yönetim yeri ve hanedanın ikametgahı olmuştur. Bu süreçte 24 hünkar tahta çıkmıştır. Her hünkarın Hareme ayrı bir önem vermesi yapısal gelişimin ve dönüşümün temelini oluşturmuştur. Aynı zamanda yüzyıllar içerisindeki dönemsel ihtiyaçlar ve harem de yaşayan nüfusun ihtiyaçları doğrultusunda mimari dönüşümler ve işlevsel değişimler gerçekleştirerek varlığını devam ettirmiştir.

Haremin varlığı Hünkarın varlığıyla açıklanabilir. Hünkarın mahremiyet ihtiyacı, Hünkarın kontrollü özgürlük ihtiyacı Harem oluşunu ortaya çıkarmıştır. Harem Bölümü en önemli mekanları içerisinde bulundurmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan Hünkar Sofası ve çevre yapıları, hünkarların kullanmış oldukları, yaşamlarını sürdürmüş oldukları odalardır ve bu kapsamda Haremin en özel yapılarıdır. Harem bölümü tarih boyunca çok iyi önlemlerle korunmuş olduğu için ve hünkarın yaşam alanını oluşturduğu için, sarayın diğer bölümlerine nispetle daha az veri bulunmaktadır. Bu kapsamda araştırmaya, çalışmaya ihtiyaç duyulan bir alandır. Aynı zamanda ihtiyaç doğrultusunda yapılan mimari ve yapısal dönüşümler, işlevsel değişimler, deprem ve yangın sonrası onarımlar, mekan ilaveleri ve mekan kayıpları haremdeki mekanların yapısal ve dekoratif açıdan değişmesine ve dönüşmesine sebep olmuştur. Harem mekanlarının yapıldığı tarihten günümüze kadar geçirdiği tüm değişim ve dönüşümlerin tek bir kaynaktan bir araya getirilmesi, harem bölümlerinin yapısal anlamda aydınlatılması bu çalışmanın temel amacıdır.

Yöntem

Topkapı Sarayı Harem-i Hümayun'un Hünkar Sofası ve çevre yapılarının yüzyıllara göre ele alındığı tezin yönteminde; konu ile ilgili birincil kaynaklar olan Topkapı Sarayı Harem Bölümü özelinde Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, İstanbul Rölöle Ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, Başkanlık Osmanlı Arşivi olmak üzere bir çok arşiv taranmıştır. İkincil kaynak olarak Topkapı Sarayını konu alan Yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, makaleler, gravürler, minyatürler, fotoğraflar, haritalar, seyyahların aktarımları, gerçekleştirilmiş olan restorasyon çalışmaları incelenmiştir. Araştırmanın literatürü ile ilgili kaynaklar FSMVÜ Haliç Kütüphanesi, Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Salt Araştırma, İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesinden yararlanılmıştır. Yazılı kaynaklar dışında, saha çalışması yapılarak tez konusunun kapsamındaki bölümlerin onarılan, eklenen, dönüştürülen, kaldırılan izleri tespit edilmiştir ve Osmanlı dönemi saray mimarisi özellikleri ile karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonunda elde edilen veriler, yüzyıllar bölümünde plan üzerinde hipotetik restitüsyon planları hazırlanarak aktarılmıştır.

Harem'in karmaşık yapısı ve mekanların birbiriyle ilişkileri plan,kesit ve görünüş çizimlerinde renklendirme ve sirkülasyon çizimleri yöntemi ile çözümlenmiştir. Bu çalışmalar neticesinde Topkapı Sarayı Harem Bölümü Hünkar Sofası ve Çevre yapılarının mimari dönüşümleri, her bir hünkar odası için yazılı olarak aktarılmış, dönemsel plan ve görsellerle desteklenmeye çalışılmıştır.

Kapsam

Çalışma kapsamında Topkapı Sarayı Harem Bölümü Hünkar Sofası ve Çevre Yapıları ele alınarak Haremin en özel yapıları olan, padişahların kullanmış oldukları mekanların tarihsel süreçteki mimari ve yapısal dönüşümleri, işlevsel değişimleri, restorasyonları ve onarımları tezin konusu olarak belirlenmiştir. Haremde bulunan Hünkara ait odalar, Hünkar Sofası, III. Murad Odası,III. Osman Taşlığı, III. Osman Köşkü, III. Selim Odası, III. Ahmed Odası, I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, Hünkar ve Valide Sultan Hamam yapıları konu kapsamındadır. Mevcut yapıların mimari özellikleri ve mimari dönüşümleri, tarihsel süreçte geçirdikleri onarımlar ve işlev değişiklikleri incelenmiştir.

Tezin ilk bölümünde; Harem Kavramının ortaya çıkışı, Dünyadaki çeşitli ülkelerde Harem kavramı, Osmanlı Saraylarında Harem, Topkapı Sarayında Harem oluşumlarının Mimari özellikleri ve planlanma düzeni hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı dönemi sarayları olan Bursa Beg Sarayı, Edirne Sarayları (Eski Saray, Yeni Saray), Saray-ı Atik-i Amire'de (İstanbulda Fetihden sonra ilk yapılan Saray,Eski Saray) harem oluşumları ve konumu ele alınmıştır. Çalışmanın konusu olan Topkapı Sarayı Harem Teşkilatı daha detaylı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda, Topkapı Sarayı Harem bölümünün oluşumunu plan, gravür ve resimlerle desteklenerek analiz edilmiş konumu, gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Haremde yaşayan harem halkı ve sınıfları hakkında bilgi verilmiş ve mekanların harem halkıyla ilişkisi anlatılmıştır. Çalışmanın konusu olan Hünkar Sofası ve Çevre yapılarında yaşamış olan insanların ve bu kişiler arasındaki hiyerarşik ilişkinin haremin mimarisi üzerindeki etkilerini ve yansımalarını aktarabilmek amacıyla 'Hünkar' kavramı detaylı olarak incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde; Topkapı Sarayı Harem-i Hümayunun mimari özellikleri yazılı ve görsel kaynaklar ışığında anlatılmıştır. Harem-i Hümayun'un bölümlerini oluşturan Hünkar Odaları, III. Osman Taşlığı, Valide Suktan Taşlığı, İkballer Taşlığı, Cariyeler Taşlığı, Karaağalar Taşlığı ele alınmıştır. Hünkar odaları ve III. Osman Taşlığı tez konusu kapsamı dahilinde olduğu için detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde; Hünkar odalarının tarihsel süreçteki işlevsel özellikleri, mimari özellikleri ve bölümleri ele alınmıştır. Padişahların kullanımında olan Hünkar Sofası, III. Murad Odası, III. Selim Odası, III. Ahmed Odası, I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, Hünkar ve Valide Sultan Hamamları yapılarının her biri ayrıntılı olarak dönem izleriyle birlikte ele alınmış olup mimari dönüşümleri, kullanıcıya bağlı işlevsel değişimleri ve onarımları kronolojik olarak günümüze kadar incelenmiştir. Hünkar Sofası, III. Murad Odası, III. Selim Odası, III. Ahmed Odası, I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, Hünkar ve Valide Sultan Hamam yapılarının yapısal ve dekoratif dönüşümü yüzyıllara göre restitüsyonlar üzerinden incelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde; III. Osman Taşlığı ve III. Osman Köşkü'nün işlevsel özellikleri, mimari özellikleri ve bölümleri ele alınmıştır. III. Osman Köşkü ve taşlığın güneybatısına konumlanmış koridor yapılarının her biri ayrıntılı olarak dönem izleriyle birlikte ele alınmış olup mimari dönüşümleri, kullanıcıya bağlı işlevsel değişimleri ve onarımları kronolojik olarak günümüze kadar incelenmiştir.

Sonuç bölümünde; Harem'in Hünkar Sofası ve çevre yapılarının (Hünkar Sofası, III. Murad Odası, III. Osman Taşlığı, III. Osman Köşkü, III. Selim Odası, III. Ahmed Odası, I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, Hünkar ve Valide Sultan Hamamları) yüzyıllara göre tespit edilen dönemleri ele alınmıştır. Padişah değişimleri ve buna bağlı olarak yapılan imar faaliyetleri, Harem de yaşayan nüfusun zamanla artış olması ve harem de bulunan sınıfların ihtiyaçlarının sebep olduğu dönüşümler, yangınların ve depremlerin sonuçlarına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAREM

1.1. HAREM KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ÖRNEKLERİ

Harem kelimesi Akadça “Örtmek ve gizlemek, esirgemek, ayırmak, tecrit etmek manalarındaki ‘haramu(m)’” olan harem kelimesi olup, Arapça’da, korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer anlamındadır.¹ Harem, insan hayatının gizli ve kapalı bölümünü, evinin en dokunulmaz kısmıdır.² Ev reisinin kadınları, cariyeleri ve çocukları ile yaşadığı yer olup aynı zamanda evin kadını anlamında gelir.³ Kadınlara ait yer olması sebebiyle cinsiyete özgü bir mekandır.⁴ Harem, İslam dünyasında saray yaşamıyla bağlantılı bir kurum olup Saraylarda, köşklere, konaklarda kadınların yaşadığı yerdir.⁵ Harem kavramı, Ortadoğu Müslüman ülkelerinin yanı sıra Çin, Hind, Bizans, eski İran ve Rönesans İtalya’sında, Toskana’da, Floransa’nın Patrici saraylarında dahi rastlanan bir oluşumdur.⁶ Harem oluşumu dünyanın bir çok farklı medeniyetinde var olmuştur. Haremin Osmanlı medeniyetinde adı Dar’üs-saade olup anlamı ‘saadet evi’ olarak bilinir fakat Harem adı daha yaygın olarak kullanılmıştır diğer yandan Hindistan’ da ‘perde’ veya ‘zenane’, İran’da ‘Enderun’, Arabistan’da ‘Harem’ tabiri kullanılmıştır.⁷

¹ Abdülkerim Özeydin, Nebi Bozkurt, **Harem**, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt:16, 1997, s. 132.

² İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, 2010, s. 194.

³ Uluçay, **Harem II**, s.7.

⁴ L. P. Peirce, **The Imperial Harem (Women and Sovereignty in the Ottoman Empire)**, Oxford University Press, New York, 1993, s. 3-5.

⁵ Gülrü Necipoğlu, **15. yy ve 16. yy da Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar**, 2007, s. 208.; Uluçay, **Harem Hayatının İç Yüzü**, s. 12.

⁶ İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, 2010, s. 194.

⁷ Uluçay, **Harem II**, s. 7.; N. Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002, s. 276.; N. Uğurlu, **Gravürlerle Osmanlı Sarayı Harem**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 31.

İslamiyet öncesi Harem oluşumu mekansal olarak, antik Yunan ve Roma konutlarında, Sümer, Asur, Ahameniş saraylarında ve Sasaniler’de görülmüştür.⁸ Bu kapsamda Harem, farklı medeniyetlerde farklı kültürlerde farklı tabirlerle var olmuştur. Her toplumda harem kavramının ortak yönü, mahremiyeti, özel bir mekan, girilmesi sınırlandırılmış alanları ifade etmesidir.

1.2. OSMANLI SARAYLARINDA HAREM

Harem oluşumu Osmanlı Sarayında kuruluştan itibaren mevcut olmakla birlikte teşkilatlandırılması Fatih Sultan Mehmed zamanında gerçekleşmiş ve bu teşkilat, devlet yapısındaki genel eğilime uygun biçimde devşirme sistemiyle geliştirilmiştir.⁹ Fatih’ten sonra harem hünkarın soyunun sarayda yetiştirilmiş cariyelerle sürdürmek üzere kurgulanmış bir oluşumdur.¹⁰ Osmanlı Sarayları, Hünkarın ailesinin yaşadığı harem ile Hünkarın devlet işlerini yürüttüğü selamlık olmak üzere ikiye ayrılmıştır.¹¹ Osmanlı saray teşkilatında Harem kavramı hem Haremi hem de Enderun’u kapsamaktadır ve Harem kadınların yetiştirilmesi için bir eğitim kurumu görevini üstlenmiş, Enderun ise Hünkar, Saray ve devlet hizmetinde bulunacak erkekleri yetiştiren bir eğitim kurumu görevini üstlenmiştir.¹²

Harem-i Humayun adı verilen kurumsal yapı 16. Yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşmaya başlamıştır.¹³ Mekansal olarak, Harem-i Hümayun; büyük taşlıkların etrafında, mescit, hamam, kütüphane, daireler ve hastaların tedavisinin yapıldığı revir alanlarından oluşmuştur.¹⁴ Hünkarın ailesiyle birlikte yaşadığı mekan olmanın yanı sıra bir eğitim kurumudur.¹⁵ Osmanlı döneminde kurulmuş olan saraylar, Bursa

⁸ L. Peirce, **Harem-i Hümayun**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s. 2.; M. Ulutürk, **Osmanlı’da Harem Meselesi**, Tefekkür Dergisi, sayı:44, Mart, 2011, s. 1.; A. S. Shahbazi, **Harem-i**. In Ancient Iran, <https://iranicaonline.org/articles/harem-i>, 2012, E. T.: 06.01.2021/02:15.

⁹ Abdülkerim Özyayın, Nebi Bozkurt, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt :16 , s. 135.

¹⁰ Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 35.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 210-211.

¹¹ A. Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı’da Harem**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 64.; M. Tahir, **Saray Kültürü ve Osmanlı’nın Başkenti Edirne’de Saray**, I. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2018, s. 342.

¹² Abdülkerim Özyayın, Nebi Bozkurt, TDV İslam Ansiklopedisi, s. 135.

¹³ Peirce, **The Imperial Harem**, s. 5-6.; Uzunçarşılı, s. 134.; Akgündüz, 2007, s. 64.

¹⁴ Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 278.

¹⁵ A. Şimşirgil, **Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı**, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2005, s. 161.; N. Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002, s. 275-278.

Yenişehir, Bursa Beg Sarayı, Edirne Eski Saray, Edirne Yeni Saray, İstanbul Saray-Atık (Eski Saray) ve Topkapı Sarayı'dır.

İlk Kurulan Osmanlı Sarayı, Osmanlı Beyliği'nin ilk merkezi olan Bursa Yeni şehirde Orhan bey döneminde yapılmış olduğu kabul edilir.¹⁶ Burada kurulmuş olduğu düşünülen sarayın varlığı hakkında kısıtlı bilgiler mevcuttur. Matrakçı Nasuh'un Yenişehir Minyatüründe saray kalıntılarının işlenmiş olması, halk tarafından bu mevkinin yüzyıllardır Saray önü olarak adlandırılması, sarayın bir parçası olduğu düşünülen bir hamam kalıntısının bugün aynı mevkide varoluşu Bursa Yenişehir'de Saray'ın varolmuş olduğu konusundaki yaklaşımları desteklemektedir.¹⁷ Mevcut olan hamam kalıntılarında kadınlar için ayrı erkekler için ayrı bölümlerin var olduğu düşünülürse, mahremiyet kavramının varlığı bir Harem yapılaşmasını sağlamış olabilir.¹⁸

Bursa'da kurulmuş olan diğer Osmanlı Sarayı Bursa Beg Sarayı, 1322 yılı sonlarında, Bursa'da hisarda şehadet Camii karşısında şimdiki Askerlik dairesinin ve Komutanlık binasının olduğu sahada, Sanat Mektebinden Tophane Çeşmesine kadar olan geniş bir alana kurulmuştur.¹⁹ Saray, iç avlu, Saltanat Divanı, taht odası, hazine odası, harem dairesi, saray mescidi, hekim-hane, matbah-hane, tabl-hane, sekban çiftliği, saray hamamı ve has ahırlardan oluşmuştur.²⁰ Bursa Beg Sarayında Harem varlığını destekleyen seyyah aktarımları da mevcuttur, 14. yüzyıl seyyahlarından Seyyid Kasım'ın 1324 yılındaki Bursa ziyareti sırasında harem ağaları için kullanılan 'Tavaşi' sıfatını kullanan birine vakfiye tanzim edildiğini aktarmıştır bu durum Bursa Beg Sarayında Harem'in varlığını destekleyici bir bulgu olduğu düşünülebilir.²¹

¹⁶ N. A. Sevin, **İlk Osmanlı Sarayları ve Topkapı Sarayı**, Türkler, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 204-210.; H. Yılmaz, **Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri**, TAÇ Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi, Sayı 7, İstanbul, 2015-2016, s. 55.

¹⁷ Sezai Sevim, **'Osmanlı'nın Kuruluş Devri Saray Anlayışı ve Bursa Sarayı'**, Bursa'da Zaman, sayı 10, 2014, s. 20.

¹⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri: 630-805 (1230-1402)**, 1. Cilt, İstanbul, 166, s. 15-16.

¹⁹ Uluçay, **Harem II**, s. 1.; Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 34.; Yılmaz, 2015-2016, s. 64.

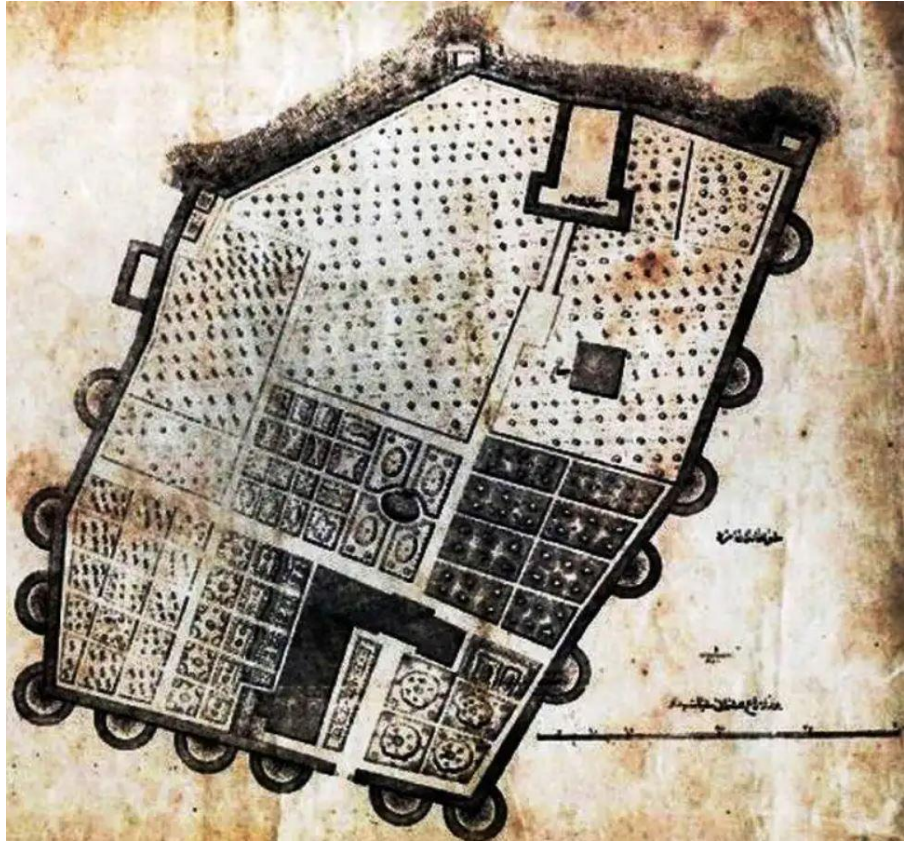
²⁰ H. Yılmaz, **Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarih ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri**, TAÇ Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi, Sayı 7, İstanbul, 2015-2016, s.64.

²¹ H. Yılmaz, **Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri**, TAÇ Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi sayı: 7, İstanbul, 2015-2016, s. 60.

Görsel 1. 1: Bursa Beg Sarayı Gravür.

(Charles Texier, Seyahatname, 1834, s. 220-233.)

Görsel 1. 2: Bursa Beg Sarayı planı, Suphi Bey, 1861. (H. Yılmaz'dan s.62)

Edirnenin alınmasıyla birlikte İlk Saray I. Murad tarafından 1364 ile 1368 yılları arasında, Murad bey bayırı ile Topraklı Bayırı arasına, Kavak Meydanı mevkesine Cihannüma Kasrı yani Edirne'nin ilk sarayı kurulmuştur.²² Sarayda, I. Murad, Yıldırım Bayezid, ve II. Murad yaşamış olup saray kurgusu salonlar, saray görevlilerine ait odalar, has oda, hazine odası ve hamam yapılarından oluşmaktaydı.²³

Edirne'de ikinci Saray yapısı, II. Murad tarafından 1450'de kendisi için yaptırdığı köşk ile başlamıştır.²⁴ II. Murad'ın vefatı üzerine oğlu Fatih Sultan Mehmed (II. Mehmed), 1456'da Edirnedeki ilk saray'ın mekan sınırlarının yetersiz kalması sebebi ile babasının köşkünde kapsayacak şekilde Saray-ı Ceid-i Amire adı verilen Yeni Saray'ı yaptırmıştır.²⁵ Sarayda, II. Bayazid, Yavuz, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, I. Ahmed, Sultan İbrahim, Avcı Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed ikametgah olarak kullanmış olup dönemlerinde çeşitli eklemeler yapmışlardır; fakat sarayda en fazla değişim Avcı Mehmet (IV. Mehmet) döneminde gerçekleşmiştir.²⁶ Edirne Sarayı, Alay, Divan, Enderun, Kum Meydanı ve Valide Taşlığı olmak üzere beş avludan ve bu avluların çevresindeki yapılardan oluşmuştur.²⁷

²² Uluçay, **Harem II**, s. 1.; Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 35-57.; Evliya Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, III. Kitap, II. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul, 2011, s. 591.; R. Osman, **Edirne Sarayı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 13.

²³ Uzunçarşılı, s. 6.; Osman, s. 16.; Uluçay, **Harem II**, s. 1.

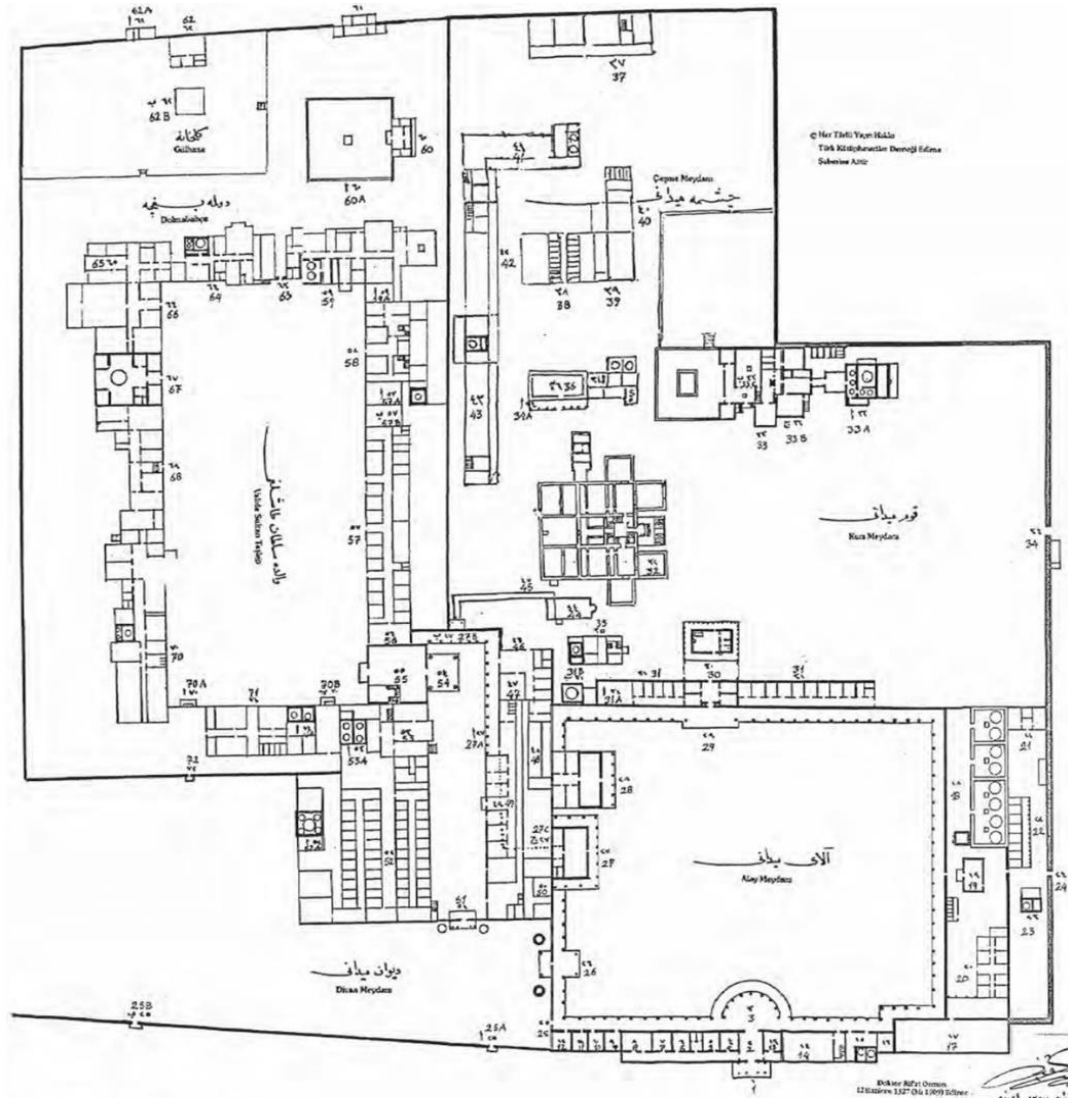
²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 4.

²⁵ Uluçay, **Harem II**, s. 1-2.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 4.

²⁶ Sözen, **Devletin Evi Saray**, s. 57.; Uluçay, **Harem II**, s. 2.

²⁷ Osman, s. 52-57.

Edirne Sarayı'nda harem oluşumu Valide Sultan Taşlığı ve Dairesi, Şehzadeler Mektebi, Kadınefendiler Dairesi, hasekiler Dairesi, Şehzadegan Dairesi, Kalfalar Dairesi, Sultan Mehmet Han Dairesi, Sultan II. Ahmed Han Dairesi, Hünkâr Sofası ve Hamamı, Cariyeler Dairesi ve Hastalar Sofası'nı da kapsayan bir avlu etrafında kurgulanmıştır.²⁸ Edirne sarayı'nda harem'in teşkilatlanmaya başladığı yapı kurgularından anlaşılmaktadır.

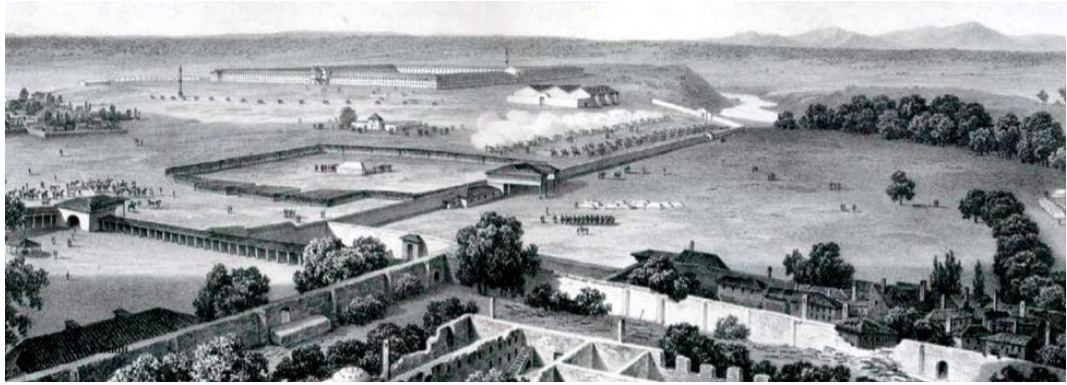

Görsel 1. 3: Edirne Sarayı Planı, Rıfat Osman, 1909.²⁹

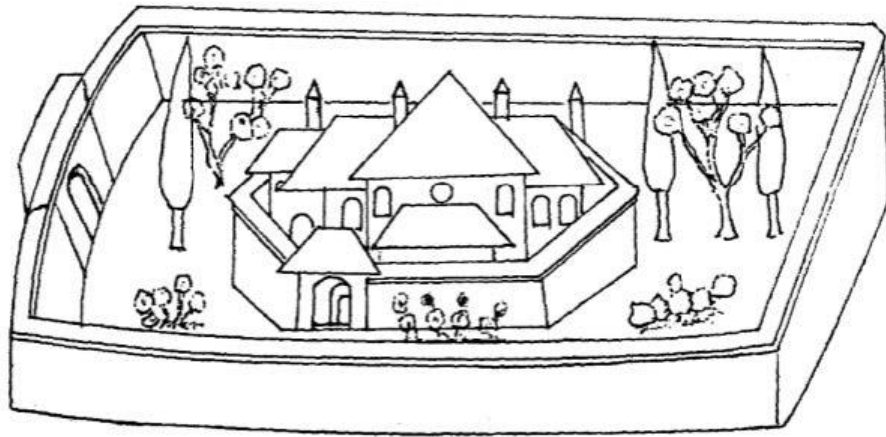
²⁸ Rıfat Osman, **Edirne Sarayı**, Ankara 1989, s. 86-92.; Sevin, s. 204-210.

²⁹ Rıfat Osman, Yay. Ahmet Süheyl Ünver, **Edirne Sarayı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra, Forum Tauri'nin bulunduğu yere, bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının konumlandığı yere 1454'de İstanbul'a ilk sarayı yaptırmıştır ve bu saraya ilk yapıldığında Saray-Cedid ismi verilmiş sonrasında Topkapı Sarayı yapılırken sarayın adı Saray-ı Atik (Eski Saray) olarak anılmıştır.³⁰

Görsel 1. 4: Edirne Sarayı Planı, Gravür, 1800'ler. (M. Özer, 2014, s. 11)

Görsel 1. 5: Matrakçı'dan Eski Saray, 1537. (N. Seçkin, 1990, s. 21)

³⁰ Uluçay, **Harem II**, s. 2.; Uzunçarşılı, s. 7.; Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 27.

Bir seyyah olan Nicolas de Nicolay 16. Yüzyıl ortalarında İstanbul'a yapmış olduğu ziyarette Eski Sarayı'nı çevresinin yüksek duvarla kaplanmış olduğunu aktarmıştır.³¹ Eski Saray, Şehrin içerisinde ve her tarafında yapılaşma olduğu için konumu gereği mekansal olarak genişleyemeyecek durumda olması sebebi Fatih, yeni bir saray yaptırmaya karar vermiştir.³² III. Murad döneminde haremın Topkapı Sarayı'na taşınması sonucunda Eski Saray önemini kaybetmeye başlamış ve bu süreçten sonra Eski Saray'ı vefat eden Hünkarın kadınlarının, cariyelerinin, kızlarının mekanı olmuş ve bu kişilerin hizmeti ve korunmaları için birçok memur görevlendirilmiştir.³³ 1540 yılında çıkan yangında Eski Saray'ın tamamına yakını yanmıştır ve bu sebeple Kanuni, Mimar Sinan'a sarayı yeniden yaptırmıştır.³⁴ Saray yeniden inşa edildikten sonra 1687 yılında harem bölümünde gerçekleşen yaklaşık beş saatlik bir yangın sonucunda bir çok mekan zarar görmüştür, 1715 ve 1716 yıllarında da yangın geçirmiş olan saraya onarımlar ve eklemeler yapılmıştır.³⁵ 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla birlikte Eski Saray' da yaşayan saray halkı Topkapı ve Çiftesaraylara taşınmışlardır.³⁶

³¹ Nicolay de Nicholas, **Les Navigations, Peregrinations et Voyages, Faicts en la Turquie**, par Nicholas de Nikolay Daulphinoys, 1577, Anvers. Centuries, New York, The MIT Press, 1991, s. 121.

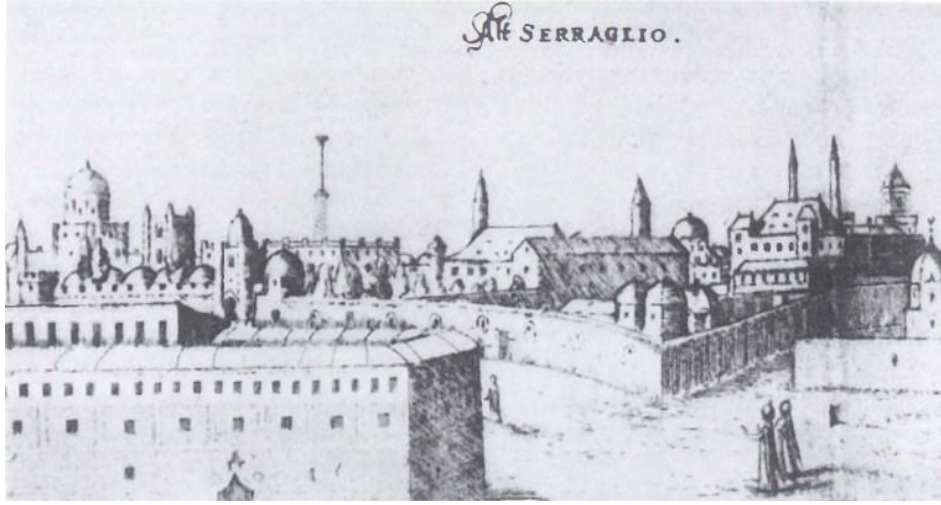
³² Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.34.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 7.; uluçay, **Harem II**, s. 30.; Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s. 185.; Akgündüz, s.66.

³⁴ H. C. Cimilli, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi**, Topkapı Sarayı'nı Anlatmak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul,2008, s. 317.

³⁵ R. E. Koçu, **Eski Saray Atik-i Amire**, Koçu Yayınları, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1971, c. 10, s. 5297.

³⁶ Uluçay, **Harem II**, s. 30.

Görsel 1. 6: Esli Saray, 1541 Yangını sonrası yeniden inşa edilmiş hali.

D. Eigentliche kurtzc beschreibung'dan. (G. Necipoğlu, 2014, s. 31.)

1.3. TOPKAPI SARAYINDA HAREM TEŞKİLATI

Topkapı Sarayı Haremi'nde, Sultan ve ailesi için görevli olan birçok çalışan hiyerarşik bir sınıflama kurgusuyla görev yapmıştır. Bu durum mekansal kurgulamada da görülmektedir. Her sınıfın yaşayacağı mekan bellidir. Harem Sultan için oluşturulmuş bir mekandır. Sultan, bu çalışmanın ana konusu kapsamında olduğundan dolayı detaylı bir şekilde incelenecektir.

Topkapı Sarayı Haremi'nde Şehzadeler de dokuz yaşına kadar burada yaşamışlardır ve sonrasında eğitim almak için Enderun'a gönderilmişlerdir.³⁷ Haremde, Valide Sultan, İkballer, Kadınlar, Cariyeler, Darü's-saade Ağası (Kızlar Ağası), Hadım Ağaları, Baş Hazine Ustası ve Şehzadeler gibi sınıflara ayrılan harem halkı yaşamıştır. Bu sınıflarından ayrı olarak genel temizlik, nargile bakımı ve temizliğinin yapılması, mobilya onarımı, seccade bakımı, şerbet hazırlanması, pilav pişirilmesi ve mangalların hazırlanması gibi işler için bir hizmetli grubu daha

³⁷ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 285.

bulunmaktaydı.³⁸ Hekimler Dışında hiçbir erkek Harem'e girememiştir, istisna durumlarda ise Sultan'ın özel izni ile hadım ağalarının kontrolünde girebilmişlerdir.³⁹

Görsel 1. 7: Harem Gravür, Topkapı Sarayı, Melling, 1819.⁴⁰

1.3.1. Hünkar

Harem, yani darü'-sa'ade, yalnız bir kişiye, kadir-i mutlak Sultana, yani Hünkara tasarlanmış bir mekandır.⁴¹ Haremde Hünkar ailesi dışında hiç kimse burada oturmaz, Enderunlular, hünkarın emrindeki görevliler, Has Odalılar, Silahtar'ları Kilerli'ler, Seferli'ler Harem-i Hümayun'daki koğuşlarda yaşamışlardır.⁴²

³⁸ Penzer, **Harem**, s. 245-246.

³⁹ Tavernier, s. 152.

⁴⁰ <https://collections.vam.ac.uk/item/O1067717/voyage-pittoresque-de-constantinople-et-etching-and-engraving-melling/> , 12.06.2022.

⁴¹ Gülru Necipoğlu, **15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, tören ve iktidar**, s. 232.

⁴² Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)**, s. 18.

Görsel 1. 8: Fatih Sultan Mehmet temsili (Centile Bellini, National Gallery, Londra)

Hünkar, Harem teşkilatının merkezinde olup cariyeler, ikballer, içoğlanlar, ak ağalar, has odalılar vs. sadece hizmet etmek için haremde bulunmuşlardır. Sultan'ın ve Sultan'a hizmet edenlerin harem içerisinde kullandıkları yollar, taşlıklar, odalar, saraya giriş çıkış yapılan kapıları dahi bu ayrımı göstermektedir. Haremde Sultan'ın annesi'nin, çocukları'nın, hasekileri'nin, gözdeleri'nin ve onların emrinde çalışan Kadın Saray Usta'ları, Kalfa'ları, Cariye'leri ile cariyelere hizmet eden Horendegan ocağı üyelerinin yaşadığı yer olup Sultan'ın Ailesi ile özel hayatının yaşandığı mekandır.⁴³ Sultan, atı ile saraydan evine dönerken, doğrudan evine ya da Harem-i Hümayun'daki Has'sına gitmek isterse, Saray'a, Büyük Biniş adı verilen meyilli yoldan girer, bu geçide ulaşır, ancak bu geçitten geçerek evine girebilirdi, eğer evinde kalmayıp Mabeyn Dairesi'ne ya da Taht Odası'na geçmek istiyorsa, yine bu yolu kullanmaktaydı.⁴⁴ Harem girişinde üç kapı bulunmaktadır bunlardan ilki Sulran'ın, şehzadelerinve konukların kullandığı Altın yola açılan kapı, ikincisi Valide Sultan, Haseki'ler, Gözde'ler, İkbal'ler ve konuklarının kullandığı, Valide Taşlığına' açılan kapı, üçüncüsü Hünkarın ailesinden olmayan Kadın'ların, Cariyeler'in, Ustalar'ın, Kalfa'ların kullandığı kapılardı.⁴⁵ Harem Teşkilatında kuşkusuz Sultanın rolü büyüktür çünkü Sultan için kurulmuş bu mahrem alanda bulunan herkes Sultanın hizmetinde olduğu göreve göre sınıflara ayrılmışlardır.

⁴³ M. A. Eyüboğlu, *Topkapı Sarayında Padişah Evi*, s.26

⁴⁴ M.A. Eyüboğlu, *Topkapı Sarayında Padişah Evi*, s. 22.

⁴⁵ M.A. Eyüboğlu, *Topkapı Sarayında Padişah Evi*, s. 22.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPKAPI SARAYI HAREM-İ HÜMAYUNU

Topkapı Sarayı, Birun, Enderun ve Harem olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Saray'da dört avlu vardır. I. Avlu (Alay Meydanı), II. Avlu (Divan Meydanı), III. Avlu (Enderun Meydanı) ve IV. Avlu (Sofa-i Hümayun). Sarayburnu'nun deniz cephesinde Topkapı Sarayı'na adını veren Topkapı, Değirmen Kapı ve Balıkhane Kapısı olmak üzere üç kapı, Sarayın kara cephesinde Otluk Kapısı, Sarayın ana giriş kapısı Bab-ı Hümayun, Soğuk Çeşme Kapısı ve Demirkapı olmak üzere toplam yedi büyük kapısı vardır. Saray içerisnde ise Çizmekapı, Darphane, Üçüncü Kapı, Orta Kapı, Babüssaade ve Harem kapısı olmak üzere 6 kapı bulunmaktadır.⁴⁶

Görsel 2. 1: Sarayı Bab-ı Hümayun kapısı (F. V. Tokmak, 2021)

⁴⁶ Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı**, s. 8.

Topkapı Sarayı Yapılış Tarihinin yer aldığı Kitabe, Sarayın üç ana giriş kapısından ilki olan Bab-I Hümayun ana giriş kapısında yer alır. Bab-ı Hümayun kapısı I. Avluya (Alay Meydanı) açılır. Babü's Selam II. Avluya (Divan Meydanı) devletin yönetim merkezine açılan ikinci ana kapı ve Babü's Saade ise III. Avlu (Enderun Meydanı) ve IV. Avlu'ya (Sofa-i Hümayun) açılan üçüncü ana giriş kapısıdır. Halkın kullanabildiği tek bölge Alay Meydanı veya Divan Yolu olarak bilinen I. Avludur ve saray ile kenti birbirinden ayıran mekandır.⁴⁷

Topkapı Sarayı Harem-i Hümayunu oluşturan alan saray içinin tepe tarafında, etrafı ayrıca bir sur ile çevrili ve harem-i hümayunu ve kutsal emanetler alanını ve onların hizmeti ile görevli olan enderun ocaklarını ve kubbe altı denilen divan yerini ayrıca birkaç köşkü kapsamaktadır.⁴⁸ Topkapı Sarayı Harem bölümü, Harem-i Hümayun ve Harem Dairesi olarak iki bölüm olup Harem-i Hümayun, padişahın resmi işlerini yürüttüğü mekanları, Harem dairesi ise özel hayatını geçirdiği mekanlardır.⁴⁹

Görsel 2. 2:19. yy. ortaları Topkapı Saray giriş kapısı.
Thomas Allom, (H. Aydın, 2013, s. 96)

⁴⁷ Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 59.; Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s. 417.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s. 36.

⁴⁸ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1982, s. 15.

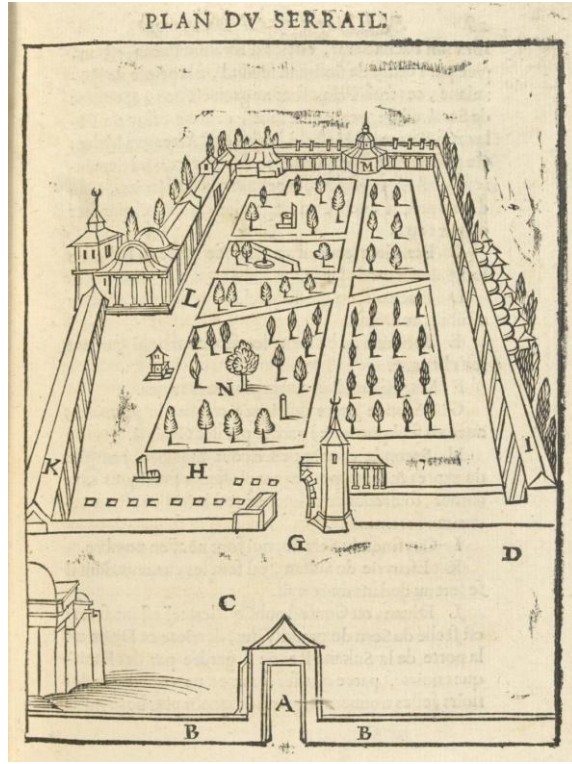
⁴⁹ Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002, s. 310.

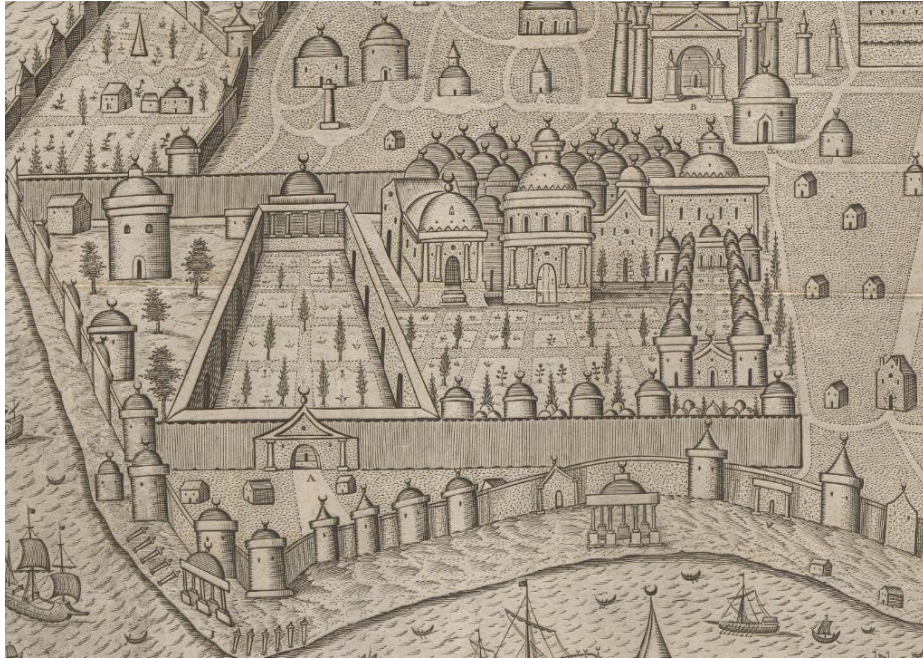
Görsel 2. 4: Harem Bahçesi, Jean-Baptiste Hilair (1753-1822)

2.1. KAYNAKLARDA HAREM-İ HÜMAYUN

Harem bir çok seyyahın gravürlerine, anılarına, resimlerine konu olmuş özel bir alandır. Hareme hünkar ailesi ve Hünkara hizmet eden görevliler dışında kimsenin girmemesine izin verilmediği için eski dönemlerden beri Harem hep ilgi odağı olmuş ve merak uyandırmıştır. Bunun içinkı Seyyahlar saray'ı hep görmek istemiş, Harem bölümüne girilemediği için sadece eski harem görevlilerinden edindikleri bilgileri aktarmış ya da sarayı uzaktan gören bir noktadan gravür, resim yaparak Saray'ı ve Harem'i anlatmaya çalışmışlardır.

Görsel 2. 5: De Le Boullaye Le Gouz, 17. yüzyıl Topkapı Sarayı.

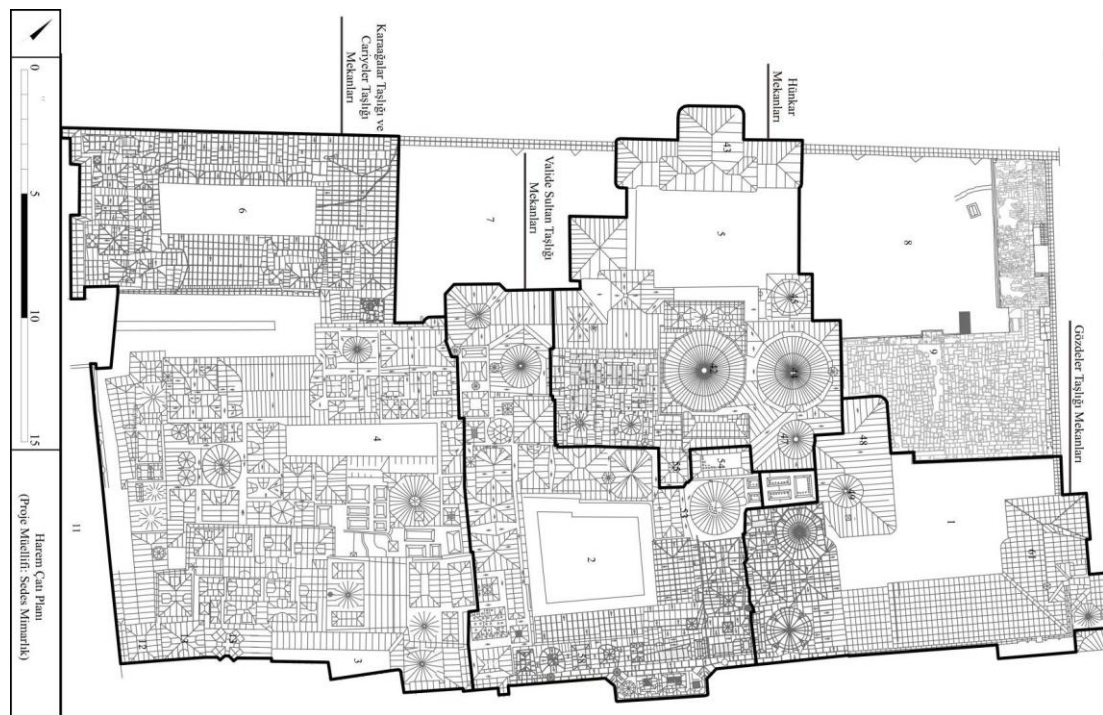

Görsel 2. 6: Topkapı Sarayı gravürü, Jaspar Isaac, 1654⁵⁰

⁵⁰ <https://wellcomecollection.org/works/wjk9akgh/items> , 10.06.2022.

2.2. HAREM-İ HÜMAYUNUN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

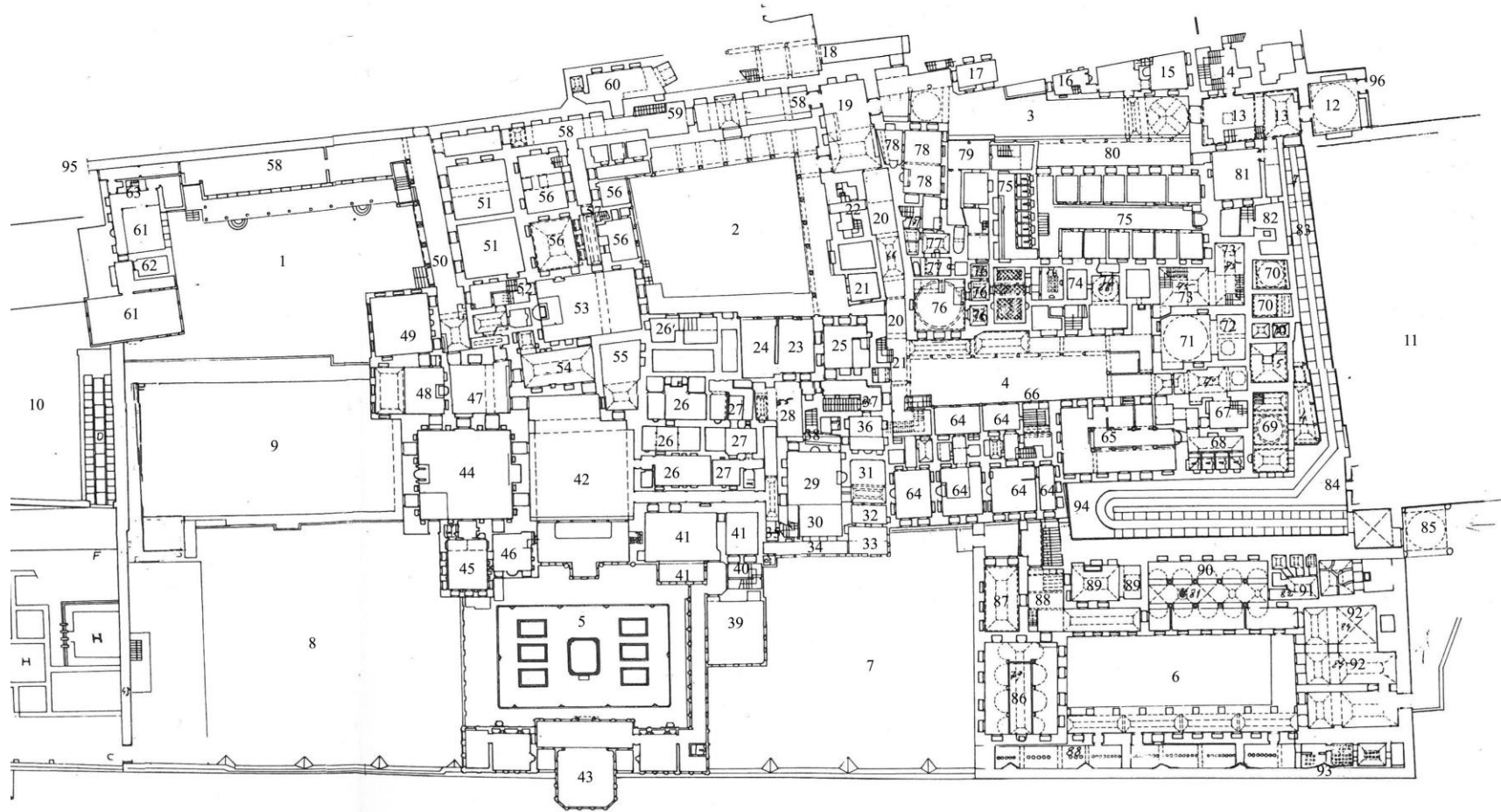
Topkapı Sarayı, geleneksel Osmanlı Saray Mimarlığı'nın en önemli ve kapsamlı günümüze ulaşmış saray örneğidir.⁵¹ Harem de tarihsel süreçte Hünkârların ihtiyaçları doğrultusunda büyütülmüş, eklemeler yapılmış, onarımlar yapılmış, bazı mekanların işlevi değiştirilmiştir. Bu durum harem mimari özelliklerinin sürekli değişim göstermiş olduğu demektir. Kuzeydoğu yüksek bir duvarla, kuzeybatısı, Harem Bahçesi ile incirlik Bahçesi ve Arslanhane'yi kuşatan ve Şimşirlik Bahçesi'ne bağlanan sur yüksekliğinde bir duvarla sınırlandırılmış bir alan kapsamaktadır.⁵² Valide Sultan Taşlığı, İkballer Taşlığı, Cariyeler Taşlığı, Karaağalar Taşlığı ve III. Osman Taşlığı olmak üzere beş tataşlık bulunmaktadır.

Görsel 2. 7: Harem çatı planı, Harem bölümleri

⁵¹ Hasan Fırat Diker, **Topkapı Sarayı Müzesi’nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekanı**, Yapı dergisi, no:409, 2015, s. 166.

⁵² Önder Küçükerman, **Bir İmparatorluk İki Saray**, Yapı Kredi Yayınları, 2007,s. 35.

Harem Planı
(Plan: M. A. Eyüboğlu, 1986, EK:4)

Görsel 2. 8: Harem Planı

Harem’de 1924 yılında yapılan çalışmalarda, dairelerin içindeki odalar, tuvalet, mutfak, kiler, kahveocağı, gusülhane haricinde 21’ den 152’ ye kadar kapı numarası olan odalar, 25 giriş, 30 koridor, 115 oda, 15 daire, 10 sofa-salon, 1 hastane, 1 kule, 2 cami, 1 hazine, 1 mutfak,1 mahzen, 2 hamam, 2 hela, 2 çamaşırhane, 1 gasilhane olduğu tespit edilmiştir.⁵³ Harem bölümünden İkinci Avlu’ya açılan Araba Kapısı, Üçüncü Avlu’ya açılan Kuşhane Kapısı, incirlik Bahçesi yönünde açılan Mabeyn Kapısı ve dış bahçe tarafından açılan Meyit kapısı olmak üzere toplam dört ana kapıya sahiptir.⁵⁴

Görsel 2. 9: Harem, 2016 (TSA)

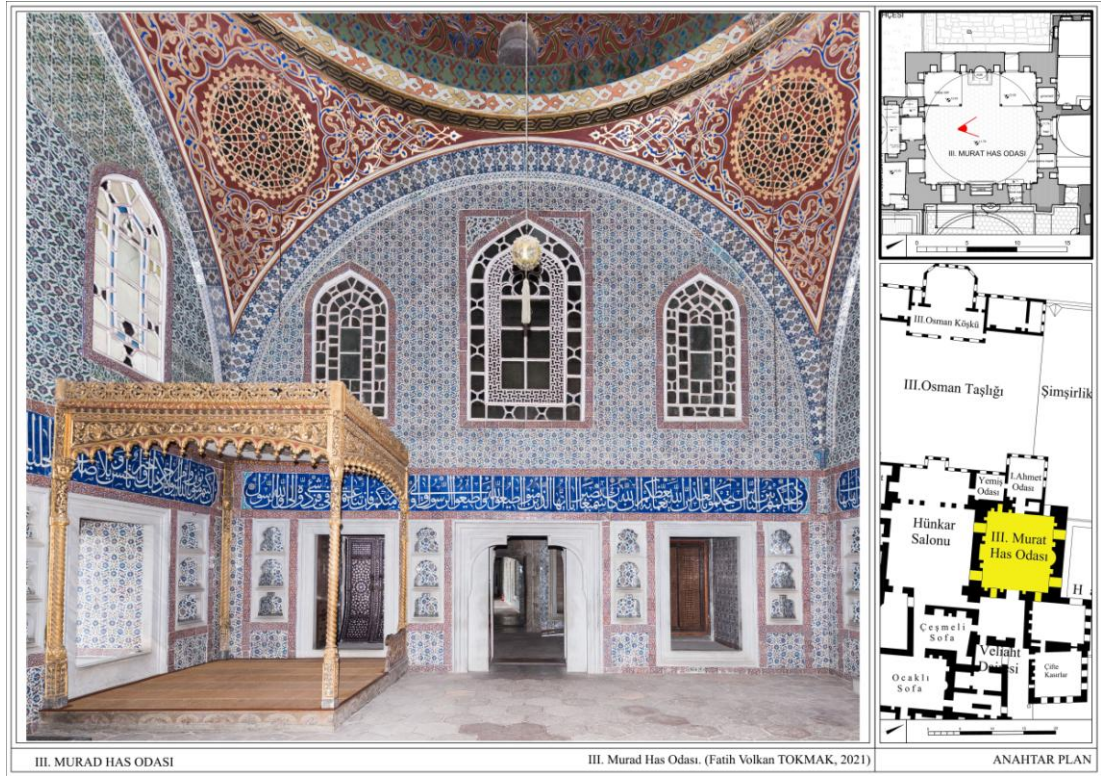
Sultan değişimleri ve harem halkının sayısının artması ile birlikte eklemeler yapılmaya başlanmıştır ayrıca deprem ve yangın gibi afetler sonucunda da onarımlar yapılmıştır. Harem de III. Murad döneminde (1578-1579) Mimar sinan tarafından büyük bir çalışma yürütülmüştür.⁵⁵ Klasik üslup, 17. Yüzyıl ikinci yarısına kadar

⁵³ Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 307-308.; Cimilli, s. 312.

⁵⁴ Eldem- Akkozan, **Topkapı Sarayı**, s. 67.; Balcı, **Sarayın Sırları**, s. 101.

⁵⁵ Murat Kocaaslan, **IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari**, Kitap Yayın evi, İstanbul, 2014, s. 179

haremdede etkili olmuştur.⁵⁶ Barok ve Rokoko üslup ise 17. Yy'ın sonlarına doğru görülmeye başlamıştır.⁵⁷ III. Ahmed döneminde yani 18. Yy'da Lale devri etkisi görülmüştür.⁵⁸ 18. Yüzyılda III. Ahmed döneminden sonra I. Mahmut, III. Osman, I. Abdülhamit ve III. Selim döneminde de eklemeler yapılmaya devam etmiştir; fakat haremdede yeni yapı yapılacak bir alan kalmadığı için bu eklemeler cumbalar, asma-bahçe ve konsollar şeklinde mevcut yapılar üzerine yapılmıştır.⁵⁹ III. Murad Odası, Haremim'in 16. yüzyıl iznik çinilerinin korunduğu tek odadır.⁶⁰ III. Murad odası dışındaki duvarların büyük bir bölümü 17. yy. çinileriyle kaplanmıştır.⁶¹

Görsel 2. 10: III. Murad Odası, 16. yy çinileri.

⁵⁶ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 314.

⁵⁷ Cimilli, s. 318.

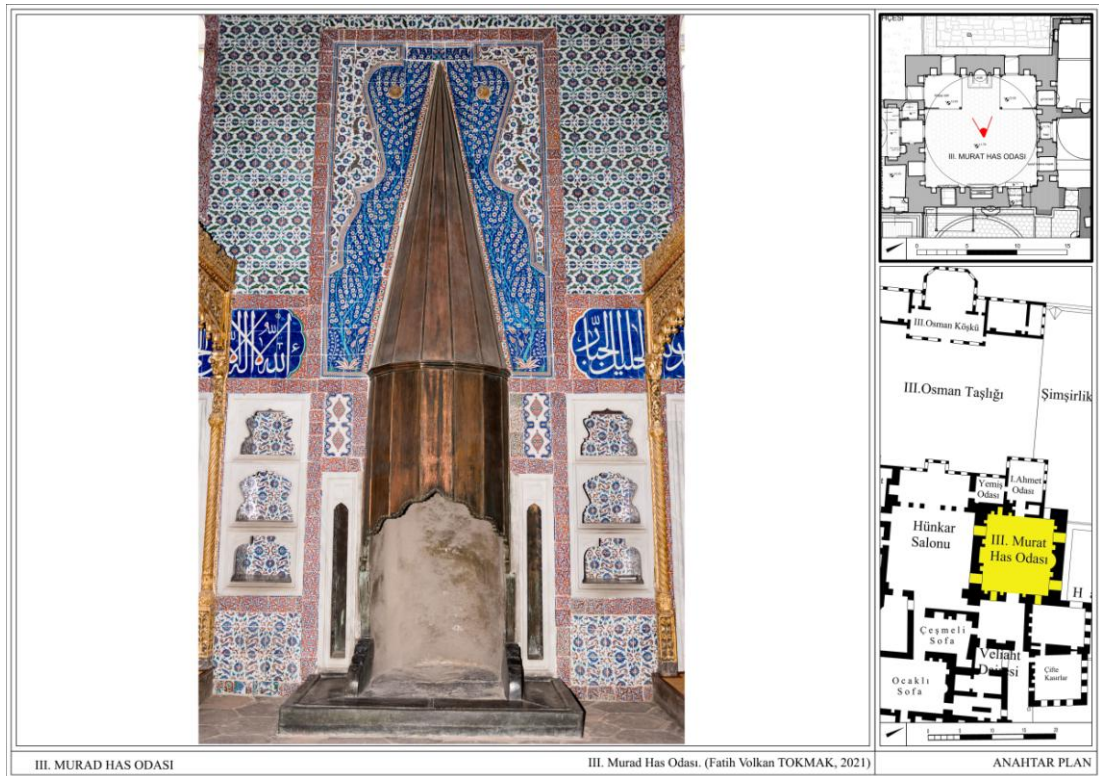
⁵⁸ Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun*, s. 308-314.

⁵⁹ Eldem-Akazan, *Topkapı Sarayı*, s. 67-68.

⁶⁰ Gülrü Necipoğlu, *15. Ve 16. Yüzyıl Topkapı Sarayı: Mimari, Tören, İktidar*, s.221.

⁶¹ Necipoğlu, *Topkapı Sarayı*, s. 231.

Harem mekanları, mangal yöntemi ile ısıtılmış⁶² olup Hamam bölümü ise külhan adı verilen ocak ile ısıtılmıştır.⁶³ Haremdeki yapıların büyük bir kısmı tepe pencereleriyle aydınlatılmıştır. Gece aydınlatma ise mum, şamdan, kandil ve fenerlerle sağlanmıştır.⁶⁴ Topkapı Sarayı'nın Harem Dairei'nin mimari açıdan önemli bir özelliğide 15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar Osmanlı mimari tarihine ışık tutabilecek her çeşit yapı örneklerini, süslemeleri ile birlikte bir arada gösterip karşılaştırma fırsatı sunmasıdır.⁶⁵

Görsel 2. 11: III. Murad Has Odası, ocak.

⁶² Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi**, s.56.

⁶³ Küçükerman, s. 38.

⁶⁴ Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 313.

⁶⁵ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi**, s.109.

Görsel 2. 12: Harem, 2004 (TSMA)

Haremdeki her yapı içerisinde yaşayan sınıfa göre tasarlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu mekanların hacimlerinde de kendisini gösterdiği gibi çatılardaki oranlardan da bu durumu desteklediği görülmektedir. Hünkar odası çatısı geniş ve fenerli kubbeli, Valide Sultan'ın daha alçak boyutta ve fenersiz bir kubbe, şehzade annelerinin odaları daha küçük ve fenersi kubbe, cariyelerin odaları ise teras çatılı olarak yapılmıştır.⁶⁶

Harem içerisinde ki ilk yapılar Altın Yol ve yol üzerinde bulunan Şehzadegan dairesi, Kuşhane Mutfığı, Hasekiler Dairesi'nin ocaklı iki odası ve Ocaklı odadır.⁶⁷ Has ahırlar ile hem yüz olan haremde ilk olarak sınır seviyesine ulaşması 16. yüzyıl'da olmuştur.⁶⁸ 17. yüzyıl'da haliç cephesine I. Ahmed Okuma Odası, 18. yüzyıl'da haliç cephesine Yemiş Odası ve III. Selim Odası'nın eklendiği görülmektedir. 19. yüzyıl'da III. Osman Taşlığı ve III. Osman Köşkü ile birlikte haliç cephesinin bugün ki şeklini aldığı görülmektedir.

⁶⁶ Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 232.

⁶⁷ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı'nda Padişah evi**, s. 23

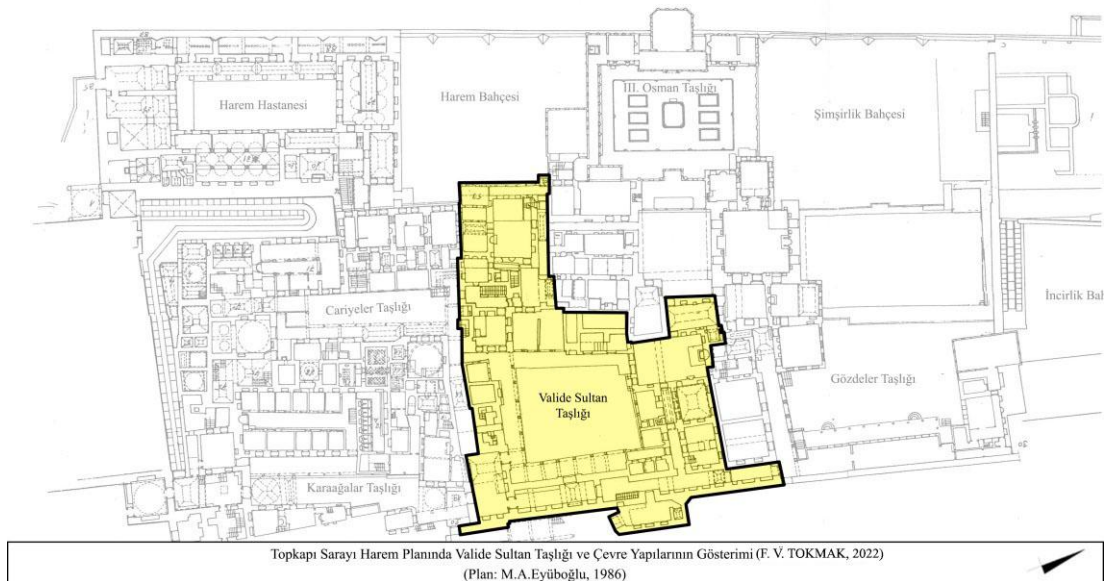
⁶⁸ Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 231.

2.3. HAREM-İ HÜMAYUNUN BÖLÜMLERİ

Harem, Hünkar’a ait mekanların olduğu bölüm, Valide Sultan ve kadınefendi odalarının olduğu bölüm, Gözdeler’e ait odaların olduğu bölüm, Harem ağası ve Darüssade ağaları’nın odalarının olduğu kısım olmak üzere beş bölümde ele alınmıştır. Hünkar’a ait mekanlar iki bölüm halinde incelenmiştir.

2.3.1. Valide Sultan Taşlığı

Taşlığın çevresinde; Valide Sultan Dairesi, Ocaklı Sofa, Hünkar ve Valide Sultan Hamamları, Hasekiler Dairesi,Altın Yol, Ustalar Dairesi, Hazinedar Ustalar Dairesi, Harem Eczanesi ve Kalfalar Dairesi mekanları bulunmaktadır. Valide Sultan dairesinin içerisinde yatak odası, dua odası,mutfak alanı, hamam alanı, ocak bölümü bulunmaktadır. Valide Sultan Taşlığı, Altın Yol ve Harem Eczanesi aracılığı ile Cariyeler Koridoru’na, Ocaklı Sofa ile Şehzadegan Dairesi’ne, Ocaklı Sofa ve Çeşmeli Sofa aracılığıyla da Hünkar Sofası’na, Valide Sultan Sofası ile Hünkar Hamamı’na bağlanmaktadır. Taşlık dikdörtgen planlıdır. Altın yoldan taşlığa girildiğinde sol tarafında ve kapının hemen sağ tarafında revaklı alanlar bulunmaktadır. Taşlık içerisinde çeşme ve büyük bir mermer kurnası mevcuttur.

Görsel 2. 13: Harem Planı’nda Valide Sultan Taşlığı ve çevre yapıları.

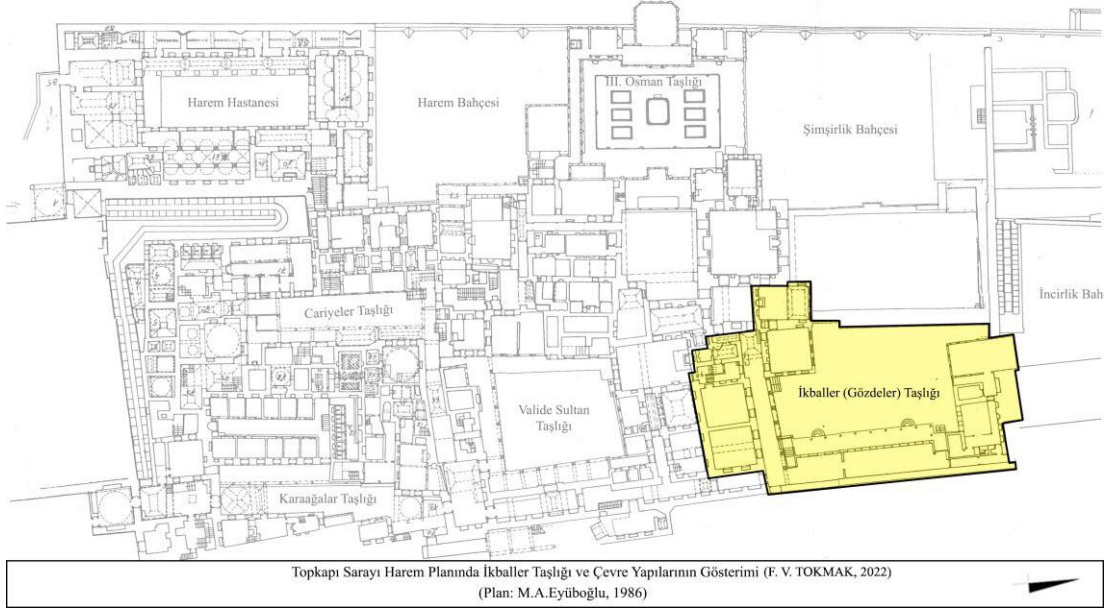

Görsel 2. 14: Valide Sultan Taşlığı (Fatih Volkan Tokmak, 2022)

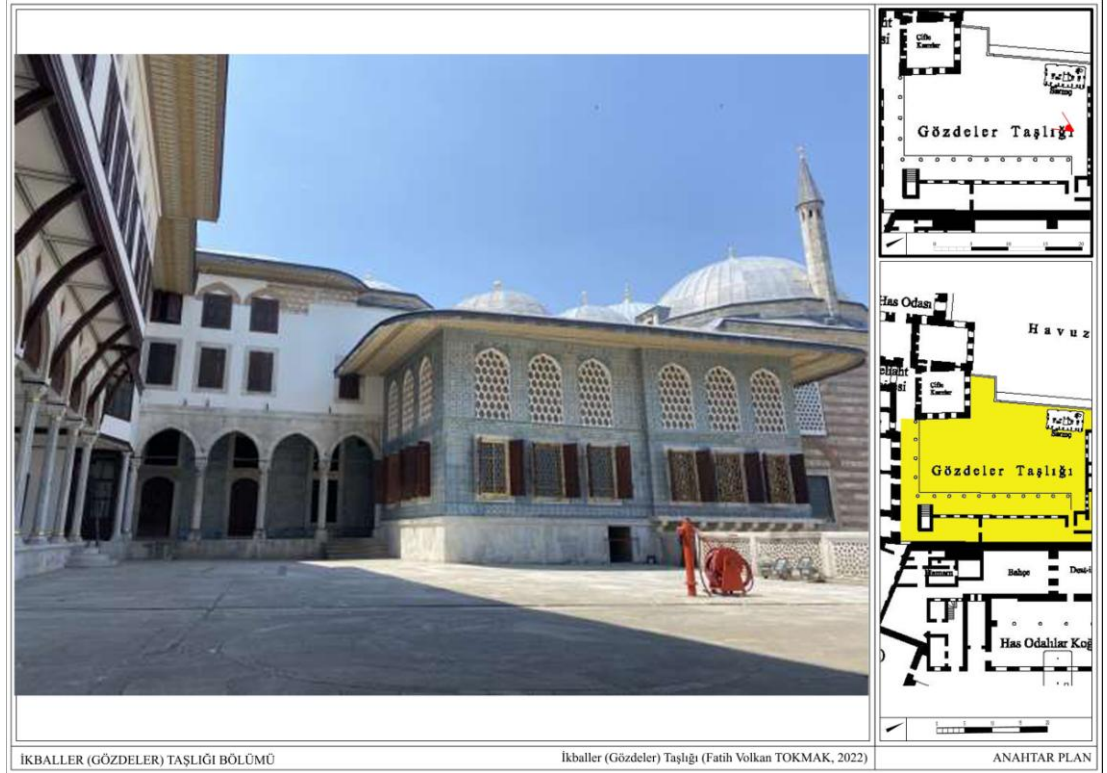
2.3.2. İkballer (Gözdeler) Taşlığı

Mabeyn Dairesi önündeki taşlığa Gözdeler Dairesi yapıldıktan sonra Gözdeler taşlığı denmeye başlanmış olup Kafes olarak kullanılan kasırların pencerelerinden, Mabeyn Dairesi pencerelerinden, Şehzadegan Dairesi'nin eklerinin pencerelerinden görünen bu taşlığa hanımlar, dolaşmak, oturmak ya da top oynamak için kullanmışlardır.⁶⁹ İkballer Taşlığı, kuzeybatı yönünde Haliç cephesine ve hemen taşlığın alt kotunda bulunan Büyük Havuza açılır. Taşlığın güneydoğu bölümünde Gözdeler Dairesi, Gözdeler'e bağlı cariyelerin koğuşu, güneybatı bölümünde Çifte Kasırlar, kuzeydoğu bölümünde Mabeyn Dairesi bulunmaktadır. Gözdeler Dairesi, Cariyeler Koğuşu ve Gözde Odaları olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Mabeyn Dairesi, Aynalı Oda ile Mabeyn Sofası olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Çifte Kasırlar Kubbeli Kasır ve IV. Mehmed Kasrı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

⁶⁹ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayında Padişah Evi** s. 41.

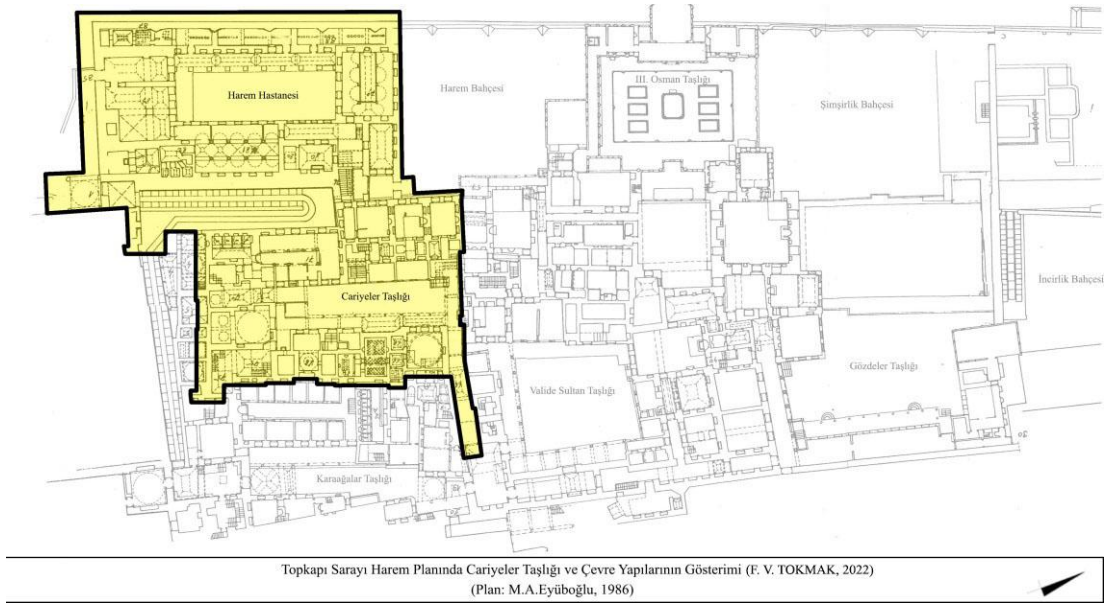
Görsel 2. 15: Harem Planı'nda İkballer Taşlığı.

Görsel 2. 16: İkballer (Gözdeler) Taşlığı (F.V. Tokmak, 2022)

2.3.3. Cariyeler Taşlığı

16.yy ortalarında yapılan bu taşlığa Cariyeler Taşlığı adı yanında Kadınefendiler Taşlığı adı da kullanılmıştır.⁷⁰ Cariyeler Taşlığının girildiğinde sol bölümünde bir sıra abdest musluğu, büyük kubbeli hamam girişi, Kalfalar Dairesi' çıkan merdiven giriş kapısı, onun yanında harem külhan'ının giriş kapısı, tam karşıda ise çamaşırlık, mutfak, kiler ve Ahçıbaşına ait küçük oda, Taşlığın sağ bölümünde ilk üç kapı, birinci, ikinci, üçüncü Kadınefendi'lerin odalarına ait olup dördüncü kapı Kırkmerdiven diye anılan, elliiki basamaklı, Harem Bahçesi'ne inen geniş bir merdivene açılmaktadır.⁷¹ Beşinci kapı ise Hünkarın Saray dışında, hiçbir benzeri olmayan, iç hacmi ikiye bölünmüş, mermer sütunlu, büyük ocaklı, tepeden ışık alan, pencereleri cariyeler taşlığına bakan, 20-25 Cariyenin bir arada oturup yattıkları Cariyeler Koğuşu'nun kapısıdır ve altıncı kapı ise koğuşun ayak yollarına açılır.⁷² Cariyeler Koğuşu, mermer sütunlarla desteklenmiş asma katı bulunmaktadır.⁷³

Görsel 2. 17: Harem Planı'nda Cariyeler Taşlığı.

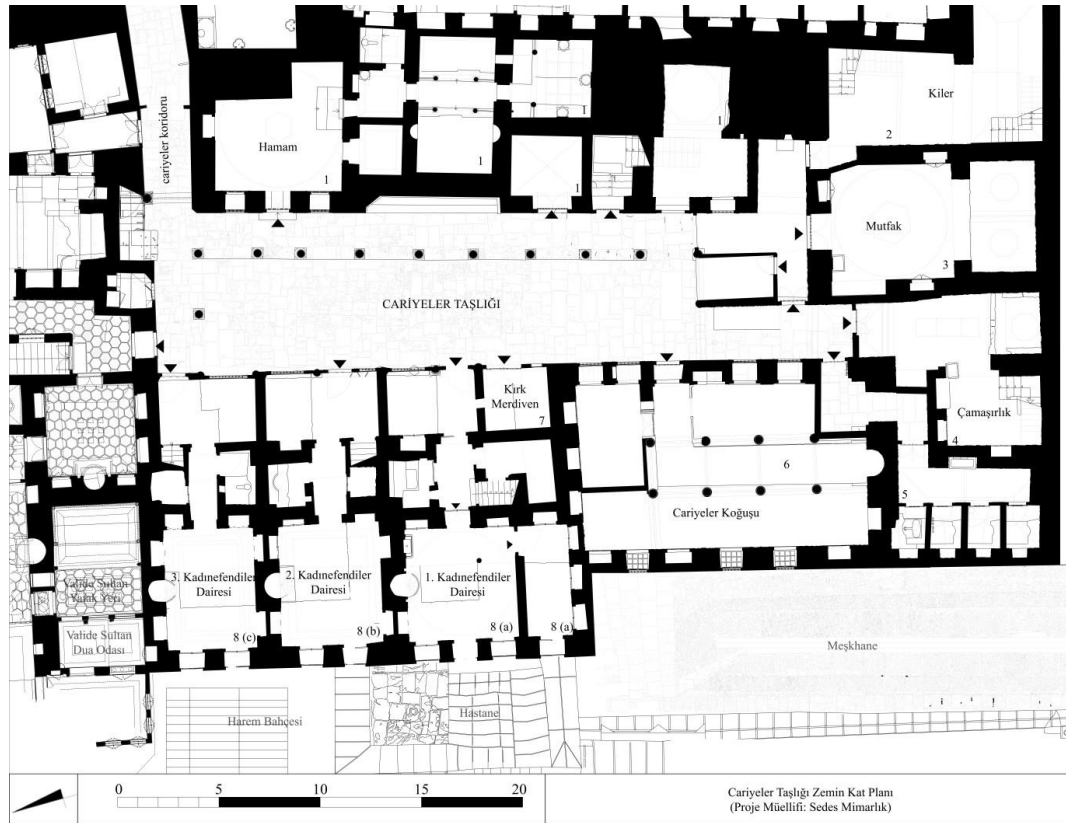
⁷⁰ Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s. 224.

⁷¹ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayında Padişah Evi**, s. 48

⁷² Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 48.

⁷³ Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s. 228.

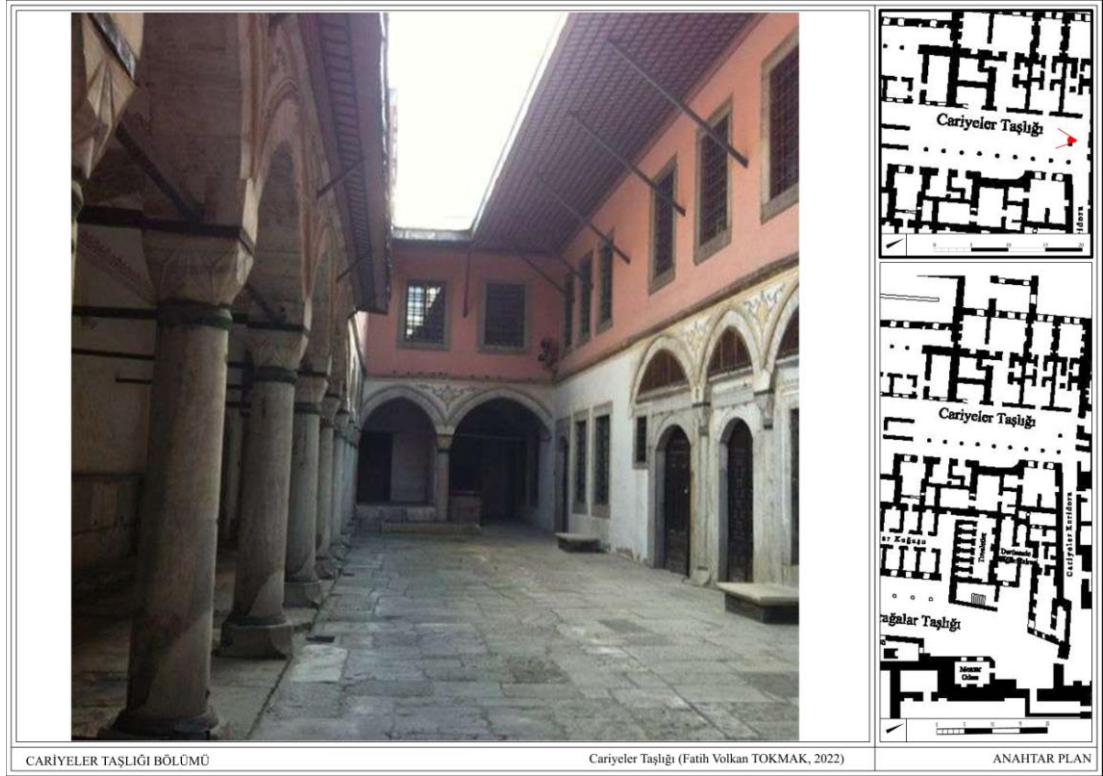
Cariyeler Taşlığına, Cariyeler koridorundan giriş yapıldığında kuzey-batı cephesi yani Haliç cephesi'nde üç oda buludur bunlar kadınefendi odalarıdır. Üçüncü odanın hemen yanında Kırk merdiven'e (52 basamaklıdır) açılan bir kapı vardır. Bu kapının diğer yanında Cariyeler Koğuşu bulunmaktadır. güney-doğu cephesinde ise hemen giriş kısmında dört bölmeli bir hamam, cephenin bir bölümünde çeşme alanı bulunmaktadır. Gişin tam karşı cephesinde yani güney-batı cephesinde de büyük bir ocağı olan mutfak, kiler ve çamaşırlık odaları vardır. Cariyeler Koridorunda bulunan yapılar Hamam ve Mutfak bölümü hariç iki katlı yapılardan oluşmaktadır. Cariyeler Taşlığı, Harem bölümünde 1665 yılında çıkmış olan yangından etkilenmiş ve kapsamlı bir onarım geçirmiştir.⁷⁴ 18. Yüzyılda, taşlığa eklenen bir kahve ocağı aracılığıyla Valide Sultan Taşlığı'na bağlantısı kurulmuştur.⁷⁵

Görsel 2. 18: Cariyeler Taşlığı Zemin Kat Planı.

⁷⁴ Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 228-229.

⁷⁵ Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**, s. 337.

Görsel 2. 19: Cariyeler Taşlığı (F.V. Tokmak, 2022)

2.3.4. Karaağalar Taşlığı

Şadırvanlı Sofa'dan asıl Harem Kapısı'na ulaşan iki tarafı saçaklı, revaklarla kapalı uzun bir koridordur.⁷⁶ Karaağalar Taşlığı, adını taşlıkta bulunan Karaağalar Koğuşu'ndan almıştır aynı zamanda Harem Kapısı'na giderken yer alan revaklar nedeniyle Revaklı Yol adı da kullanılmıştır.⁷⁷ Bu küçük avlunun sol yanında bir mescit, cariyelerinkine çok benzeyen uzun bir üç katlı koğuş, helâlar, Darü's-sa'ade ağasının özel hamamlı ve helâlı dairesi ve şehzadeler okulu bulunmaktadır.⁷⁸ Taşlığın asıl Harem Kapısı ve Enderun avlusuna bağlanan Kuşhane Kapısı girişleri mevcut olup Taşlığın iki tarafındaki duvarlar çinilerle kaplanmıştır.⁷⁹ Haremin her

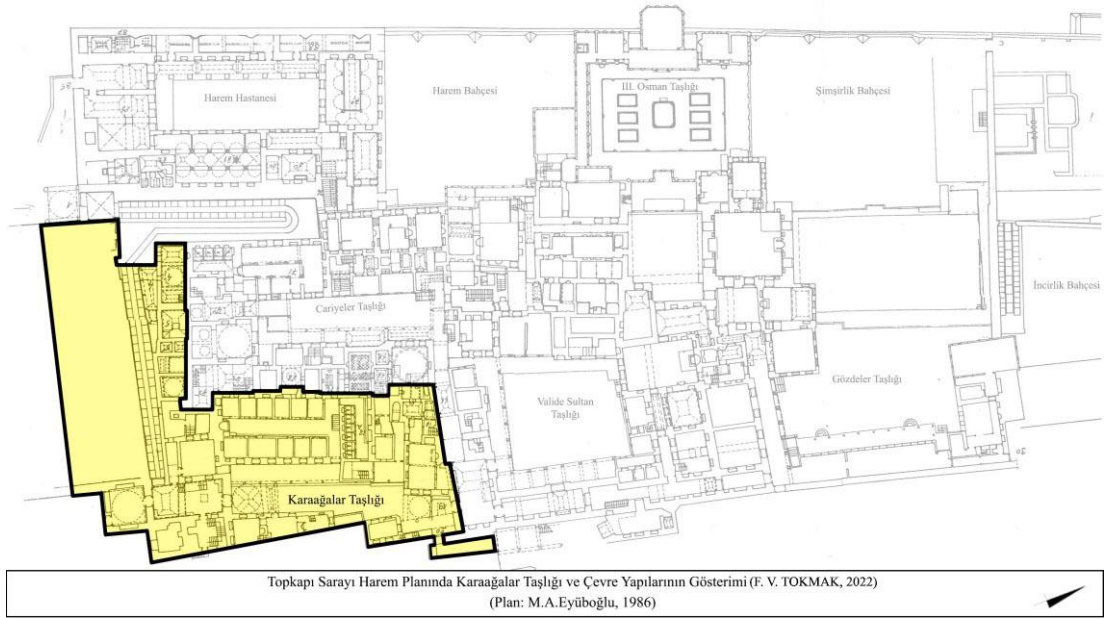
⁷⁶ İlber Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, 2010, s. 205.

⁷⁷ Şimşirgil, s. 181.

⁷⁸ Gülrü Necipoğlu, *15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari Tören ve İktidar*, s. 230.

⁷⁹ İlber Ortaylı, *Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, 2010, s. 205.

yapısında görülen hiyerarşiden daha önce bahsetmiştik. Karaağalar Koğuşu'nda da her kat farklı görevlilere tahsil edilmiş olup zemin katını 'baş kapı gulamı', birinci katını 'neferler' ve ikinci katını ise 'ortancalar' kullanmışlardır.⁸⁰ 16. yy.'da haremın bir diğer avlusu olan Cariyeler Taşlığı ile aynı dönemde yapılmıştır.⁸¹ Haremın büyümesiyle birlikte Harem ağalarının dayısının artması sonucu 18. yüzyıl'da koğuş üç katı büyüklüğüne çıkarılmıştır.⁸²

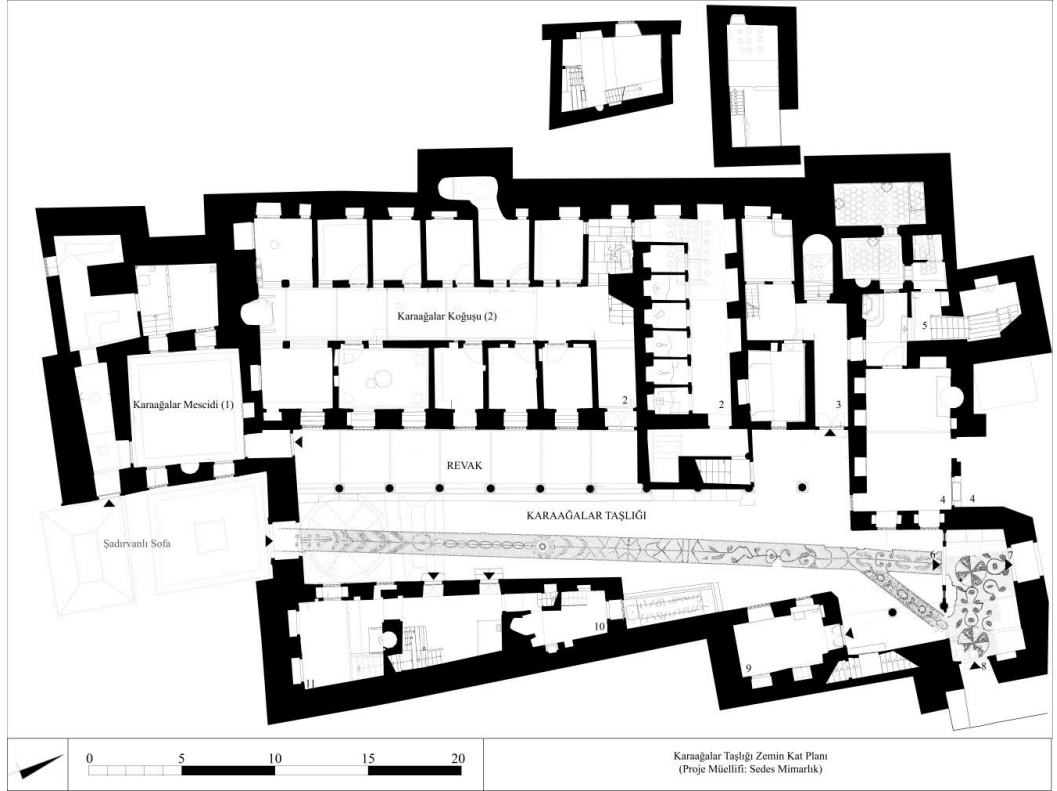

Görsel 2. 20: Harem Planı'nda Karaağalar Taşlığı.

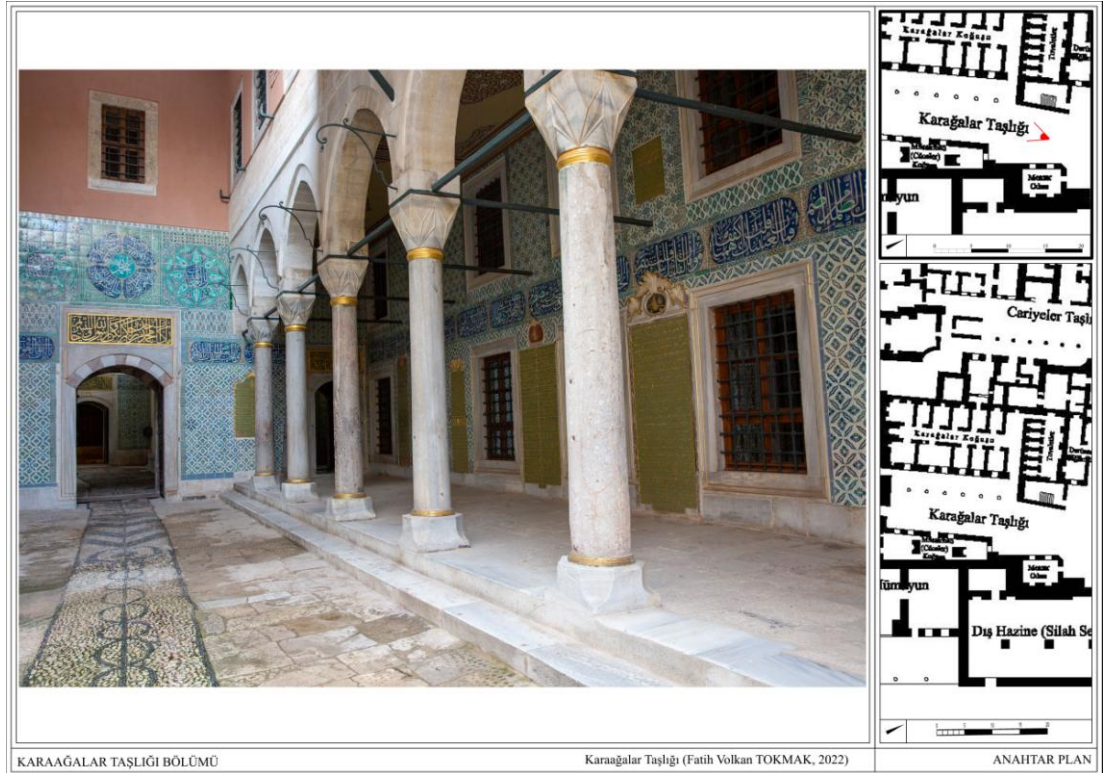
⁸⁰ Uzunçarşılı, s. 159-161.; Kocaaslan, s. 151.

⁸¹ Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s.224.

⁸² Sakaoğlu, **Saray-ı Hümayun**. S. 326-327.

Görsel 2. 21: Karaağalar Taşlığı Zemin Kat Planı.(Sedes Mimarlık Arşivi)

Görsel 2. 22: Karaağalar Taşlığı, 2022

2.3.5. Hünkar Mekanları

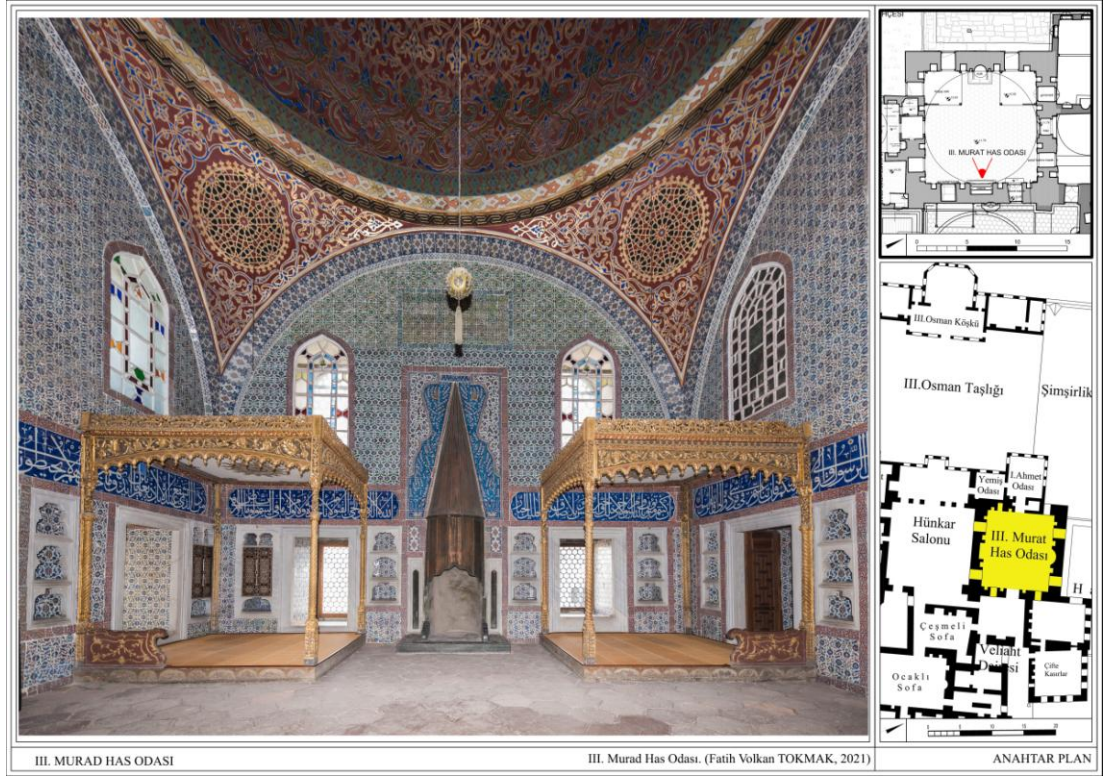
Hünkar Sofası, III. Murad Has Odası, III. Selim Odası, III. Ahmed Has Odası, I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, Hünkar Hamamı bölümleri hünkarların yaşamını sürdürdükleri özel yaşam alanlarıdır. Hünkar mekanları Harem bölümünün en özel mekanları olmakla birlikte mimari anlamda en estetik mekanları oluştururlar. Haremdeki yapılaşma Hünkar odalarına göre şekillendiği açıktır. Hünkar Sofası, IV. Mehmed döneminde yapılmıştır.⁸³ Hünkar bu mekanı bayramlaşma merasimi, düğün, kabul ve sohbet mekanı olarak çeşitli amaçlar için kullanmıştır.⁸⁴

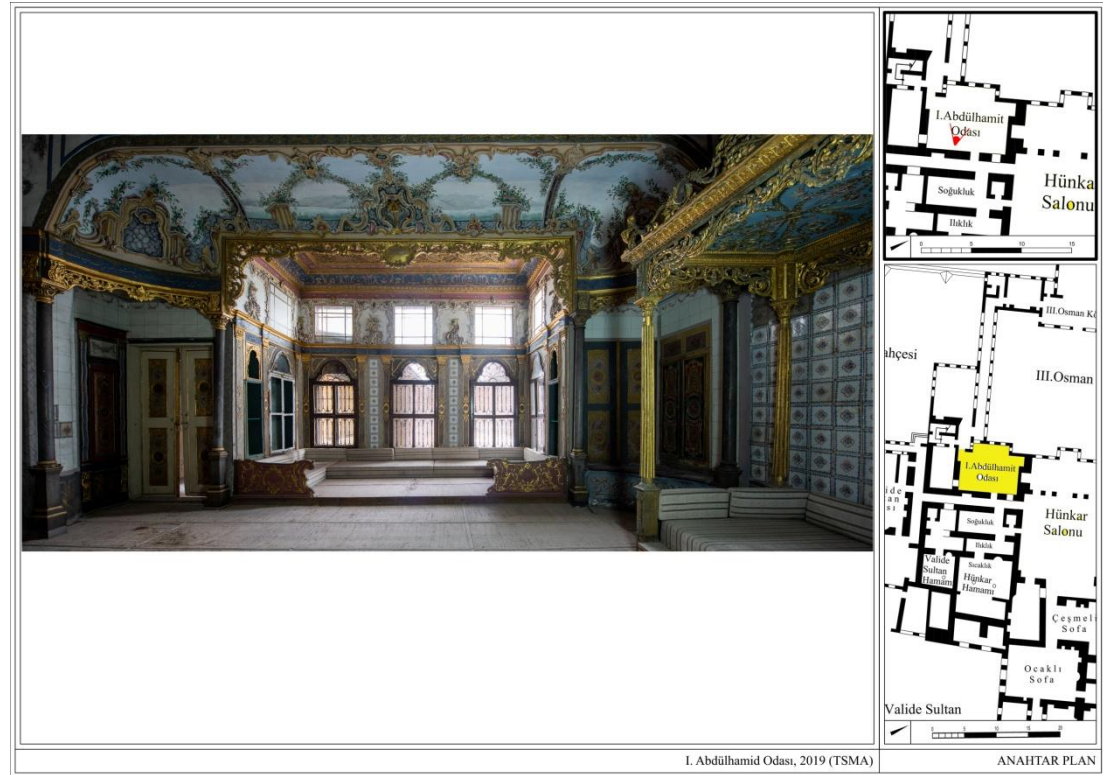
Görsel 2. 23: Harem Planı'nda Hünkar mekanları.

⁸³ Kuban, s.427.

⁸⁴ Penzer, *Harem*, S. 246.; Ortaylı, *Topkapı Sarayı*, s. 265.

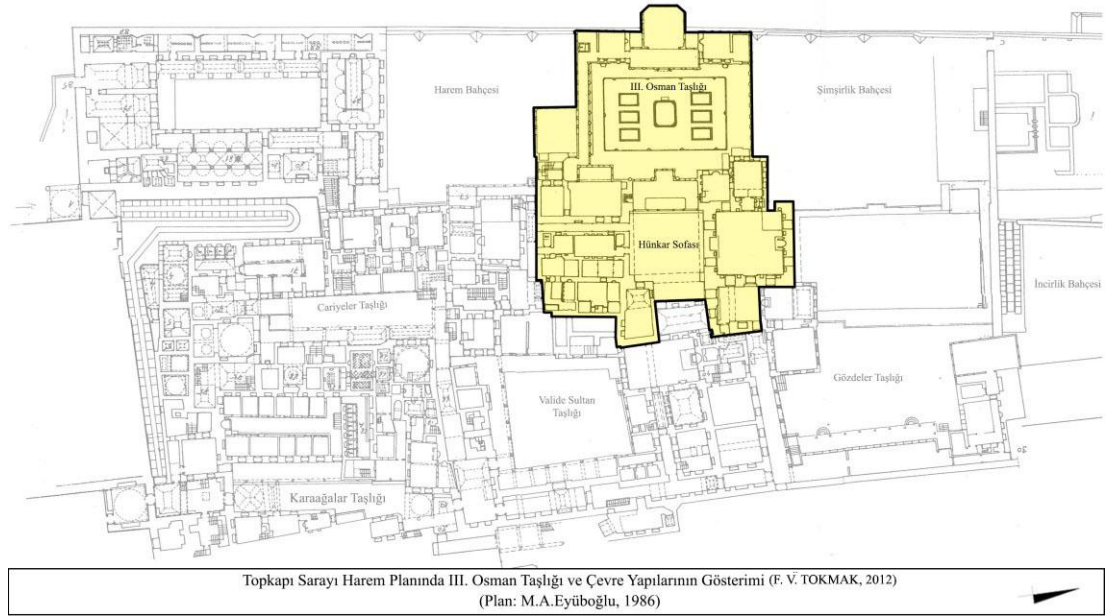
Görsel 2. 24: III. Murad Has Odası (F. V. Tokmak, 2021)

Görsel 2. 25: I. Abdülhamid Odası, 2019 (TSMA)

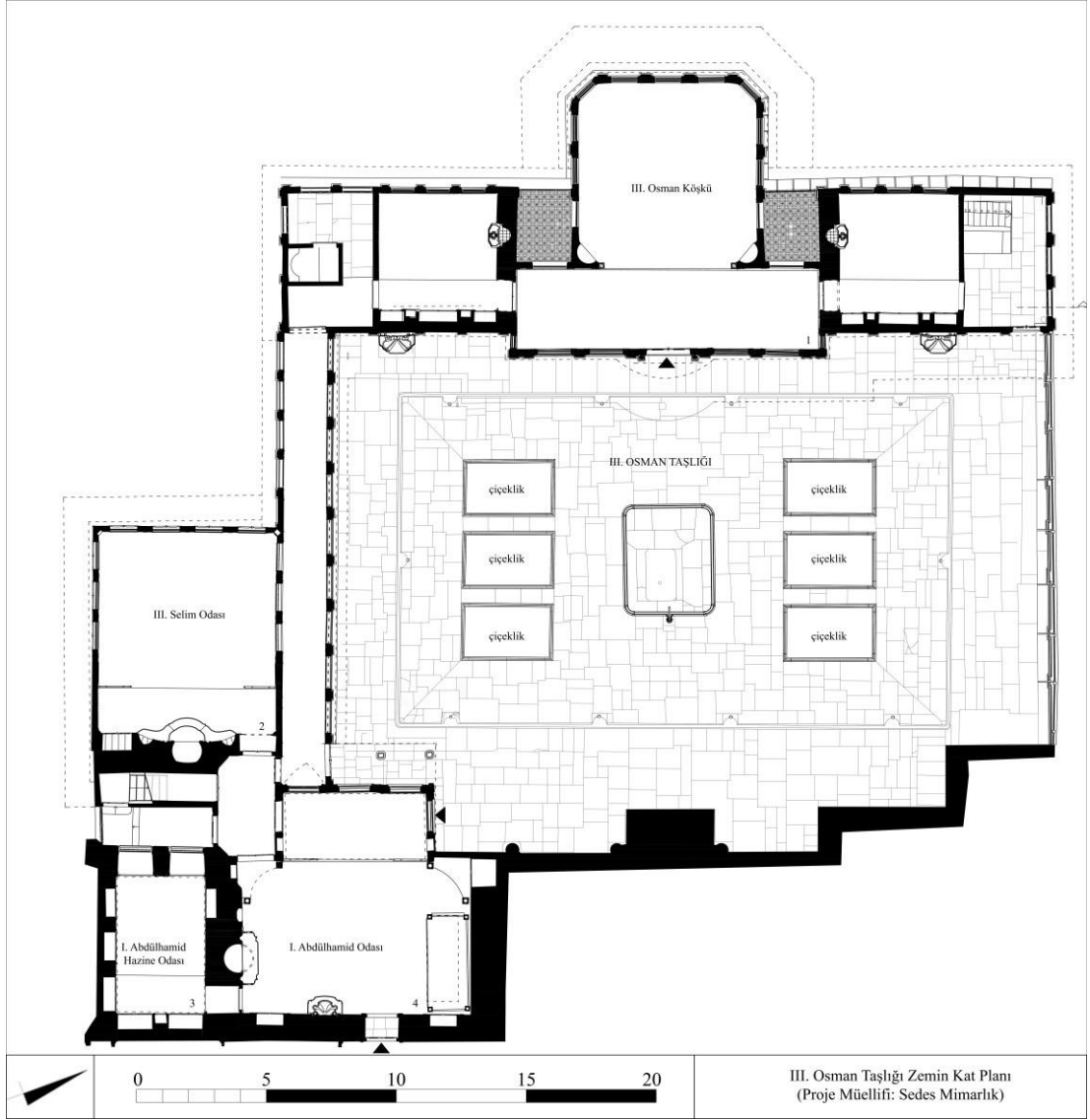
2.3.6. III. Osman Taşlığı

III. Osman (1754-1757) Tarafından yaptırılmıştır.⁸⁵ Hünkar Sofasının Kuzeybatı cephesinin hemen önünde yer almaktadır. Harem bölümündeki en özel taşlıktır çünkü sadece Hünkarların kullandığı açık bir alandır. Taşlığın Haliç'e uzanan cepheside III. Osman Köşkü bulunmaktadır. Taşlığın, kuzeybatı bölümünde Şimşirlik Bahçesi, güneybatı bölümünde Harem Bahçesi bulunmaktadır.

Görsel 2. 26: Harem Planı'nda III. Osman Taşlığı.

⁸⁵ Şimşirgil, s. 204.; Ortaylı, **Topkapı Sarayı**, s. 258.; Bayrak, s. 84.

Görsel 2. 27: III. Osman Taşlığı Zemin Kat Planı.

Görsel 2. 28: III. Osman Taşlığı'nın Hünkâr Mekanları Cephesi, 2019 (TSMA)

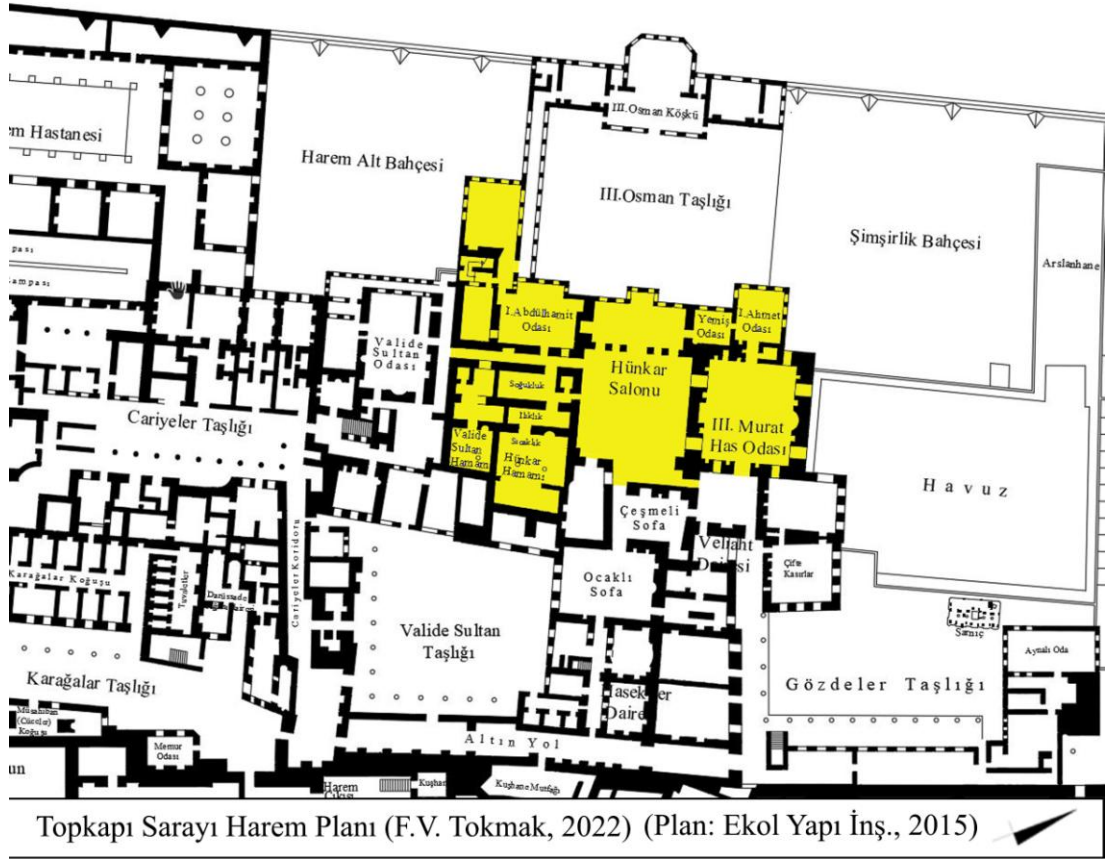

Görsel 2. 29: III. Osman Taşlığı ve Hünkâr Odaları (TSMA, 2019)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HÜNKAR MEKANLARI

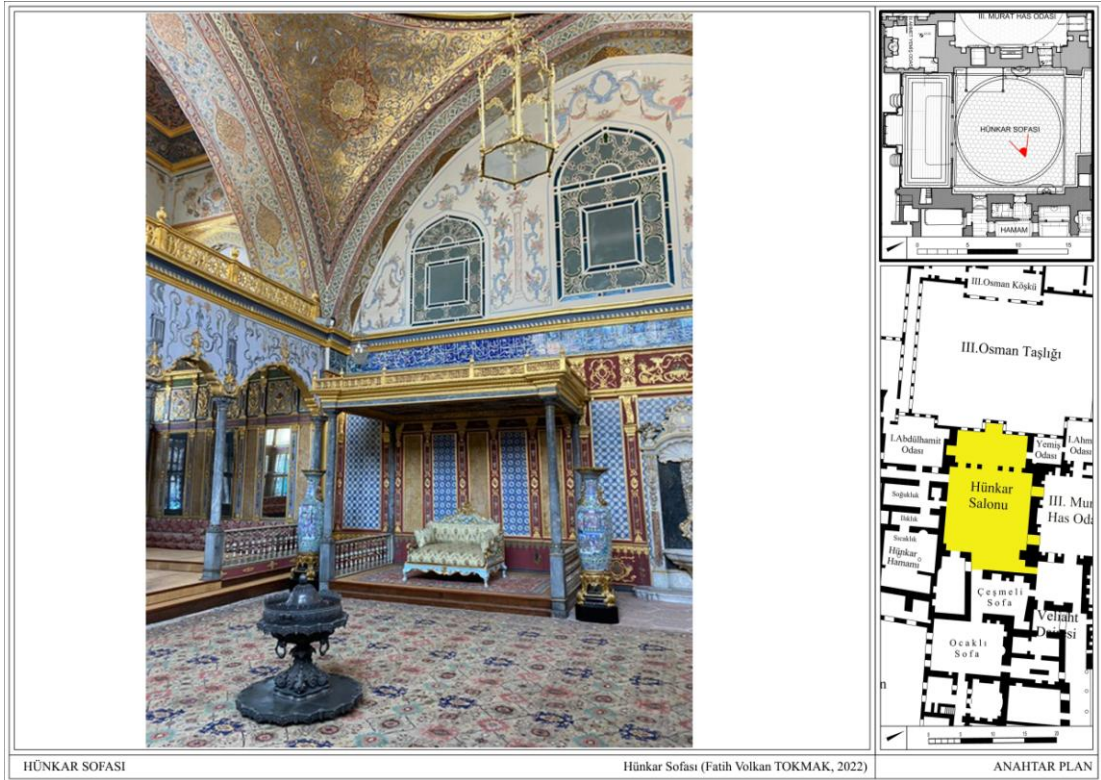
Haremde bulunan Hünkar' ait mekanlar, Hünkar Sofası, III. Murat Odası (Havuzlu Köşk), Hünkar Hamamı, I. Abdülhamid Odası, III. Selim Odası, III. Ahmed Has Odası, Yemiş Odası, I. Ahmet Okuma Odasıdır.

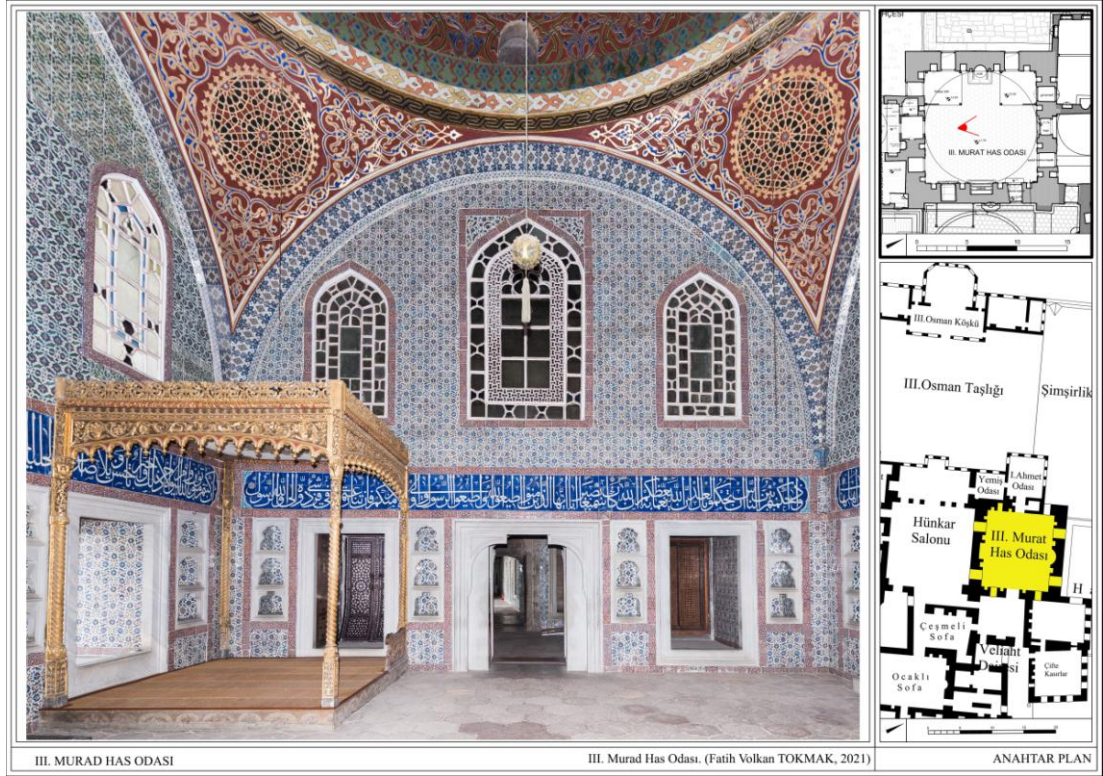
Görsel 3. 1: Harem Planı'nda Hünkar mekanları.

3.1. İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ

Hünkar Mekanları, Harem içinde birbiri ile ilişki olarak yıllar içerisinde ve ihtiyaç doğrultusunda inşa edilmiş, değiştirilmiş veya farklı işlevler verilmiş mekanlardır. Hünkar Sofası, İşlev olarak en çok kullanılan ve harem halkının en çok bir araya geldiği mekandır. III. Murat Odası, Haremin Hünkar Sofasından sonra en büyük mekanıdır, kuzeybatı cephesine III. Ahmed odası ve I. Ahmed odası bitişik olup güneybatı cephesinde Hünkar Sofası bitişiktir. Bu durum III. Murat odasının diğer hünkar odalarıyla olan ilişkisi güçlendirmiş ve oda merkez konumunda kullanılmıştır. Hünkar Sofası inşa edilmeden önce III. Murat odasının güneybatı cephesinde üç adet dikdörtgen formlu pencere olduğu gözlemlenmiştir. Bunlardan ilk başta olan Pencere kapıya çevrilerek Hünkar odasıyla olan sirkülasyon sağlanmıştır.

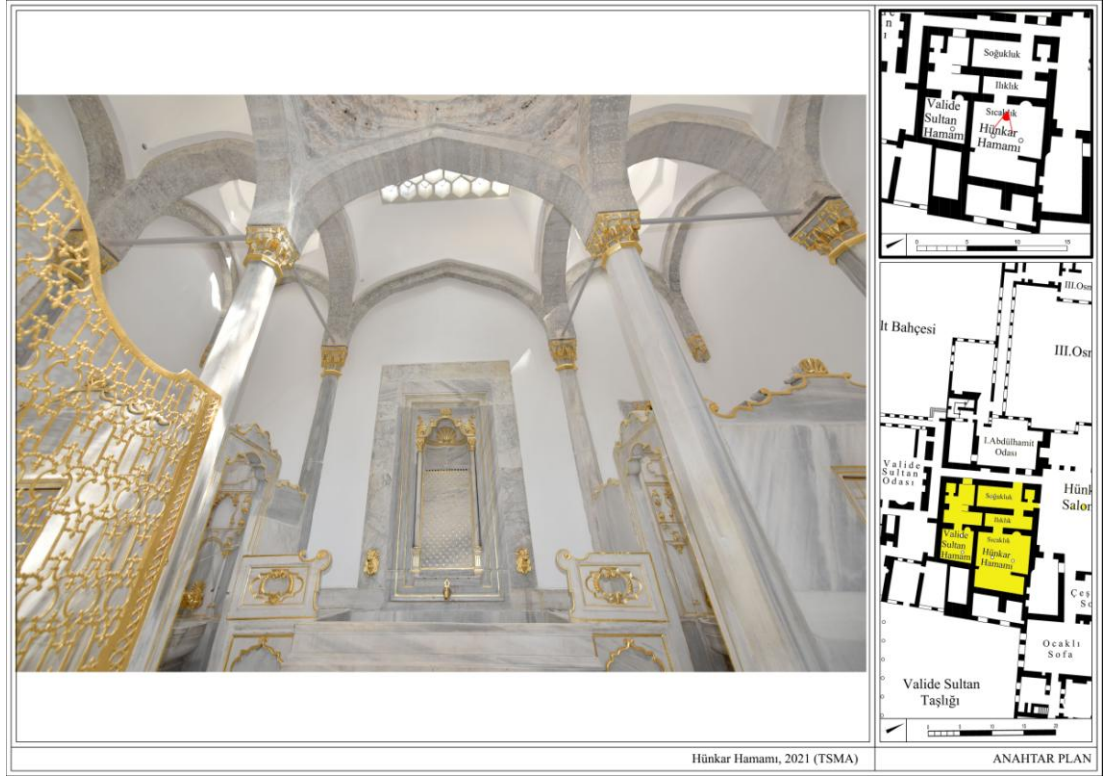
Görsel 3. 2: : Hünkar Sofası (F. V. Tokmak, 2022)

Görsel 3. 3: III. Murad Has Odası, 2022 (F. V. Tokmak)

Hünkâr Hamam'ı, Hünkâr odalarının bitişiğinde inşa edilerek kullanışlı olması amaçlanmış olduğu görülmektedir. Hünkâr Hamam'ı saraydaki en büyük hamam yapısıdır, hamam içerisinde soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık alanlarıyla işlevi arttırılmış olduğu görülmektedir. Hamamda aydınlatma için kullanılan fil gözü denen şişe pencereler mekanın ışık ihtiyacını oldukça yeterli düzeyde karşıladığı gözlemlenmiştir.

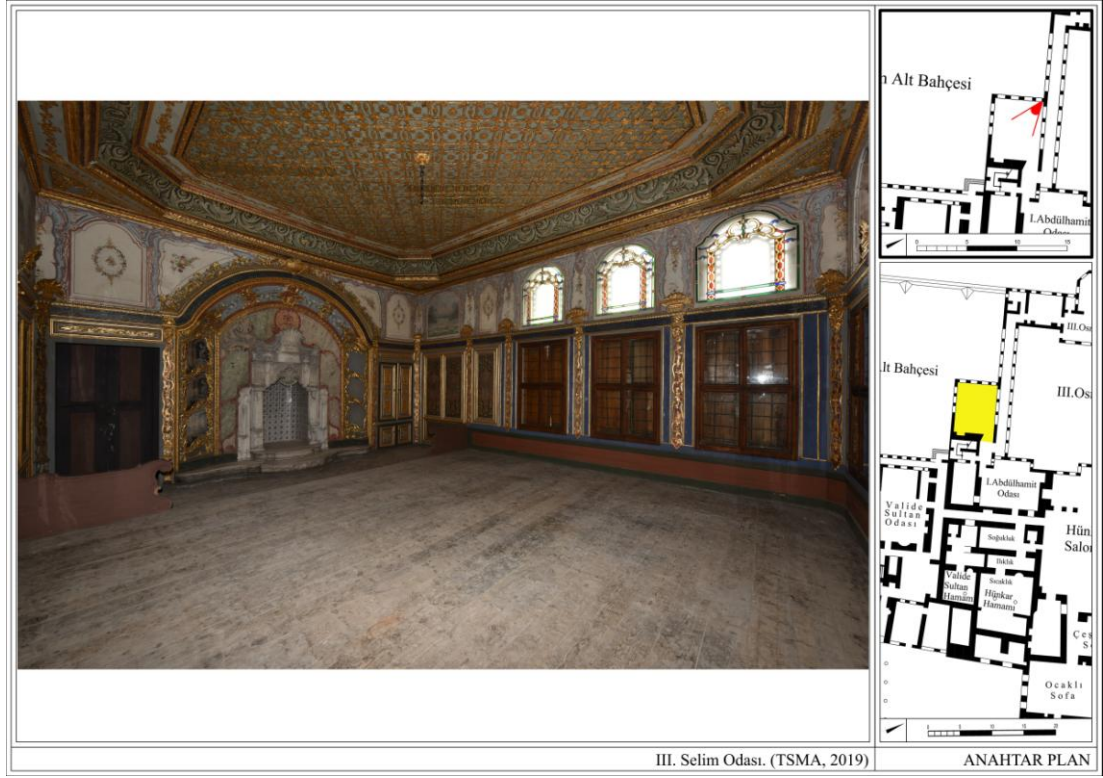
I. Abdülhamid Odası, Hünkâr Hamamı'nın tam karşısında bulunmakta olup diğer Hünkâr mekanları ve Valide Sultan dairesi ile sirkülasyonu sağlamaktadır. III. Selim Odası mekanına giriş, I. Abdülhamid Odası'ndan sağlanmakta olup ayrıca III. Osman Taşlığı'na açılan bir kapısı bulunmaktadır.

Görsel 3. 4: Hünkâr Hamamı, 2021 (TSMA)

Görsel 3. 5: I. Abdülhamid Odası, 2019 (TSMA)

Görsel 3. 6: III. Selim Odası, 2019 (TSMA)

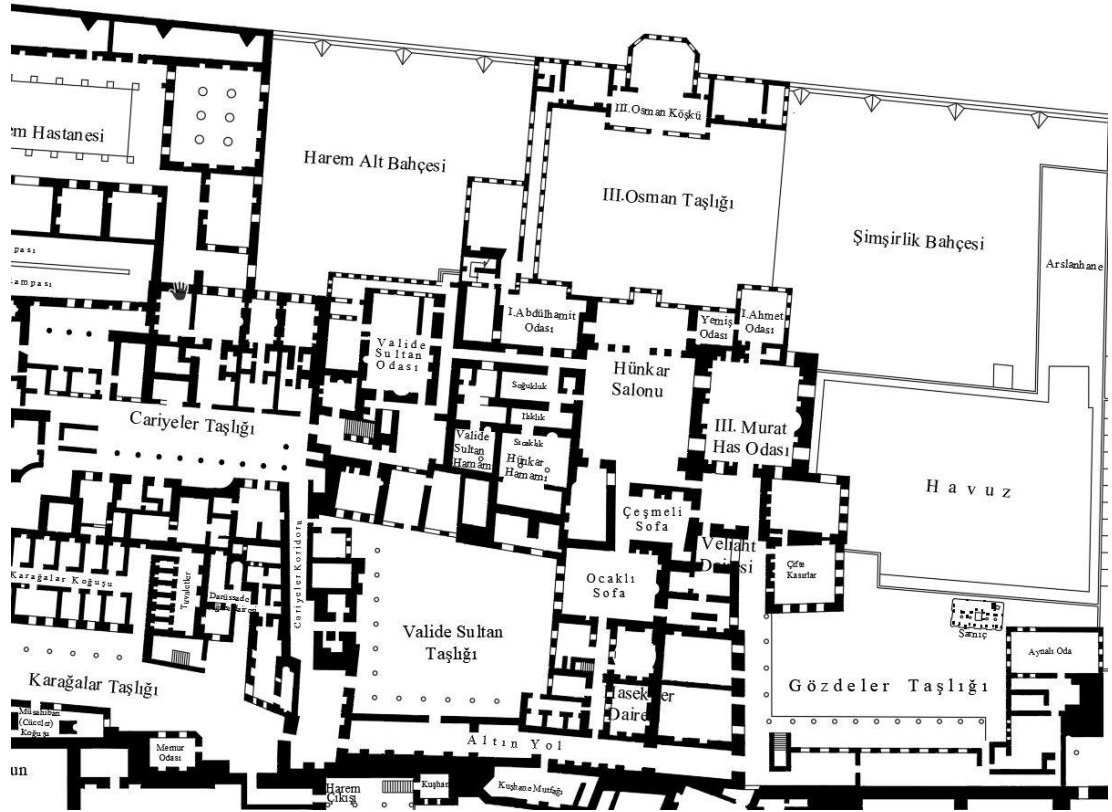
III. Ahmed Odası, Hünkar'ın yemek odası olarak kullanılmıştır. Oda içerisinde yoğun kalem işi meyve, çiçek figürleri olması sebebiyle odaya çok önem verildiği ve Hünkarlar tarafından sık kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Hünkar Mekanları Haremin merkezi konumundaki yapılarıdır ve haremden sirkülasyonun odak noktasını oluşturur.

Görsel 3. 7: III. Ahmed Odası (Yemiş Odası), 2007 (TSMA)

3.2. MİMARİ TANIMI

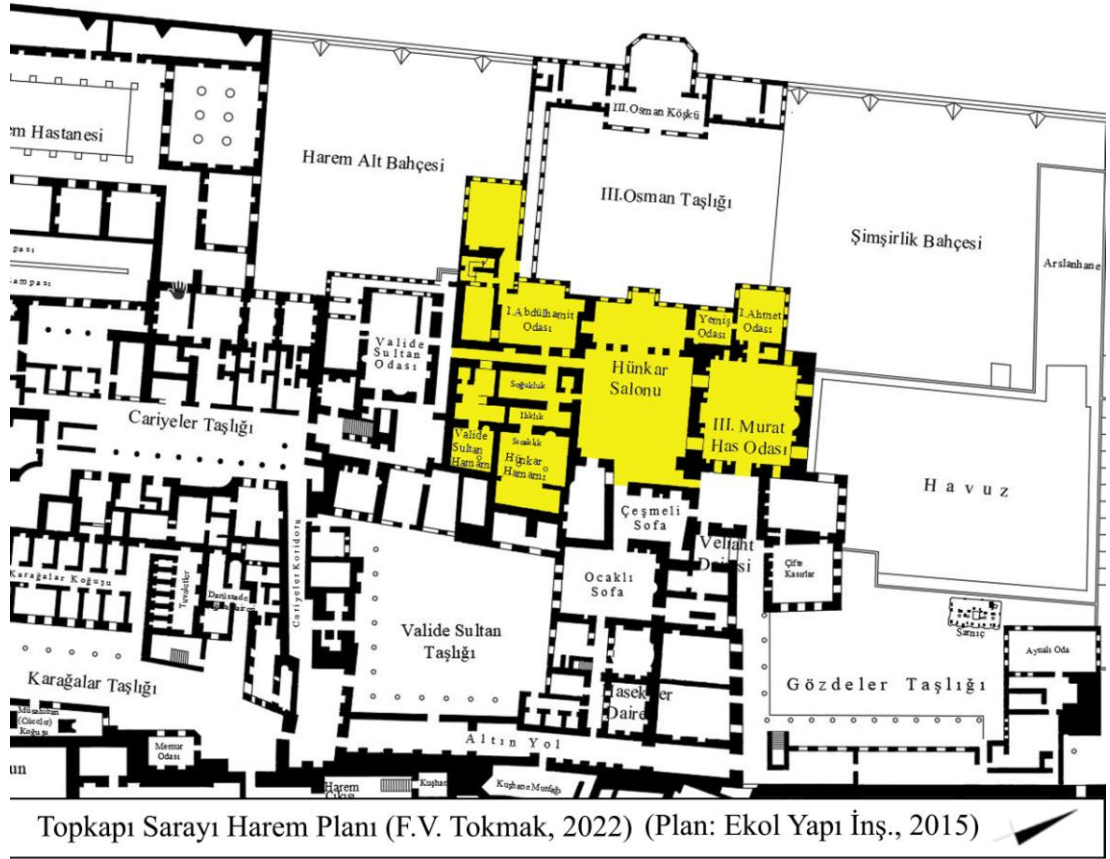
Hünkara ait odalar hünkar sofası etrafında konumlanmıştır. Hünkar odaları haremın en önemli mekanlarını oluşturur. Büyük bir çoğunluğu kubbeli çatı örtüsüne sahiptir. Hünkar odaları iki, üç katlı yapılarıdır. İç dekorasyonlarında yoğun bir şekilde kalem işi çalışmaları vardır. Mekanlar birbirlerine bitişik ya da çok yakın inşa edildiğinden odaların bir biri ile geçişleri kolaydır. Hünkar Sofası, hünkar mekanlarının merkezinde yer alır ve büyük kubbesiyle haremın en önemli hünkar mekanıdır.

Görsel 3. 8: Harem bölümü (Ekol Yapı İnş., 2015)

3.3. HÜNKAR MEKANLARI VE BÖLÜMLERİ

Hünkar Mekanları, sadece Hünkarlara ait olan dinmek, uyumak, yemek yemek gibi faaliyetler için kullandıkları yapılardır. Hünkar Mekanları Haremin ana karakterini oluşturur. Hünkar mekanları harem içeririnde en gösterişli ve en büyük yapılarıdır.

Görsel 3. 9: Harem bölümünde Hünkar mekanları

3.3.1. Hünkar Sofası

Hünkar Sofası, “Muayede Salonu”, “Sedefli Oda”, “Divan Yeri” ve “Büyük Oda” isimleriyle de anılmıştır. Abdurrahman Şeref, Hünkar Sofasını “muhteşem” olarak tanımlamıştır.⁸⁶ Hünkar sofasının yapım tarihi kesin olarak bilinemese de genel kanaat 16. yy. sonlarını işaret etmektedir. Anhegger, 1960’larda Harem’de yaptığı incelemelerde Hünkar Sofası’nın, III. Murad Has Odası’ndan daha sonra yapıldığını ileri sürmüş ve nedeninin Hünkar Sofası taşıyıcı duvarlarının, “III. Murad Has Odasının açık kemerleri arasını dolduran ayaklar üzerine oturtulmasına” bağlamıştır.⁸⁷ Gülsüm Tanyeli, Hünkar Sofası revağının I. Ahmed Kitaplığından sonra yapıldığını, sofada yangın izlerine rastlanmaması nedeni ile sofa’nın da IV. Mehmet dönemindeki yangından sonra yapıldığını ileri sürmüştür.⁸⁸ Davis, Sofa’nın III. Murad odası ile arsında bulunan duvarın dış duvar kalınlık ölçülerine uyduğuna ayrıca duvarda iki adet pencere izine rastlanmış olması nedeni ile Sofanın III. Murad Odasına kıyasla 16. Yüzyılın daha geç bir dönemine ait olabileceği üzerinde durmuştur.⁸⁹ Eldem ve Akozan, Hünkar Sofası’nın III. Murad Odası’ndan kısa bir süre sonra 1580-1581 yılları arasında yapılmış olabileceğini öne sürmüşlerdir.⁹⁰ 16. yüzyıla ve III. Murad dönemine tarihlenen Hünkar Sofası’nın Mimar’ı o dönemin mimarbaşı olan Davut Ağa’dır. Mimarbaşı Davut Ağa’nın 1598’de ölümünden sonra yerine Mimar Dalgıç Ahmet Ağa geçmiştir.⁹¹

⁸⁶ Abdurrahman Şeref , 1329, Cüz 9, s. 523.

⁸⁷ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı’nda Padişah Evi (Harem)**, s. 52.

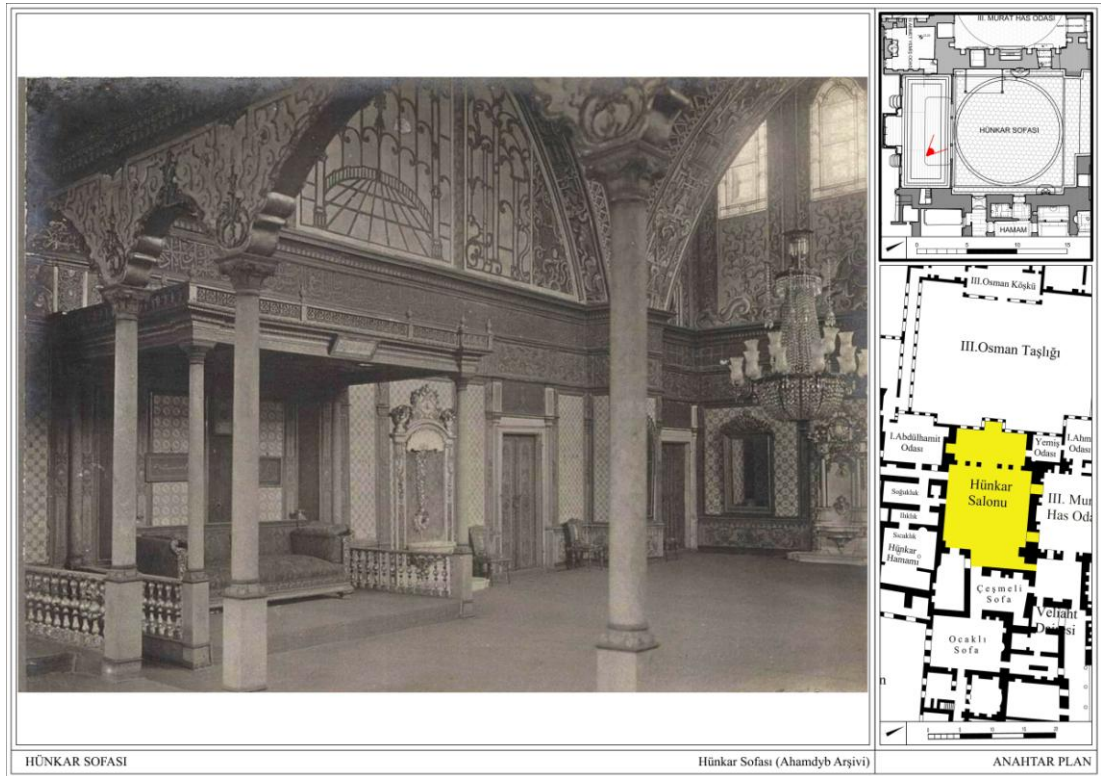
⁸⁸ Tanyeli, **“Topkapı Sarayı Haremi’nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmanın Evrimi, Topkapı Sarayı Müzesi”**, s. 155.

⁸⁹ Fanny Davis, **The Palace of Topkapı in İstanbul**, New York, 1970, s. 213.

⁹⁰ Eldem-Akozan, **Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma**, L. 128

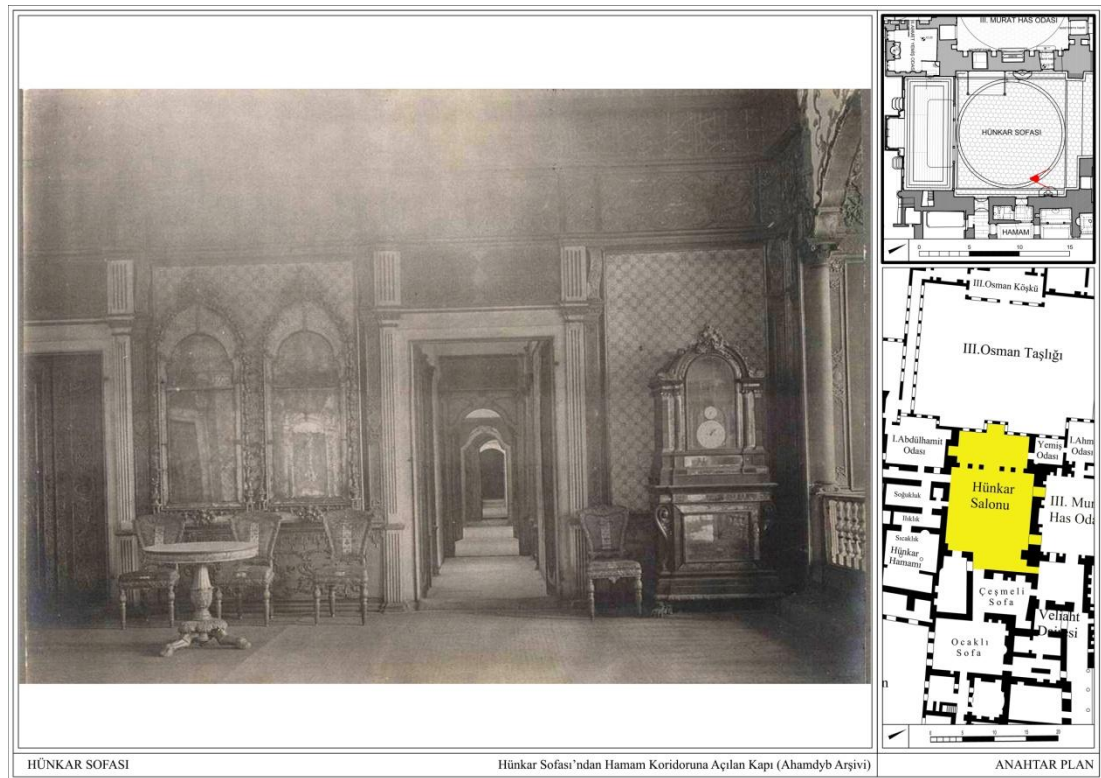
⁹¹ H. F. Diker, **Ayasofya ve Onarımları**, İstanbul, 2016, s.76

Hünkar Sofasını, kuzeyinde Yemiş odası ve III.Ahmet odası, kuzey doğusunda III. Murat Has Odası, güneydoğusunda Çeşmeli Sofa, güneybatısında Hünkar hamamı ve Valide Sultan hamamı, batısında I. Abdülhamid Odası, kuzey batısında III. Osman Taşlığı ve köşkü çevreleyen yapılardır. Hünkarın ve ailesinin özel günlerde bir arada bulundukları, harem halkının birlikte zaman geçirdiği mekandır.⁹² Hünkar Sofası'nın, III. Murad Odası'na ve aralığına, III. Ahmed Yemiş Odası'na, Havuzlu Taşlık'a Şirvana, Çeşmeli Sofa'ya, Hünkar ve Valide Sultan hamam koridoruna, hamamın girişindeki ayakyoluna ve iç odaya açılan dokuz kapısı vardır.

Görsel 3. 12: Hünkar Sofası (Ahmet Hamdi Arşivi)

⁹² Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)**, Sandoz Kültür Yayınları, no:9, 1986, s. 27.

Mekan içerisindeki çini dekoratif şeritlerin bir bölümünde IV Mehmet'in ismi ve 1666 tarihi yer almaktadır. III. Osman döneminde, 18. yüzyılda, kapsamlı bir onarım görmüştür.⁹³ Hünkar Sofası iç dekorasyonu yoğun kalem işleriyle süslüdür. Salonun duvar yüzeylerinde mermer taklidi (stuko) çalışmaları bulunmaktadır. Salon duvarlarını çiniler, aynalar, çeşmeler, dolaplar ve kapılar kaplamaktadır. Aynaların çerçeveleri asma dallarıyla; çiniler beyaz zemin üzerine mavi ve mine rengi çiçeklerle, dolap kapakları kabartma, geometrik şekiller ve sedefli çiçeklerle süslüdür.⁹⁴

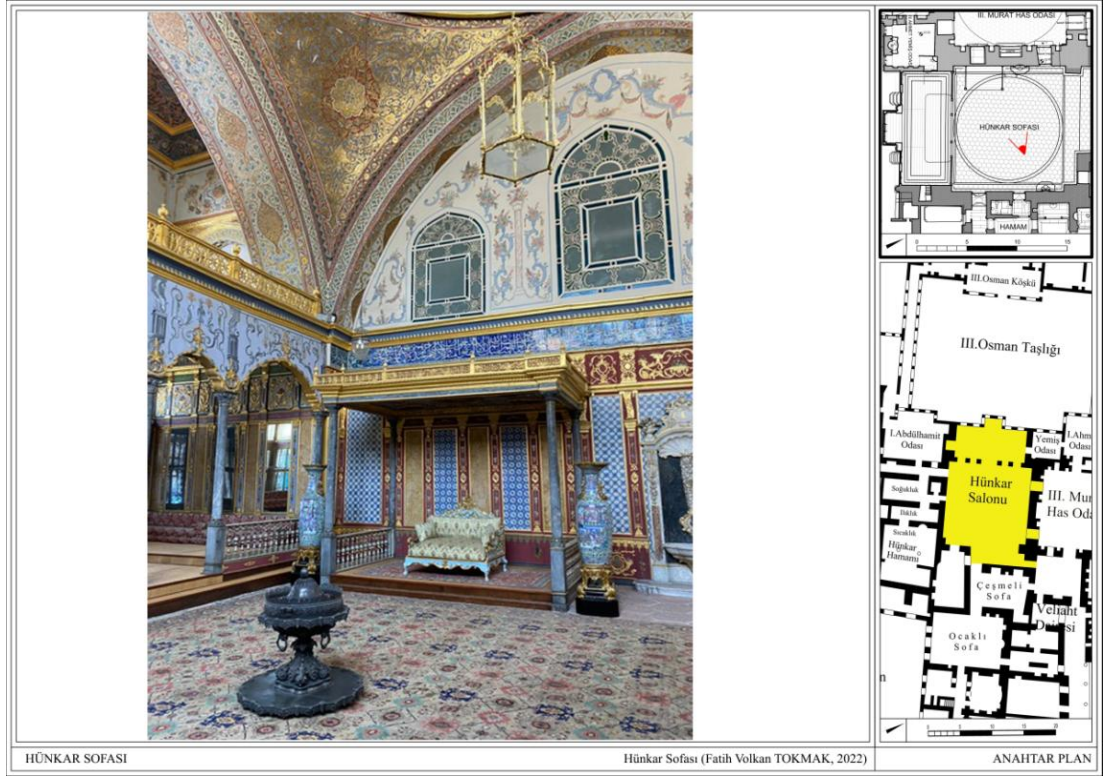
Hünkar Sofası, dört adet sivri kemerin taşıdığı büyük ahşap bir kubbe ile örtülü ana mekan ve ona bağlı iki katlı bölümden oluşmaktadır.⁹⁵ Yapı içerisindeki iki katlı bölüm III. Osman taşlığına cephedir ve mekan içerisinde bir asma katla sofanın içerisine uzanır. Asma katın altında oluşturulan oturma alanı Harem halkının buluşma zamanlarındaki kullandıkları bölümü oluşturur. Hünkar Sofası ile I. Ahmet Kitaplığı ismi verilen fevkanı köşk arasındaki küçük kasır, sofanın evvelce açık olan revakını kapatarak, Havuzlu Köşk'e ve Hünkar Sofası'na eklenmiştir.⁹⁶ Hünkar Sofası, hünkar odaları arasında bir merkez görevi konumundadır. Dolayısıyla konumu gereği bir çok önemli mekanla bağlantı içindedir.

⁹³ Metin Sözen, **Devletin Evi Saray, Sandoz Kültür Yayınları**, no:12, 1990, s. 74.

⁹⁴ Ahmet Refik Altınay, **Lale Devri 1718-1730**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 24-25.

⁹⁵ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyon Çalışmaları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE), 2005, s. 271.

⁹⁶ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayında Padişah Evi (Harem)**, 1986, s. 92.

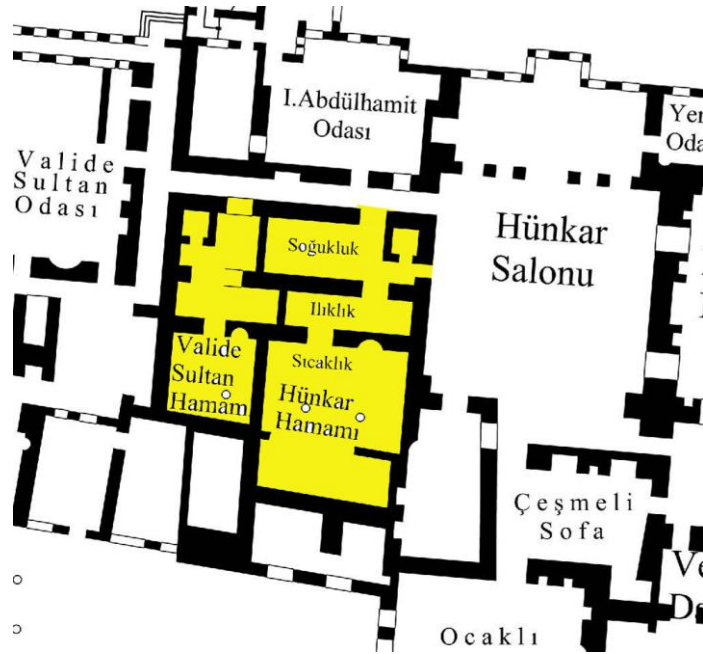
Görsel 3. 15: Hünkâr Sofası (F.V. Tokmak, 2022)

Görsel 3. 16: Hünkâr Sofası dönem detayı (F.V. Tokmak, 2022)

3.3.2. Hünkar ve Valide Sultan Hamamları

Hünkar Hamam'ı, Mimar sinan tarafından 16. yy'da yapılmış olup günümüze kadar iç hacim olarak özgünlüğünü korumuştur.⁹⁷ Valide Sultan Hamam'ı ise 18. yy'da yapılmıştır.⁹⁸ Hünkar Hamamı'nın bitişiğine Valide Sultan Hamam'ı eklenmiştir. Hamam odaları dikdörtgen planlıdır. Hünkar Hamam'ına ulaşım Hünkar Sofası ve Hünkar Yatak odasından hamam koridoru aracılığıyla sağlanır. Valide Sultan dairesi koridoruylada bağlantılı olan Hamam koridoru Valide Sultan hamamında kolay ulaşım işlevi sağlar. Harem hamamları, ışık alan kubbeleriyle, yüksekliğiyle ve iç dekorasyonu ile ferah bir mekan niteliğindedir. Harem hamamları, duvar ve döşemeleri külhan denilen ocak yardımıyla ısıtılır.⁹⁹ Hünkar ve Valide Sultan hamamaları, birbirine bitişik, yükseklikleri, kullanılan teknikleri, aydınlatma biçimleri ve yüzeylerde görülen işlemler bakımından benzerlik göstermektedirler. İkisini bir birinden ayıran uygulanan tezyinat yoğunluğudur.¹⁰⁰

Görsel 3. 17: Hünkar ve Valide Sultan Hamamları

⁹⁷ Mualla Anhegger Eyüboğlu, *Topkapı Sarayında Padişah Evi (Harem)*, 1986, s. 105.

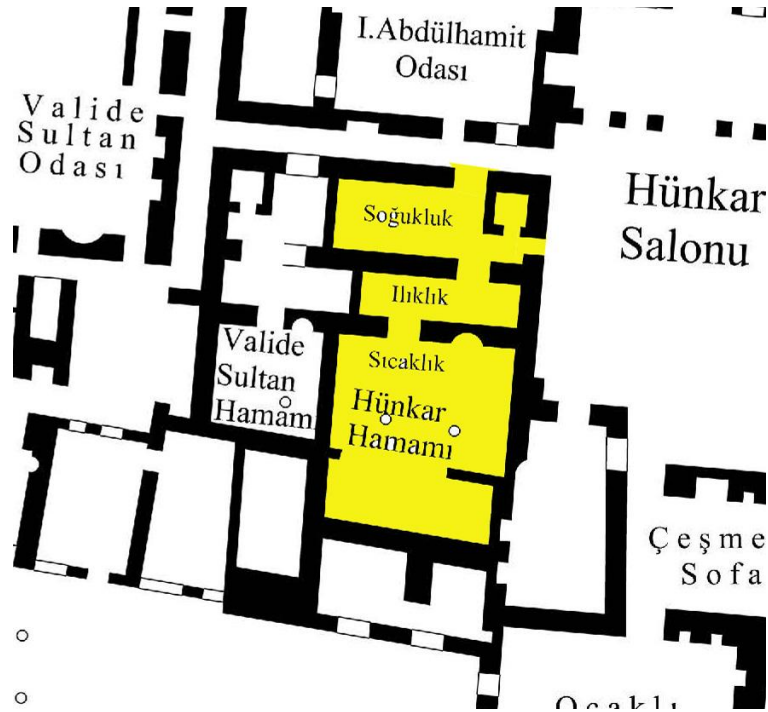
⁹⁸ M. A. Eyüboğlu, *Topkapı Sarayında Padişah Evi*, 1986, s. 105.

⁹⁹ M.A. Eyüboğlu, *Topkapı Sarayında Padişah Evi*, 1986, S. 105.

¹⁰⁰ Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s. 43.

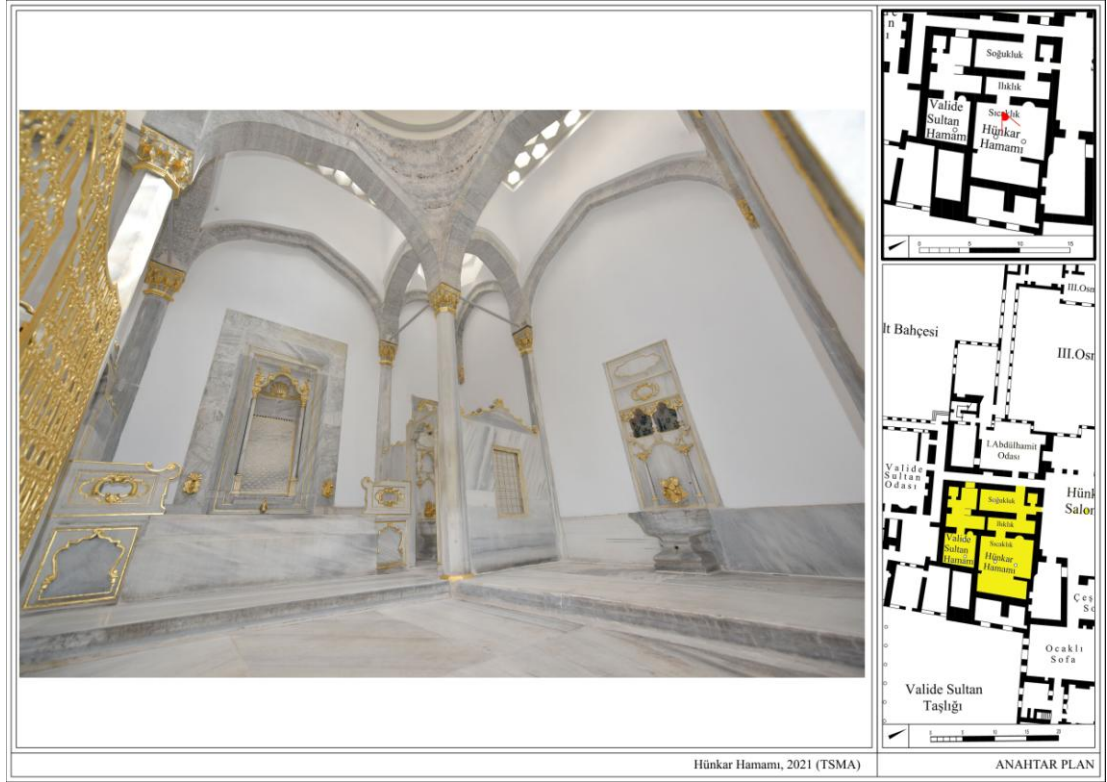
3.3.2.1. Hünkar Hamamı

16. yy.'da Mimar Sinan tarafından Topkapı Sarayı içinde yapılmış olan üç hamamdan birinin Hünkar Hamamı olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰¹ Hünkar Hamamına üç bölümden oluşur, soğukluk (soyunmalık), ılıkılık ve sıcaklık (halvet) bölümleridir. Girişte sağ bölümde geniş dikdörtgen planlı bir alan mevcuttur, bu alan hamamın soğukluk bölümüdür. Soğukluk bölümü kubbesindeki fil gözü denilen şişe şeklindeki pencereler yardımıyla aydınlanır. Giriş kapısının solunda ise ılıkılık alanı mevcuttur, bu alanda bir adet kurna bulunmaktadır. Hamamın sıcak bölümüne girişte solda Hünkar'ın yıkandığı alan bulunmaktadır ve bu alan altın yaldızlı bronz metal motiflerle çevrilmiş durumdadır. Bu alanın hemen yanında sersebil bulunmaktadır. Sıcak alanın giriş kapısının karşısında büyük bir kurna mevcuttur. Ve bu kurnanın sağ tarafındada sersebil bulunmaktadır. Sıcak alanın girişinde sağ bölümde bir adet kurna mevcuttur. Hünkar Hamamı'nın akustiğini sağlayan küpler padişahın kurnasının bulunduğu alanın üst kısmında bulunan iki adet boşlukda bulunmaktadır.

Görsel 3. 18: Hünkar Hamamı

¹⁰¹ Sakaoglu, Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı, s. 355.

Görsel 3. 19: Selsebil, Hünkar Hamamı

Görsel 3. 20: Hamamda Hünkar'ın kullandığı bölüm

1583-1585 yılları arasında hamamda büyük bir yenileme projesi olmuştur.¹⁰² Yeni yapılan hamamın çinileri Karamürsel ve İzmit'ten getirilmiştir.¹⁰³ 16. yüzyıl'da III. Mehmed tarafından hünkar hamamında bir onarım daha yapılmıştır.¹⁰⁴ Hamamın Soğukluk kısmı 16. yüzyıl'dan sonra yapılmış olduğu düşünülüyor bunun nedeni ise soğukluk bölümünün taşıyıcı altyapısının daha geç dönemlerde yapılmış olduğu savunulmaktadır.¹⁰⁵ IV. Mehmed döneminde 1662 yangını ve 1665 yangını Harem'de etkili olmuş ve hünkar hamamı da bu yangınlardan etkilenmiş ve sonrasında onarılmıştır.¹⁰⁶

Görsel 3. 21: Hünkar Hamamı, 7 farklı katman detayı (F.V. Tokmak, 2022)

¹⁰² Başkanlık Osmanlı Arşivi, **Mühimme Defteri**, nr. 58, Hüküm 633.

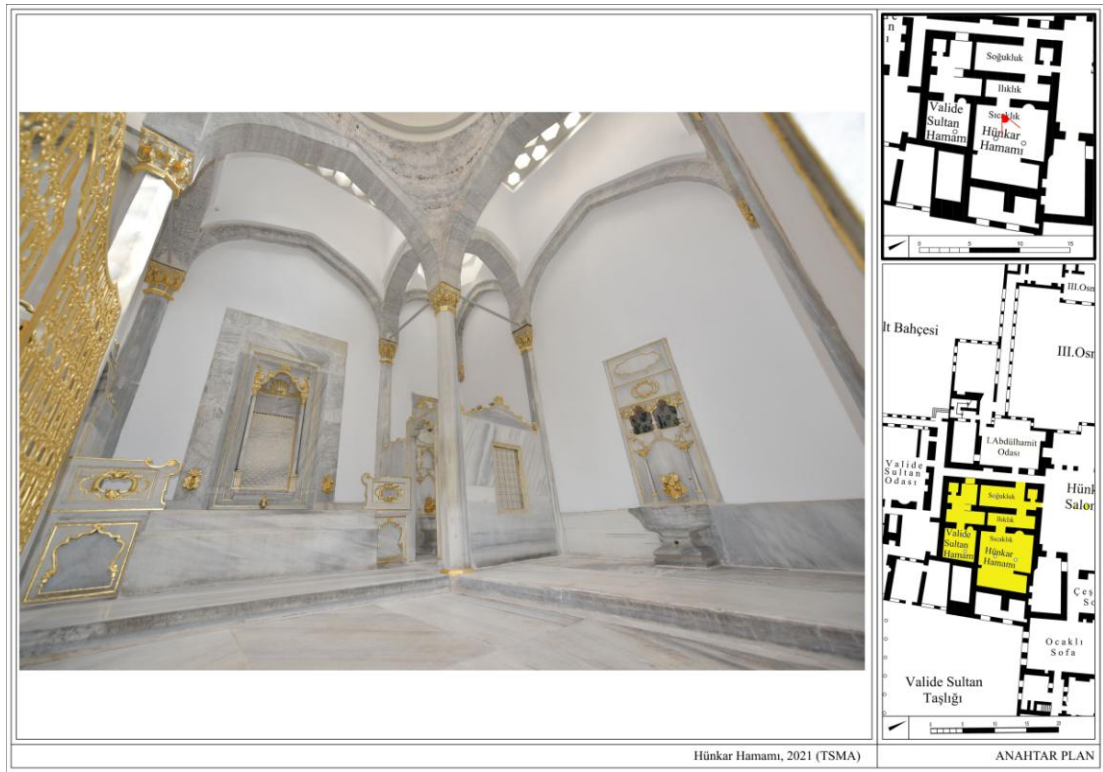
¹⁰³ Başkanlık Osmanlı Arşivi, **Mühimme Defteri**, nr. 58, Hüküm 393.

¹⁰⁴ Necipoğlu, **15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar**, s. 221-223.

¹⁰⁵ Tanyeli, **Topkapı Sarayı Sarayı Haremi'nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi**, Topkapı Sarayı Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 3, İstanbul 1988, s. 153.

¹⁰⁶ Kocaaslan, **IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari**, s. 204.

Sıcaklık bölümü hariç diğer bölümler 18. Yüzyılda tekne tonozlarla örtülerek, mekan barok üslubuna uygun dekore edilmiştir.¹⁰⁷ Hünkar hamamındaki selsebil I. Mahmud dönemi onarımları sırasında yeniden yapılmıştır.¹⁰⁸ Valide Sultan hamamı ile Hünkar hamamı arasındaki koridor da I. Mahmud döneminde tamirat görmüştür.¹⁰⁹ Hamam duvarları daha önceden çinilerle kaplı ve bezemeleri klasik üsluptaydı ancak 18. Yüzyıl onarımlarında çiniler korunamamıştır.¹¹⁰ Padişah'ın hamamda güvenliğini sağlamak için yapılmış ferforje, bronz materyale sahiptir ve üzeri altın varak ile kaplanmıştır. Hamamda bulunan ayna taşının üzerinde rokoko üslubu süslemeler görülmektedir.(Balık pulu motifi)

Görsel 3. 22: Hünkar Hamamı, 2020 (TSMA)

¹⁰⁷ Esemeli, **Harem**, s. 97.

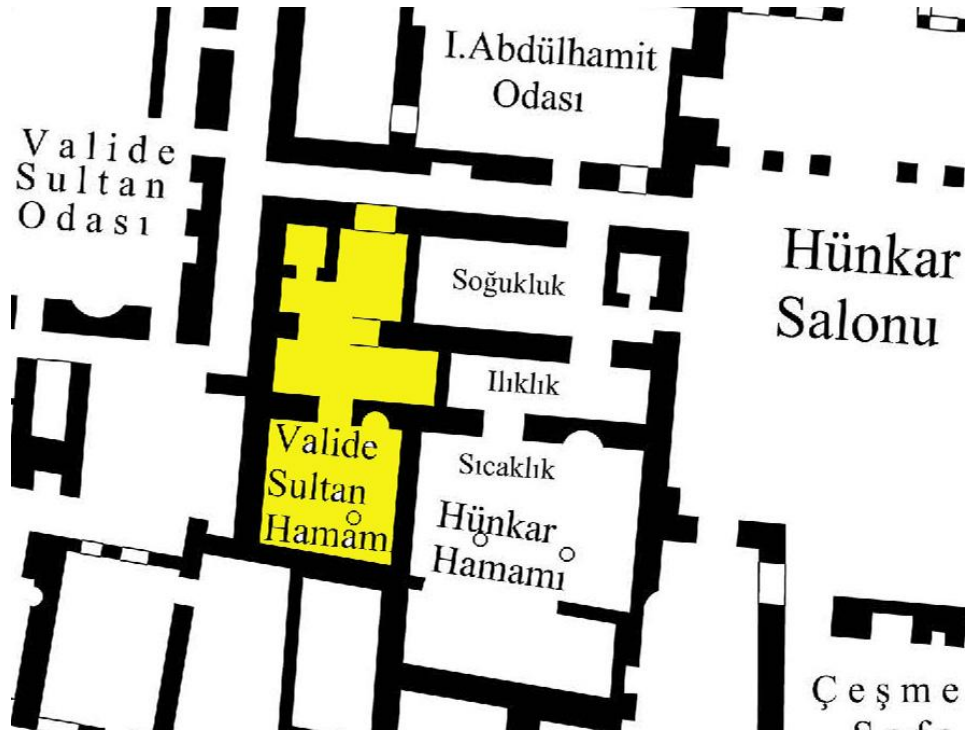
¹⁰⁸ Anhegger, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)**, s. 106.

¹⁰⁹ TSMA.d, nr. 2384/07.

¹¹⁰ Anhegger, **Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)**, s. 106.

3.3.2.2. Valide Sultan Hamamı

Valide Sultan Hamamı 18. yy da inşa edilmiştir.¹¹¹ Valide sultan hamamı Hünkar hamamının bitişiğinde bulunmaktadır. Hamam, Soğukluk (soyunmalık), Ilıklık ve Sıcaklık (halvet) bölümleridir. Hünkar hamamına göre küçük hacimlidir. fil gözü denilen şişe pencerelerle mekan aydınlanır.(Görsel 3.25) Ilıklık bölümünde bir adet kurna mevcuttur. Sıcaklık bölümü girişinde sol tarafta valide sultanın kurnası mevcuttur ve bu alan altın varaklı bronz metal motiflerle çevrilmiştir.(Görsel 3.26) Karşı bölmesinde bir kurna daha vardır.

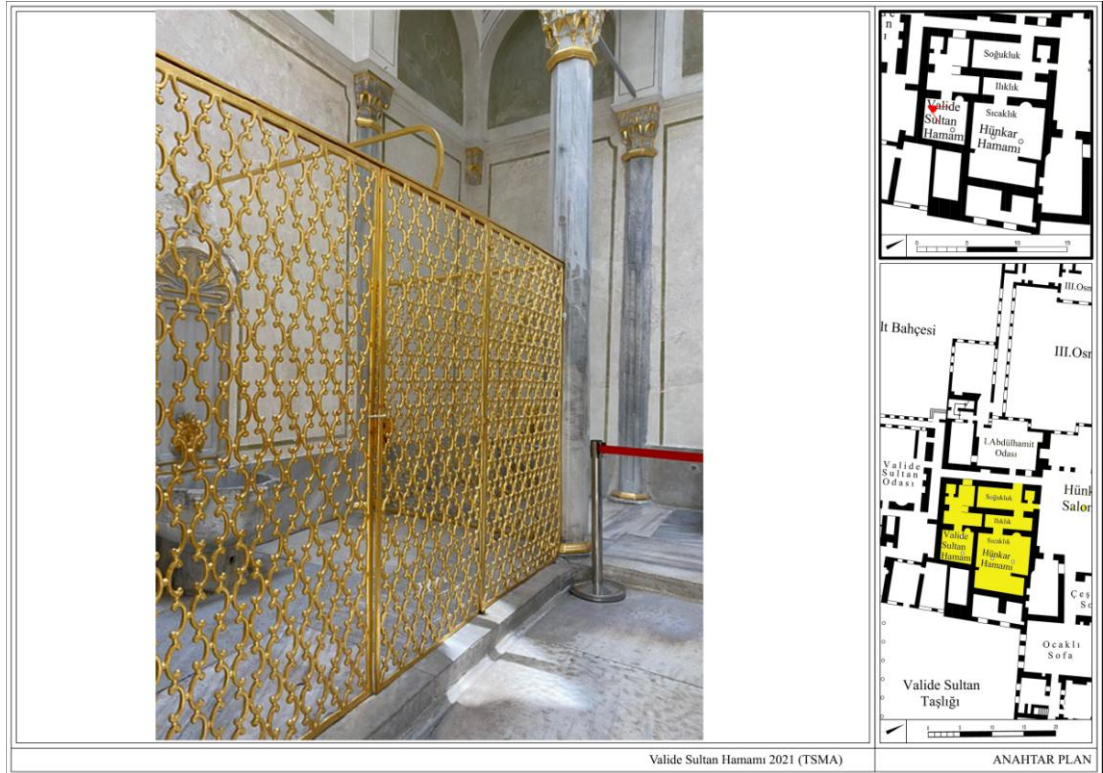

Görsel 3. 23: Valide Sultan Hamamı

¹¹¹ M.A. Eyüboğlu, **Topkapı Sarayında Padişah Evi (Harem)**, 1986, s. 105.

Görsel 3. 24: Valide Sultan Hamamı kubbesi (Fil gözü cam detayı)
(F.V. Tokmak, 2022)

Görsel 3. 25: Valide Sultan Hamamı (F.V. Tokmak, 2022)

3.3.3. I. Abdülhamid Odası

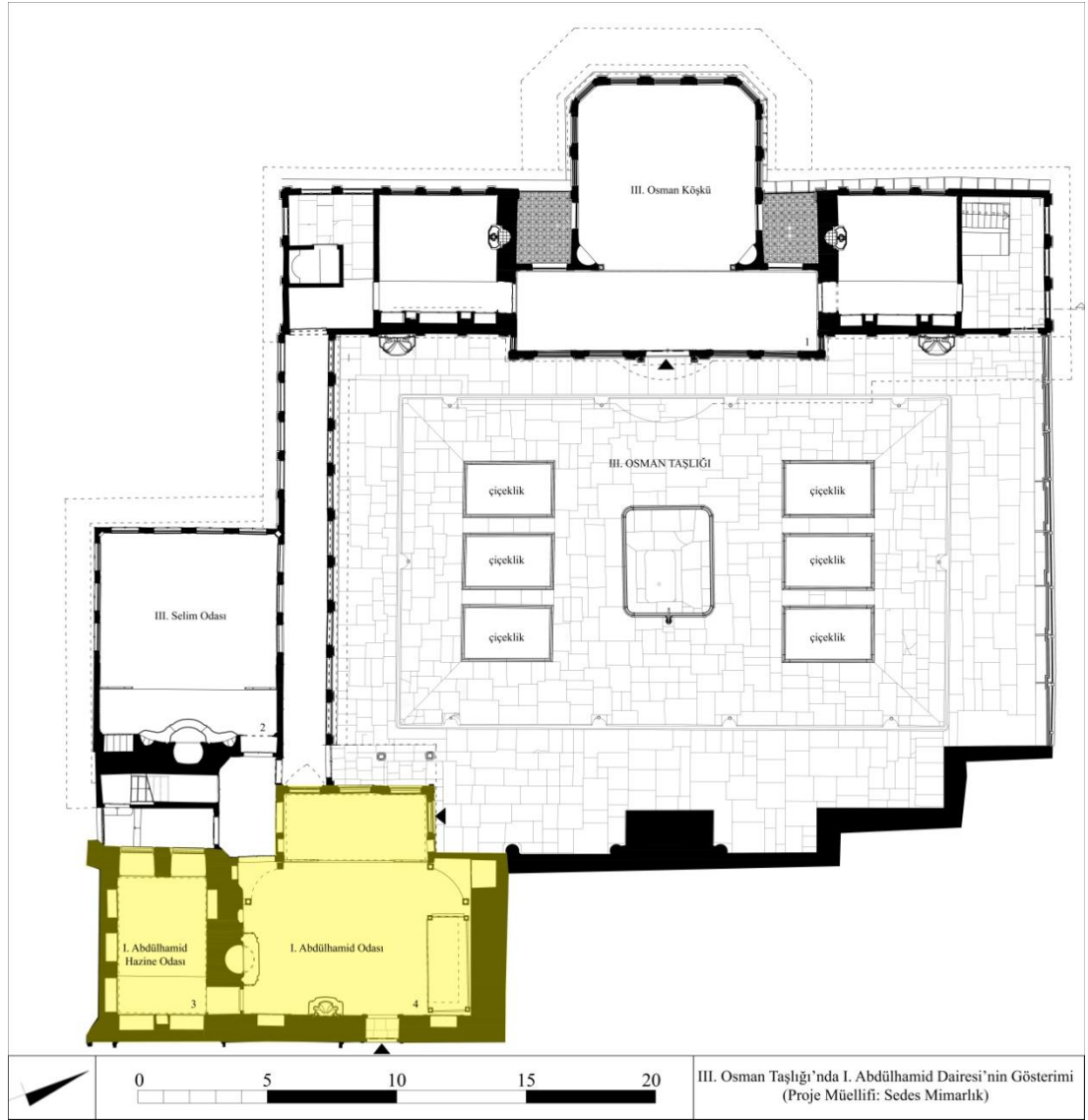
Haremde hamam koridoru üzerinde, Hünkar Sofası ve Valide Sultan Dairesi arasına konumlanmıştır. Hamam koridorundan girişi bulunmaktadır. Ön cephesi III. Osman taşlığı ve Haliç'e bakmaktadır. Oda, iki bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm odaya sonradan eklenmiş olan Hazine odasıdır. Dikdörtgen planlıdır. Geleneksel Osmanlı plan üslubuna sahiptir. Oda içerisinde ocak, çeşme ve şirvan bulunmaktadır. Oda içerisi yoğun kalem işi süslemelerle kaplıdır. Oda on iki adet pencereyle aydınlatılmaktadır.¹¹² I. Abdülhamid odasının işlevlerinden önemli olanı III. Osman Taşlığı ve Köşkü ile III. Selim Odası ve Mihrişah Valide Sultan Odaları arasında geçiş mekanı olmasıdır.¹¹³ Odanın duvar tezyinatınca II. Mahmud ve III. Selim dönemlerinde değişiklikler yapılmıştır.¹¹⁴ Duvarlarında yaldızlı Viyana çinileri, üst kesimde naturalist resimler ve alçı kabartmalar vardır.¹¹⁵

¹¹² İlber Ortaylı, **Mekanlar ve olaylarıyla Topkapı Sarayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 252.

¹¹³ İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, s. 252.

¹¹⁴ Esemeli, **Harem**, s. 98-100.; Emler, **Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları**, İstanbul, 1963, s. 7-10.

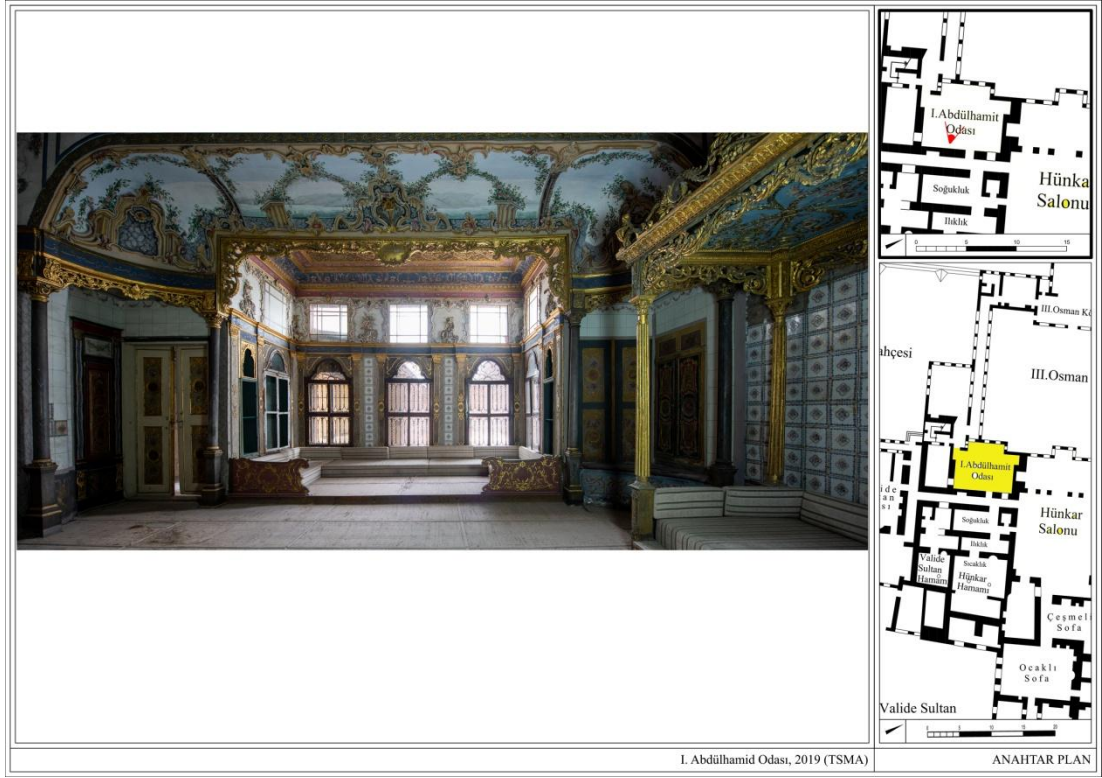
¹¹⁵ Sezer, **Topkapı Sarayın'nın Mimarisinde Batılaşma Süreci**, s. 46.; Sakaoglu, **Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı HÜMAYUN: Topkapı Sarayı**, s.359.

Görsel 3. 26: Mevcut Planda I. Abdülhamid Odası gösterimi.

Hazine Odası bölümü ise, I. Abdülhamid Odası duvarlarında bulunan çinilerden farklı desenlere sahip çinilerle kaplanmıştır. Bu çiniler Hollanda ve Viyana'dan getirilmiştir. Mimari eleman olarak oda da Ocak ve Çeşme vardır. Duvarların üst kısmı natüralist resimler ile süslenmiştir. Duvarlarda ahşap dolaplar kaplamıştır. Bu odanın dört penceresini Mihrişah Kadın Dairesi'ne yapılan merdiven kapatmıştır.¹¹⁶

¹¹⁶ Sakaoglu, **Saray-ı Hümayun**, s. 360.

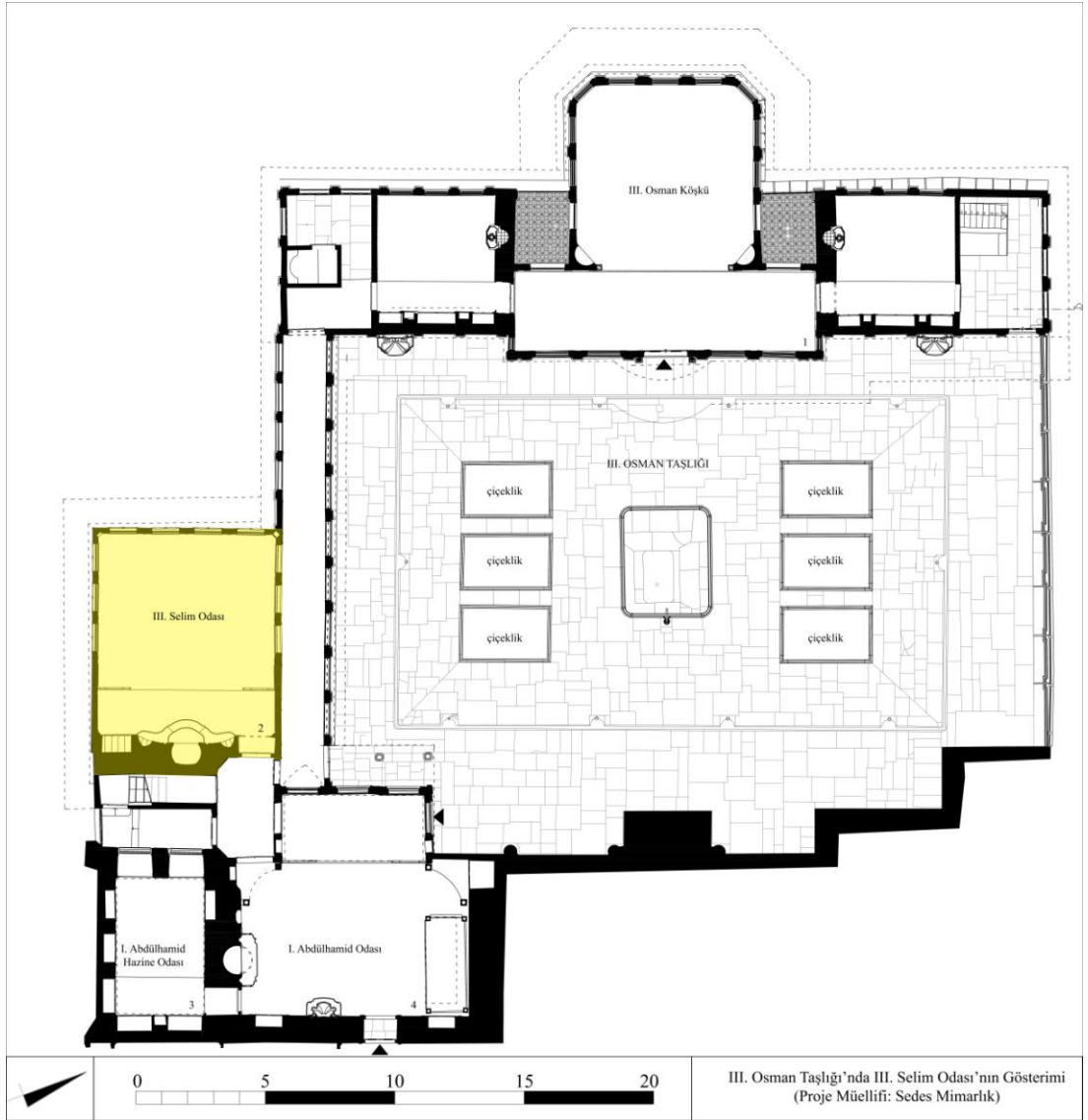
Görsel 3. 27: I. Abdülhamid Odası, 2019 (TSMA)

Görsel 3. 28: I. Abdülhamid Odası, 2019 (TSMA)

3.3.4. III. Selim Odası

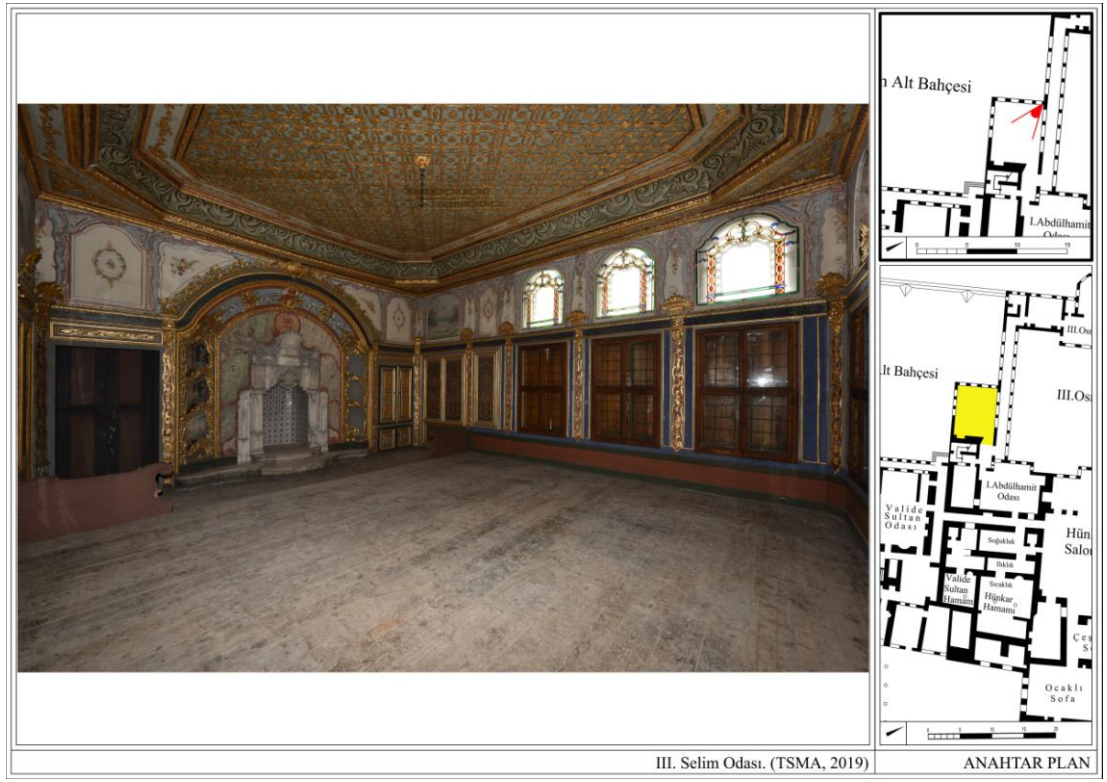
Hünkar Sofasının batısında yer almaktadır. Ön cephesi halîç'e bakmaktadır. Etrafında I. Abdülhamid odası, III. Osman taşlığı ve köşkü bulunmaktadır. Odanın güneybatı cephesi Harem alt bahçesine bakmaktadır. Dikdörtgen planlıdır. Oda iki katlı olup İkinci kata Meşk odası ismi verilmiştir. Bunun sebebi III. Selim'in şiir, beste ve hat gibi sanatsal faaliyetlerini gerçekleştirdiği alan olmasıdır.¹¹⁷ III. Selim Meşk Odası, I. Abdülhamid Yatak Odası'nın üzerindedir.

Görsel 3. 29: Mevcut Planda III. Selim Odası gösterimi.

¹¹⁷ İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, 2010, s. 252.

I. Abdülhamid odasından geçiş bulunmaktadır. Giriş holünde bulunan üç kapıdan biri III. Osman köşküne giden koridora açılan, ikincisi üst kata çıkan merdiven sahanlığına, üçüncüsü ise III. Selim Dairesine açılır. Üç cephesinde de pencere açıklıkları bulunmaktadır. (Görsel 3.32) Kuzey doğu cephesinde bulunan pencerelerden birine III. Osman taşlığına geçiş için kapı işlevi verilmiştir.¹¹⁸ Ahşap kaplı bir dış cephesi vardır ve rokoko üslubun güzel örneklerindendir.¹¹⁹

Görsel 3. 30: III. Selim Odası, 2019 (TSMA)

¹¹⁸ İlber Ortaylı, Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı, s. 252.

¹¹⁹ Ümran Karahasan, Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyon Çalışmaları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE), 2005, s. 293.

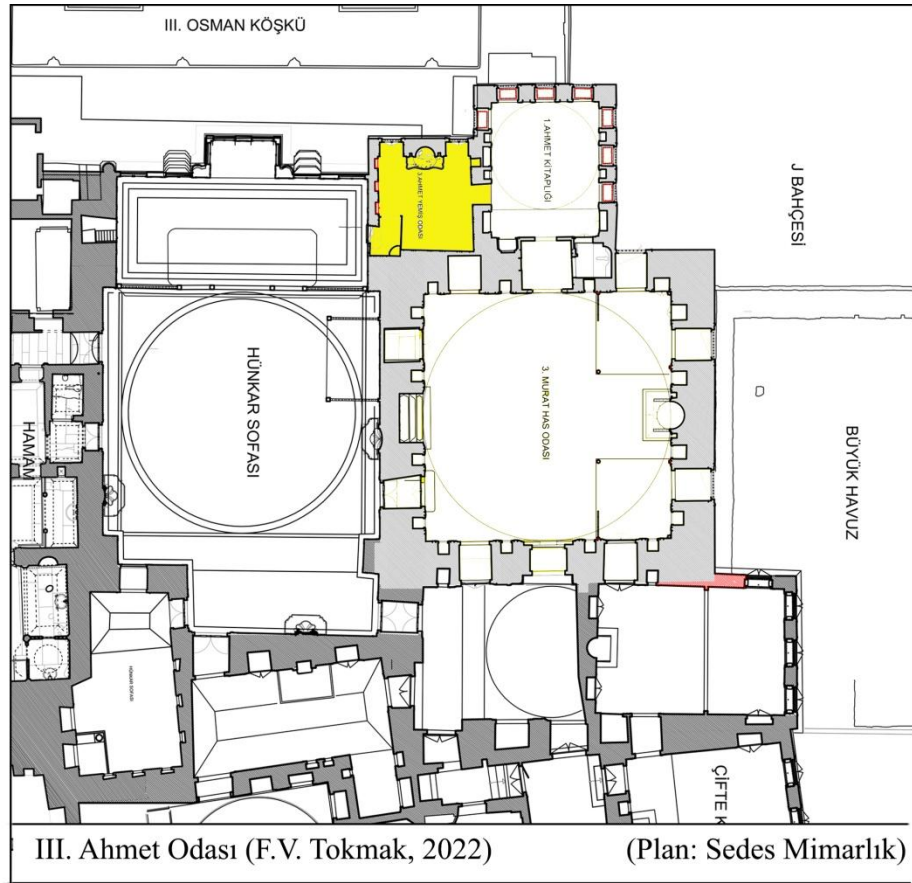
III. Selim Odası. (TSMA, 2019)

Görsel 3. 31: III. Selim Odası, 2019 (TSMA)

¹²⁰ Eldem-Akozan, s. L 138.

3.3.5. III. Ahmed Has Odası (Yemiş Odası)

Hünkar sofasının kuzeyine, I. Ahmed Odası'nın güneybatı cephesi ile III. Murad Odası'nın kuzeybatı cephesinin kesiştiği köşeye bitişik olarak yapılmıştır. Ön cephesi III. Osman Taşlığı ve Haliç'e bakmaktadır. Etrafındaki yapılar Hünkar Sofası, III. Murat Odası, I. Ahmed Odası, III. Osman Taşlığıdır. Yemiş odası ismini duvarlarında bulunan meyve figürlerinden almıştır.¹²¹ Haremin en görkemli kalem işçiliğine sahip mekanıdır. Duvarlarında ve tavanının büyük bölümünde çiçek ve meyve figürleri olan kalem işi çalışmaları mevcuttur.(Görsel 3.34)

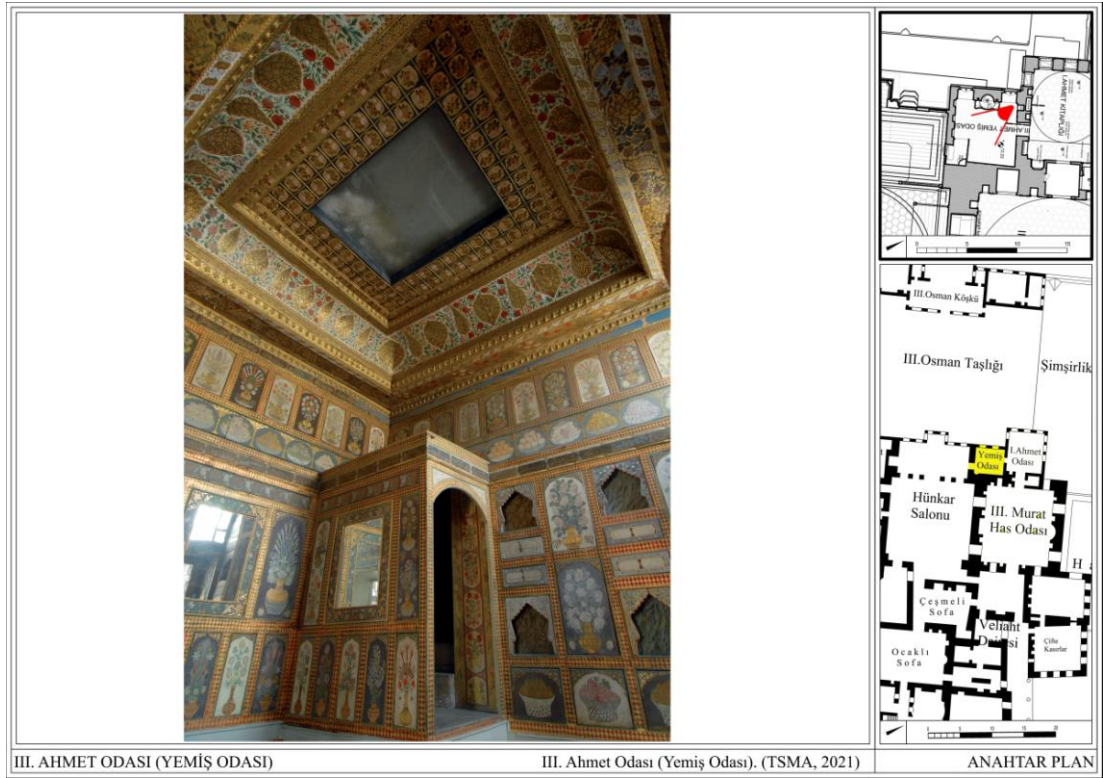

Görsel 3. 32: Mevcut Planda III. Ahmet Has Odası gösterimi.

¹²¹ İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, s. 272.; Reşat Ekrem Koçu, s. 197.

Dikdörtgen planlı bir odadır ve hacim olarak hünkar odaları arasında en az hacimli odalardan biridir. Odanın iki kapısı mevcuttur. Bunlardan birincisi Hünkar Sofasına açılır, diğer kapı I. Ahmed odasına açılmaktadır. Odanın Cephesinde dört pencere vardır. Pencere formları düşey dikdörtgendir.

Odanın iç mekanı; Kuzeydoğu cephesi ahşapla kaplıdır. Kuzeybatı iç cephenin ortasında ocak ve ocağın iki yanında pencere açıklıkları bulunmaktadır. Ocağın iki yanındaki pencerelerden üst taraftakiler içlik ve dışlıklı düzende iken, alt pencereler parmaklıklı açıklıklardır.¹²² Hünkar Sofasına geçiş, üzeri düz tavanlı bir geçitten sağlanmaktadır. (Görsel 3.34)

Görsel 3. 33: III. Ahmed Odası (Yemiş Odası), 2019 (TSMA)

¹²² Zekiye Uysal, "III. Ahmed'in Yemiş Odası Sanat Tarihi Raporu", s. 17-18.

III. Ahmed Odası'nın adının Yemiş Odası olarak adlandırılmasının nedeni ahşap üzeri boyama tekniği ile yapılan bitkisel motifli süsleme tekniğidir.¹²³ Edirnekari tekniği, eşyalarda, pencere kapaklarında, süs eşyalarında ve benzeri mimari yapı öğelerinde kullanılmıştır. Saray içerisinde Edirnekari tekniğinin en yoğun ve en güzel kullanıldığı oda Yemiş Odasıdır.

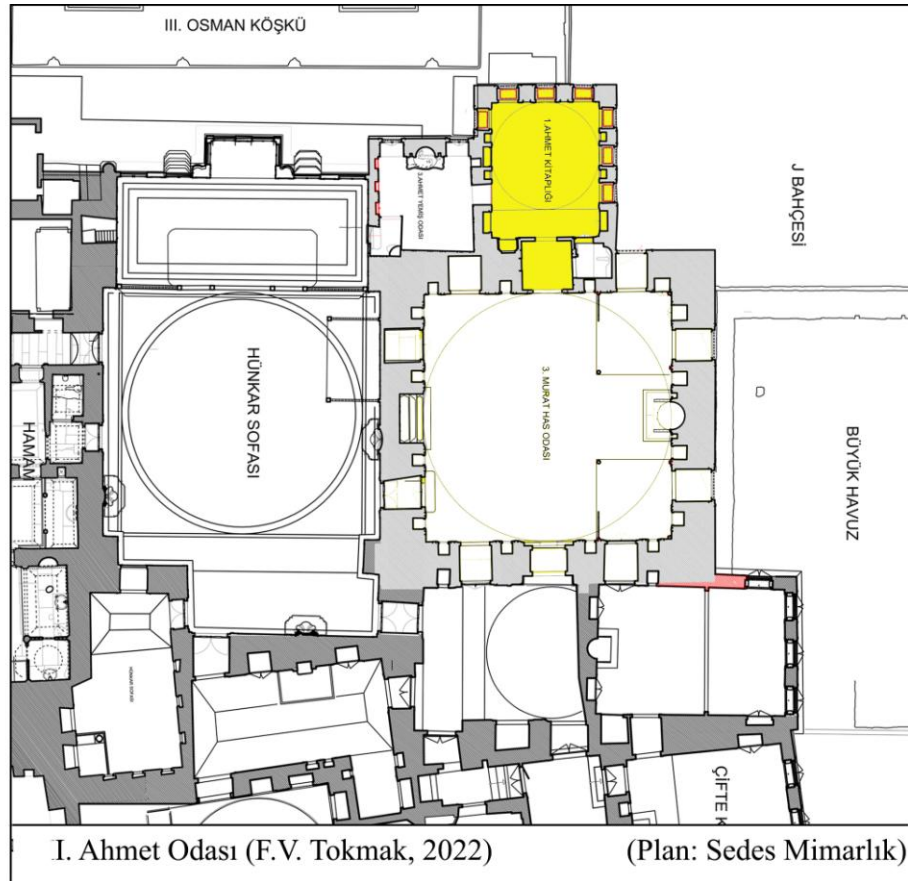

Görsel 3. 34: III. Ahmed Odası Tavan görseli (Yemiş Odası), 2019 (TSMA)

¹²³ **Edirnekari Bezeme:** Ahşap Üzeri boyama tekniğidir.

3.3.6. I. Ahmet Has Odası

Hünkar sofasının kuzeyinde yer alan yapı III. Murat Odasının kuzeybatı cephesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Ön cephesi III. Osman Taşlığı'na bakmaktadır. İçerisinde kitap dolabı mevcut olduğu için I. Ahmet okuma odası olarakda bilinmektedir. Dikdörtgen planlı ve kubbeli bir yapıdır. Oda içerisinde kalem işi yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle İznik çinileri güzel bir görüntü sağlamaktadır. 17. yy'a ait olan çeşmeleri, çini kaplamaları, demir parmaklıkları ve kepenkleri bulunmaktadır.¹²⁴ III. Murat Odasından geçilerek girişi sağlanmaktadır. (Görsel 3.36) I. Ahmet has odası girildiğinde sol tarafda nişler ve kalem işlemeli dolapları mevcuttur, dolabın yan tarafında duvarda bulunan bir çeşmesi vardır. Çeşme kitabesinde 1017 (1608) tarihinde yapılmış olduğu bilgisi bulunmaktadır.¹²⁵

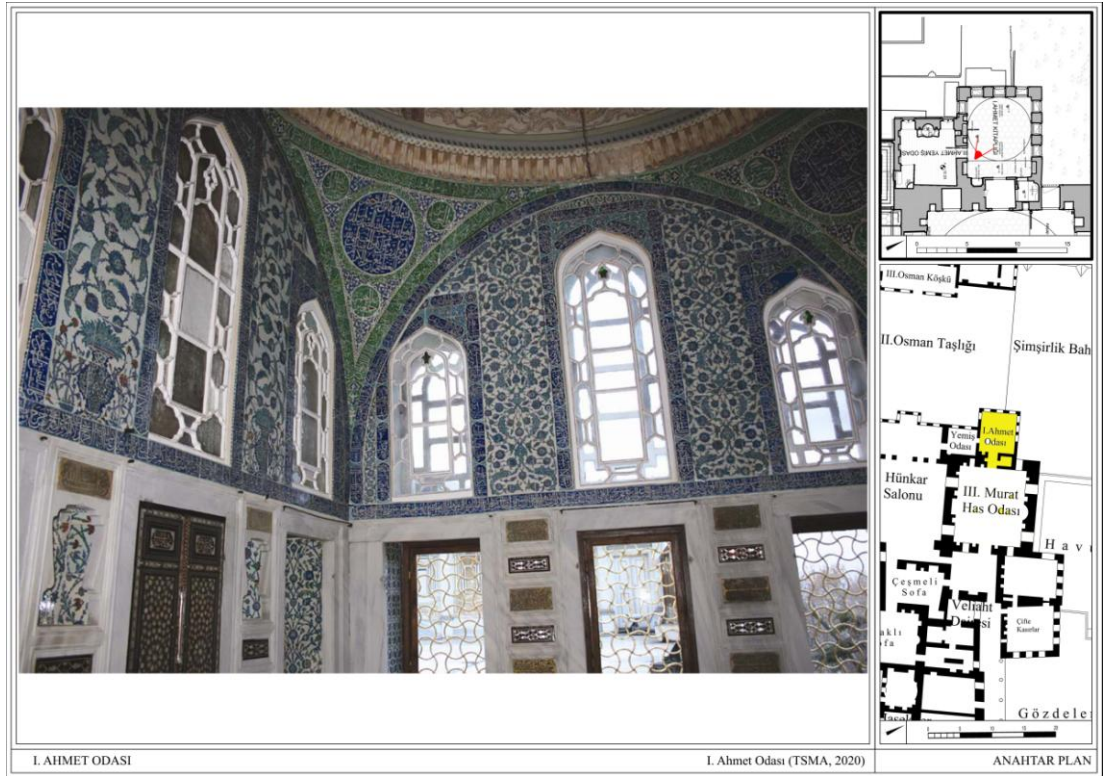

Görsel 3. 35: Mevcut Planda I. Ahmet Has Odası gösterimi.

¹²⁴ Mualla Anhegger Eyüboğlu, 1986, s. 94.

¹²⁵ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyon Çalışmaları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2005, s. 283.

Girişin sol tarafın üç adet pencere açıklığı vardır yine girişin karşısında üç adet pencere açıklığı mevcuttur. Duvarların üst taraflarında 17. yy. çiniler görülmektedir. Duvarların alt bölümlerinde Pencereleler, nişler ve dolaplar görülmektedir.

Görsel 3. 36: I. Ahmet Odası (TSA)

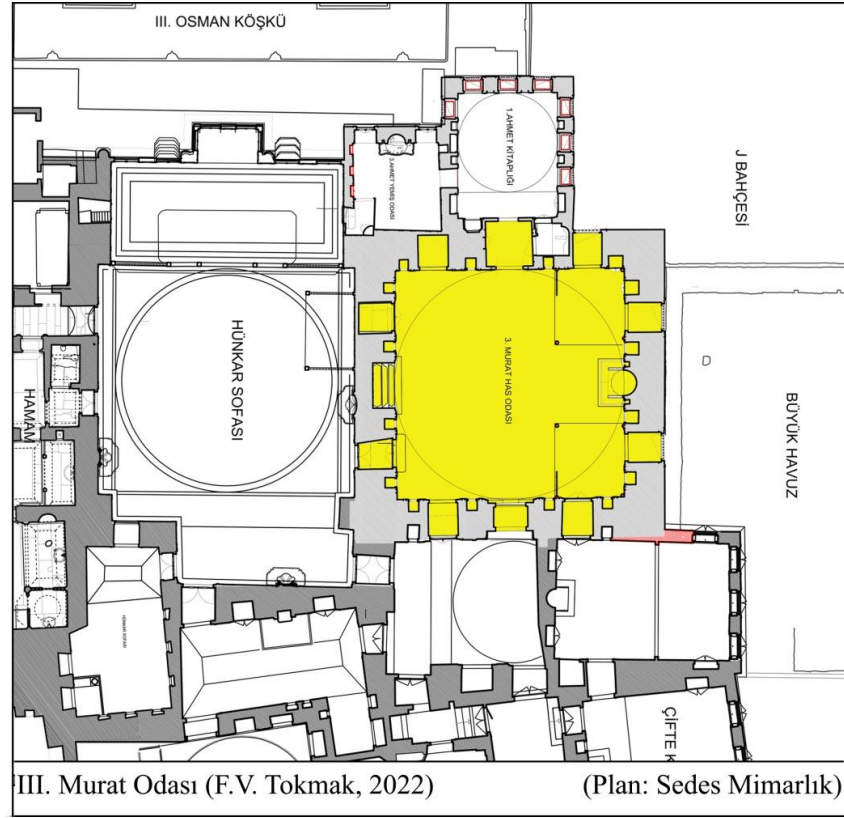
3.3.7. III. Murad Odası

Hünkar Sofası kuzeybatısında, I. Ahmet Odası ve III. Selim Odası güneybatısında bulunmaktadır. III. Murat has odasının ön cephesine bitişik olan yapılar III. Ahmed Odası ve I. Ahmet Odasıdır. Dikdörtgen planlı, küçük bulunan üç katlı bir yapıdır. Sarayın bilinen ilk Hünkar odası olmakla birlikte Mimar Sinan tarafından 1579'da yapılmıştır.¹²⁶ Has odaların en büyüğü ve en eski yapım tarihli olanıdır.¹²⁷ III. Murad Odası yaklaşık 10,5 m çapında bir kubbeye sahip bir mekan ile onun ekseninde yaklaşık 6 m genişliğinde kubbesi olan bir ön mekandan oluşan üst kat ile havuzlu kemerlerle çevresindeki dış bahçeye açılan ve yazlık dinlenme yeri olarak kullanılmış alt kattan oluşan üç katlı bir yapıdır.

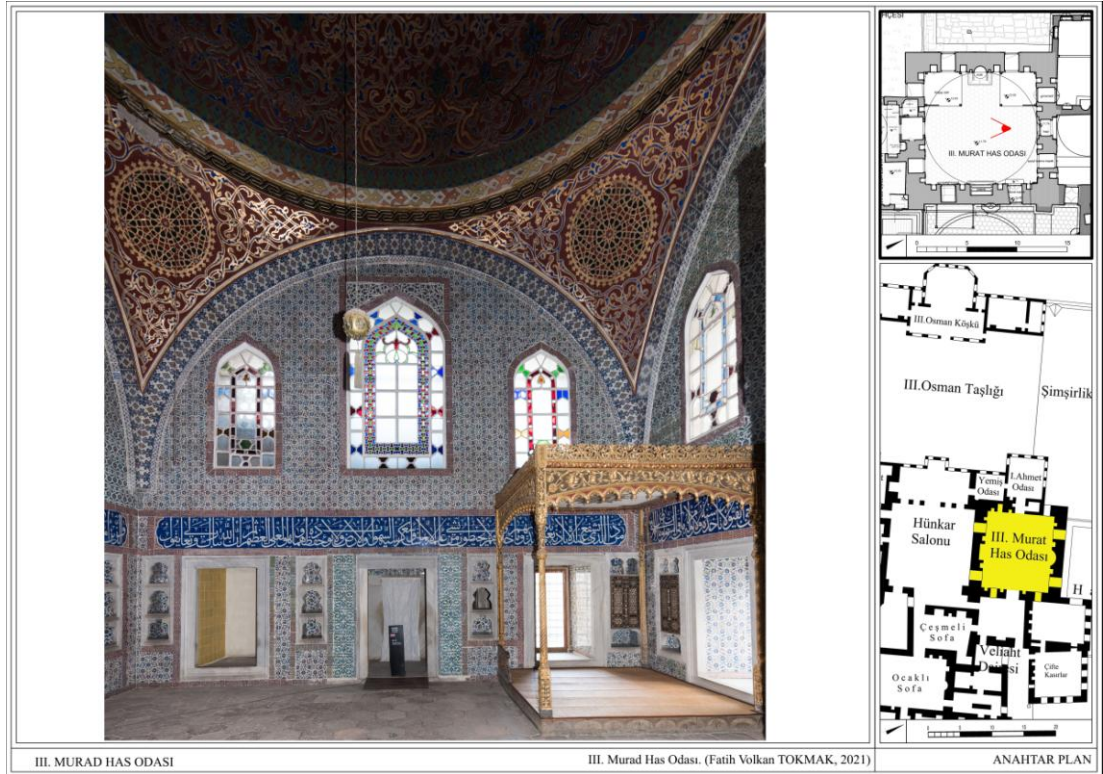
Büyük kubbeli mekan da giriş eksenindeki haliç cephesinde üçlü, yan cephelerde ikili pencere düzeni, tepe pencereleri ise çift sıralıdır. Yan cephelerin ortasında karşılıklı olarak ocak ve selsebil bulunmaktadır.

¹²⁶ İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, s. 278.

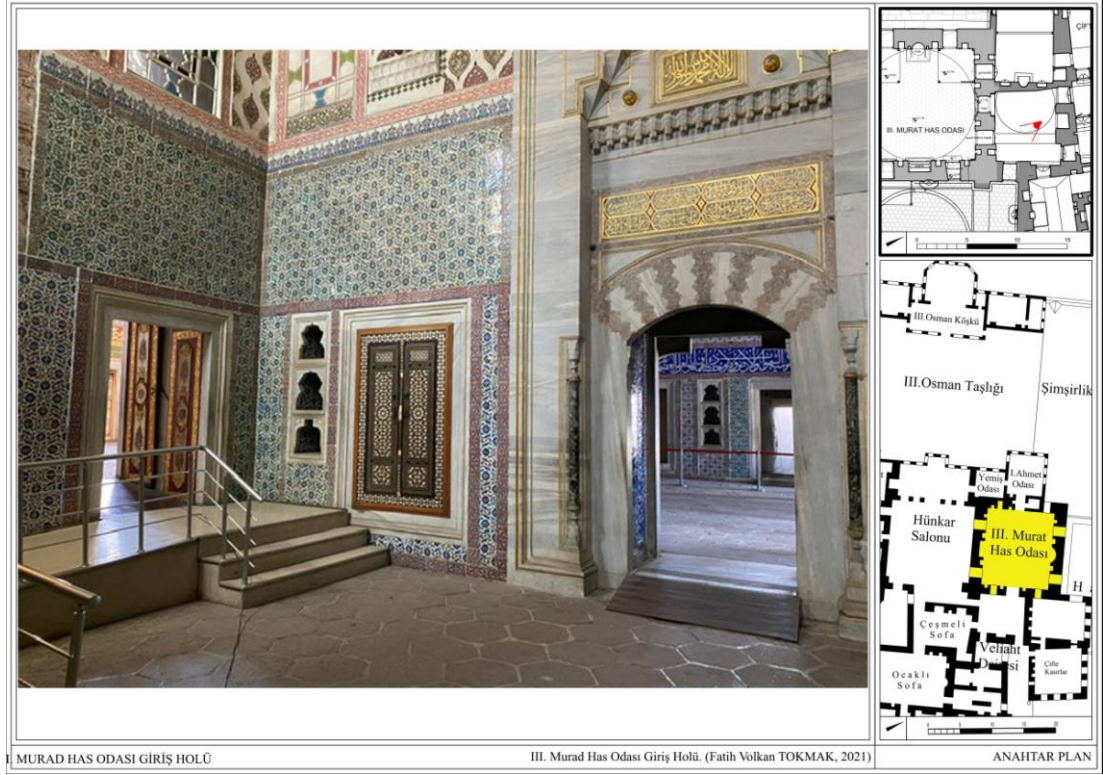
¹²⁷ İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla T. S.**, s. 278.

Görsel 3. 37: Mevcut Planda III. Murat Odası gösterimi.

Görsel 3. 38: III. Murat Odası (F.V. Tokmak, 2022)

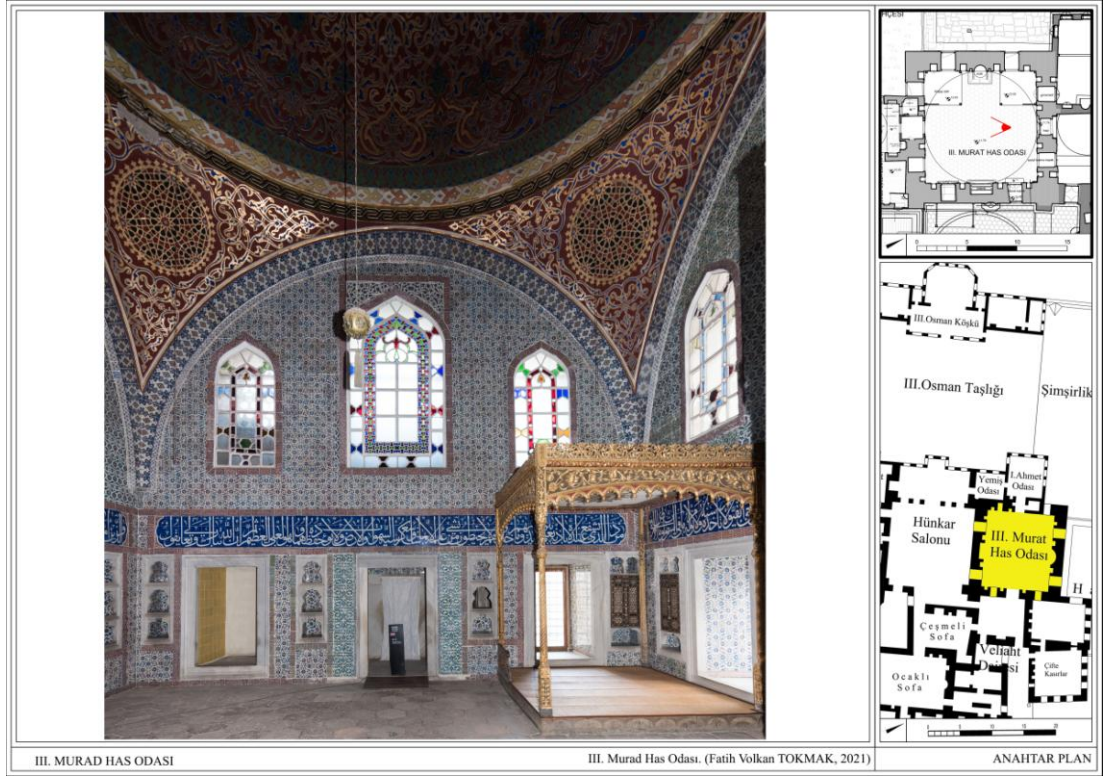

Görsel 3. 39: III. Murad Odası giriş ve bekleme sofası, sağdaki kapı III. Murad Has Odası giriş kapısı, Soldaki kapı Hünkar Sofası giriş kapısıdır.

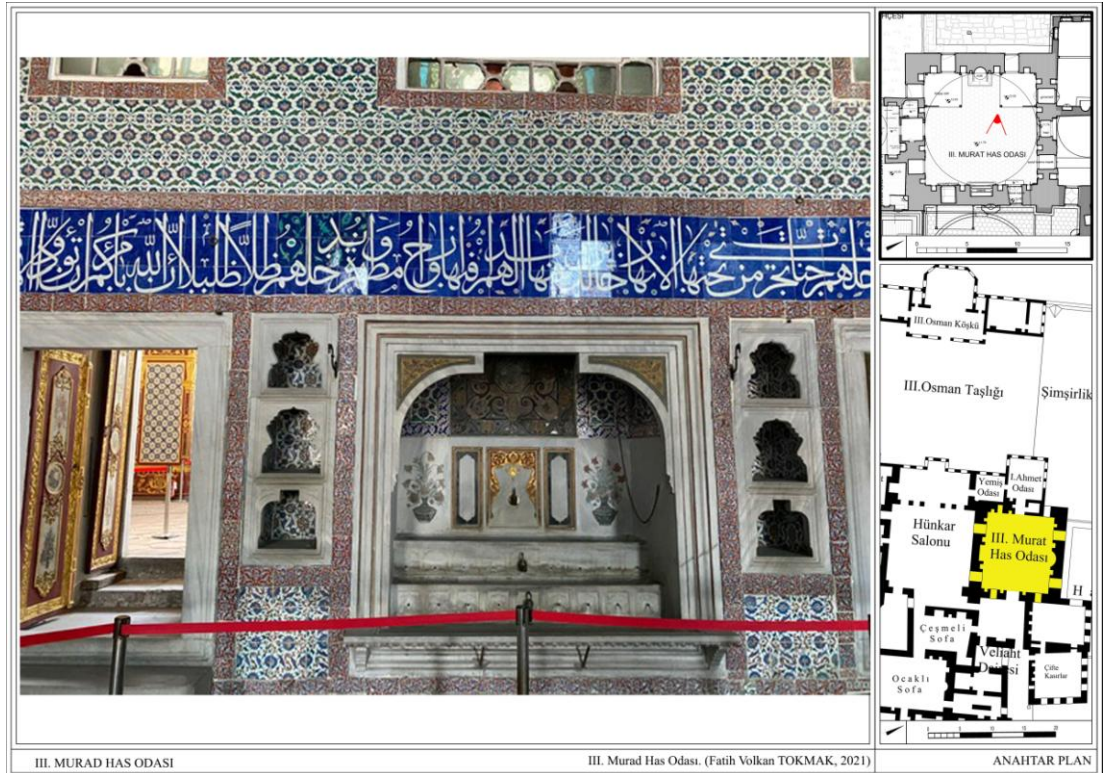
(F.V. Tokmak, 2022)

III. Murat Has odasına bekleme alanı olarak kullanılan küçük bir sofadan geçerek giriş kapısına ulaşılır. (Görsel 3.40) Oda içersine girildiğinde sağ bölümde ortada bir ocak ve iki yanında oturmak için ayrılmış bölümler mevcuttur. Giriş kapısının solunda Hünkar sofasına açılan bir kapı ve yanında büyük selsebil bulunmaktadır. selsebin her iki yanında nişler ve iç kısmında çeşmenin her iki yanında çiçek motifleri bulunmaktadır.

III. Murad Odasının ana giriş kapısının iki yanında bulunan silindir şeklindeki etrafında dönebilen, mermer sütunlar bulunmaktadır. Bu sütunlar yapının oturup oturmadığı hakkında bilgi vermek amacıyla kullanılmaktadır. Zamanla oturmuş yapılarda bu mermer sütunlar dönemezler, oturmamış yapılarda bu silindirler dönmeye devam etmektedir. Tarihi yapılarda depremin yapıya verdiği zararın anlaşılması açısından da önemli bir tespit aracıdır.

Görsel 3. 40: III. Murad Has Odası (F.V. Tokmak, 2022)

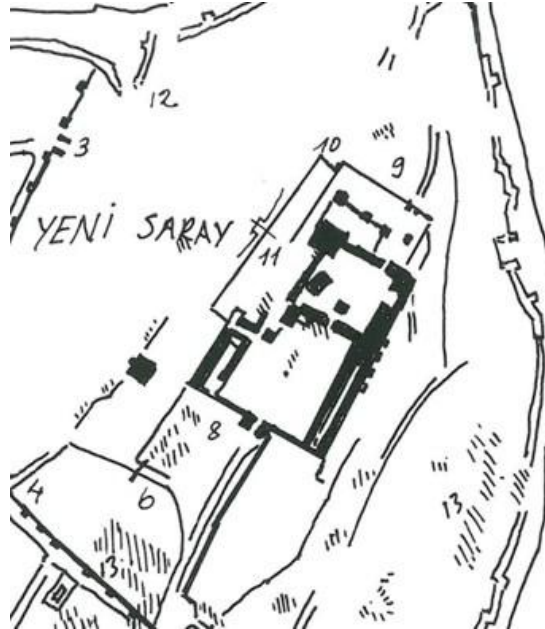
Görsel 3. 41: III. Murad Has Odası üç kademeli çeşme ve Hünkar Sofasına açılan kapı. (F.V. Tokmak, 2022)

3.4. YÜZYILLARA GÖRE DÖNÜŞÜMÜ

Fatih Sultan Mehmet döneminde (15.yy) Topkapı Sarayı'nın planının temel kurgusu oluşturulmuştur. Bu plan kurgusu korunarak sonraki dönemlerde yapılan müdahalelerde sarayda yaşayanların ihtiyaçları doğrultusunda yapılan eklemeler, dönem etkisinin gösterdiği üslupların etkisi, deprem sonrasında yapılan onarımlar, yangın sonrasında yapılan onarımlar gerçekleşmiştir. Bu bölümde 15. yüzyıl'dan günümüze kadar olan süreçte Hünkar Sofası, III. Murad odası, III. Selim odası, III. Ahmed Odası, I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, Hünkar ve Valide Sultan hamamları yapılarının yüzyıllara göre mimari ve dekoratif dönüşümü incelenmiştir.

3.4.1. 15. Yüzyıl

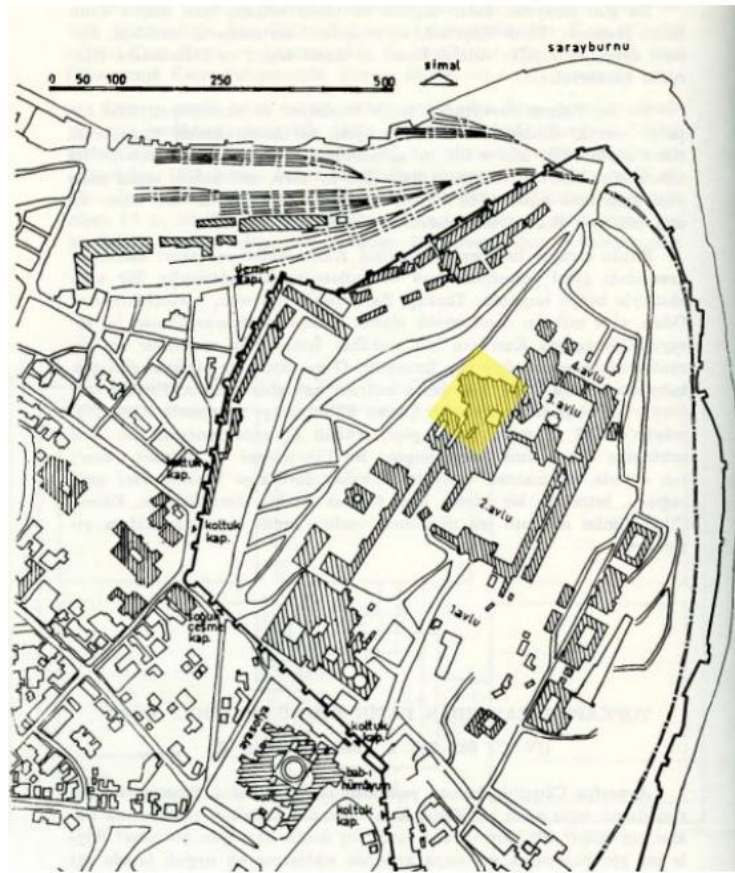
15.yy daki depremin harem bölümündeki önceden var olan yapıların hangi işlev için yapıldıklarını anlaşılmaz duruma getirmiştir.¹²⁸ Yeni Sarayın inşa sürecinin bu yüzyılda başladığı düşünülürse ve saraya girmek olanaksız olduğu düşünülürse bu yüzyıla ait verilerin az olmasının sebebi anlaşılmış olur.

Görsel 3. 42: Fatih Dönemi Yeni Saray Planı (M. Anhegger, 1986, Ek:7)

¹²⁸ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 61.

Fatih Sultan Mehmet, Topkapı Sarayını yaptırdıktan sonra nezaman kullanmaya başladığı ve eski saraydaki haremi nezaman buraya taşıdığı konusunda somut deliller olmasada bazı bulgular vardır. Bu kapsamda Cimilli, Saray’da Harem olma olasılığı yüksek olan küçük bir bölüm için Kadınlar Sarayı adı verildiğini aktarır.¹²⁹ Tezcan ve Küçükerman Yeni Sarayda kadınlar için ayrı bir yerin olduğundan söz etmişlerdir.¹³⁰ Karahasan, Fatih dönemindeki taşınan haremle ilgili olarak 1467 tarihini vermiştir.¹³¹

Görsel 3. 43: Ekrem Hakkı Ayverdi’nin planında Harem’in gösterimi

(E. H. Ayverdi, 1976. s. 140)

¹²⁹ Cimilli, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi**, s. 310.

¹³⁰ Küçükerman, **Bir İmparatorluk iki saray (Topkapı ve Dolmabahçe)**,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007 s. 35-36.; Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s. 399.

¹³¹ Karahasan, s. 10.

Ayverdi, Harem Dairesi'nin avlularının ve yapılarının yapılması için mevcut yapıların istinad görevi görevi görerek yeni yapıların yapılabileceğini bu sebeple Fatih döneminde bir Haremin varlığının kesinlikler söz konusu olduğunu ve başka bir ihtimal olmadığı görüşünü ileri sürmüştür.¹³² Goodwin ise; Harem bölümünde Fatih dönemine airt kalıntıların bulunduğunu ancak bu kalıntıların hangi mekana veya neye ait olduğunun bilinemediği görüşünü ileri sürmüştür.¹³³

Wiener, 1540 yılın olan yangından bahsederek, yangın sonrasında Yeni Saray'a taşındıklarını ileri sürmektedir.¹³⁴ Penzer, 1541 yılında haremin Eski Saray'dan Yeni Saray'a taşındığını aktarmıştır.¹³⁵ Alderson ise Hürrem Sultan'ın Topkapı Sarayı'na taşınma isteğinin 1550 yılındaki Eski Saray'da çıkan yangın sonrasında etkisinin sonucu olabileceğini aktarmaktadır.¹³⁶ D. Eşemenli, Haremin Hürrem Sultan'ın Topkapı Sarayı'na taşınma isteği üzerine gerçekleştiğini aktarmıştır.¹³⁷ Uluçay ise bugünkü Topkapı Sarayı haremde Kanuni devrinden kalma bir bina olmadığını dolayısıyla bu durumun gerçeklik payının sorgulana bileceğini ileri sürmektedir.¹³⁸ Harem padişah için kurulduğuna göre, harem Hünkar Dairesi'ni merkez almıştır. Haremin başı sayılan Valide Sultan, Kadınefendiler, İkballer, Sultanlar, Şehzadeler, Ustalar, Kalfalar ve Cariyelerin daireleri yer almıştır bu kurgunun nedeni ise Haremin baş sorumlusu olan Valide Sultanın bu grupları daha iyi kontrol edilmesidir.¹³⁹ Fatih devrinde Saray mevcudu 750 kişi kadar olduğundan binalarda o ihtiyaçla yönelik olarak yapılmıştır.¹⁴⁰

¹³² Ayverdi-Yüksel, s. 141.

¹³³ G. Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, Thames-Hudson, London, 1971, s. 135.

¹³⁴ W. Müller- Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 500.

¹³⁵ Penzer, s., **The Harem**, 175.

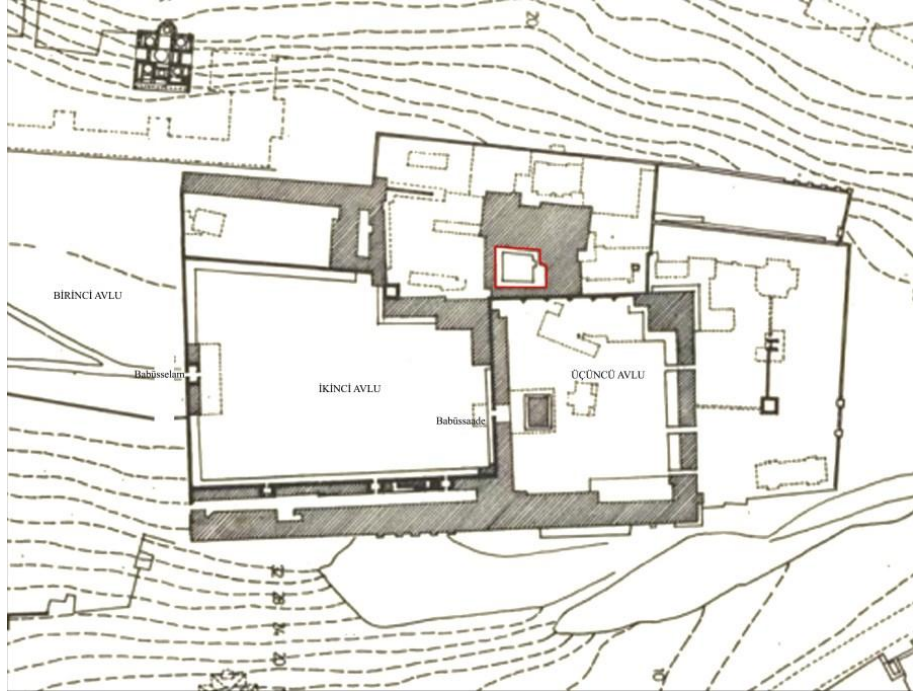
¹³⁶ A. D. Alderson, **Osmanlı Hanedanının Yapısı**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 100.

¹³⁷ D. Eşemenli, **Osmanlılık ve Topkapı Sarayı**, Milli Saraylar, TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı Yayını, İstanbul, 2008, s. 36.

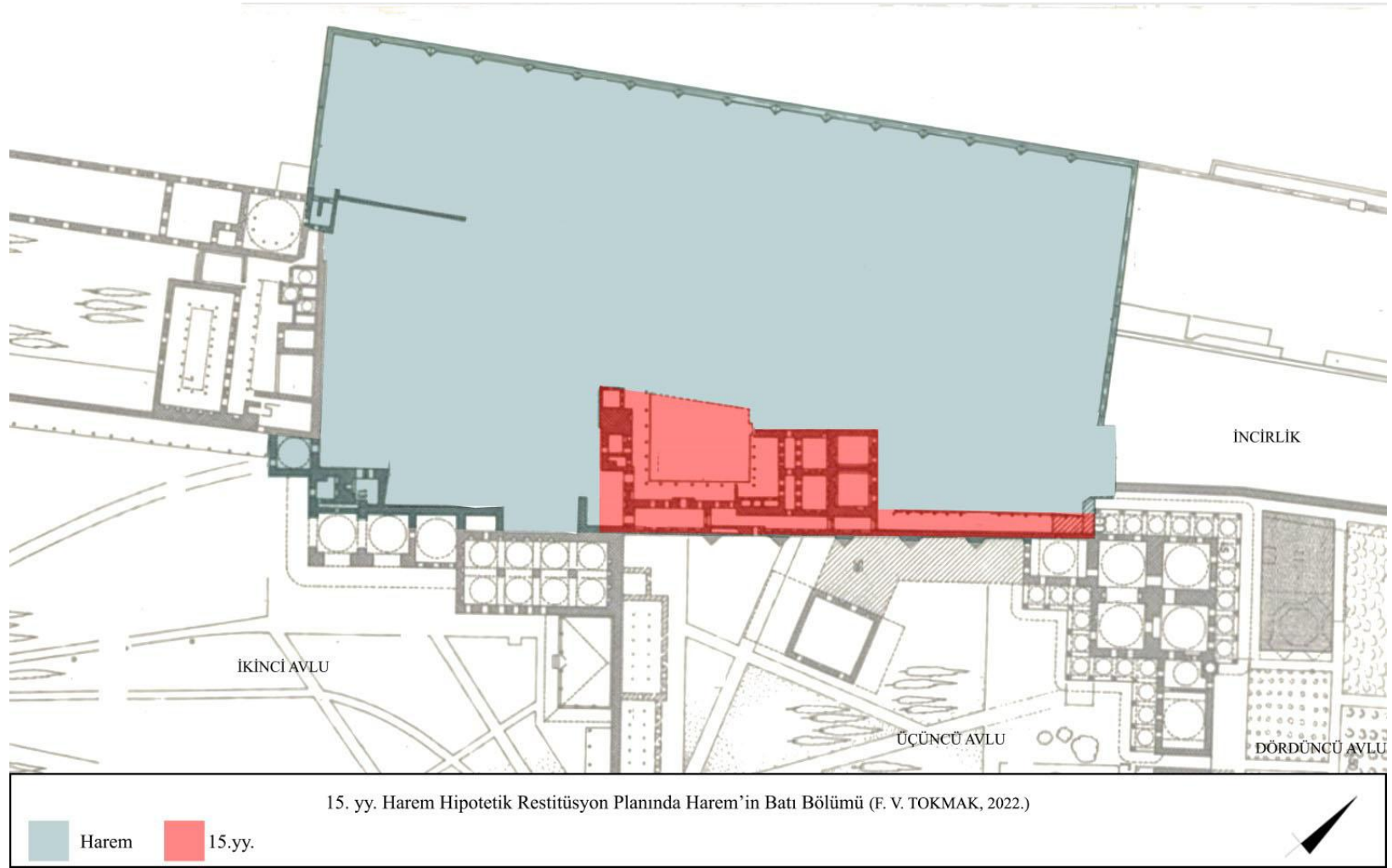
¹³⁸ Uluçay, **Harem II.** S. 2.

¹³⁹ Uluçay, **Harem II.**, s. 9.

¹⁴⁰ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmet II. ye Ait Eserler**, s. 3.

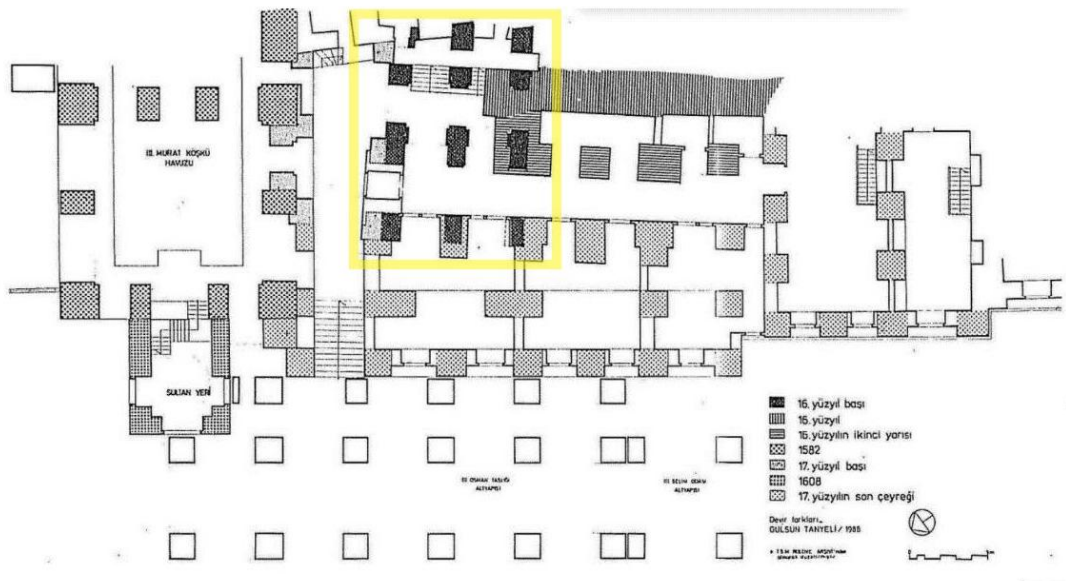
Görsel 3. 44: Fatih Dönemi, Sur-i Sultani Planı'nda Valide Sultan Taşlığı.
(Abdurrahman Şeref Bey'den) (Eldem-Akozan, 1982, L. 4)

Görsel 3. 45: 15. yy. Harem'in batı bölümü

3.4.2. 16. Yüzyıl

16. yy.'da Harem nüfusunun artmaya başlamasıyla yeni mekan gereksinimleri doğmuş ve ihtiyaça göre mekanlar çeşitli eklemelerle hem işlevsem hemde yapısal değişiklikler geçirmeye başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-1566) saray mevcudu 500'ü bulunca mekanlara ilaveler, tadilatlar ve yeni binalar yapılmaya başlanmıştır.¹⁴¹ D. Hierosolimitano, Saray da 1580-1590 yılları arasında harem nüfusunun 1000 kişiyi aştığını aktarmaktadır.¹⁴²

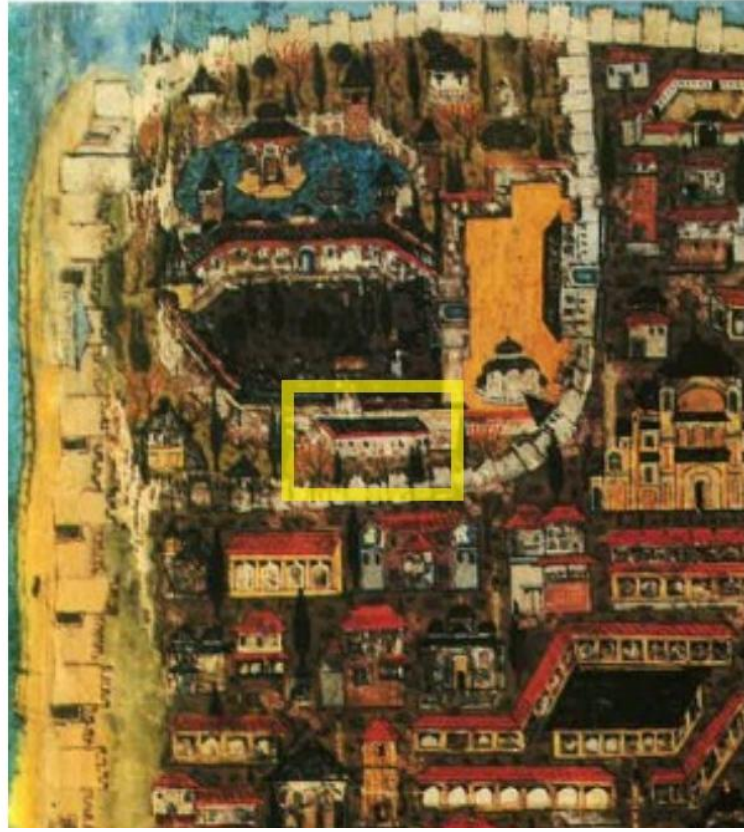
Görsel 3. 46: Harem'in Alt Yapısında 16. yüzyıl başı

(G. Tanyeli, 1988, s. 172)

¹⁴¹ Tahsin Öz, **Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmet II. ye Ait Eserler**, s. 3.

¹⁴² D. Hierosolimitano, **Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 185.

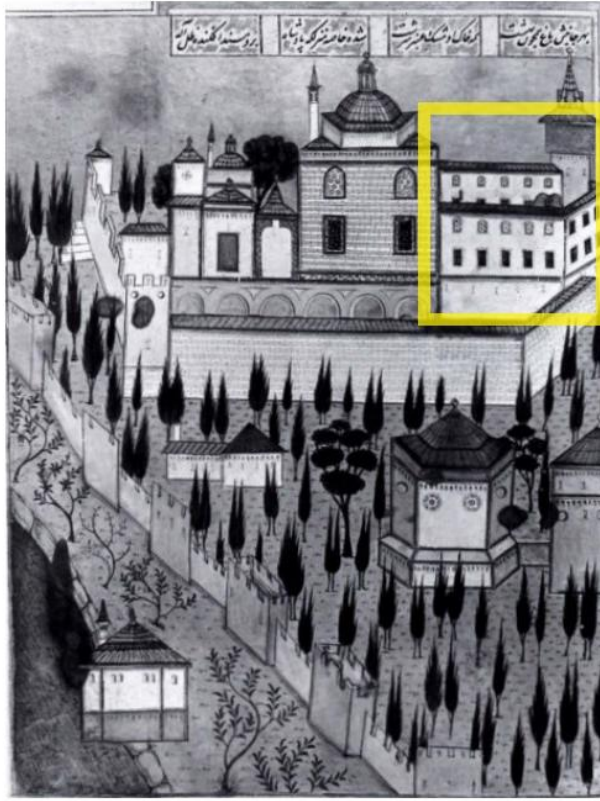
Yangın ve depremler sonrasında ise onarımlar yapılmıştır. Bu yüzyılın başında gerçekleşen Küçük Kıyamet adı ile anılan 1509 yılı depremi sonrası Saray da onarımlar başlamış ve 1510 yılında sonbulmuştur. Matrakçı Nasuh'un 1537 yılında yapmış olduğu tasvirinde Harem bölümü olduğu düşünülen mekan, tek katı bulunan bir adet yapıdan oluştuğu gözlemlenmektedir. (Görsel 3.48)

Görsel 3. 47: İstanbul haritasında Topkapı Sarayı'nda Harem, 1537 yılları, Matrakçı Nasuh.

(Minyatür ve Gravürlerle Osmanlı İmparatorluğu, 1998, s. 39)

W. Müller, III. Murad'ın döneminde Saray içerisindeki Harem bölümün onarımlarına önem verdiğini belirtir.¹⁴³ III. Murad, 1574 yılında ikinci avludaki mutfakta çıkan yangın sonrası onarım yaptırmıştır. Hünername de görülen Harem tasviri 1581-1582 yıllarında çizilmiş olup harem yapılarının genişlediği ve bir avlu oluşturdukları gözlenmektedir. (Görsel 3.49)

Görsel 3. 48: III. Murad Dönemi Sonrası Harem, Lokman, Hünername'den, 1581-1582.

(G. Necipoğlu, 2014, s. 215)

D. Hierosolimitano, Sarayda 1580-1590 yıllarında doktor olarak görev yapmış ve Harem ile ilgili çeşmeleri, hamamları bulunan kırk dört adet birbirini görmeyan oda ve bunlara bağlı hünkarın kullandığı gizli bir yol olduğunu

¹⁴³ W.Müller Wiener, s.500.

aktarmıştır.¹⁴⁴ 1599 yılında orgu yapmak için Saraya, İngiltere Kraliçesi Elizabeth tarafından III. Mehmed'e hediye gönderilen Thomas Dallam, demir kafesin arkasından gördüğü Harem de kızların Harem Bahçesi'nde top oynadıklarını, kızların güzel ve süslü olduklarını aktarmıştır.¹⁴⁵ Necipoğlu, 1595 yılında III. Mehmed'in onarımlarında Hünkar Sofası ve Hünkar Hamamı için getirilen çinilerin İznik'ten temin edildiğini aktarmaktadır.¹⁴⁶ 16. yüzyıl daki yangın harem bölümünde daha önceden var olan yapıların hangi amaç için yapıldıklarını anlaşılmaz hale getirmiştir.¹⁴⁷

Görsel 3. 49: III. Murad Dönemi'nde İstanbul Planı'nda Topkapı Sarayı Haremi, Hünername, 1584-1585. (Ş Rado, 1969, s. 45)

¹⁴⁴ E. Ç. Kömürçüyan, *İstanbul TARİHİ XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998. S. 149.

¹⁴⁵ T. Dallam, *The Diary of Mater Thomas Dallam 1599-1600, Early Voyages and Travels in the Levant*, Hazırlayan: J. T. Bent, London, 1892, s. 74-75.

¹⁴⁶ Necipoğlu, *Topkapı Sarayı*, s. 225.

¹⁴⁷ Mualla Anhegger Eyüboğlu, *Topkapı Sarayı Padişah Evi (Harem)*, s. 61

Görsel 3. 50: 16. yy. sonu Restitüsyonunda Topkapı Sarayı Planı'nda Harem. (Eldem-Akozan, 1982, L. 21)

3.4.3. 17. Yüzyıl

Hünkar Sofası, I. Ahmet Kütüphanesi ve kütphanenin Cariyeler havuzuna bakan Sultan yeri 17. yüzyılda inşa edilmiştir.¹⁴⁸ 17. Yüzyılın ikinci yarısında IV. Mehmed döneminde 1662 ve 1665 yıllarında meydana gelen iki büyük yangın olmuştur. Bu yangınlar yoğunlukla Harem bölgesinde gerçekleşmiş olduğu için yangın sonrasında Haremde büyük çaplı onarım çalışmaları başlamıştır. Şadırvanlı Sofa'nın duvarını çevreleyen yazı kuşağında IV. Mehmed döneminde Harem'in yenilendiğine dair bir metin yer almaktadır.¹⁴⁹ 17. Yüzyılın ikinci yarısında Harem'deki büyük onarımlar sırasında Hünkar Sofası'nın yıkılmış olan kagir kubbesi yerine ahşap çift kubbenin eklenmiş olduğu ve alttaki aynı desenin pendentifler üzerine işlendiği görülmüş olup buna dayanarak Hünkar Sofası'nın kagir kubbesinin desenini çifte Kasırlardaki kubbe deseninden örnek alınarak yapıldığı düşünülmektedir.¹⁵⁰

Hünkar Sofası inşa edilmeden önce sofa alanının etrafı açık ve revaklı bir alan olduğundan daha önceki bölümde bahsetmiştik. Kuban, Hünkar Sofası inşası sonrasında Sofa ile revak arasındaki duvar yıktırılarak revağın üst örtüsünde yeniden yapılmış olduğu bilgisini vermektedir.¹⁵¹ 17. yüzyılda meydana gelen depremler 1648, 1659, 1660 ve 1690 yılı depremleridir. IV. Mehmed 'den sonra tahta çıkan Sultanlar; II. Süleyman, III. Ahmed ve II. Mustafa Topkapı Sarayı'ndan çok Edirne Sarayı'nda yaşamışlardır.¹⁵²

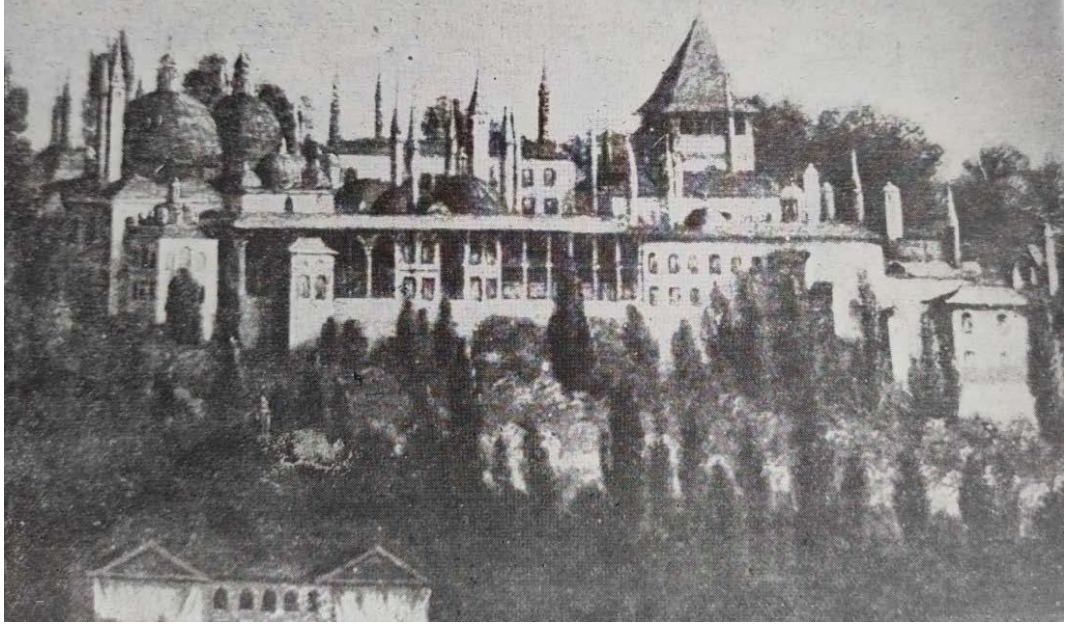
¹⁴⁸ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı Padişah Evi**, s. 61.

¹⁴⁹ Dumlupınar, s. 18.

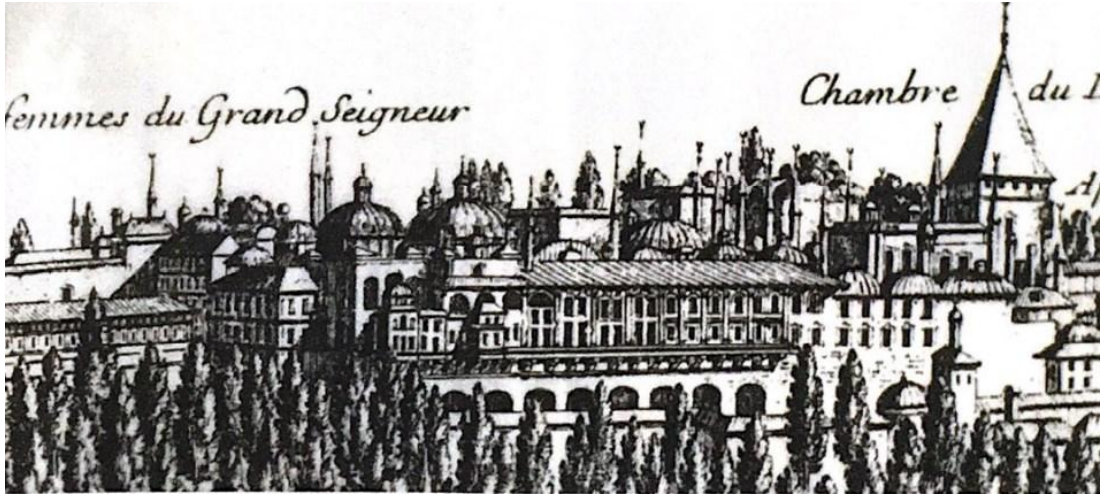
¹⁵⁰ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı Padişah Evi**, s. 88.

¹⁵¹ Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 411-412

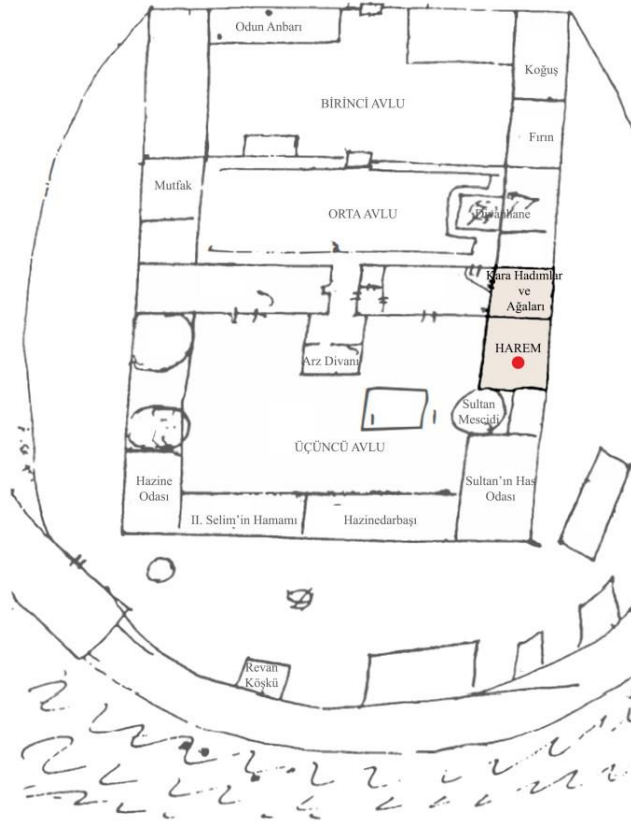
¹⁵² Uluçay, Harem II. s. 32.

Görsel 3. 51: Willem Van de Velde'nin 17. yy. (1660) Ortalarına ait Haliç Panoraması'nda Harem yapılarının cepheleri.

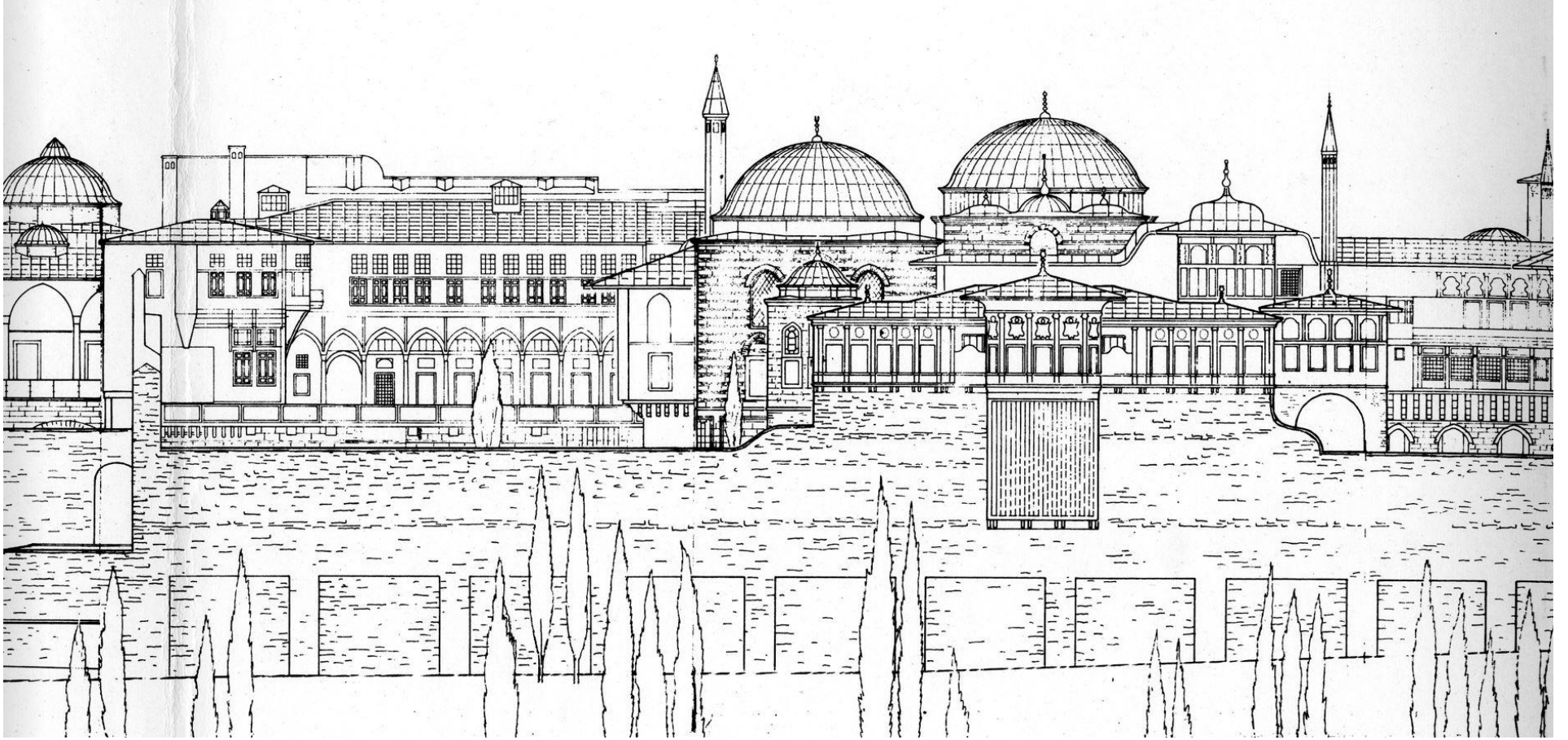
Görsel 3. 52: Joseph Grelot'a ait Haliç cephesi gravüründe Hünkar Mekanlarının Cepheleri, 1680.

Görsel 3. 53: Claes Ralamb'ın Planında Harem'in Gösterimi, 1657-1658. (G. Necipoğlu, 2014, s. 346)

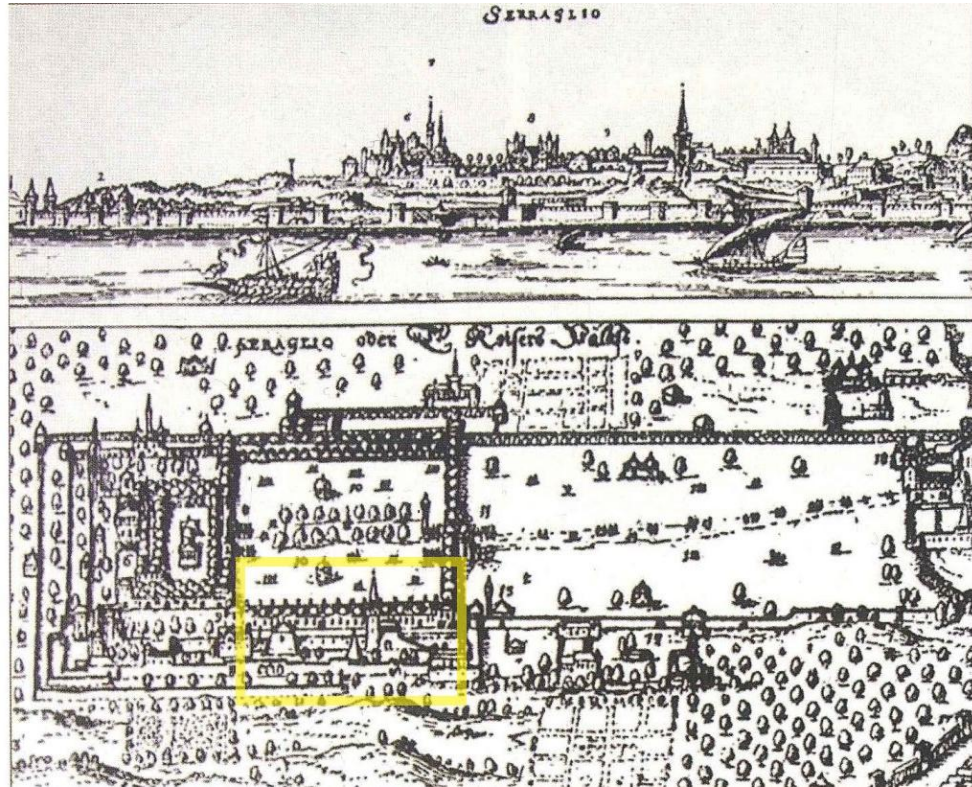
Seyyah Claes Ralamb, 1657-1658 tarihlerinde İstanbul seyahat gerçekleştirmiş ve saray ile ilgili bilgileri Santuri Ali Ufki Bey'den (Albertus Bobovius) öğrenmiş olup sarayın iç avlusunda özel odalar ve daireler şeklinde aktarmıştır.¹⁵³ Claes Ralamb'ın saray planında (Görsel 3.56) Harem planı şematik olarak görülmektedir.

¹⁵³ C. Ralamp, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 83-84.

Görsel 3. 54: Eldem-Akozan'ın 17. Yüzyıl başı Harem Haliç cephesi restitüsyonunda hünkar mekanlarının cephe gösterimi.

17. yüzyılda Sarayda çalışmış olan Albertus Bobovius'un planında Harem, şematik olarak gösterilmiştir. A. Bobovius, Harem den ayrılmış birinden öğrendiği kadarıyla 1200'den fazla kölenin yaşadığını aktarmıştır.¹⁵⁴ IV. Mehmed'in 1665 yangını sonrasında başlayan onarım çalışmalarında IV. Mehmed'in isteğiyle ahşap yerine taş veya demir kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵⁵ G. Necipoğlu, 1665-1666 yıllarına ait hesap defterinde bu yangın sonrasındaki ikinci onarımlara ait hesap defterlerinde taş, mermer, sütun, tuğla, demir, kurşun gibi çeşitli malzemeler kullanılmış olduğunu aktarmaktadır.¹⁵⁶ Onarımlarda kullanılan malzemelerin değişmesi sonucu ahşap olan yapılaşma kagir yapılaşmaya dönmüştür.

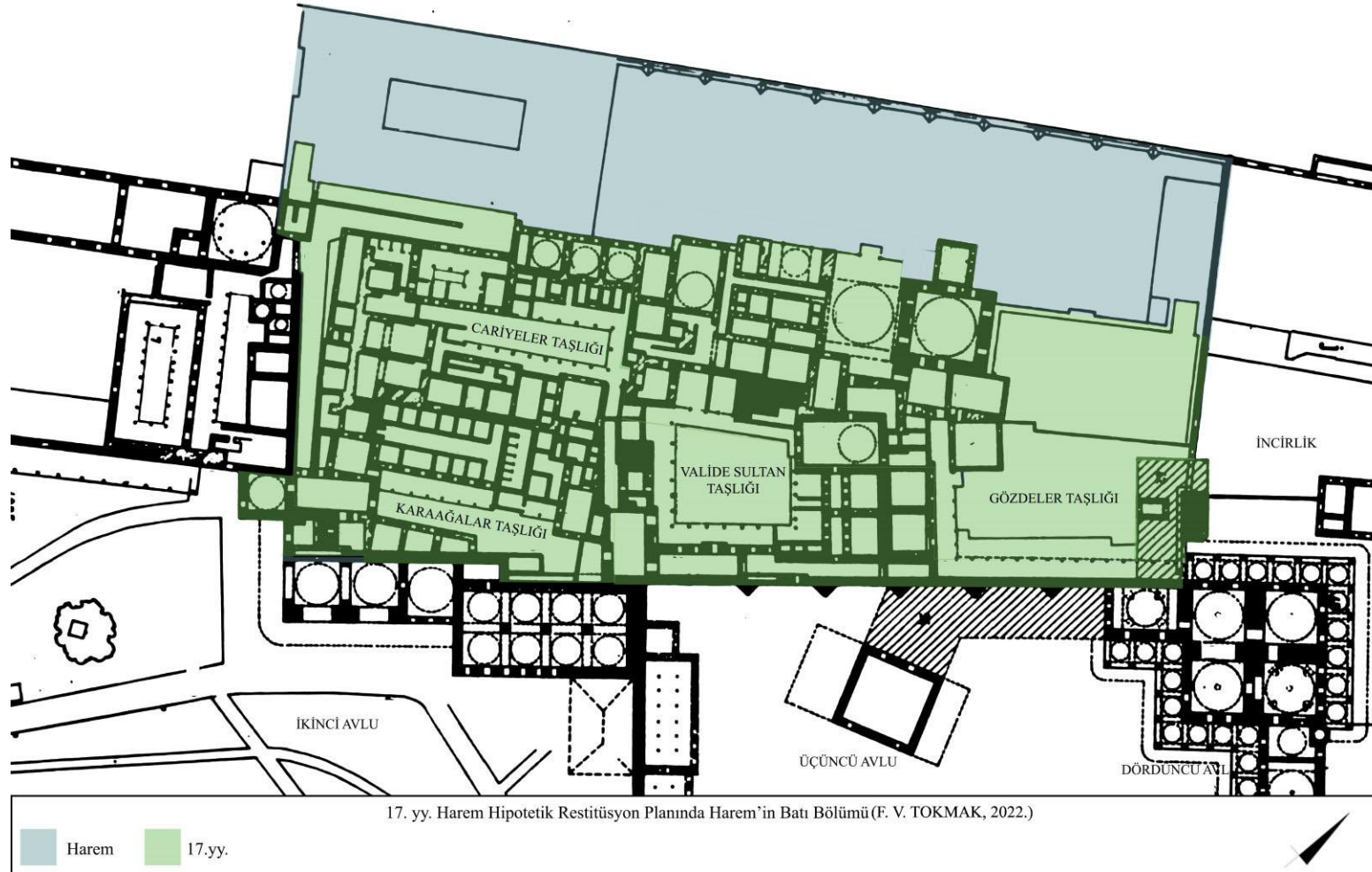
Görsel 3. 55: Wilhelm Dillich, 17. Yüzyıla ait gravüründe Harem

(S.H. Eldem-F.Akozan, 1982, L. 82)

¹⁵⁴ A. Bobovius, **Saray-ı Enderun**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 66.

¹⁵⁵ Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, **Silahdar Tarihi**, Cilt:1, Türk Tarih Encümeni, İstanbul, 1928.

¹⁵⁶ Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s. 231.;Kocaaslan, s. 217-227.

Görsel 3. 56: 17. yy. Harem batı bölümü

3.4.4. 18. Yüzyıl

I. Abdülhamid odası, III. Ahmed odası, I. Ahmet odası 18. yüzyılda yapılmış olan Hünkar odalarıdır. Bu yüzyılda, klasik üsluptan farklı olarak Batı etkisi görülmeye başlanmıştır. Önce Lale Devri ile başlamış daha sonrasında Barok ve Rokoko üsluplarının hakim olduğu mimari üslup ile devam etmiştir. Hünkar Sofasının 18. yüzyılda I. Mahmut döneminde iki defa tefriş ediliği, çinilerinin sökülerek Ayasofya Kütüphanesi'nde kullanılmış olduğu, Sultan'ın fermanı ile Edirne'deki Valide Sultan Dairesi'nin mavi beyaz çinilerinin özenle sökülerek buraya getirilip döşendiği bilinmekte olup Sedefli parmaklıkların, şirvan, döşeme altındaki tavanın, aynalı lambirilerin 18. yüzyıla ait olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁷

Hünkar Sofası'nda ocak bulunmamaktadır. 18. yüzyılın başında önemli bir onarım gerçekleşmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Sofa'ya duvar çeşmeleri eklendiği zaman, tamir tezyinatı ile çeşmeler arasında uyum sağlamaya dikkat edilmiştir.¹⁵⁸ III. Osman'ın Hünkar Sofasında bulunan yazılı çinilerin üzerini örtecek şekilde boyattırıp, kendi döneminin üslubunda işlettirdiği bilgisinide Hünkar Sofası'nın kapısı üzerindeki kitabede yazmaktadır.¹⁵⁹ III. Ahmed ile başlayan Lale Devri mimari anlayışı ilk olarak III. Ahmet Yemiş Odası'nın duvarlarında yoğun meyve ve çiçek kompozisyonlarının oluşturduğu motifler, vazolarda demet halinde çiçeklerin resmedildiği duvar resmi şeklinde ortaya çıkmıştır.¹⁶⁰ III. Ahmed odasının "Yemiş Odası" olarak ifade edilmiş olması, odanın duvarlarında bulunan meyve bezemelerine bakılarak açıklanmış olup odanın yemek odası olarak kullanılmış olduğu ifade edilmektedir.¹⁶¹ Haremde gerçekleşen 18. yüzyıl onarımları Beşir Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁶²

¹⁵⁷ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 88-89.

¹⁵⁸ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 93.

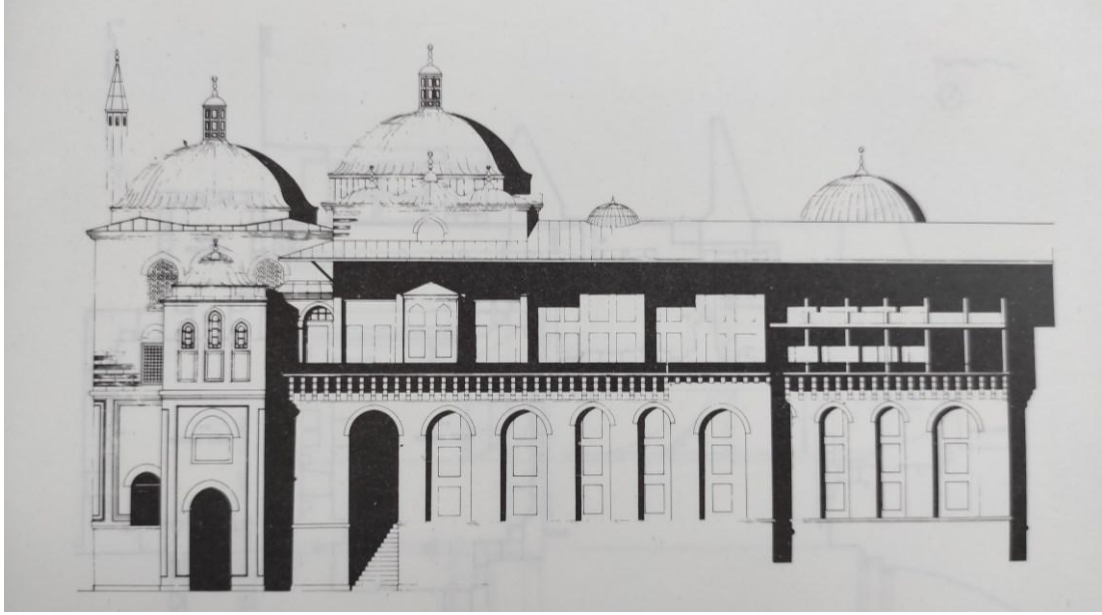
¹⁵⁹ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 89

¹⁶⁰ G.E. Canda, **Bir Geçiş Dönemi Olarak İstanbul'da III. Ahmet Devri Mimarisi (1703-1730)**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul , 1999, s. 160-162.

¹⁶¹ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 197.

¹⁶² A.AKDİN, **Topkapı Sarayı Harem Dairesinde Yapılan Tamiratlar ve Eklmeler (18. yüzyıl)**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 28-29.

III. Mustafa döneminde (1757-1774) İstanbul'da 1766 depremi bir çok yapıyı etkilemiştir. Deprem, Harem de yirmi ki adet kubbenin tamamen yıkılmasına ve sonrasında yeniden yapılmasına neden olmuştur.¹⁶³ Bu kubbelerden on beşi ahşap yedi tanesi de kargirdir.¹⁶⁴

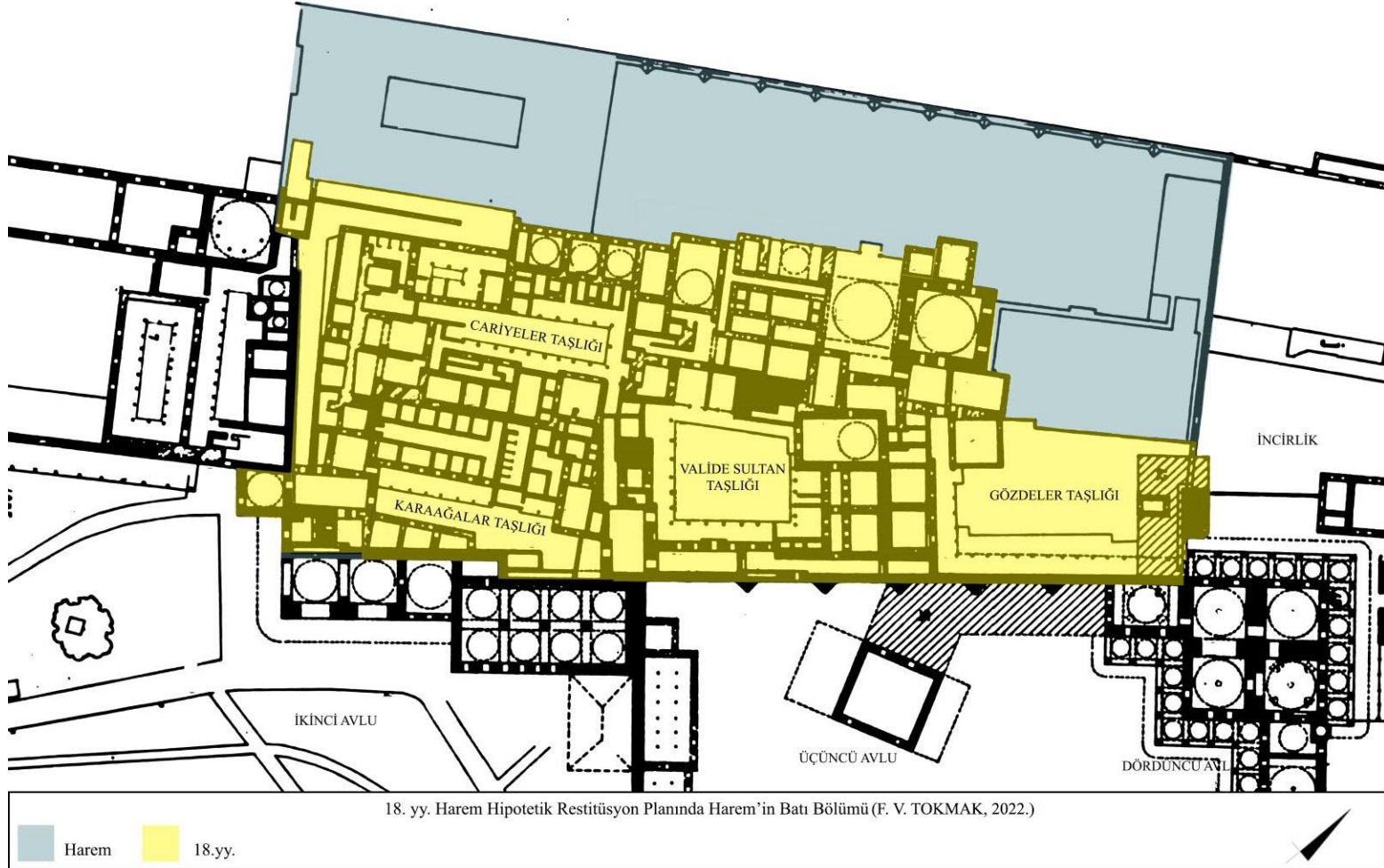
Görsel 3. 57: Grelot ve Loos'un gravürlerinden yararlanılarak yapılan Harem Haliç Cephesi'nin 17. yy. sonu 18. yy başı restitüsyon denemesinde Hünkar Mekanlarının gösterimi. (G. Tanyeli, 1988, Plan 5)

Görsel 3. 58: Harem Haliç Cephesi, 18. yy. (Anhegger, 1986, s. 11)

¹⁶³ S.A. Diker, s. 54.

¹⁶⁴ TS.MA.d, nr. 7722/1.

Görsel 3. 59: 18. yy. Harem batı bölümü.

3.4.5. 19. Yüzyıl

III. Selim odası 19. Yüzyılda inşa edilmiş olan Hünkar odasıdır.¹⁶⁵ I. Abdülmecid döneminde (1839-1861) saray son görünümünü almıştır.¹⁶⁶ I. Abdülmecid döneminde (1839-1861) 1856 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın yapılmasıyla Topkapı Sarayı terkedilmiştir. Topkapı Sarayı terk edilmesine rağmen önemli törenlerin Topkapı Sarayı'nda devam ettirilmesi ve hazinedeki eşyaların yabancı elçilere gösterilmesinden dolayı sarayda bakım ve onarım çalışmaları devam etmiştir.¹⁶⁷ II. Mahmut (1808-1839) döneminde kapsamlı bir onarım yapılmıştır. 19. Yüzyılda görülen duvar resimleri, bu dönemden önce yapılmış olan III. Selim Odası ve I. Abdülhamid Yatak Odası'ndaki duvar resimleri ile benzerlik göstermektedir.¹⁶⁸

Görsel 3. 60: 1800'lerde Barbie Du Bocage Jean-Denis'in Topkapı Sarayı planında Harem'in gösterimi.

¹⁶⁵ Mualla Anhegger Eyüboğlu, *Harem*, s. 61.

¹⁶⁶ T. Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)*, s. 59.

¹⁶⁷ Karahasan, s.31-36.

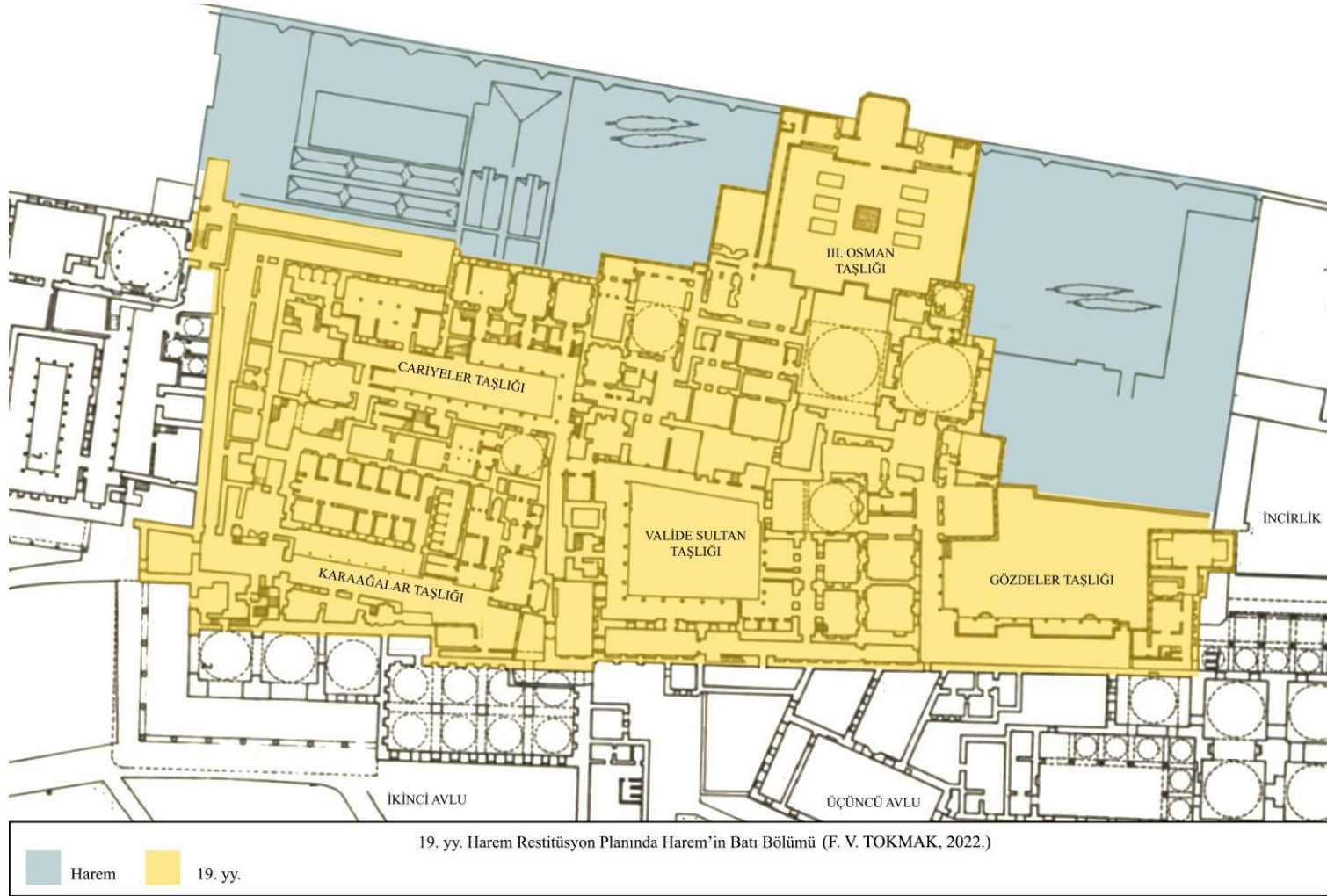
¹⁶⁸ G. Renda, *Batılşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*, s. 99.

III. Selim ve I. Abdülhamid döneminde görülen maviden pembeye geçişli gökyüzü, II. Mahmud döneminde yerini mavi ve beyaz renge bırakmıştır.¹⁶⁹ II. Mahmud'dan sonra, 183-1856 yılları arasındaki onarım kayıtlarından en kapsamlı onarım 1839 yılı onarımlarıdır ve bu onarımlarda Valide Sultan Dairesi ve haremın hizmet mekanlarında yenilemeler yapılmıştır.¹⁷⁰ Topkapı Sarayı I. Abdülmecid tarafından terk edildikten sonra 1856 yılınca Üçüncü Avluda'da ve 1862 yılında Harem'de yangın çıkmış ve 1862 yılı yangınında Topkapı Sarayı'nın adını almış olduğu Sahil Sarayı yanmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁹ Renda, **Batılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850**, s.. 102.

¹⁷⁰ Özlü, s. 67.

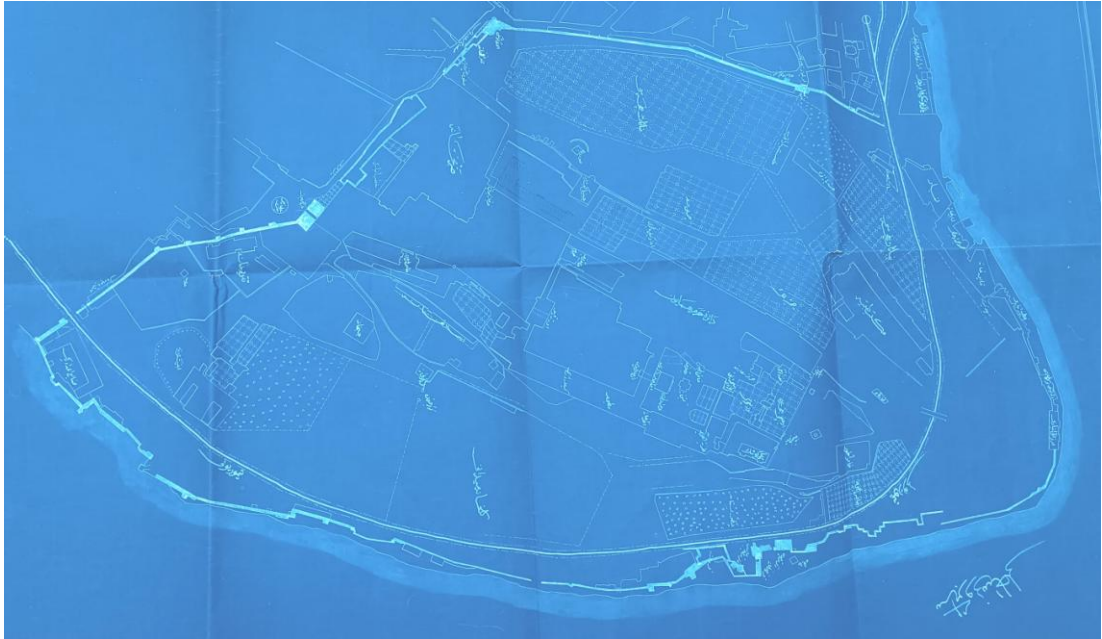
¹⁷¹ Karahasan, s. 27.

Görsel 3. 61: 19. yy. Harem batı bölümü.

3.4.6. 20. Yüzyıl

1909 yılında Sultan Mehmed Reşad (1909-1918) tarafından Topkapı Sarayında onarımları takip eden bir komisyon kuruldu ve komisyonda mimar olarak Vedat Bey görevlendirilmiştir.¹⁷² Topkapı Sarayı, 3 Nisan 1924 yılında Asar-ı Atika Müzesi Müdüriyeti'ne bağlı meclis kararıyla müze olmuştur.¹⁷³ Topkapı Sarayı Haremi'nde Cumhuriyet dönemi ilk restorasyonu 1937 tarihinde başlamıştır.¹⁷⁴ Topkapı Sarayı müze olmadan önce 1912 depremi, müze olduktan sonra 1943, 1953, 1964, 1967, 1988 ve 1999 yıllarında İstanbul'da gerçekleşen altı adet orta dereceli depremlerden etkilenmiştir.¹⁷⁵

Görsel 3. 62: Vedat Tek'in 1907 Topkapı Sarayı vaziyet planı.

(V. Tek, Topkapı Sarayı Büyük Planı, TTK Kütüphanesi Arşivi, H.1325)

¹⁷² Özlü, s. 520-521.

¹⁷³ Özlü, s. 575.

¹⁷⁴ Ü. Karahasan, s. 227.

¹⁷⁵ Angell, s. 517-518.

1969'da Sofa'nın daha önce yapılan restorasyonlarda geç dönem örneği olarak bırakılan tek barok tezyinatla kaplı pendentifin restorasyonu gündeme gelmiştir. Restorasyonu yürüten Y. Mimar İlban Öz bu konudaki görüşünü şöyle dile getirmiştir: 'Birkaç yıldan beri onarımına devam edilen Harem Hünkar Sofası'nın tamamlamakta olduğu bu sıralarda pendentiflerden üçünde onarılan orijinal edirnekari tezyinatı yanında bir tanesinin son dönem tezyinatı ile kalması bir bütünlük sağlamamakta ve büyük hacmi parçalamaktadır. Pek yakında ziyaretçilere açılması düşünülen bu salondaki dördüncü pendentif üstündeki muhdes kısımların kaldırılarak mevcut edirnekari tezyinatın onarılması gerektiği kanısındayız. Ancak bu hususta kurul görüşünün alınması gerektiğinden; gereğini emir ve müsaadelerinize arz olunur saygılarımla.'¹⁷⁶

Y. Mimar İlban Öz'ün görüşü ve GEEYK'ın 14/11/1970 gün ve 5625 sayılı kararı doğrultusunda mevcut olan her yerde özgün tezyinatın meydana çıkartılmasına karar verilmiştir. Yapılan restorasyon ile daha önce pendentiflerin sadece bir tanesinde bırakılan son dönem tezyinatı da kaldırılmıştır.

¹⁷⁶ TSA, **1968-1969 yılları sarı mukaveleli onarım II. Dosyası**, Yüksek Mimar İlban Öz'ün Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'ne hitaben yazdığı 10/09/1969 gün ve 1408 sayılı yazısı.

Görsel 3. 64: Hünkar Sofası pendentif onarımları (Anhegger)

Hünkar Sofası’nda Cumhuriyet döneminde bilinen ilk restorasyonlar 1958’de gerçekleştirilmiştir. Bu onarımlarda, Sofa’nın ahşap kubbesinin kaplaması, saçak silmesi, kasnak kaplaması, III. Osman Taşlığı’na bakan saçığı, pencere ve kepenkleri iki kat olarak sıcak ince renksiz bezirle bezirlenmiştir.¹⁷⁷ Anhegger, 1951-1961. yılları arasında Harem bölümünde bir dizi onarım yaptığını ifade ederek bu onarım çalışmalarının Hünkar odalarını kapsayan bölümleri, Hünkar Sofası’nın özgün tezyinatı, Hünkar Hamamı’nın özgün, altın yıldızlı sersebil ve hücre alınları, III. Murat Havuzlu Köşkü’nün kubbesinin malakari işlemeleridir.¹⁷⁸

Anhegger yaptığı onarımlarda, Hünkar Sofası’nın özgün halinde kagir olan büyük kubbesini taşıyan kemerlerin III. Murat Köşkü ile Hamam duvarlarının dış yüzeylerine ek olarak yapılmış ayaklara oturduğunu saptamıştır.¹⁷⁹ Sonradan çift

¹⁷⁷ TSA, **1957-1958 yılları onarımı dosyası**, Kontrol Mimarı Macit Kural ve Y. Mühendis Rabi Gürleyig’in hazırlamış olduğu 22/2/1958 tarihli fiyat zaptı.

¹⁷⁸ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 61.

¹⁷⁹ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 87.

ahşap kubbeye dönüştürülen Hünkar Sofası'nın kagir kubbe eteklerinde ve kemerleri üzerinde yapılan incelemelerde kubbenin üç temel onarım gördüğü tespit edilmiştir.¹⁸⁰ Onarımlardan ilki kesme taş kubbe pantantifleri üzerinde yer yer olduğu gibi kalabilmiş altın yaldız boyalı Edirnekari lake dediğimiz süsleme örnekleri bu hacmin zengin ve muhteşem ilk iç görünümünün kalıntılarıdır. Bunun üzerinde ahşap bağdadi çıtalarına çakılmış keten kumaşda, yine edirnekari lake tezyinat örneklerine rastlanmıştır. En üstte de bağdadi çıtalar ile taşınan kırıktık sıva üzerine işlenmiş, barok tezyinat ise üçüncü devir onarımlarından kalmış kalıntılar olduğu tespit edilmiştir.¹⁸¹ Hünkar Sofası'nın çift ahşap kubbesi Cumhuriyet döneminde Macit Kural tarafından aslına uygun olarak onarılmış ve çift kubbe arasında havalandırma sağlanarak kubbenin ömrünü uzatmıştır.¹⁸²

Anhegger, Hünkar Sofası için yaptığı incelemeler neticesinde Hünkar Sofasının I. Ahmet ya da Genç Osman zamanında iki tarafı açık olarak yapılmış olduğunu ifade etmektedir. Hünkar Sofası ahşap döşeme altında tespit edilen kanallar ve bir manastır tonozu, kesme taş kemer alınlığı, sofanın önceden aynı yerde bir havuzu bulunan tamamen açık bir geçit olarak kullanılmış olduğunu fikrini oluşturmuştur. Zaman içerisinde mermer sütunların taşıdığı kemer alınları kapatılarak, Hünkar Hamamı ve karşısındaki yatak odası ile III. Murad Köşkü'ne eklenmiş olan I. Ahmet Kasrı, III. Ahmet Odası (Yemiş Odası) ile ilişkili kapalı, şirvanlı bir hacim olarak kullanılmak üzere bu Sofa'nın önemli bir yapısal tamir gördüğünü kanıtlamıştır.¹⁸³

¹⁸⁰ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 87.

¹⁸¹ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s.87-88.

¹⁸² Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s.89.

¹⁸³ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s.88.

sonrasında yerlerine konulmuştur. Sadece bağlayıcı harçlarında zayıflama olan çiniler ise oldukları yerde sağlaştırılmışlardır.¹⁸⁶

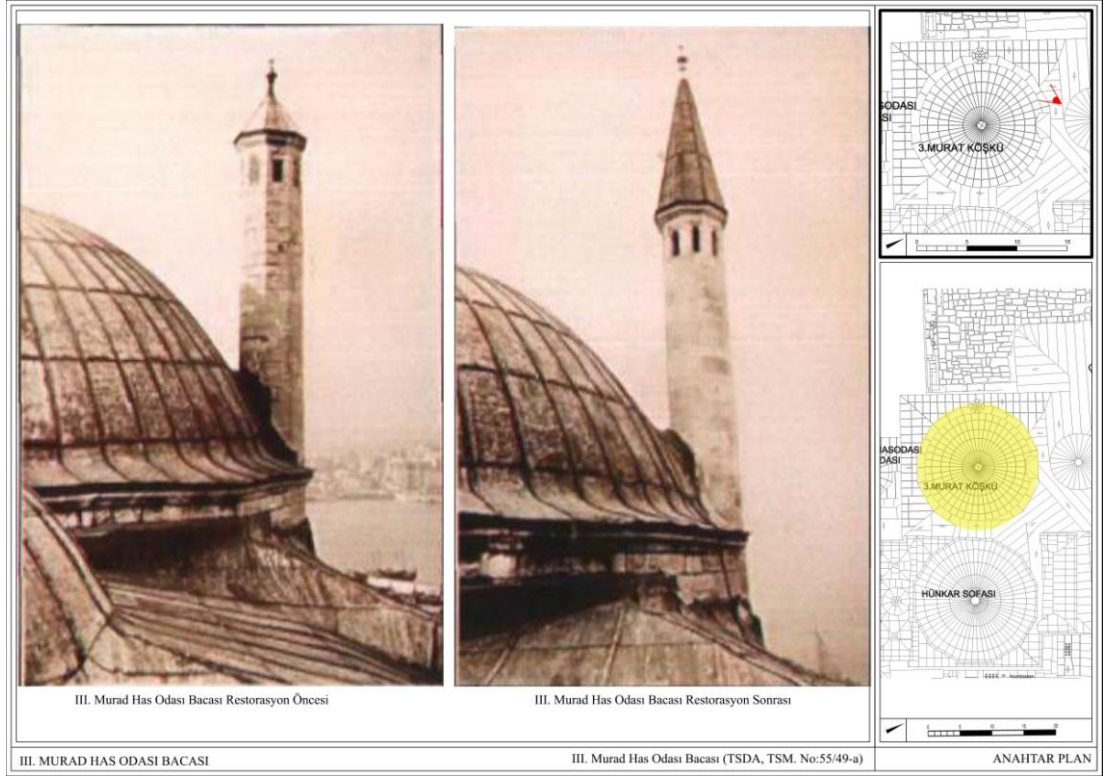
Hünkar Sofası'nda 1999 depreminde Sofa'nın balkon sağ köşesindeki tavan düşmüştür. Tavanın alt karkas takviyesi yapılmış, bağdadi çıtaları çakılarak kırıktı kireç harçla sıvanmıştır. Üzerine kalem işi süslemeleri ve altın varak kaplamaları yapılmıştır. Yine balkon kısmı orta kubbesinin çatlamış ve dökülmek üzere olan kubbe ve aslan göğüslerindeki kalem işi süslemeli sıvaları yerinde onarılmış rötuşları yapılmıştır. Altın varak kaplamalı profilli ahşap silmelerin ve giriş altındaki edirnekari süslemeler özgün durumuna uygun olarak yeniden yapıp altın varak ile kaplanmıştır. Balkon kısmı duvarındaki müzeyyen malakari sıvaları özgün durumuna uygun olarak yapıp altın varak ile tamamlanmıştır.¹⁸⁷

III. Murad Odası, 1946-1947 yılları onarımlarında künde kari tekniğiyle yapılmış kapısı detaylı bir onarımdan geçmiştir.¹⁸⁸ 20. yüzyıl onarımlarında III. Murad Has Odası baca külahında yapılan onarım çalışmasında bacadaki form değişikliği görülmektedir.(Görsel 3.68)

¹⁸⁶ KMLA, **Topkapı Sarayı Çini Restorasyonu ve Konservasyonu 1994 yılı onarım dosyası**, Çini Restoratörü Şenay Yılmaz'ın 02/06/1994 tarihli raporu.

¹⁸⁷ RAMA, **Topkapı Sarayı Müzesi 1997-1998-1999-2000 yılları Restorasyon çalışmaları dosyası**, **Hünkar Solonu**. S.31.

¹⁸⁸ Karahasan, s. 262.

Görsel 3. 67: III. Murad Köşkü bacası onarım öncesi ve sonrası görünüşü
(TSDA, TSM. No:55/49-a)

1854 yılında Dolmabahçe Sarayı Resmi Saray olduğundan itibaren padişah ve ailesi oturmaz olmuş, eski saraylılar çoğaldıkça Harem Dairesinin büyük mekanlarını ahşap eklerle bölerek kullanmışlardır.¹⁸⁹ 1961-1971 yıllarında Harem Dairesi'ni onarıırken bu eklerden oluşan küçük, gece konu görünümüne sahip olan eklerin kaldırılmasıyla özgün mekanları olabildiğince ilk süslemeleri ile ihtişamlı bir şekilde meydana çıkmış ve aslına uygun olarak onarım geçirdiği ifade edilmiştir.¹⁹⁰

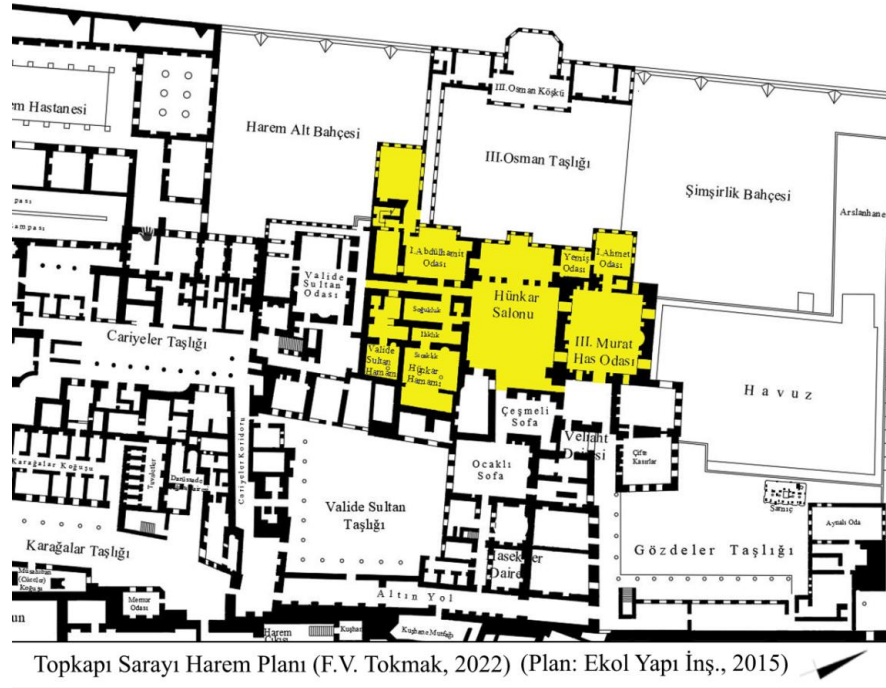
¹⁸⁹ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı Padişah Evi (Harem)**, s. 61.

¹⁹⁰ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayı Padişah Evi**, s. 61.

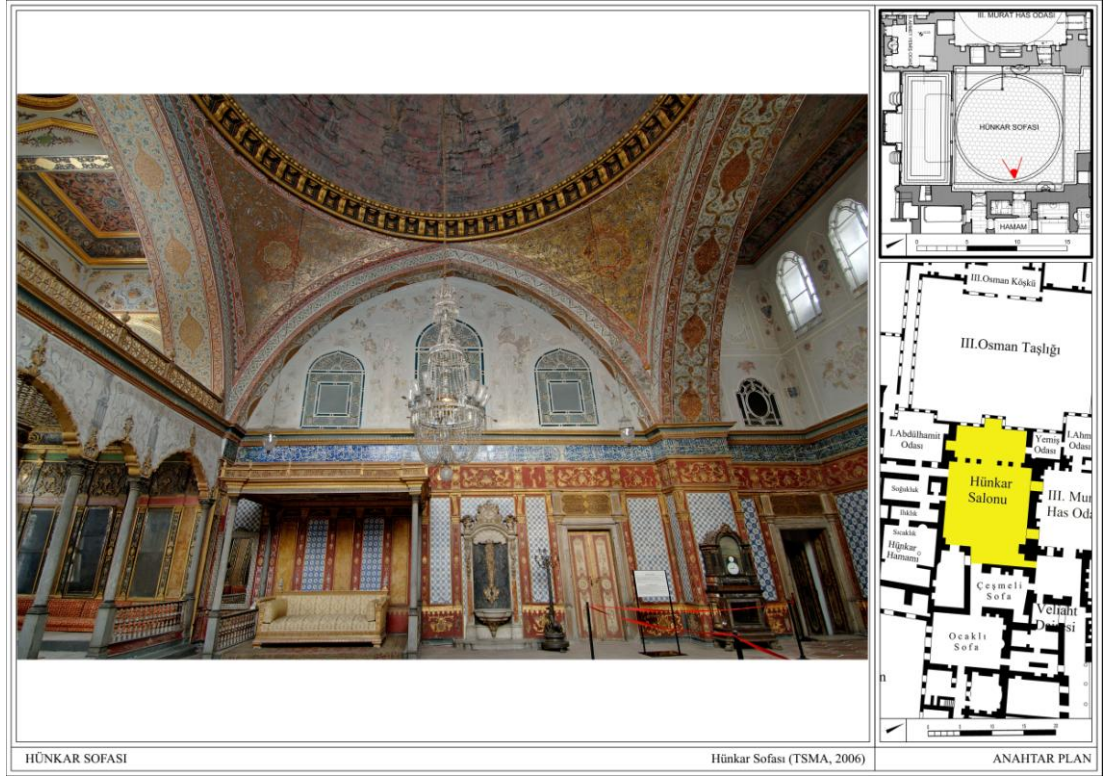
3.4.7. 21. Yüzyıl

Topkapı Sarayı, 6 Eylül 2019 tarihli ve 30880 sayılı karar ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na tahsis edilmiştir. I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, III. Selim odası, III. Ahmed has odası (Yemiş Odası) yürütülmekte olan restorasyon çalışmalarından dolayı ziyarete kapalıdır.

Hünkar Sofasında 2011- 2012 yılları içerisinde geniş kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır. Restorasyon süreci 24/02/2011 tarihinde başlamış ve 14/11/2012 tarihinde son bulmuştur. Restorasyon çalışması Er-Bu inşaat ve Ticaret Koll. Şti. tarafından yapılmıştır. Kontrollük denetimi RAM ve İl Özel idaresi ortaklığında yürütülmüştür. Çalışmada RAM'den Y. Mimar Nevhiz Koyukan, Kültür ve Turizm Uzmanı Özlem Özgen, Kül. Tur. Uzm. Yrd. Ali Haydar Akçakale görev almıştır. O dönemde görevini sürdüren Prof. Dr. Oğuz Ceylan, Prof. Dr. Gönül Cantay, Prof. Dr. Mustafa Erdik'den oluşan Topkapı Sarayı Bilim Kurulu denetiminde yapılan onarımlarda Bilim Kurulu görüşleri doğrultusunda yapılan çalışmalar İBK'na sunulmuş ve alınan kararlar ile onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Görsel 3. 68: Harem Planı'nda Hünkar mekanları

Görsel 3. 69: Hünkar Sofası 2011-2012 Onarımları öncesi görünümü, 2006 (TSMA)

Hünkar Sofası rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri Y. Mimar Şirin Akıncı tarafından hazırlanmıştır. Kubbenin onarım süreci; öncelikle kalemişi kirden arındırılmış ve mevcut kalemişi rölöveleri alınmıştır.(Görsel 3.71) Kirden arındırılan kalemişi onarıma uygun hale getirilmesi için zemine enjeksiyon ve sağlamlaştırma yapılmıştır. Onarımı yapılan zemin üzerine daha önceden rölövesi alınan ve yerindeki mevcut motifi referans alarak rötuş ve tümleme işleri yapılmış ve kalemişi süslemelerin yüzeyine koruyucu uygulanmıştır. (Görsel 3.72)

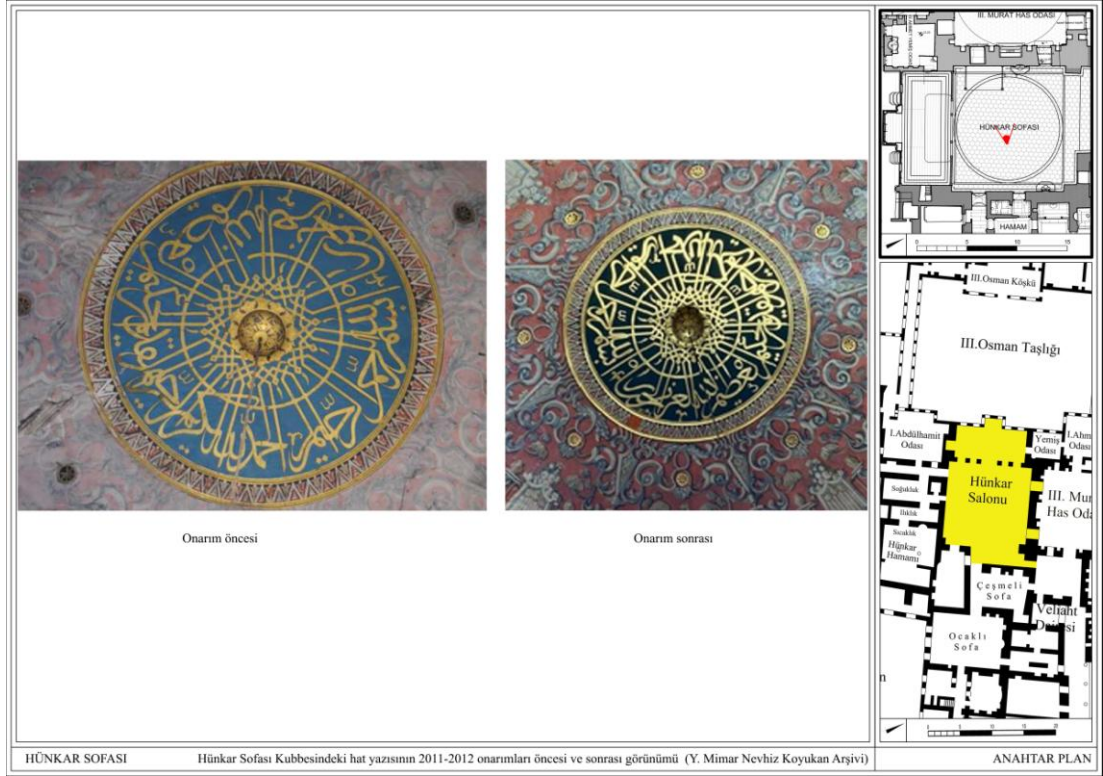
Kubbenin göbeğinde bulunan altın varak kaplı özgün ahşap hat yazısının yüzeyinde kabarıklıklar ve çatlaklar oluşmuştur. Bozulmuş boya ve macun katmanları boya sökücü ve bisturi ve benzeri küçük el aletleriyle raspa edilerek yazının orijinal ahşap yüzeyi ortaya çıkartılmıştır. Hat yazısının çürümüş olan bölgeleri yerinden sökülmüş ve sökülen bölgeler özgün malzeme ile tamamlanmıştır. Kurtlanma ve çürümeye karşı emprenye uygulaması yapılmış ve yerine tutkal ve ağaç vidası kullanılarak montaj edilmiştir. (Görsel 3.73)

Görsel 3. 70: Hünkar Sofası 2011-2012 Onarımları öncesi görünümü
(Y. Mimar N. Koyukan Arşivi)

Görsel 3. 71: Hünkar Sofası, 2021 (F. V. Tokmak)

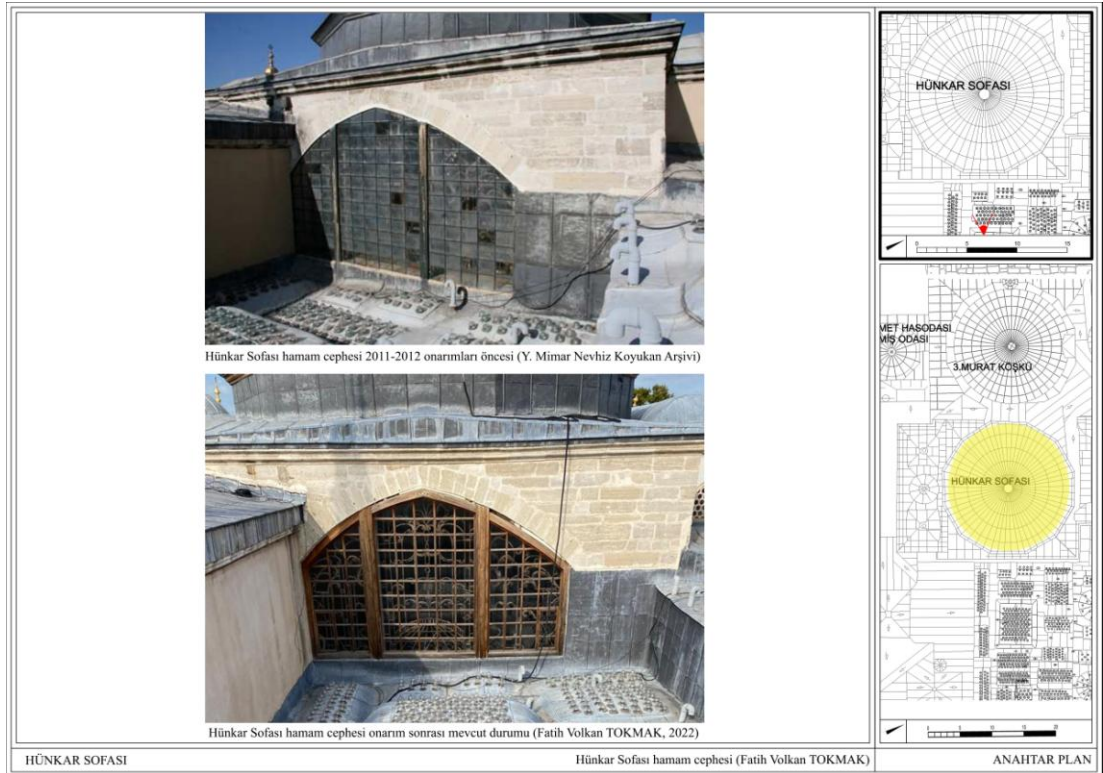

Görsel 3. 72: Hünkar Sofası Kubbesindeki hat yazısının 2011-2012 Onarımları öncesi görünümü (Y. Mimar N. Koyukan Arşivi)

Görsel 3. 73: Hünkar Sofası Valide Bölümünde sergilenen sütun başlığının 2011-2012 onarım öncesi ve sonrası görünümü (Y. Mimar N. Koyukan Arşivi)

Hünkar Sofası hamam cephesindeki mevcut demir dışılık kaldırılarak yerine iç mekandan alınan profil detaylarına göre hazırlanan proje doğrultusunda çam keresteden imal edilmiş çok bölmeli ahşap dışılık yapılmıştır. (Görsel 3.76) Hünkar Sofası 2012-2012 onarımlarında mekan içerisindeki ahşap oyma süslemelerin tümü elden geçirilmiş, onarımları yapılmış, kurtarılamayacak kadar çürümüş ve bozulmuş olanlar orijinal malzeme (İhlamur ağacı) kullanılarak yenilenmiştir. 2011-2012 onarımlarında yapının orijinal haline döndürülmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet dönemi onarımlarında geriye dönüştürebilirliği mümkün olmayan müdahaleler yapıldığı gözlemlenmiştir. Cumhuriyet döneminde kubbe pandantiflerindeki barok süslemeler kaldırılarak raspa sonucu çıkan klasik dönem motifleri onarılmıştır. Yapılan onarımlarda kullanılmış olan sıvaların kaldırılması, orijinal süslemelere zarar vereceğinden sıvalarda raspa çalışması yapılamamıştır.

Görsel 3. 75: Hünkar Sofası hamam cephesi 2011-2012 onarımları öncesi ve onarım sonrası görünümü

(Y. Mimar Nevhiz Koyukan, Fatih Volkan Tokmak)

Görsel 3. 76: : III. Osman Taşlığı’ndan Hünkar Mekanları Cepheleeri, Restorasyon öncesi, 2019 (TSMA)

“Topkapı Sarayı Harem Yapıları 2. Etap Restorasyonu İşi” kapsamında, III. Ahmet odası (Yemiş odası), Valide Sultan hamamı, Hünkar hamamı, Meşkhane odası için yapılan restorasyon çalışmaları 2005 yılında ön hazırlık süreci ile başlamış ve çalışma sahada 2014-2019 yılları arasında tamamlanmıştır. İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü restorasyon faaliyetlerini hem denetlemiş hem de bünyesindeki laboratuvarla malzeme analiz desteği sağlamıştır. Restorasyon çalışmasının her detayı belgelenmiş olup alanında uzman tezhip ve kalemkârlarla çalışmalar yürütülmüştür. Odanın çatı kısmında bulunan kurşun kaplama yenilenmiş, onarılmış ve bazı ilave kurşun kaplama çalışması yapılmıştır.

‘Topkapı Sarayı Harem Yapıları 4. Etap Restorasyonu ve Teşhir Tanzimi’ işi kapsamında III. Selim Köşkü, Mihrişah Sultan Dairesi, I. Abdülhamit Dairesi, III. Ahmet Köşkü, III. Osman Köşkü ve Taşlığı, I. Ahmet Dairesi, Süs Havuzu ve Alt kat Çinili Mekanlarında kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır. Restorasyon süreci 02/04/2018 (ihale tarihi:22/12/2017, sözleşme tarihi:26/03/2018, yer teslim

tarihi:02/04/2018) tarihinde başlamıştır. İşi bitirme tarihi 09/06/2020 olarak ön görülmüştür. Fakat restorasyon süreci bazı kısımlarda halen devam etmektedir. Restorasyon çalışması Güryapı Restorasyon Taahhüt ve Ticaret A.Ş. tarafından yapılmıştır. Kontrollük denetimi Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Restorasyon Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmüştür. Çalışmada Y. Mimar Gülen Sipahioğlu, İnş. Y. Müh. Ayşe Zeynep Alamehmet görev almıştır. Topkapı Sarayı Bilim Kurulu denetiminde yapılan onarımlarda Bilim Kurulu görüşleri doğrultusunda yapılan çalışmalar Milli Saraylar İdaresi Başkanlığına sunulmuş ve alınan kararlar ile onarımlar gerçekleştirilmiştir.

2018-2022 yılları arasında yapılan onarımlar kapsamında, I. Abdülhamit Odası'nda çini temizliği, enjeksiyon işleri, kalemişi araştırma raspaları, tavanda özgün rengin çıkarılması çalışmaları yapılmıştır. I. Abdülhamit odasında kalemişi uygulamaları yapılmıştır. Odanın tavan kanvaslarında konservasyon çalışması yapılmıştır. Ahşap oyma yüzeylerde kayıp parçalar özgün malzeme ile tamamlanmıştır. Altın varak uygulamaları yapılmıştır. Odada bulunan mermer çeşme, ocak ve duvar kaplamalarında temizlik ve onarım işleri yapılmıştır. Onarılan çinilerin montajı yapılmıştır. Ahşap kapıların, içliklerin, dışlıkların ve doğramaların onarımları yapılmıştır. Odanın duvar yüzeylerinde bulunan alçı süslemelerin temizliği ve onarımı yapılmıştır. Odada bulunan madeni aksam kapı, oencere şebekelerinin ve aksesuarlarının temizliği ve onarımı yapılmıştır. I. Abdülhamit odasında bulunan hat yazılarının onarımı yapılmıştır. Odanın ahşap zemin kaplaması onarılmış ve bazı kısımları özgün malzeme ile yenilenmiştir. Odanın kagır duvarlarının statik durumu kontrol edilmiştir ve duvarlardaki rutubet problemi giderilmiştir. I. Abdülhamit hazine odasında araştırma raspaları yapılmıştır. Hazine odasında bulunan niş içerisindeki çiniler envanter kaydı yapıp koruma altına alınmıştır. Hazine odasındaki ahşap kısımlarda oluşan kurt deliklerine mikroenjeksiyon yöntemi ile paraloid verilmiştir. Hazine odasındaki altın varaklı yüzeyler temizlenmiştir. Hazine odası duvar yüzeylerinde özgün rengin ortaya çıkartılması için çalışmalar yapılmıştır. I. Abdülhamit odasının özgün dış cephe belirlenmiş ve cepheye uygulanmıştır.

I. Abdülhamit Odası'nın cephesinde, özgün renk katmanına ulaşmak için dört farklı noktada araştırma raspası yapılmıştır. I. Abdülhamit odası cephesinde pencere açıklığı fazla olup ahşap elemanlar azdır. Dolayısıyla sınırlı sayıda ahşap elemanda raspa çalışması yapılmıştır. Restorasyon öncesinde cephe kaplamasında mevcut olan beyaz boyanın altında kırmızı renk olduğu tespit edilmiştir. Yapının kat silmesinde ise sekiz renk katmanını tespit edilmiştir.¹⁹³ III. Selim Meşk odasının I. Abdülhamit odası üzerinde çıkma yapan döşeme altı kaplamalarında, cephedeki kırmızı renk tespit edilmiştir. Yapılarda kullanılan kırmızı renk, hem ton hem de içerik olarak benzerlik göstermektedir. 19.02.2021 tarihinde KURAM Laboratuvarı'nda boyalar üzerinde yapılan analizlerde kırmızı ve yeşil boyaların içeriğinde bezir yağı tespit edilmiştir.¹⁹⁴

Görsel 3. 77: I. Abdülhamit Odası iç duvar yüzeylerinde bulunan kalemişi süslemelerin 2009 yılı ve 2022 yılı öncesi-sonrası karşılaştırmalı gösterimi

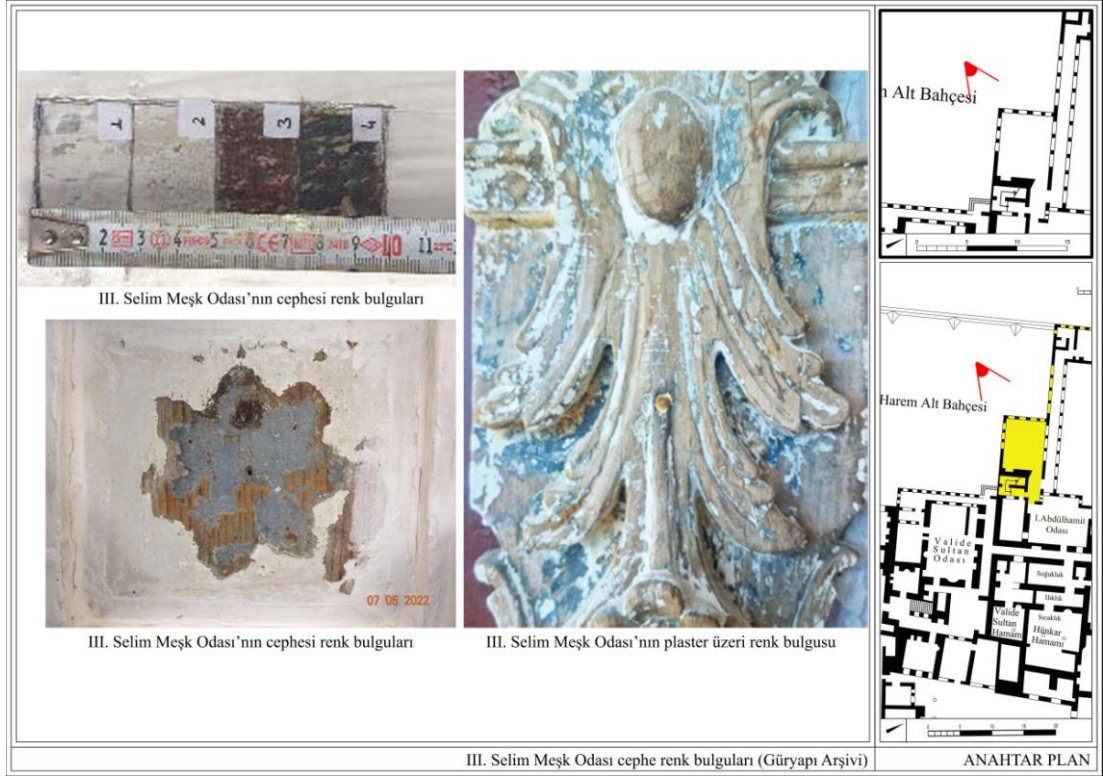
¹⁹³ T. Okçuoğlu, F. Al, **Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.27.

¹⁹⁴ T. Okçuoğlu, F. Al, **Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.27.

2018-2022 yılları arasında yapılan onarımlar kapsamında, III. Selim Odası'nda kalemişi araştırma raspaları yapılmış ve özgün yüzeyler ortaya çıkartılmıştır. Tavanda altın varak yüzeylerin temizliği yapılmıştır. Tavanda tespit edilen özgün renkte tamamlama yapılmıştır. Ahşap oyma yüzeylerde özgün malzeme ile tamamlama yapılmıştır. Mermer ocak temizlenmiş ve onarılmıştır. Çini uygulamaları yapılmıştır. Odada bulunan hat yazıları onarılmıştır. Oda içerisindeki madeni aksam kapı, pencere şebekelerinin ve aksesuarlarının temizliği ve onarımı yapılmış, gerekli olan yerlere altın varak uygulanmıştır. Ahşap kapı ve doğramaları onarılmıştır. Ahşap zemin kaplamasının onarımı yapılmıştır. Cephe kaplaması ve cephede bulunan ahşap elemanlar sökülerek 30 günlük sürme emprenye uygulaması yapılmıştır. Koridor yönünde bulunan karkasa takviye ve güçlendirme yapılmıştır. Karkas arasına ateş tuğla dolgu yapılmıştır. Ahşap cephe karkasının onarımı ve güçlendirilmesi yapılmıştır. Yapının özgün cephe rengi tespit edilerek cepheye uygulanmıştır. III. Selim Odası'nın biri güneybatı cephesi diğeri taşlık cephesi olmak üzere iki ayrı noktada renk tespiti yapılmıştır. Taşlık cephesindeki dışlık taklidi kalemişi pano üzerinde bulunan ahşap cephe kaplaması ise Osmanlı dönemine ait cephedeki en eski ahşap kaplama olduğu tespit edilmiştir. Taşlık cephesinde kırmızı renk bulgusu belgelenmiş fakat saçakla ilişki kurulamadığı için cephede bu renk tekrar uygulanmamıştır. Güneybatı cephesindeki cephe kaplamalarında, plasterlerde ve saçaklarda tespit edilen renkler sonucunda ikinci dönem renk uygulaması bir bütünlük oluşturabileceği anlaşılmıştır.¹⁹⁵ Bu nedenle uygulamada ikinci dönemde kullanılan yeşil, turuncu ve gri renkler referans alınmıştır. III. Selim Meşk Odası'nın cephesinde altı farklı noktada araştırma raspası yapılmıştır. Restorasyon öncesi mevcut olan beyaz boyanın altında sırasıyla kırmızı ve yeşil olmak üzere iki dönem renk uygulaması olduğu tespit edilmiştir.¹⁹⁶ İlk katman renginin yeşil renk olduğu araştırma raspalarında tespit edilmiştir. Saçak elemanlarında yapılan raspa

¹⁹⁵ T. Okçuoğlu, F. Al, **Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.25.

¹⁹⁶ T. Okçuoğlu, F. Al, **Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.25.

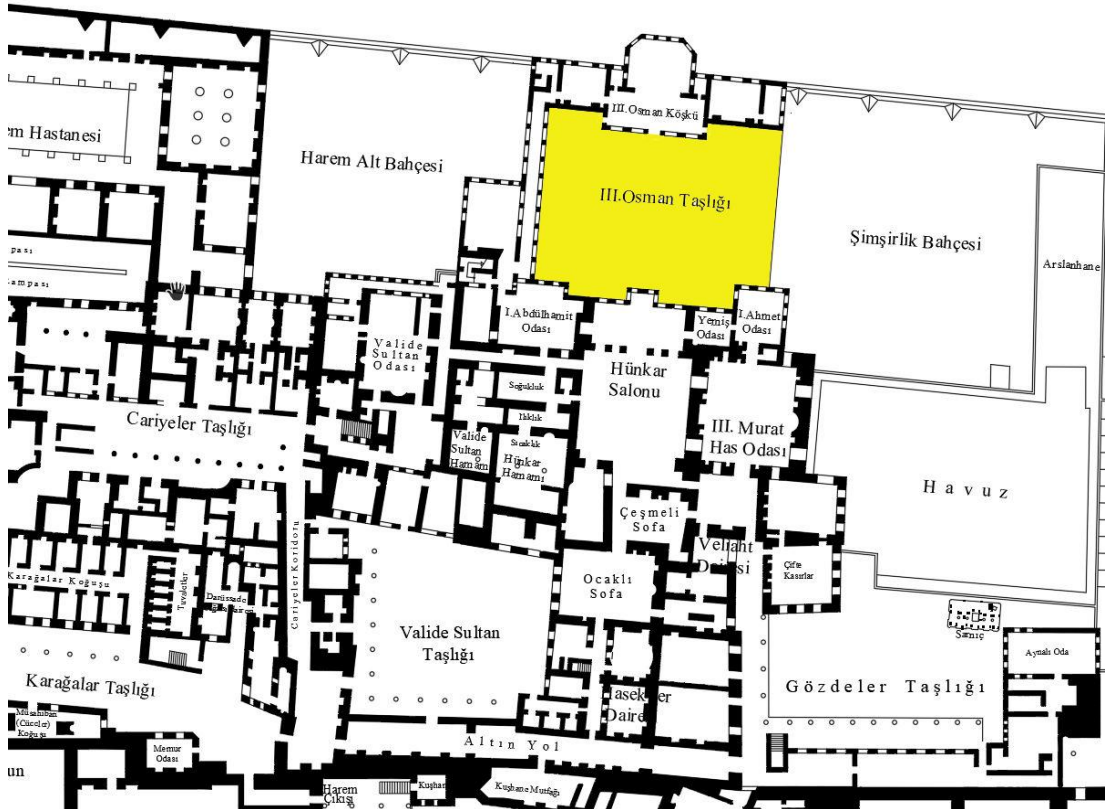

Görsel 3. 79: III. Selim Meşk Odası cephe renk bulguları

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. III. OSMAN TAŞLIĞI

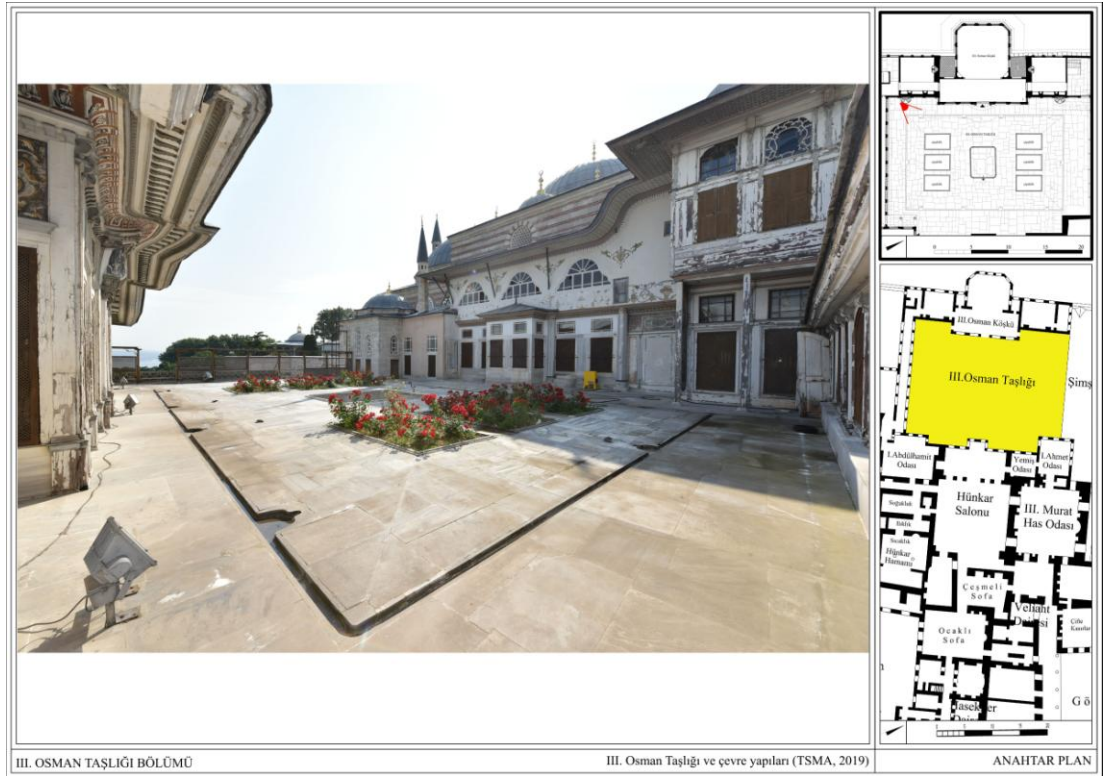
Hünkar Sofası'nın kuzeybatısında yer alan taşlık, haremin en önemli taşlığıdır, çünkü sadece padişahların kullanımına açık bir alandır. Taşlığın kuzeybatısında III. Osman Köşkü ve taşlığın güneybatısında konumlanan ahşap strüktürlü, pencereleri taşlığa açılan uzun bir koridor bulunmaktadır. Taşlığın kuzeydoğusunda şimşirlik bahçesi, güneybatısında harem alt bahçesi yer alır. Taşlığın ortasına konumlanan bir süs havuzu bulunmaktadır.

Görsel 4. 1: III. Osman Taşlığı gösterimi. (Eko Yapı İnş., 2015)

Görsel 4. 2: III. Osman Taşlığı ve Köşkü (TSMA, 2019)

Görsel 4. 3: III. Osman Taşlığı ve çevre yapıları (TSMA, 2019)

4.1. İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ

I. III. Osman Taşlığı sadece Padişahlara açık bir alandır. Taşlık etrafında hünkar odaları sıralanmıştır. III. Osman Köşkü, koridor, Hünkar Sofası, I. Ahmed odası, III. Ahmet Odası (Yemiş Odası), I. Abdülhamid Odası ve III. Selim Odası taşlığı çevreleyen yapılardır. Hünkar odalarını birbirine bağlama gibi çok önemli bir işlevi vardır.

Görsel 4. 4: III. Osman Taşlığı (TSMA, 2019)

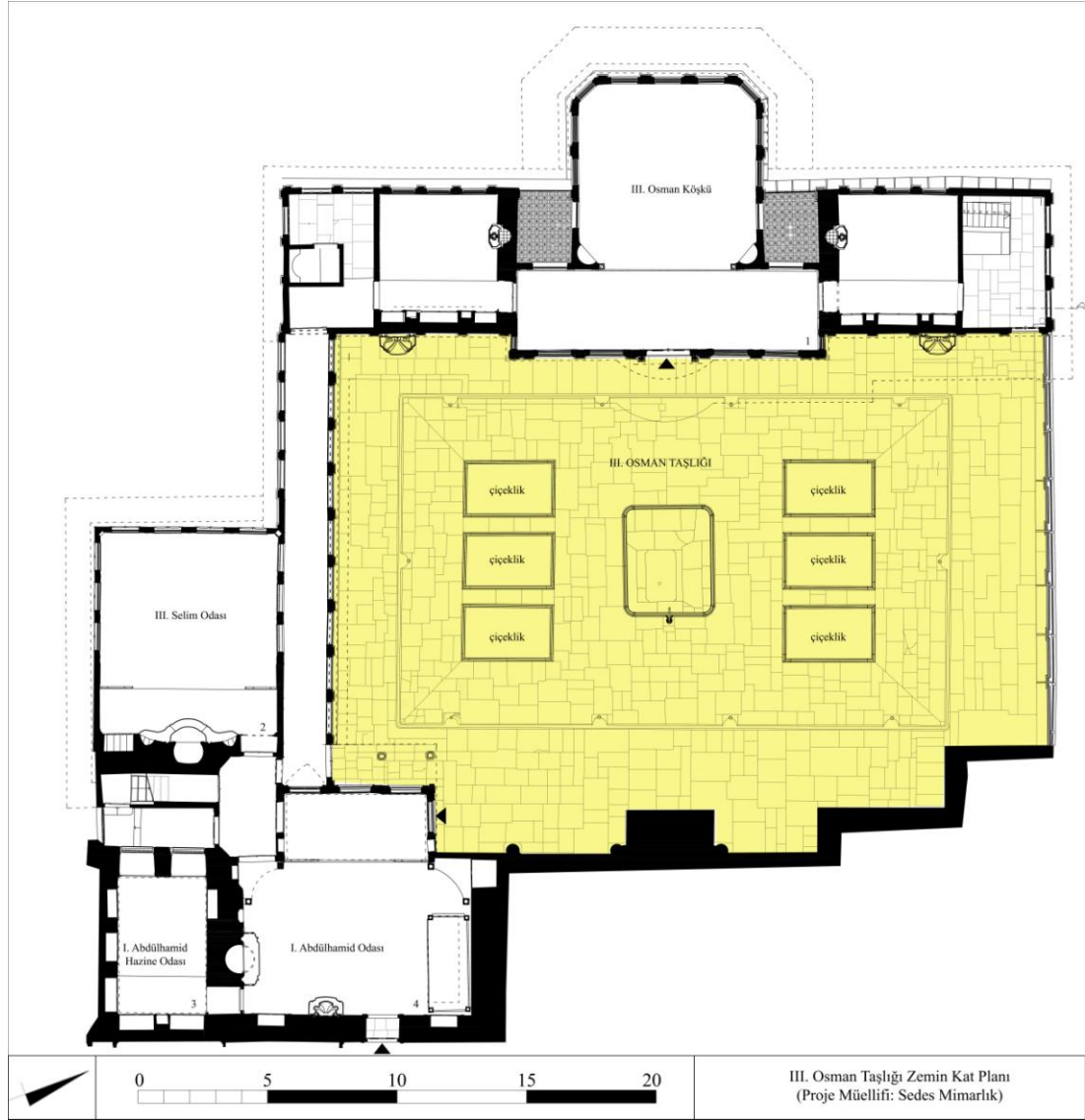
4.2. MİMARİ TANIMI

Dikdörtgen planlı olan taşlığın zemini mermer kaplamadır. Taşlığın ortasında bir adet büyük havuz, büyük havuzun iki yanında da üçer adet küçük süs havuzları bulunmaktadır. Taşlığın kuzeydoğusu ve güneybatısı Harem bahçelerine bakmaktadır. III. Osman Köşkü, ahşap bir yapıdır. Haliç yönüne (Gülhane Parkı'na) yaklaşık beş metre çıkması olan bir orta oda, ona iki yandan bağlanan odalar ve hizmet odası niteliğindeki küçük mahallerden oluşmaktadır. Köşk'ün çıkma yapan bölümünde bulunan ve yapıyı taşıyan payandalar yaklaşık on metre uzunluğundadır. III. Selim Odası ile III. Osman köşkü arasında bulunan koridorla harem'in diğer hünkar'a ait mekanlarına bağlanır. Koridor ahşap strüktürlü, pencereleri taşlığa açılan uzun bir mekandır. Köşk'ün duvarlarında barok ve rokoko motifler ve Avrupa'dan getirtilen çiniler görünmektedir.

Görsel 4. 5: III. Osman Taşlığı ve Hünkar Odaları (TSMA, 2019)

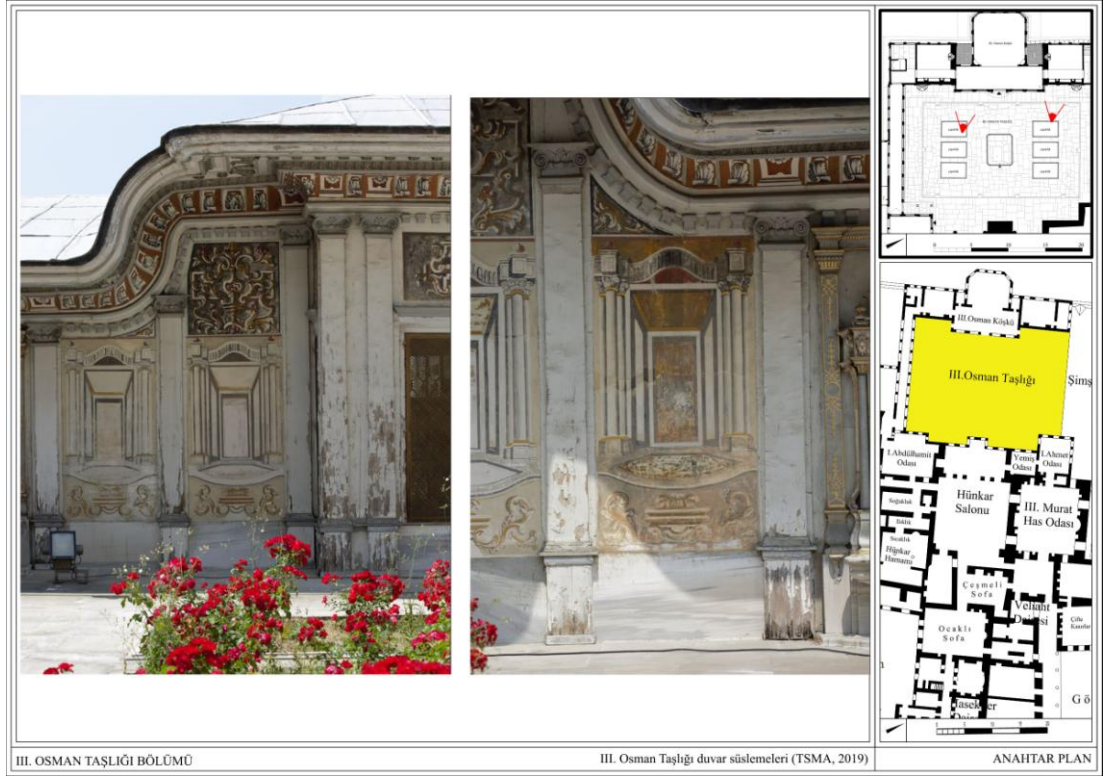
Taşlığın Parmaklıkları, sütunları günümüze kadar korunarak gelmiştir.¹⁹⁹ III. Osman Taşlığı, Hünkar Sofası'nın ön tarafında, kalın ve yüksek taş ayaklar üzerine oturtulmuş olup harem'deki yapıları birbirine bağlayan havuzlu, en büyük taşlıktır.²⁰⁰

Görsel 4. 6: Mevcut Planda III. Osman Taşlığı gösterimi.

¹⁹⁹ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 62.

²⁰⁰ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 61.

Görsel 4. 7: III. Osman Taşlığı Duvar Süslemeleri (TSMA, 2019)

Görsel 4. 8: III. Osman Taşlığı (Sedes Mimarlık Arşivi, 2012)

4.3. III. OSMAN TAŞLIĞI BÖLÜMLERİ

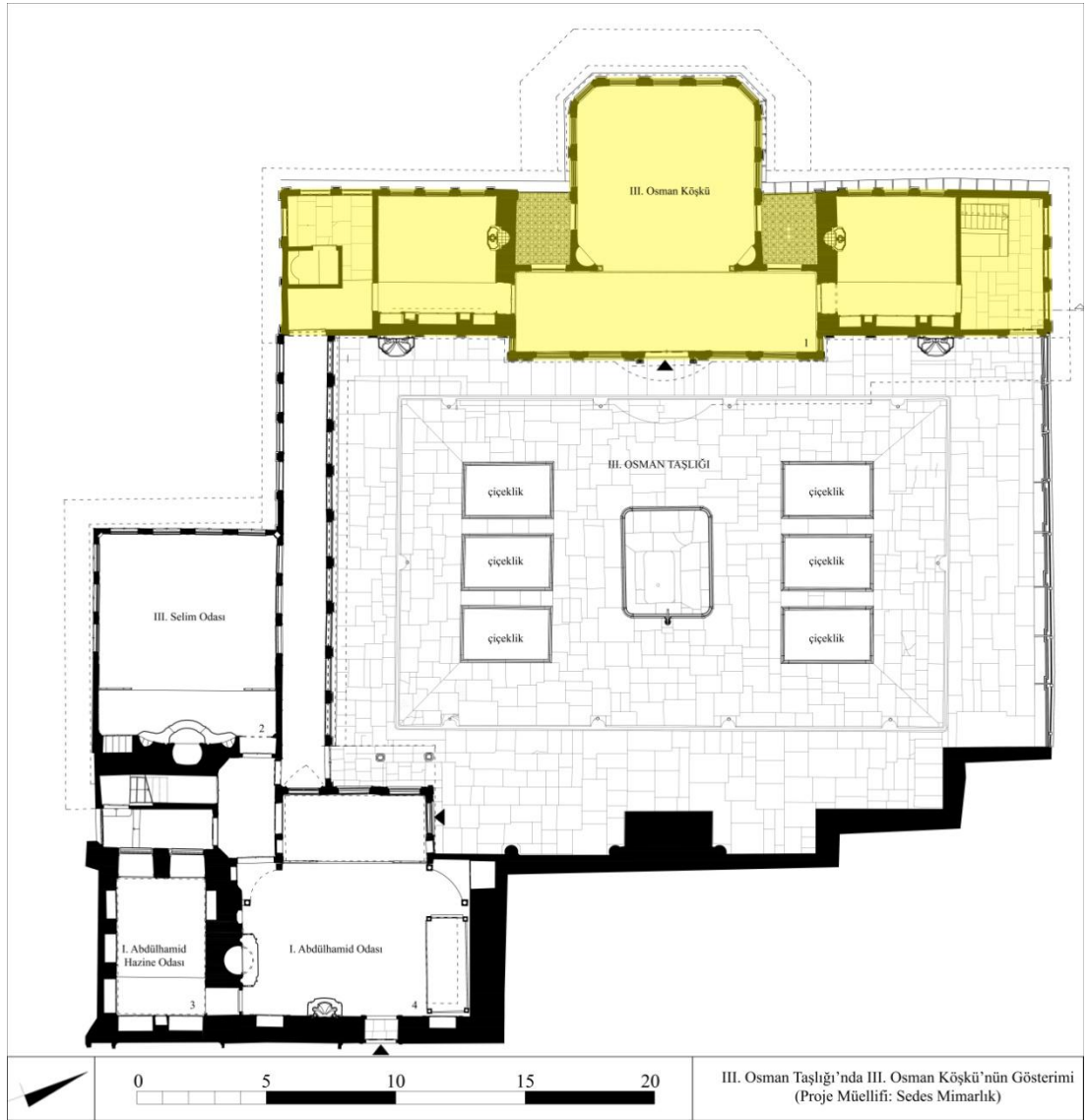
Bu bölümde III. Osman Taşlığında yer alan III. Osman Köşkü ve III. Osman Köşkü'nü haremın diğer mekanlarına bağlayan ahşap strüktürlü koridor ele alınmıştır. III. Osman taşlığına cephe olan diğer hünkar daireleri, bir önceki bölümde hünkar mekanları kısmında ele alınmıştır.

Görsel 4. 9: III. Osman Taşlığı ve III. Osman Köşkü (TSMA, 2019)

4.3.1. III. Osman Köşkü

Hünkar Sofasının ve III. Osman Taşlığı'nın Kuzeybatısında yani Haliç cephesinde konumlanmış olan Köşktür. Hünkar Sofası'na eklenen en son Köşk III. Osman Köşkü'dür.²⁰¹ Köşk birbiri ile bağlantılı üç odadan oluşmaktadır. Ortadaki oda geniş ve Gülhane Parkına doğru cumba oluşturmıştır.

Görsel 4. 10: III. Osman Köşkü gösterimi.

²⁰¹ İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, s. 258.

Görsel 4. 11: III. Osman Köşkü (F.V. Tokmak, 2022)

19. Yüzyılda II. Mahmut devrinde Köşkün iki yanına ilave edilmiş odalar ve batı cephesine eklenmiş olan ahşap kafesli geçit bulunmaktadır.²⁰² Köşkün Kitabesinden anlaşıldığı üzere I. Mahmut tarafından yaptırılmıştır fakat III. Osman tarafından çok kullanılmış olduğu için III. Osman Taşlığı olarak bilinmektedir.²⁰³ Dikdörtgen planlı bir yapıdır. Pencere Açıklıkları kuzeybatı cephesine yani gülhane parkına doğru konumlanmıştır. Gülhane'ye doğru taşan salon divanhane olarak kullanılmıştır.²⁰⁴ Köşkün orta kısmında yer alan büyük odası, kemerli açıklıkla birbirine bağlantılı iki bölüm halinde tasarlanmıştır. Orta odanın her iki yanında bulunan odalarda ocak bulunmaktadır ve kullanım alanları kare formundadır. Köşk simetrik bir plana sahiptir. Orta oda ve yan odaların tavanları, ince ahşap çitalı tavan olarak yapılmıştır. Köşkün, taşlık cephesinde biri orta oda aksında ikiside yan odaların akısında olmak üzere üç girişi vardır ve sadece orta odanın taşlığa bakan kısmında pencere açıklıkları mevcuttur.

²⁰² Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Topkapı Sarayında Padişah Evi**, s. 104.

²⁰³ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 104.

²⁰⁴ İlber Ortaylı, **Mekanlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı**, 258.

Görsel 4. 12: III. Osman Köşkü iç mekan görünümü (TSMA, 2019)

4.3.2. Koridor

19. yüzyılın ilk çeyreğinde, II. Mahmud dönemi tadilatları kapsamında III. Selim Odası'nın kuzeydoğu cephesinin önüne ahşap strüktürlü, pencereleri taşlığa açılan uzun bir koridor yapılmış ve III. Osman Köşkü ile bağlantısı sağlanmıştır.²⁰⁵ Koridor'un taşlık cephesinde bulunan ahşap cephe elemanlarının bir kısmı, Cumhuriyet dönemi restorasyonlarında değişime uğramış olmasına rağmen özellikle saçak ve saçığa yakın yerdeki pek çok ahşap eleman Osmanlı dönemine tarihlenmektedir.²⁰⁶ Koridorun inşa edildiği dönemde III. Osman Köşkü de kapsamlı bir tadilattan geçirilmiştir.

²⁰⁵ Deniz Esemeli, "Mekanlar-Zamanlar", Topkapı Sarayı, Ed. Hülya Tezcan, İstanbul, 2000, s.102-105.

²⁰⁶ T. Okcuoğlu, F. Al, Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.25.

4.4. YÜZYILLARA GÖRE DÖNÜŞÜMÜ

Bu bölümde 15. yüzyıl'dan günümüze kadarki süreçte, Hünkar Sofası, III. Murad Odası, III. Osman Taşlığı, III. Osman Köşkü, III. Selim Odası, III. Ahmed Odası, I. Ahmet Odası, I. Abdülhamid Odası, Hünkar ve Valide Sultan Hamam yapılarının yüzyıllara göre dönüşümü incelenmiştir.

4.4.1. 15. Yüzyıl

Topkapı Sarayı Harem'inin Fatih Dönemi veya Kanuni Sultan Süleyman döneminde var olduğuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. E.H. Ayverdi Fatih döneminde bir harem varlığının söz konusu olduğu ve başka bir ihtimalin olmadığını savunmaktadır.²⁰⁷ H. Tezcan, Fatih'in yeni yaptırmış olduğu sarayda kadınlar için ayrı bir yer olduğundan bahsetmektedir.²⁰⁸ C. Cimilli ise, bu küçük bölüm için Kadınlar Sarayı adı verildiğini aktarır.²⁰⁹ H. Şehsuvaroğlu, Sadeddin Efendi'nin Tacü't-Tevarih'inde Fatih'in sarayındaki bahçelerinin orta bölümünü Harem olarak belirleyerek bu bölüme harem ilk mekankarının yapıldığını aktarmaktadır.²¹⁰ Harem'in ilk mekanları . yy'a tarihlenen Altınyol, Valide Sultan Taşlığı, Hasekiler Dairesi, Cevri Kalfa Merdiveni, Ustalar Dairesi ve Kuşhane Mutfağıdır. Anhegger'in planında taşlığın Haliç cephesi açık ve bu cephede herhangi bir yapının olmadığı görülmektedir. Altınyol'un sonunda Demir Kapı'ya ulaşılmaktadır. Bu kapıdan da Hareme geçildiği söylenebilir. N. Sakaoğlu/Eldem-Akazan Valide Sultan Taşlığı ve çevresindeki yapıları Altınyol, Hasekiler Dairesi, Ustalar Dairesi'ni Harem'e ait ilk mekanlar olarak değerlendirmektedir. Anhegger de Harem'deki Kuşhane Mutfağı'nı 15. yy'a tarihlendirmektedir.²¹¹ 15. yüzyıl da III. Osman Taşlığı ve Köşkünün günümüzde bulunduğu yer ile ilgili bir yapı buluntusu yoktur.

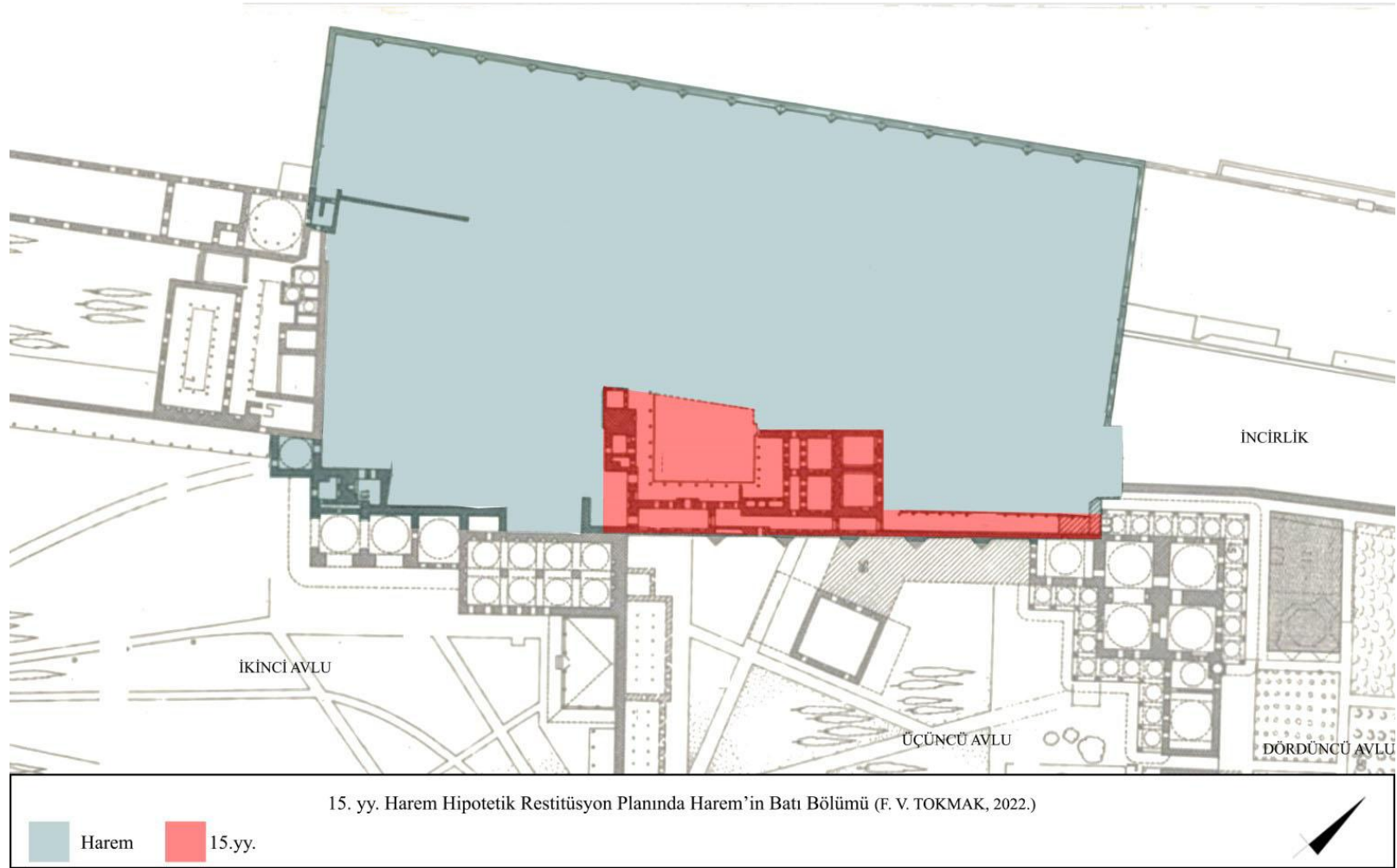
²⁰⁷ E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976, s.141

²⁰⁸ H. Tezcan, **Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi**, s.399.

²⁰⁹ Cimilli, **Topkapı Sarayı Harem Dairesi**, s.310.

²¹⁰ H. Şehsuvaroğlu, **Asırlar Boyunca İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi**, İstanbul, 1953, s.231.

²¹¹ Anhegger, **Padişah Evi (Harem)**

Görsel 4. 13: 15. yy. Harem'in batı bölümü

4.4.2. 16. Yüzyıl

Matrakçı Nasuh'un tasvisindeki Harem olabileceği düşünülen bölümde tek katlı ve tek bir yapı görülmektedir. M. Lorichs'in 1559 yılı panoramasında Harem'in Haliç cephesine açılan geniş bir cephesi olduğu görülmektedir.(Görsel 4.14) III. Murad'ın doktoru Domenico Hierosolimitano, mekanların birbirini duymayacak şekilde inşa edildiği mekanların olduğundan, bu mekanların her birinde çeşmelerin ve hamamlarının varlığından ve padişahın gizli bir yol ile kimseye görünmeden geçebildiğini aktarmaktadır.²¹² Bu yüzyılda Harem bölümü yapılarına III. Murad odası, Hünkar Sofası, Çeşmeli Sofa, Ocaklı Sofa mekanları eklenmiştir. 16. yy. da III. Osman Taşlığı ve Köşkünün günümüzde bulunduğu yer ile ilgili bir yapı buluntusu yoktur.

Görsel 4. 14: İstanbul panoramasında Harem, 1559, M. Lorichs.

(The Constantinople Prospect, Vol.4. (G. Necipoğlu, 2014, s.357.)

²¹² Hierosolimitano, s.69.

Görsel 4. 15: 16. yy. Harem batı bölümü

4.4.3. 17. Yüzyıl

16. yüzyıldaki klasik üslub bu dönemin ortalarına kadar etkisini sürdürmüştür.²¹³ Bu dönemde sırasıyla 1648, 1659, 1660 ve 1690 yılı depremleri olmuştur. IV. Mehmed döneminde 1662 ve 1665 yangınları meydana gelmiştir. Bu yangınlar Harem bölümünü etkilemiştir. Yangın sonrası harem bölümünde onarımlar yapılmıştır. Şadırvanlı Sofa'nın duvarını çevreleyen yazı kuşağında IV. Mehmed döneminde Harem'in yenilendiğine dair bir metin yazmaktadır.²¹⁴ IV. Mehmed'den sonra sırasıyla bu dönemin padişahlığını yapmış olan II. Süleyman, III. Ahmed ve II. Mustafa Topkapı Sarayı'ndan çok Edirne Sarayı'nda yaşamışlardır.²¹⁵

M. Kocaaslan, IV. Mehmed'in 1665 yangını sonrası inşa faaliyetlerini başlattığını aktarırken ²¹⁶ Silahdar ise IV. Mehmed'in isteğiyle bundan sonraki devam edecek onarımların ahşap yerine taş veya demir kullanılarak gerçekleştirildiğini aktarmaktadır.²¹⁷ 1665-1666 yıllarına ait hesap defterinde bu yangın sonrasındaki ikinci onarımlara ait hesap defterinde taş, mermer, sütun, tuğla, demir, kurşun gibi çeşitli malzemeler harcandığı ifade edilmektedir.²¹⁸ Bu onarımların sonrasında ahşap olan yapılaşma kargir yapılaşmaya döndüğü görülmektedir. 17. yüzyıl da III. Osman Taşlığı ve Köşkü'nün günümüzdeki konumunda herhangi bir yapı izi görülmemektedir. Harem yapılarının önünde geniş bir bahçe gözlemlenmektedir. (Görsel 4. 16)

²¹³ Sakaoglu, **Saray-ı Hümayun**, s.314.

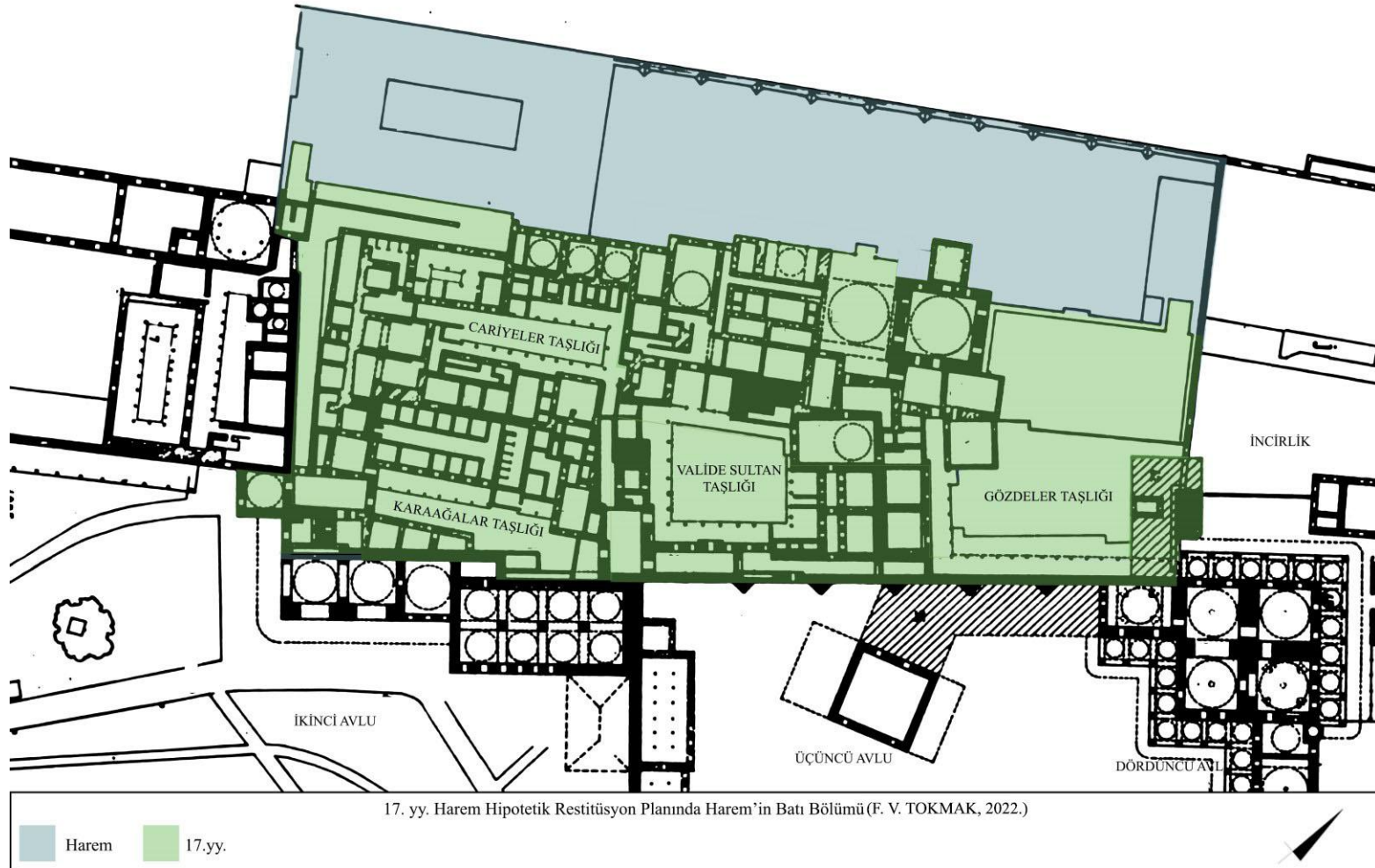
²¹⁴ Dumlupınar, s.18.

²¹⁵ Uluçay, **Harem II**, s.32.

²¹⁶ Kocaaslan, s. 212-217.

²¹⁷ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi, Cilt:1, Türk Tarih Encümeni, İstanbul, 1928.

²¹⁸ Necipoğlu, **Topkapı Sarayı**, s.231.

Görsel 4. 16: 17. yy. Harem batı bölümü

4.4.4. 18. Yüzyıl

1740'a kadar devam eden Lale devri, Batı etkisinde gözükse de Doğu mimarisi kaynaklı olmuştur ve 1740 yılından sonraki yapılarda ise Batı etkisi yoğun olarak hissedilmeye başlanmıştır.²¹⁹ III. Ahmed (1703-1730) ile başlayan Lale Devri üslubu, I. Mahmud (1730-1745) döneminde daha kalıcı bir sanat anlayışına dönüşmüştür.²²⁰ Bu dönemin onarımları Beşir Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir.²²¹ 1788 yılında I. Abdülhamid dönemine tarihlenen dönemde büyük onarımlar gerçekleşmiştir.²²²

I. Mahmud zamanında sur duvarlarının üst kısmına ahşap bir köşk yapılmaya başlanmış olup III. Osman döneminde bu köşk tamamlanabilmiştir.²²³ Köşkün, III. Osman taşlığine açılan ihtişamlı bir kapısı mevcut olup diğer hünkar odalarıyla da bağlantı içindedir. III. Osman Köşkü, I. Abdülhamid döneminde 1787 tarihinde de çatı ve saçaklarında onarım çalışmaları yapılmıştır.²²⁴ III. Osman döneminde Avrupa'dan 1756'da Beç'ten (Viyana) getirilen çiniler olduğu düşünülmektedir.²²⁵ Köşkün tavanları ve pencere aralarıyla alçı ocak içerisinde kullanılan mavi-mor ve beyaz renkler içeren, çiçekli kanca, peçete yaprak ve benekli yıldız gibi isimlendirilmiş çiniler kullanılmıştır.²²⁶

²¹⁹ S. Şahin, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.226-243.

²²⁰ Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, s.499.500

²²¹ A.Akden, **Topkapı Sarayı Harem Dairesinde Yapılan Tamiratlar ve Eklemeler (18.Yüzyıl)**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2019,s.28-29.

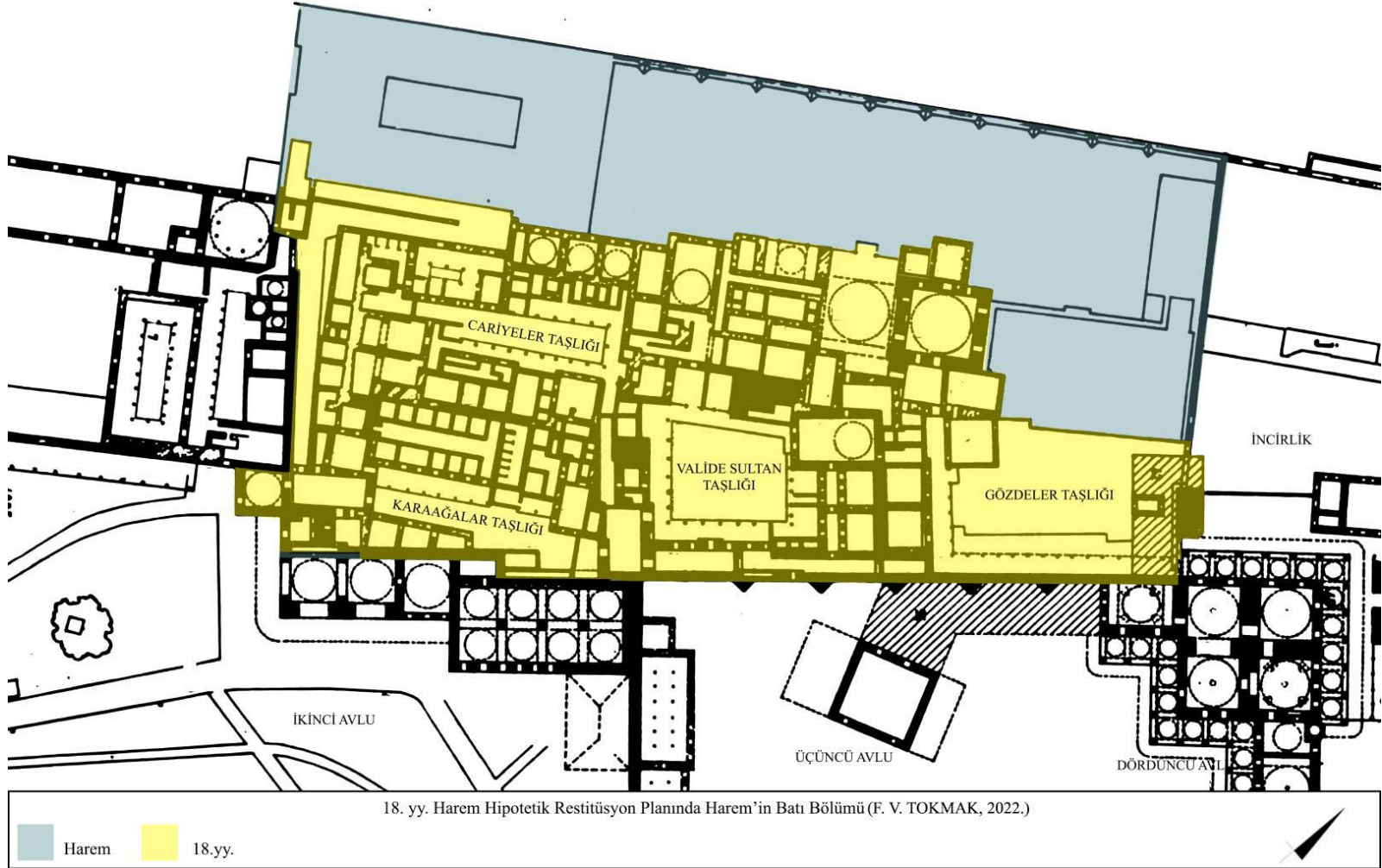
²²² Akden, s.40.

²²³ Topkapı Sarayı Müze Arşivi, nr. E. 915/6 H. 1169/M.1756.

²²⁴ TSMA, nr. E. 197/13.

²²⁵ Adıgüzel, **Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi**, s. 333.

²²⁶ Yılmaz, **"Hollanda Duvar Çinilerinin Topkapı Sarayındaki kullanımı"**, s. 731-732.

Görsel 4. 17: 18. yy. Harem batı bölümü

4.4.5. 19. Yüzyıl

19. yüzyıl'da yani II. Mahmut döneminde, III. Osman taşlığında bulunan III. Osman köşkünün her iki yanına ahşap ek yapılar eklenmiş olup günümüze kadar ulaşmıştır.²²⁷ Çatı ve yapının taşlığa bakan cephesi II. Mahmud döneminde onarılmıştır.²²⁸ II. Mahmud'dan sonra, 1839-1856 yılları arasındaki onarım kayıtlarından en kapsamlı olan onarım 1839 yılı onarımlarıdır.²²⁹ Saray, son görünümünü 19. yüzyıl'da I. Abdülmecid dönemi (1839-1861) ile almıştır.²³⁰ I. Abdülmecid'in Topkapı Sarayı'ndan taşınmasından sonra 1856 yılında Üçüncü Avlu 'da ve 1862 yılında ise Harem'de yangın çıkmıştır. 1862 yılı yangınında Topkapı Sarayı'nın adını almış olduğu Sahil Sarayı yanmıştır.²³¹

III. Ahmed döneminden itibaren padişahlar tarafından kullanımı azalan saray, 1856 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın yapılmasıyla I. Abdülmecid döneminden (1839-1861) itibaren terkedilmiş ve Eski Saray görevini üstlenmiştir. Taşındıktan sonra önemli törenlerin Topkapı Sarayı'nda devam ettirilmesi ve hazinedeki eşyaların yabancı elçilere gösterilmesinden dolayı sarayda bakım onarım çalışmaları devam etmiştir.²³²

²²⁷ Mualla Anhegger Eyüboğlu, **Harem**, s. 104.

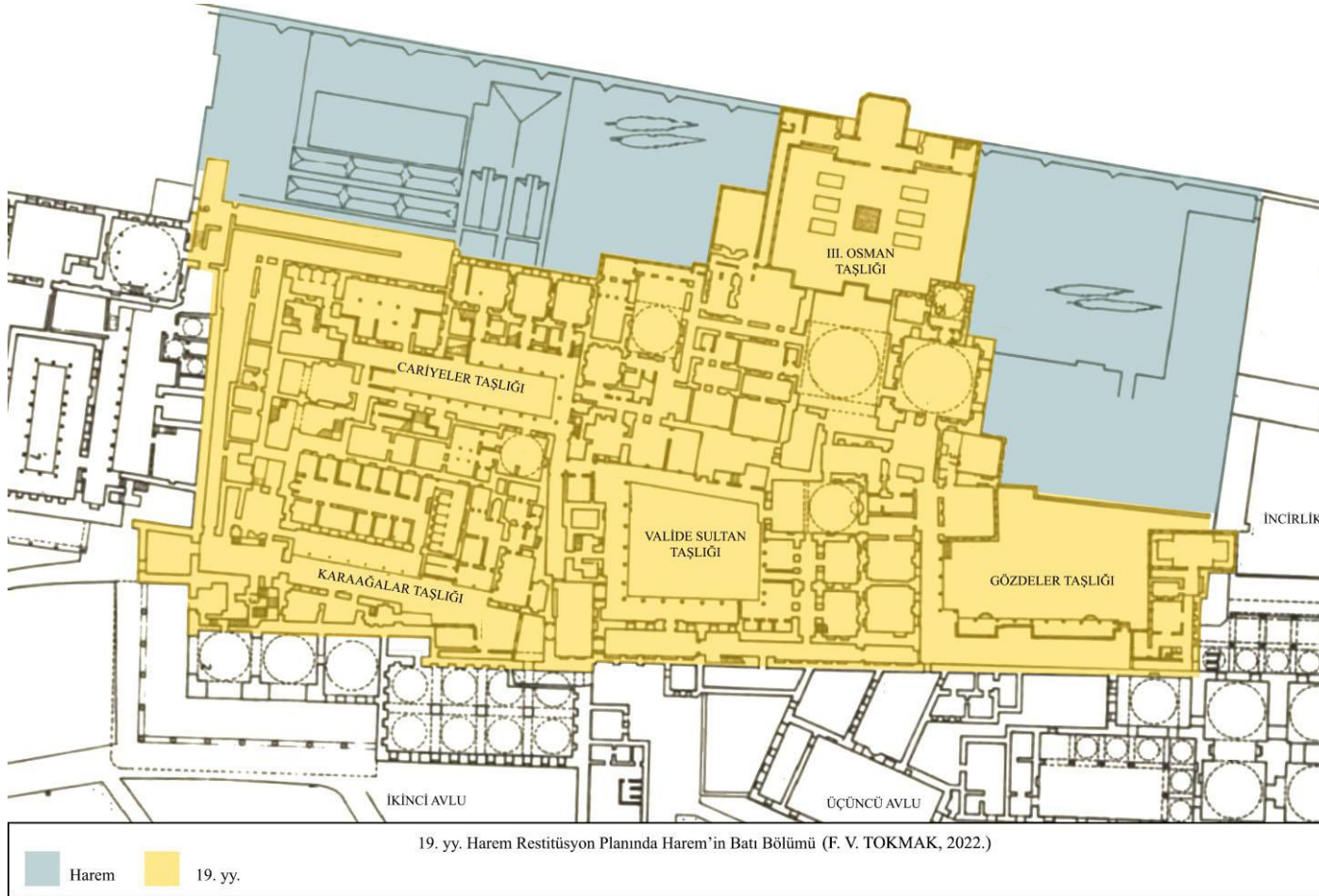
²²⁸ Sezer, Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci, s. 33.

²²⁹ Özlü, s.67.

²³⁰ S. A. Diker, s.53.; T. Öz, **Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)**, s.59.

²³¹ Karahasan, s.27.

²³² Karahasan, s.31-36.

Görsel 4. 18: 19. yy. Harem batı bölümü

III. Osman Köşkü ve Taşlığında gerçekleşen 1962 restorasyonlarında Köşk'ün içerisindeki şahnişin her iki yanında bulunan döşemenin detay resimlerinin müteahhit tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra mermerler numaralanarak sökülmüş zemin temizlenmiştir. Özgün malzeme kullanılarak hazırlanan harç ile birlikte mermerler numaralarına göre yerine yerleştirilmiştir.²³⁶ 1967-1968 onarımlarında III. Osman Köşkü balkon döşeme mozaikleri ve kafesleri onarılmıştır. Restorasyonları yürüten Anhegger, kendinden önce yapılan onarımlarda sökülen demir pergolanın yerine konmadığından ve asma bahçe üzerinde bulunan havuzun fiskiyesinin aslına uygun bir şekilde tamamlanamadığını ifade etmiştir. Onarım sürecinde bu eksiklikler giderilmiş, Köşk'ün önündeki asma bahçe demir korkuluklardan yok olanlar, eski fotoğraf ve rölövelerine göre tamamlanmıştır.²³⁷

Görsel 4. 20: Harem Bahçesinden III. Osman Köşkü ve III. Selim Odası, 1968-69 Onarımları (Encümen Arşivi)

²³⁶ TSA, **Harem Dairesi 1963 yılı onarımları sarı mukaveleli onarım dosyası**, harem dairesi 1962 yılı seri döprili fenni şartname.

²³⁷ TSA, **1967-1968 Topkapı Sarayı Müzesi 1967-1968 yılı sarı mukaveleli onarım dosyası**, Y. Mimar Mualla Anhegger tarafından hazırlanan Topkapı Sarayı 1967-1968 yılları onarım keşfi izah notları.

III. Osman Köşkünde 1994 Yılında birinci, ikinci ve üçüncü odalarında yoğun bir çini restorasyonu başlatılmıştır.²³⁸ Birinci ve ikinci odada bulunan Avrupa çinileri üzerinde bulundukları ahşap malzemenin çürümesi ve bağlayıcılık özelliğini kaybeden harçlar sebebiyle yerlerinden oynamışlardır. Önce çürüyen ahşap malzeme onarılmış sonrasında çiniler onararak yerlerine konulmuştur. Harç içeriği özgün malzemelerle hazırlanmıştır. Harç içerisinde hidrolik kireç içeren kıtıklı harç kullanılmıştır. Üçüncü oda da ise daha önce yerlerine yanlış takılmış olan çinilerin orijinal yerleri tespit edilerek doğru yerlerine konulmuştur. Harç olarak diğer odalardaki gibi hidrolik kireç içeren kıtıklı harç kullanılmıştır.²³⁹

1997'den sonra gerçekleştirilen restorasyonlarda III. Osman Köşkü'nün sağlam kalan ahşap kafeslerinin pinoteks ve vernikleri yapılmıştır. Şimşirlik Bahçesi'ne bakan cephede çürümüş durumdaki ahşap kafesler sökülmüş ve yenileri yapılarak pinoteks ve vernikleri sürülüp yerine monte edilmiştir. Taşlık etrafındaki tüm yapıların cepheleri ile Köşk'ün Şimşirlik Bahçesi'ne bakan dış cephesi boyanmıştır. Taşlığa çıkışta sağda kalan oymalı eliböğünde üzerindeki zamanla çürüyen motifler özgün şekline bakılarak yeniden yapılmıştır. Taşlığın mermer döşemesinin derzleri açılarak derz dolgusu yapılmıştır. Taşlığın altında bulunan kubbelerin sıvaları raspa edilerek alınmış ve horasan harç ile sıvanmıştır.²⁴⁰

²³⁸ Ümran Karahasan, **Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 290.

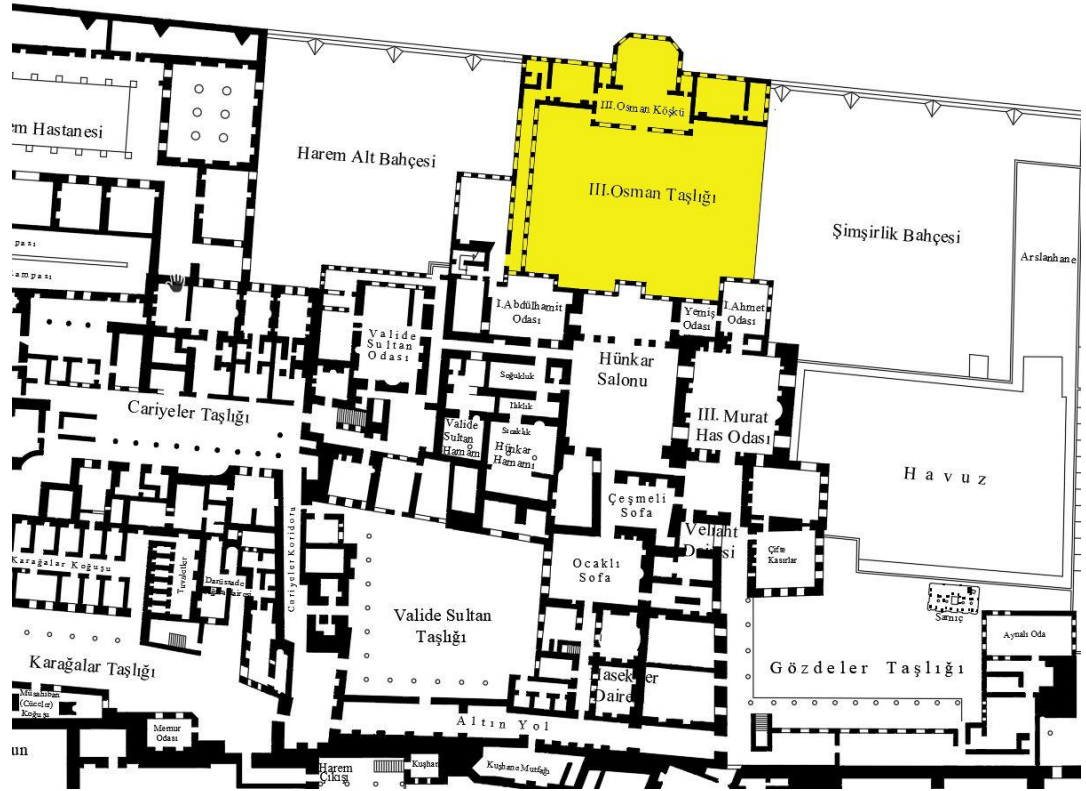
²³⁹ KMLA, **Topkapı Sarayı Çini Restorasyonu ve Konservasyonu 1994 yılı onasım dosyası**, Çini Restoratörü Şenay Yılmaz'ın 02/06/1994 tarihli raporu.

²⁴⁰ RAMA, **Topkapı Sarayı 1997-1998-1999-200 yılları restorasyon çalışmaları dosyası**, III. Osman Köşkü ve Taşlığı, s.33.

4.4.7. 21. Yüzyıl

III. Osman Taşlığı ve Çevre yapıları: ‘Topkapı Sarayı Harem Yapıları 4. Etap (III. Selim Köşkü, Mihrişah Sultan Dairesi, I. Abdülhamit Dairesi, III. Ahmet Köşkü, III. Osman Köşkü ve Taşlığı, I. Ahmet Dairesi, Süs Havuzu ve Alt kat Çinili Mekan) Restorasyonu ve Teşhir Tanzimi’ işi olarak kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır. Restorasyon süreci 02/04/2018 (ihale tarihi:22/12/2017, sözleşme tarihi:26/03/2018, yer teslim tarihi:02/04/2018) tarihinde başlamıştır. işi bitirme tarihi 09/06/2020 olarak öngörülmüştür. Fakat restorasyon süreci bazı kısımlarda halen devam etmektedir. Restorasyon çalışması Güryapı Restorasyon Taahhüt ve Ticaret A.Ş. tarafından yapılmıştır. Kontrollük denetimi Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Restorasyon Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmüştür. Çalışmada Y. Mimar Gülen Sipahioğlu, İnş. Y. Müh. Ayşe Zeynep Alamehmet görev almıştır. Topkapı Sarayı Bilim Kurulu denetiminde yapılan onarımlarda Bilim Kurulu görüşleri doğrultusunda yapılan çalışmalar Milli Saraylar İdaresi Başkanlığına sunulmuş ve alınan kararlar ile onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde III. Osman Taşlığı ve III. Osman Köşkünde Restorasyon çalışmaları büyük oranda tamamlanmıştır. III. Osman Köşkünün kuzeydoğu cephesi ve güneybatı cephesi ve alt kısımlarında bulunan taşıyıcı yüzeyler çalışma kapsamındadır. III. Osman köşkü iç mekanında ise kalem işleri, ahşap onarım, cam onarım işleri yapılmaktadır. III. Osman Taşlığında ise taşlık zeminde bulunan mermer onarımları yapılmakta olup taşlığın ortasında bulunan mermer kaplı havuzda onarım süreçleri içerisinde işlem görmektedir. III. Osman Köşk’ünü hünkara ait mekanlara bağlayan koridor da yapılan restorasyonda koridorun iç ve dış onarımı kapsamlı bir şekilde yapılmıştır. III. Selim odası cephesi restorasyon sürecide tamamlanmıştır. I. Abdülhamit odası, III. Selim Odası iç mekanında onarım süreci devam etmektedir.

Görsel 4. 21: III. Osman Taşlığı ve Köşkü gösterimi. (Plan:Ekol Yapı İnş., 2015)

Görsel 4. 22: III. Osman Taşlığı ve III. Osman Köşkü, 2019 (TSMA)

III. Osman Köşkünün Gülhane parkına bakan cephesinin onarımı tamamlanmıştır. Köşkün içerisindeki kalemişi, çini onarımları, ahşap onarımları devam etmektedir. Harem bölümündeki ahşap yapıların cepheleri beyaz renge boyanmıştır. Bu durum yapıların özgün renklerini kaybetmesine sebep olmuştur. 2018-2022 yılları arasında gerçekleşen restorasyon kapsamında ahşap yapıların cephelerinde gerçekleştirilen raspalar sonucunda yapıların renk katmanları ortaya çıkartılmış ve özgün rengi belirlenerek cephelere uygulanmıştır. 1956-1962 yılları arasında yapılan restorasyonda III. Osman Köşkü'nün cephelerinde onarımlar yapıldığı görülmektedir. (Görsel 4.24) Bu onarımlar kapsamında ahşap cephenin tamamının boyanmış olduğu görülmektedir.²⁴¹ (Görsel 4.24)

III. Osman Köşkü'nün Gülhane cephesinde bulunan boya katmanları, KMLM Uzmanları tarafından incelenmiş ve gerekli analizler yapılarak 03.10.2019_E_812908 kayıtlı bir uzman raporu hazırlanmıştır. Raporda cephenin en üstünde bulunan beyaz boya katmanında aşınma, çatlama, kabarma vb. sebeplerden dolayı yoğun kayıplar yaşandığı ve işlevini yerine getirmediği için boyanın yenilenmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁴² KMLM uzmanları tarafından hazırlanan 07.02.2020_E_151787 kayıtlı diğer uzman raporunda ise mevcut beyaz ve gri boyaların geç dönem sentetik boyalar olduğu vurgulanmıştır. En alt katmanlarda rastlanılan protein ve yağ (bezir) bazlı, mavimsi gri ve kırmızı renkli boya katmanlarının özgün olduğu ifade edilmiştir.²⁴³ Özgün renklerden alınan numuneler, 19.02.2021'de KURAM laboratuvarı tarafından analiz edilerek köşkün Gülhane cephesinde bulunan kırmızı boyanın pigmentinin litopon ile tonlandırılmış kızıl kurşun olduğu, bağlayıcısının da protein (tavşan tutkalı) ve yağ (bezir yağı) olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁴ III. Osman Köşkü'nün Gülhane cephesinde 20 farklı noktada araştırma raspa yapılarak renk bulgularına ulaşılmıştır. (Ek.B. 3) Restorasyon

²⁴¹ Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 27.04.1962 tarihli toplantı kararında, gerekçesi belirtilmeden 'III. Osman Köşkü'ne giden nakışlı koridorun bütün dış ve iç görünüşleriyle aynen tamine, III. Osman Köşkü'nün avluya nazır cephesinde görülen gri bej boya ile dış aksamının boyanmasına' karar verildiği yazılıdır.

²⁴² T. Okçuoğlu, F. Al, Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.22.

²⁴³ T. Okçuoğlu, F. Al, Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.22-23.

²⁴⁴ T. Okçuoğlu, F. Al, Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.22-23.

öncesi mevcut olan beyaz boyanın altından genellikle kırmızı renk tespit edilmiştir.(Görsel 4.25) Bazı bölümlerde mavimsi gri tonlarına rastlanmıştır. En eski ahşap elemanlarda ilk katmanın kırmızı olduğu anlaşılmıştır. Bir dönem cephenin mavimsi gri tonlarına boyandığı, sonraki dönemlerde ise cephenin birkaç kat beyaz renge boyandığı anlaşılmıştır.²⁴⁵ Gülhane cephesinde yapılan raspa çalışmalarında ortaya çıkartılan akantus motifli kalemişi izlerine 18 numaralı noktada rastlanmıştır.²⁴⁶ (Görsel 4.27) Raspa çalışmaları sonrasında ortaya çıkartılan özgün yüzeyler ise olduğu gibi korunmuştur.

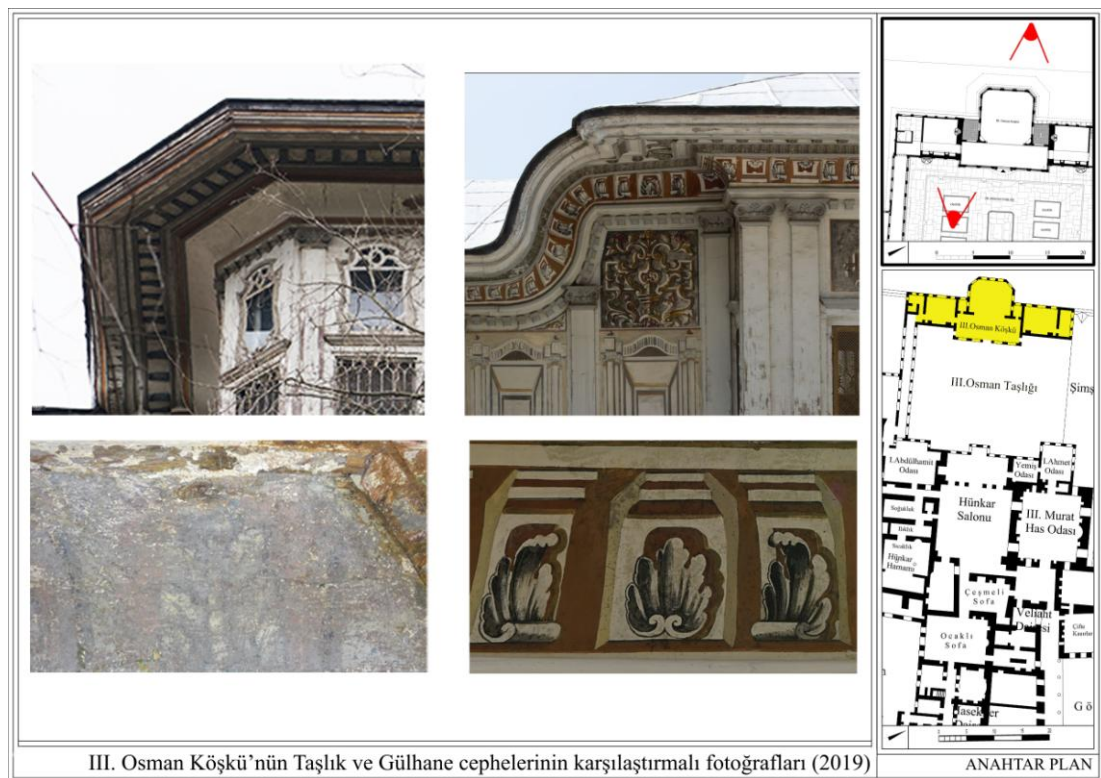
Görsel 4. 24: III. Osman Köşkü halic cephesi 2018-2022 onarımları
(F.V. Tokmak, 2022)

²⁴⁵ T. Okçuoğlu, F. Al, **Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.23.

²⁴⁶ T. Okçuoğlu, F. Al, **Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.23.

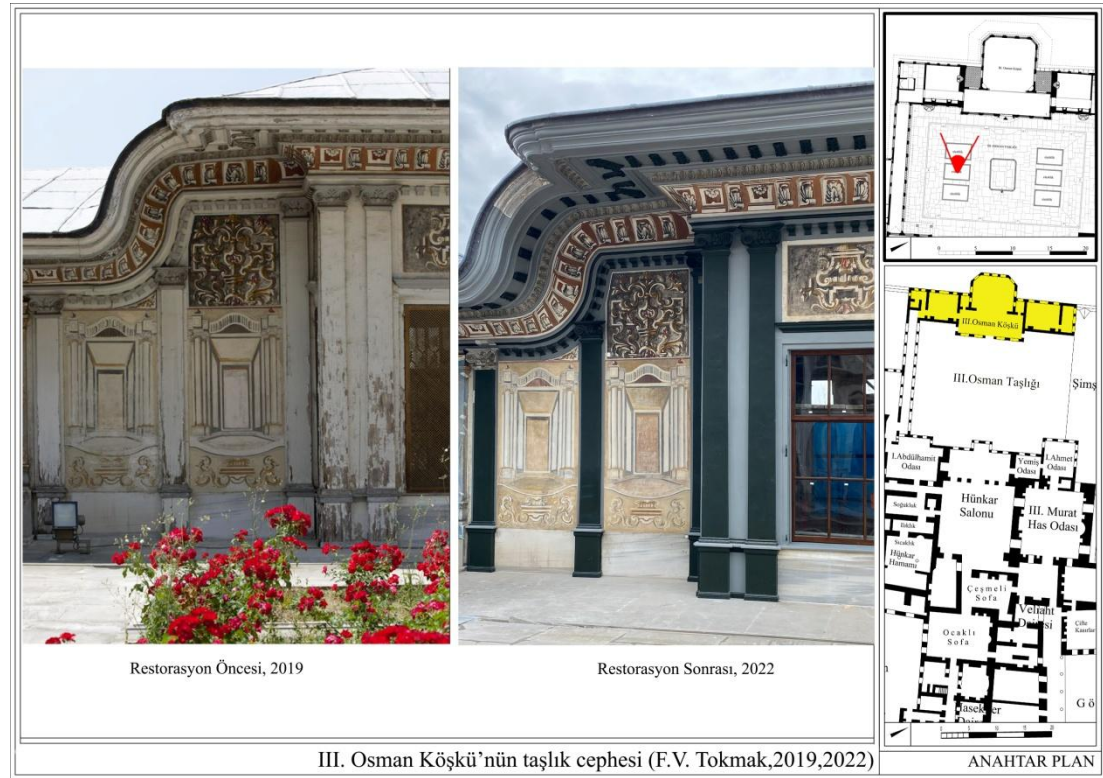
Görsel 4. 25: III. Osman Köşkü haliç cephesi araştırma noktası

Görsel 4. 26: III. Osman Köşkü taşlık ve haliç cepheleri araştırma noktalar

Görsel 4. 28: III. Osman Köşkü taşlık cephesi restorasyon öncesi sonrası

Görsel 4. 29: III. Osman Köşkü taşlık cephesi restorasyon öncesi sonrası

III. Osman Köşkü, haliç yönüne çıkma yapan bir orta oda, onun iki yanında yer alan küçük odalardan ve hizmet odası niteliğinde daha küçük mahallerden oluşmaktadır. Mekanların içerisinde yoğun bir kalemîşi ve altın varak uygulamaları bulunmaktadır. Orta oda ve iki yan odanın iç mekanları restorasyon sürecindedir. Ahşap işleri, döşeme kaplamasının yapılması, ahşap kapı ve pencere onarımlarının yapılması, kalemîşi ve altın varak işleri yapılmaktadır.

Görsel 4. 30: III. Osman Köşkü orta oda, restorasyon öncesi (TSMA,2019)

Görsel 4. 31: III. Osman Köşkü, Koridor yanı, Restorasyon öncesi, 2019 (TSMA)

Görsel 4. 32: III. Osman Köşkü, kuzeydoğu yönündeki oda, Restorasyon öncesi (TSMA,2019)

III. Osman Köşkü'nü taşlığın güneybatı kenarından hünkara ait diğer mekanlara bağlayan tonozlu koridorda geniş kapsamlı bir restorasyon gerçekleştirilmiştir. Bu restorasyon çalışması kapsamında koridor'un hazırlanmış olan statik rapor doğrultusunda statik güçlendirme yapılmıştır. Meşe kereste ile ahşap karkas yapılmıştır ve tuğla dolgu ile doldurulmuştur. Ahşap mertek imalatı ve onarımı yapılmıştır. Meşe ve çam döşeme karkasının montajı yapılmıştır. Kullanılan ahşaplarda 30 gün sürme emprenye uygulanmıştır. Ahşap kapı ve pencere onarımları yapılmıştır. Harem Alt Bahçesi cephesi ahşap kaplama montajı yapılmıştır. Tavan mertekleri üzerine bağdadi çıtalar çakılmıştır. Kalem işi onarımları yapılmıştır. Döşeme kaplaması onarılmıştır. Kurşun altı kaplama tahtalar yerleştirildikten sonra kurşun döşenmiştir. Taşlık cephesi saçak onarımı yapılmıştır. Taşlık cephesi cephe kaplamaları onarılmıştır.

Koridor Cumhuriyet dönemi restorasyonlarında değişime uğramış olsa da özellikle saçak ve saçağa yakın yerdeki ahşap elemanlar Osmanlı dönemine tarihlenmektedir. Yapılan araştırma raspalarının sonucunda, volütlü sütun başlıkları, saçak elemanları ve III. Osman Köşkü'ne yakın noktadaki cephe kaplamalarında renk tespiti yapılmıştır.²⁴⁹ Ortaya çıkartılan renkler III. Osman Köşkü'nün taşlık cephesinde tespit edilen yeşil renk ile aynıdır. Bu benzerlikten yola çıkarak bir dönem bu yapıların aynı renk ile boyanmış olduğu söylenebilir. Koridor cephesi üzerinde kırmızı renk sınırlı olarak tespit edilmiştir ve III. Osman Köşkü'ndeki kırmızı renkle ile benzerdir. 2022 yılında yapılan raspa çalışmalarında daha geç tarihli yeşil renk tespit edilmiş ve hem kuzeydoğu cephesinde (taşlık cephesi) hem de güneybatı cephesinde uygulanmıştır.²⁵⁰

²⁴⁹ T. Okçuoğlu, F. Al, **Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.22-23.

²⁵⁰ T. Okçuoğlu, F. Al, **Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, 2022, sayı:23, s.25.

Görsel 4. 33: III. Osman Taşlığı koridor bölümü restorasyon öncesi sonrası
(F.V. Tokmak, 2022)

SONUÇ

İstanbulun fethinden sonra yapımı tamamlanan Topkapı Sarayı, Osmanlı hanedanının ikametgah yeri olmuştur. Zamanla Saray yapıları ve özellikle harem bölümü gelişmeye başlamıştır. Yüzyıllar içerisinde gerçekleşen saltanat değişimleri, dönemsel ihtiyaçlar, harem nüfusunun artışından kaynaklı gereklilikler ve dönemlere ait mimari üsluplar Saray'ın bugünkü mimari oluşumunu şekillendirmiştir. Sarayın Harem bölümü girilmesi zor ve gizli tutulan bir mekandır. Bu sebeple harem hakkında bilineneler; seyyahların aktarımları ve Harem'e girebilmiş kimselerin aktarımları, çizimleri ve gravürlerinden elde edilen bilgilerdir. Harem, hünkar'a ait mekanları merkez alarak gelişmiş ve Sultan'ın ihtiyaçları doğrultusunda yapılaşmıştır.

Harem'in ilk yapıları 15. yy da inşa edildiği tahmin edilen; Altınyol, Hasekiler Dairesi, Ustalar Dairesi, Kuşhane Mutfığı ve Harem Eczanesi olarak kabul edilebilir. 1509 Küçük kıyamet adı verilen deprem sonrası ve 1557 depremi sonrası harem de onarımlar yapılmıştır. Haremin kurumsallaşması 16. yüzyıl'da başlamıştır çünkü harem nüfusu bu yüzyılda artış göstermiştir. Harem'in bu yüzyıldaki büyümesi ve genişlemesi gravürlerde ve hünernamelerde görülmektedir. 16. yüzyıl'da haremin ilk mekanlarına ek olarak Valide Sultan Dairesi, Ocaklı Sofa, Çeşmeli Sofa yapıları bu dönemde eklenmiştir. Ocaklı Sofa ve Çeşmeli Sofa mekanları hünkara ait mekanları Valide Sultan mekanlarına bağlamıştır. Topkapı Sarayı ve sarayın harem bölümü 17. yy'da gerçekleşen 1662 ve 1665 yangınlarında büyük hasarlar almış ve sonrasında yapısal olarak büyük onarımlar gerçekleştirilmiştir. III. Osman Taşlığı ve Köşkü 18. yy'a tarihlenen yapılardır. Harem bölümünde 18. yy'da mekanlarda Barok ve Rokoko üslubuyla birlikte manzara resimleri, Hollanda çinileri ve İtalyan (Napoli) çinileri ile kaplanmaya başlanmıştır. III. Osman Köşkü iç ve dış cephe duvarlarında barok ve rokoko süslemeler yoğun bir şekilde görülmektedir. 18. yüzyıl'da harem nüfusunun artışıyla birlikte mekanlara eklemeler ve mekanların bölümlere ayrılması harem genelinde yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir.

Topkapı Sarayı, Harem'in 19. yüzyıl'da Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasıyla birlikte Eski Saray olarak anılmaya başlanmıştır. Çalışma kapsamında Topkapı Sarayı Harem bölümü Hünkar Sofası ve çevre yapılarının sarayın inşasından itibaren günümüze kadar geçirmiş olduğu onarımlar, işlevsel değişimler ve mimari dönüşümler ortaya konulmuştur. Harem ana hatlarını 19. yüzyıl'da tamamlamıştır.

Vedat Tek'in 1907 tarihli planında görülen, günümüzde yerinden kaldırılmış olan, Hünkar Sofası'nın III. Osman taşlığına bakan cephesinden I. Ahmet Kitaplığı üst katına çıkan bir merdiven görülmektedir. Bu merdiven Muhafaza Asar-ı Atika Encümeni Dairesinin 1915'te yayınladığı 26 maddelik raporda merdivenin kaldırılmasına ilişkin madde yer almaktadır. Son dönemde yapılan 2011-2012 restorasyon çalışması kapsamında Hünkar Sofası Kubbesi ve duvarları onarılmıştır. 2017 yılında ihale süreci ile başlayan restorasyonlarda III. Osman Taşlığı, III. Osman Köşkü, III. Osman Köşkü Koridor'u, III. Selim odası, I. Ahmet odası, I. Abdülhamit odasında yapılan çalışma günümüzde devam etmektedir. Bu restorasyon çalışmasında III. Osman Köşkü haliç cephesi bölümü, III. Osman Köşkü Koridor'u cephesi ve iç mekanı, III. Selim odası cephesi tamamlanmıştır. Diğer mekanlar için restorasyon süreci devam etmektedir.

Deprem, yangın ve zorunlu ihtiyaçlar doğrultusunda onarım faaliyetleri süreç içerisinde her dönem yapılmış ve bu onarım çalışmaları mekanları olumsuz etkilemiştir. Sultan değişimleri mekanların şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Harem halkının nüfusunun arttığı dönemlerde yapısal olarak haremde eklemeler yapılmıştır. Her yüzyıl için hazırlanan restitüsyon planları için; restitüsyon çalışmaları, dönem üslupları ve basılı kaynaklar birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan Yüzyıllara ait mekanları ifade eden planlar için güvenilirlik lejantları oluşturulmuştur. Mekanlar'ın rahat anlaşılabilmesi için kullanılan fotoğraflar, anahtar planlar ile birlikte hazırlanmıştır. Mekanlardaki değişimler ve onarım süreçlerinin daha iyi anlaşılması için mekanların birbiriyle olan ilişkisini anlatan görseller ve onarım öncesi sonrası görseller kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

TSMA. Defter No: 3129, Belge Tarihi: H. 1206-1207 (M. 1791/1792-1792/1793) s.2-8.

TSMA. Evrak No: 47/24, s.1-5.

TSMA. Evrak No: 197/9, s.1-2.

TSMA. Evrak No: 210/48.

TSMA. Evrak No: 274/3.

TSMA. Evrak No: 605/116. , Belge Tarihi: H. 1308 (M. 1890).

TSMA. Evrak No: 606/27. , Belge Tarihi: H. 7 Muharrem 1299 (M. 29 Kasım 1881).

TSMA. Evrak No:629/71. , Belge Tarihi: H. 23 Recep 1301 (M. 19 Mayıs 1884).

TSMA. Evrak No: 1084/33, Belge Tarihi: H. 1328 (M. 25 Eylül 1910).

TSMA. Evrak No: 1100/4, Belge Tarihi: H. 24 Recep 1119 (M. 21 Ekim 1707) s.1-2.

TSMA. Evrak No:343/11, Belge Tarihi: H. 1180 (M. 1766).

TSMA. Evrak No:930/29.

TSMA

TSA

SEDES Mimarlık Arşivi

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Adıgüzel, H.** (2014). *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi (Doktora Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağa, S. F.** (1928). *Silahdar Tarihi (Cilt 1)*. İstanbul: Türk Tarih Encümeni.
- Akdin, A.** (2019). *Topkapı Sarayı Harem Dairesinde Yapılan Tamiratlar ve Eklemeler (18. yüzyıl), Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Akgündüz, A.** (2007). *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Alderson, A. D.** (2018). *Osmanlı Hanedanının Yapısı*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Altınay, A. R.** (2016). *Lale Devri 1718-1730*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Anhegger-Eyüboğlu, M.** (1979). "Fatih Devrinde Yeni Sarayda da Harem Dairesi (Padişah Evi) var mıydı?". *Sanat Tarihi Yıllığı(8)*, 23-36.
- Anhegger-Eyüboğlu, M.** (1986). *Topkapı Sarayında Padişah Evi (Harem)*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Anhegger-Eyüboğlu, M.** (2022). *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arşivi, B. O.** *Mühimme Defteri nr 58 Hüküm 633*.
- Ayverdi, E. H.** (tarih yok). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri:630-805(1230-1402)*. İstanbul.
- Bobovius, A. U.** (2013). *Saray-ı Enderun Topkapı Sarayı'nda Yaşam (T. Noyan, Çev.)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Canda, G. E.** (1999). *Bir Geçiş Dönemi Olarak İstanbul'da III. Ahmet Devri Mimarisi (1703-1730). Yayınlanmış Doktora Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Cimilli, H. C.** (2018). *Topkapı Sarayı'nı Anlatmak-Topkapı Sarayı Harem Dairesi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dallam, T.** (1892). *The Diary of Master Thomas Dallam 1599-1600. J. T. Bent içinde, Early Voyages and Travels in the Levant (s.1-98)*. London.
- Daulphinoy, N. d.** (1991). *Les Navigation, Pregrinatins et Voyages, Faicts en la Turquie*. Newyork: The MIT Press.
- Davis, F.** (1970). *The Palace of Topkapı in İstanbul*. Newyork.
- Diker, H. F.** (2015). Topkapı Sarayı Müzesi'nde Güncellenmiş Bir Sergi Mekanı. *Yapı Dergisi(409)*.

- Diker, H. F.** (2016). *Ayosofya ve Onarımları*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Diker, S. A.** (2018). *İstanbul Depremleri Sonrasında Topkapı Sarayı'nda Yapılan Tamiratlara Bakış*. A. Erdoğan, Z. Atbaş, & A. Çötelioglu (Dü) içinde, *Filiz Çağman'a Armağan* (s. 53-60). İstanbul: Lale Yayıncılık.
- Dumlupınar, F. Z.** (2015). *Topkapı Sarayı Harem Dairesi 17. Yüzyıl Çini Pano Tasarımları*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Eldem, S., & Akozan, F.** (1982). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Emler, S.** (1963). *Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları*. İstanbul: Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, 1(23), 211-312.
- Esemenli, D.** (2000). *"Mekânlar-Zamanlar", Topkapı Sarayı (Ed. Hülya Tezcan)*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Esemenli, D.** (2008). *Osmanlılık ve Topkapı Sarayı. Milli Saraylar (s. 21-50). içinde*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını.
- Goodwin, G.** (1971). *A History of Ottoman Architecture*. London: Thames&Hudson.
- Hierosolimitano, D.** (2017). *Bir Yahudi Doktorun Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları*. (E. A.- U. Demir, Dü., & E. S. Demir, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kahraman, S. A.** (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (III. Kitap, II. Cilt)*. İstanbul.
- Karahasan, Ü.** (2005). *Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyon Çalışmaları*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE.
- Kocaaslan, M.** (2014). *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi İktidar, Sınırlar ve Mimari*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Koçu, R. E.** (1971). *Eski Saray Atîk-î Amîre. İstanbul Ansiklopedisi, (Cilt 10)*. İstanbul: Koçu Yayınları.
- Koçu, R. E.** (2015). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kömürçiyen, E. Ç.** (1988). *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul (2. b.)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kuban, D.** (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Kuban, D.** (2016). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınevi.
- Küçükerman, Ö.** (2007). *Bir İmparatorluk İki Saray "(Topkapı ve Dolmabahçe)"*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Müller-Wiener, W.** (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası (17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul) (Ü. Sayın, Çev.)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Müzesi, T.** (1986). *Topkapı Sarayı Müzesi Yılık-3*. İstanbul.
- Necipoğlu, G.** (2006). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı : Mimari, Tören, İktidar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Okçuoğlu, T., & Al, F.** (2022). Topkapı Sarayı'nda III. Osman Taşlığı'nı Çevreleyen Ahşap Yapılarda Tespit Edilen Renk Bulgularının Değerlendirilmesi. *Milli Saraylar sayı:23*, 16-31.
- Ortaylı, İ.** (2010). *Mekanlar Ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Osman, R.** (1989). *Edirne Sarayı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öz, İ.** (1982). Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları. *Sanat Dergisi(7)*, 65-76.
- Öz, T.** (1948). *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Öz, T.** (1993). *Topkapı Sarayında Fatih Sultan Mehmet II. ye ait eserler*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özaydın, A.** (1997). *Harem* (Cilt 16). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Özaydın, A., & Bozkurt, N.** (1997). *Harem*. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Özer, M.** (2013). Edirne Yeni Saray (Sarayı Cedid-i Amire) Kazısı 2009 Yılı. *Sanat Tarihi Dergisi, XXII(2)*, 1-43.
- Özer, M.** (2014). *Edirne Sarayı (Sarayı Cedîd-i Amire) Kısa Bir Değerlendirme*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Özlü, N.** (2018). *From Imperial Palace to Museum: The Topkapı Palace During The Long Nineteenth Century. Doktora Tezi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Peirce, L. P.** (1993). *The Imperial Harem (Women and Sovereignty in the Ottoman Empire)*. Oxford, Newyork: Oxford University Press.
- Peirce, L. P.** (2015). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümdarlık ve Kadınlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Penzer, N. M.** (2015). *Harem*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ralamb, C.** (2008). *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658 (1. b.)*. (A. Arel, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sakaoğlu, N.** (2002). *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Sarayı Hümayun Topkapı Sarayı*. İstanbul: Denizbank Yayınları.
- Sakaoğlu, N.** (2015). *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Saraçlar (Tanyeli), G.** (1982). *Topkapı Sarayı Harem-III. Osman Taşlığı Cephesi Restorasyon Projesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Sevim, S.** (2014). *Osmanlı'nın Kuruluş Devri Saray Anlayışı ve Bursa Sarayı*. Bursa'da Zaman (10).
- Sevin, N. A.** (2002). *İlk Osmanlı Sarayları ve Topkapı Sarayı. Türkler (Cilt 12, s. 204-210)*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sezer, S.** (1992). *"Topkapı Sarayı Mimarisinde Batılılaşma Süreci" Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Shahbazi, A. S.** (2012, Mart 6). *Encyclopaedia Iranica. 06 şubat 2021 tarihinde*. <https://iranicaonline.org/articles/harem-i> adresinden alındı.
- Sözen, M.** (1990). *Devletin Evi Saray (12. b.)*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Şehsuvaroğlu, H.** (1953). *Asırlar Boyunca İstanbul*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi.
- Şeref, A.** (1329). *Cüz 9*.
- Şimşirli, A.** (2005). *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.
- Tahir, M.** (2018). *Saray Kültürü ve Osmanlı'nın Başkenti Edirne'de Saray. I. Uluslararası Osmanlı İzleri Sempozyumu Bildiri Kitabı (Trakya Üniversitesi)*. Edirne.
- Tanyeli, G. (1988)**. *Topkapı Sarayı Haremi'nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi. Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-3*. İstanbul: Topkapı Sarayı.
- Tavernier, J. B.** (2007). *17. yüzyılda Topkapı Sarayı (N. Sakaoğlu, Dü.)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-5.** (1992). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Uğurlu, N.** (2011). *Gravürlerle Osmanlı Sarayı Harem*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Uluçay, Ç.** (1992). *Harem II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uluçay, M. Ç.** (1959). *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç yüzü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ulutürk, M.** (2011). *Osmanlı'da Harem Meselesi*. Tefekkür Dergisi(44).
- Uysal, Z.** (2019). *III. Ahmed'in Yemiş Odası Sanat Tarihi Raporu*.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (2014). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yılmaz, G.** (2009). *Hollanda Duvar Çinilerinin Topkapı Sarayı'ndaki Kullanımı. G. D. Gerelyes (Dü.) içinde, Thirteenth International Congress of Turkish Art, (3-8 September 2007, Budapest/Hungary) (s. 729-745)*. Budapest: Hungarian National Museum.
- Yılmaz, H.** (2015-2016). *Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gâzî Döneminde İnşâ Edilen İlk Bölümleri*. İstanbul: TAÇ Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi(7), 55-64.

İNTERNET KAYNAKLAR

Url-1 <<https://collections.vam.ac.uk/item/O1067717/voyage-pittoresque-de-constantinople-et-etching-and-engraving-melling/> , 12.06.2022

Url-2 <<https://wellcomecollection.org/works/wjk9akgh/items> , 10.06.2022.

EKLER

EK A: Arşiv Belgeleri

Ek A. 1: 1206 (M. 1791-1792) senesi zilka'de-i şerife ayının sonundan 1207 (M. 1792-1793) senesi safer ayına kadar geçen 4 aylık süre zarfında padişah-ı alempenahın (Cihan Padişahı) sarayında harem-i şerifinde yapılan tamirat ve tadilat'a mahsus masrafların kalem kalem yazılı olduğu mesarif (harcananlar) cetveli örneği.²⁵¹

The document is a handwritten ledger from the TSMa (Ticaret Sicil Mahkemesi) archives. It contains two pages of financial records. The right page has a header section with a date and a title, followed by a list of items and their costs. The left page continues the list. The handwriting is in a cursive script, and the paper shows signs of age and wear.

D.03129.0001.00

²⁵¹ TSMa. Defter No: 3129, Belge Tarihi: H. 1206-1207 (M. 1791/1792-1792/1793) s.2.

[illegible]

Handwritten manuscript page from the "Mafahim al-Mawarith" (Arithmetic) by Khayyat al-Buhārī, showing two columns of tables for calculating inheritance shares.

The left column contains tables for various types of heirs and their shares, such as "میراث از پدر و مادر" (Inheritance from father and mother), "میراث از پدر و مادر و برادر" (Inheritance from father, mother, and brother), etc. The right column contains tables for various types of heirs and their shares, such as "میراث از پدر و مادر و برادر" (Inheritance from father, mother, and brother), "میراث از پدر و مادر و برادر و خواهر" (Inheritance from father, mother, brother, and sister), etc.

The tables are organized into rows, each representing a different type of inheritance case. Each row lists the heirs and their respective shares, followed by calculations and final results. The handwriting is in Persian script.

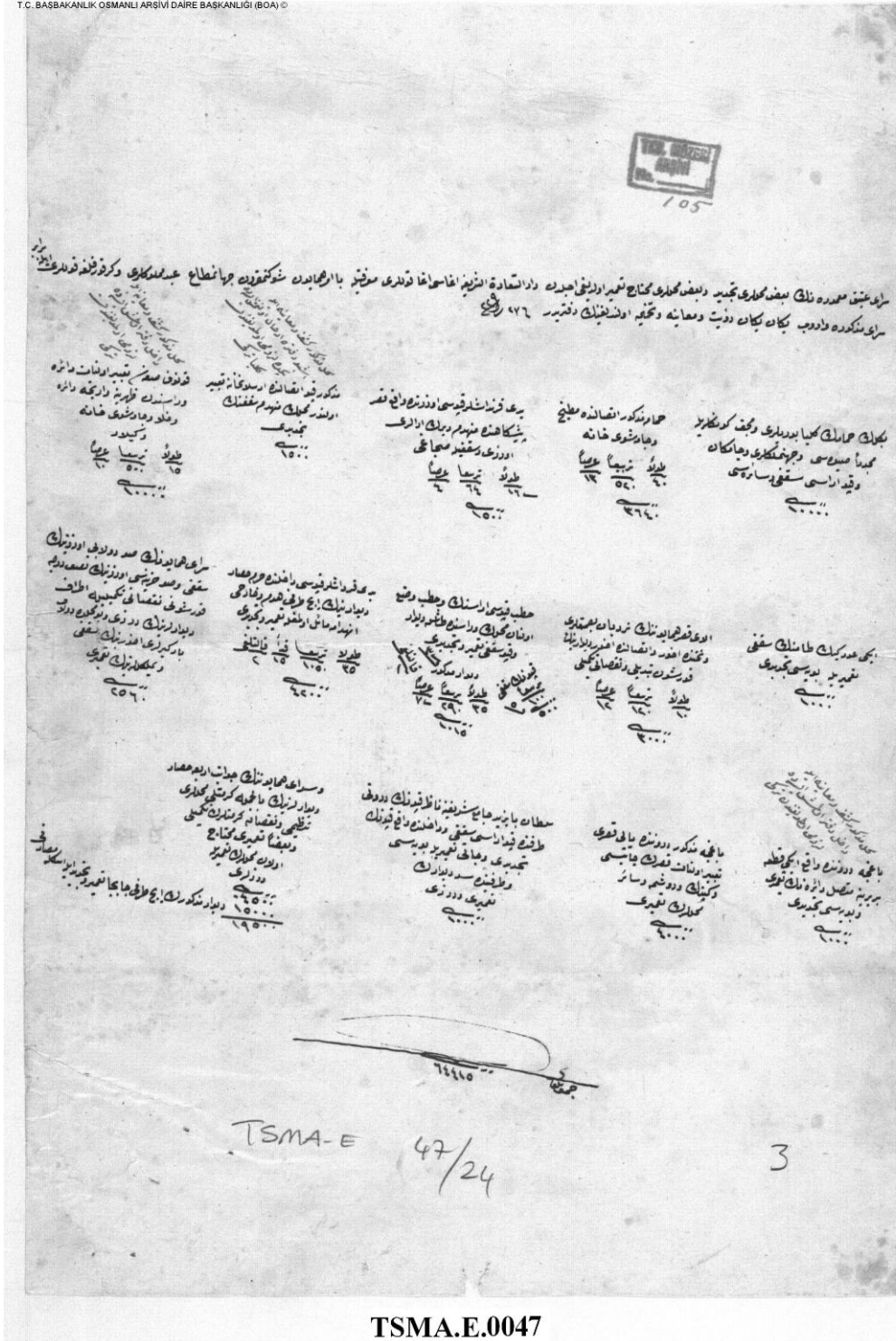
Ek A. 9: 12 safer 1230 (M. 24 Ocak 1815) tarihinde darü's saade ağalarının emirleri ile saray-ı atikin harem-i hümayun bölümünde bulunan ocağın dip, orta ve çatı kısımlarının tamiri ve üzerinde bulunan 20 kadar kurşun levhanın değiştirilmesi ile birlikte tepe camı ve kiremitlerin yenilenmesinin gerekli olduğu belirtilmiş olup bu işlem için 1015 kuruş kıymetinde kireç harç, levha tepe camı ve tahta gerekli olduğu kayda geçmiştir.²⁵⁹

TSMA.E.0047

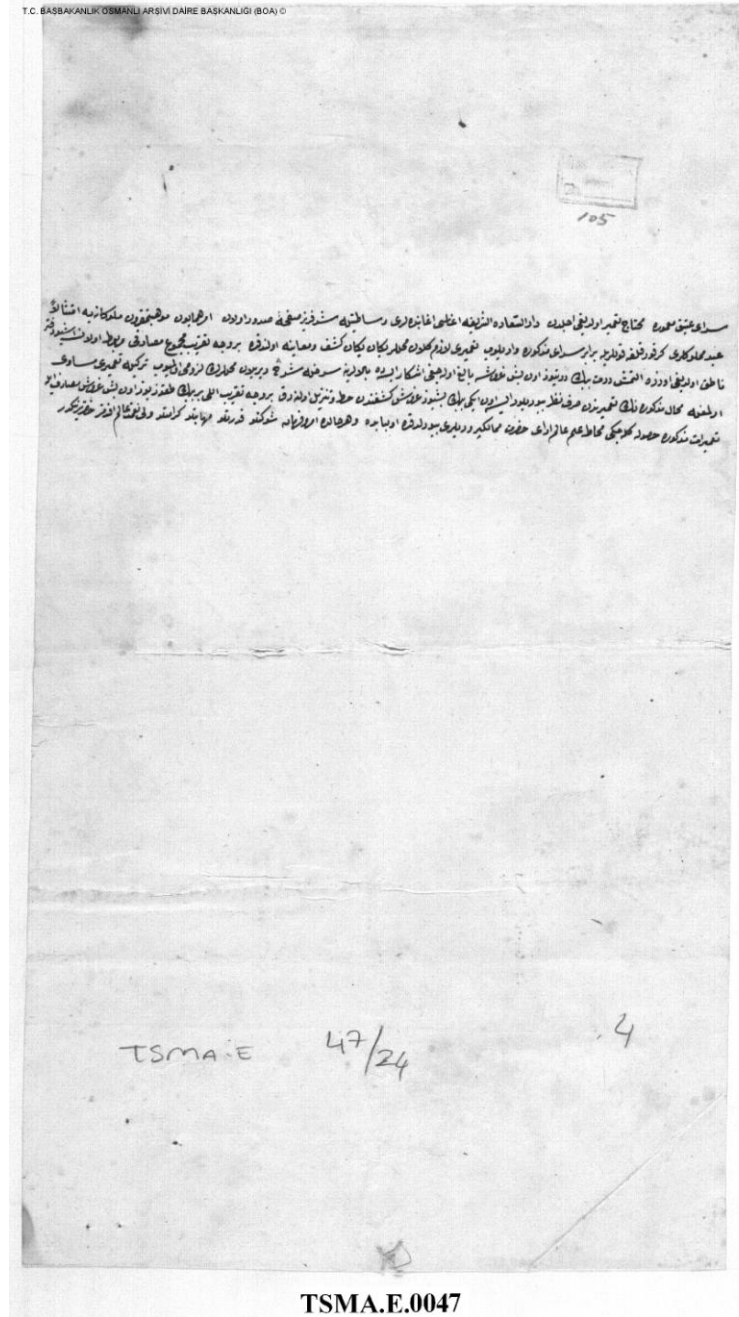
²⁵⁹ TSMA. Evrak No: 47/24, Belge Tarihi: H. 12 safer 1230 (M. 24/01/1815) s.2.

Ek A. 10: 27 rebiu'l evvel 1229 (M. 19 mart 1814) tarihli darü's saade ağasının emirleri ile saray-ı atikin bazı mahallerinin yenilenmesi ve tamir edilmesi için bölüm bölüm gerekli olan keşifin yapıldığını belirten defterdir.²⁶⁰

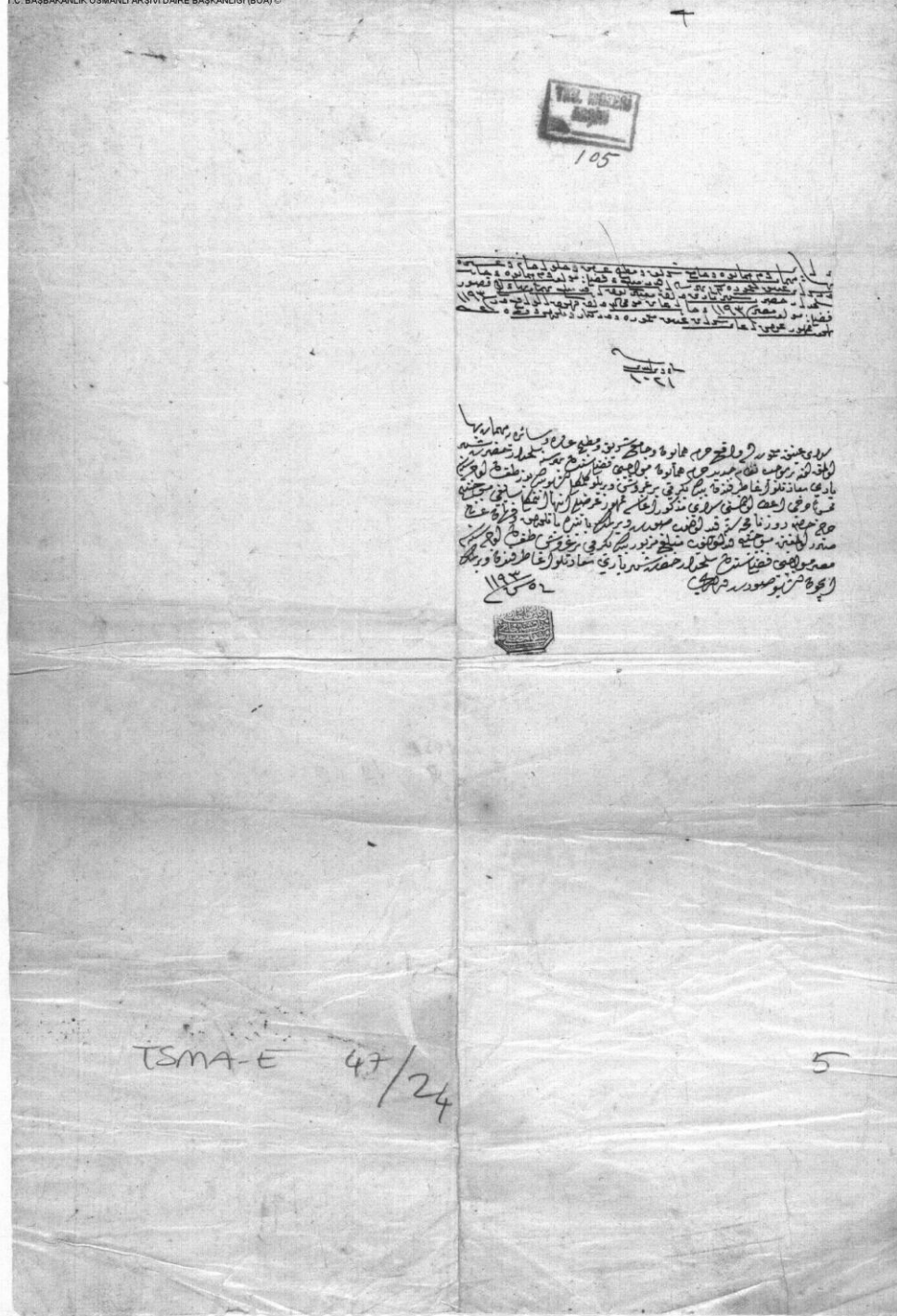
²⁶⁰ TSMA. Evrak No: 47/24, Belge Tarihi: H. 27 rebiu'l evvel 1229 (M. 19/03/1814) s.3.

Ek A. 11: Darü's saade ağası emirleri ile saray-ı atikte tamirat ve tecdidat'a gerek duyulan bir takım mahallerin var olduğu tespit edilmekle birlikte belirlenen mahallerin tamir edilmesi ile kendi haline terk edilmesi arasında pek bir fark olmadığı, tamirat ve tadilat yapılmaması halinde 12.500 kuruş sadece keşif ücreti ortaya çıkmış olup tamirat ve tadilat yapılacaksa gerekli olan ücretin 51.915 kuruş olduğu saptanmıştır.²⁶¹

²⁶¹ TSMA. Evrak No: 47/24, s.4.

Ek A. 12: 1193 (M. 1779-1780) senesinde saray-ı atikte bulunan harem-i hümayun, cami'i şerif, matbah-ı amire gibi mahallerde ihtiyaç duyulan tamirat ve tecdidatın yapılması hususunda kaleme alınmış belge.²⁶²

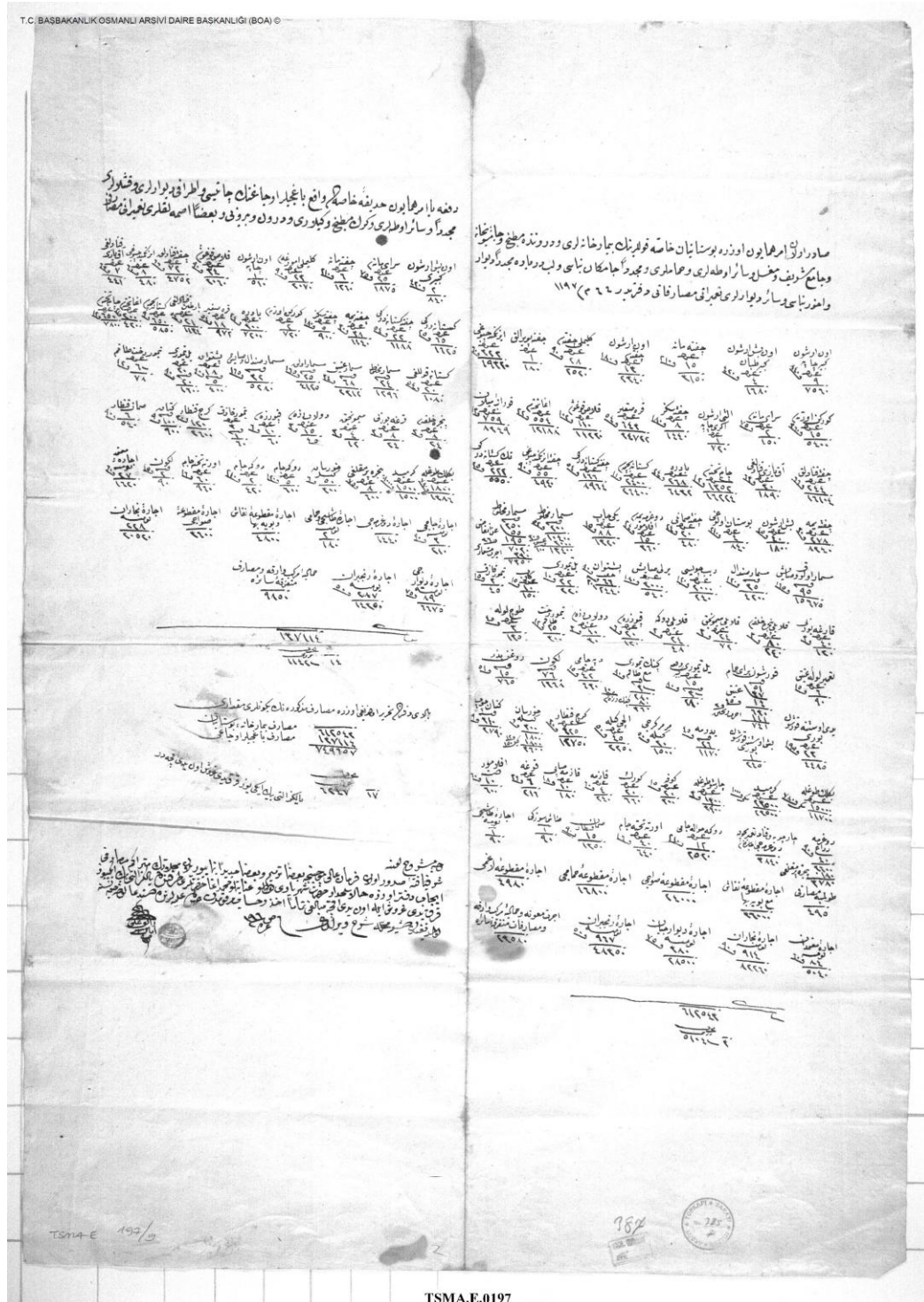

TSMA.E.0047

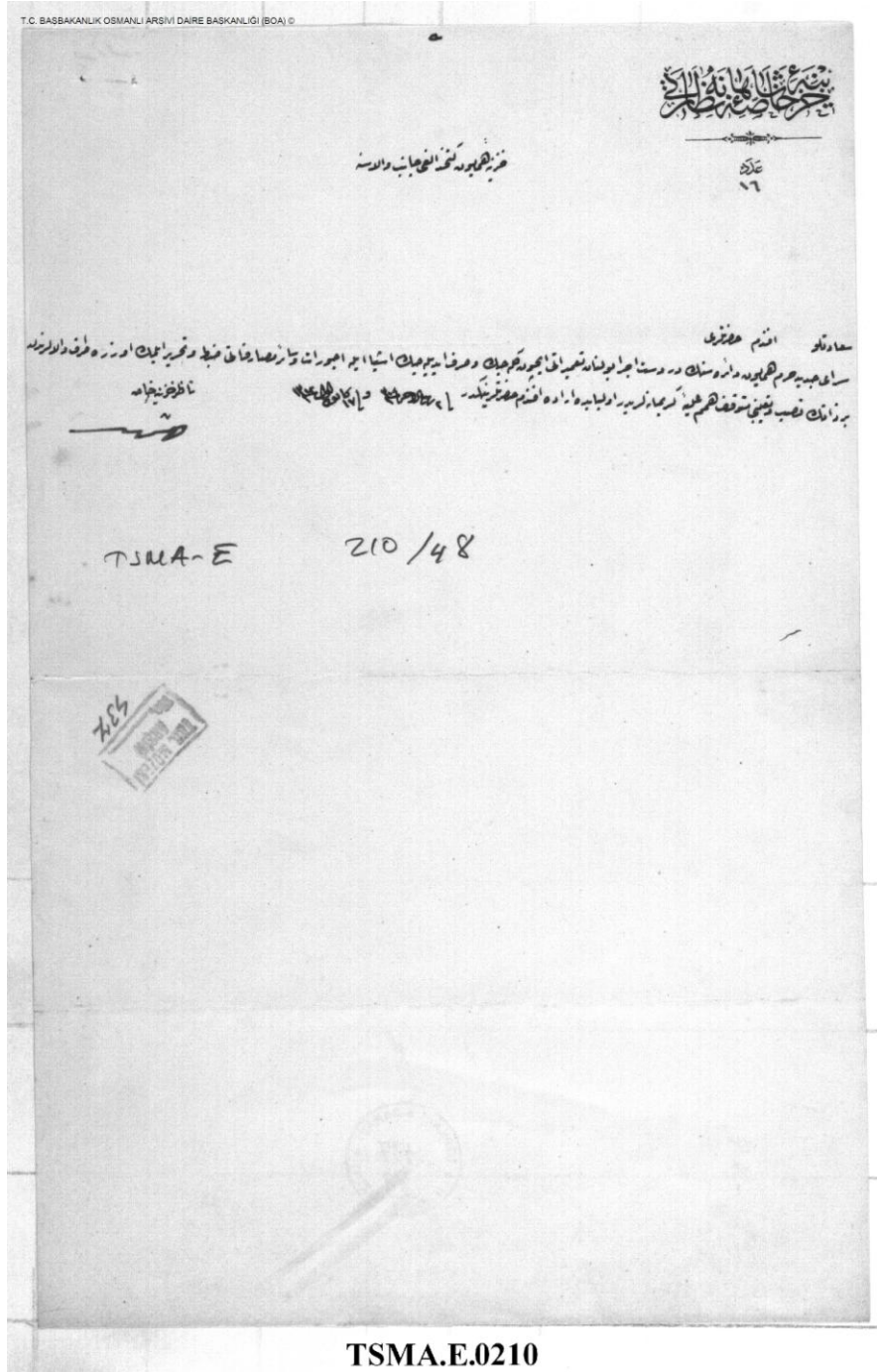
²⁶² TSMA. Evrak No: 47/24, Belge Tarihi: H. 1193 (M. 1779-1780) s.5.

Ek A. 13: Emr-i hümayun tarafından sadır olan Topkapı Sarayının muhtelif bölümlerinde (kadın efendiler bölümü, merhume valide-i sultan dairesi, Mahbubiyedeki su hazinesi, mabeyn-i hümayun yolundaki iki aded kule, harem-i hümayundaki kemer tavanı, suyolları tamiratı vb.) yapılacak olan tamirat ve tadilatlarla ait çıkarılmış 85.902 kuruş miktarında mesarîf cetveli.²⁶³

Ek A. 14: 6 Muharrem 1197 (M. 12 Aralık 1782) tarihli emr-i hümayun tarafından sadır olan matbah, çamaşırhane, cami'i şerif gasil hane oda ve hamamlarının duvarlarının tamir ve tecdidi için düzenlenmiş mesarîf cetveli.²⁶⁴

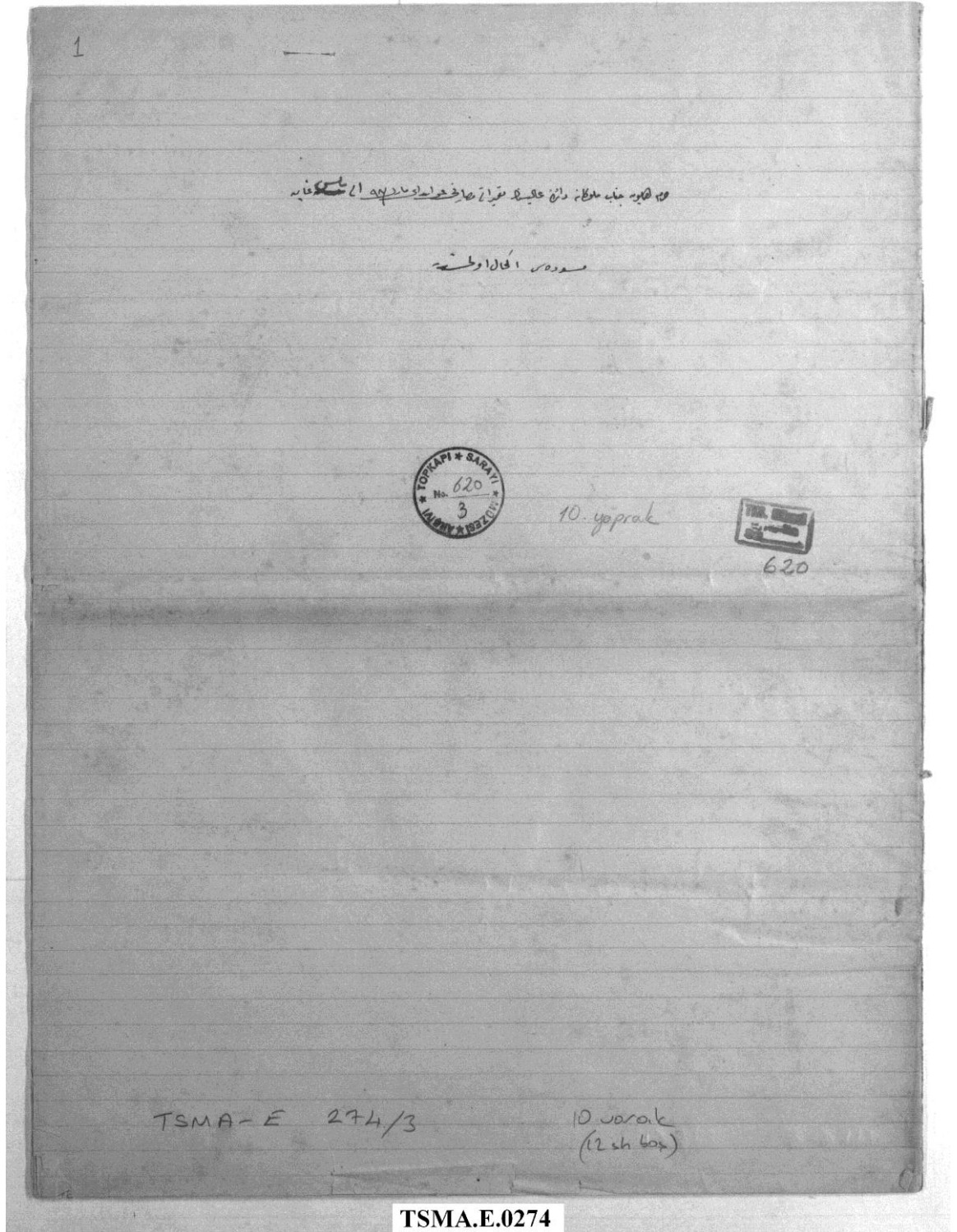
Ek A. 15: Hazine-i hassa-i şahane nezareti tarafından hazine-i hümayun kethüdalığına gönderilen evrakta saray-ı cedidde harem-i hümayun dairesinde yapılacak olan tamirat ve tadilat için gelecek olan eşya, ücret ve sairenin zabıt ve tasarrufu için bir zatın vazifelendirilmesinin gerekliliği hususunda emr-ü ferman.²⁶⁵

TSMA.E.0210

²⁶⁵ TSMA. Evrak No: 210/48.

Ek A. 16: Saray-ı hümayun harem dairesinin tamirat mesarufı için hazırlanmış müsveddesinin ikmal olunduğunun yazılı olduğu evrak.²⁶⁶

²⁶⁶ TSMA. Evrak No: 274/3.

Ek A. 17: Topkapı sarayı harem-i hümayununda gerçekleştirilen tamirat ve tadilat için gerekli olan alet edevat, eşya ve bunların cins nev'i miktarlarının yazılı olduğu detaylı mesarîf cetvelleri. (4 sayfa)

2

ردیف	شرح	مقدار	واحد	مبلغ	توضیحات
1	بازرسی و تعمیرات	10	ساعت	100000	
2	بازرسی و تعمیرات	20	ساعت	200000	
3	بازرسی و تعمیرات	30	ساعت	300000	
4	بازرسی و تعمیرات	40	ساعت	400000	
5	بازرسی و تعمیرات	50	ساعت	500000	
6	بازرسی و تعمیرات	60	ساعت	600000	
7	بازرسی و تعمیرات	70	ساعت	700000	
8	بازرسی و تعمیرات	80	ساعت	800000	
9	بازرسی و تعمیرات	90	ساعت	900000	
10	بازرسی و تعمیرات	100	ساعت	1000000	
11	بازرسی و تعمیرات	110	ساعت	1100000	
12	بازرسی و تعمیرات	120	ساعت	1200000	
13	بازرسی و تعمیرات	130	ساعت	1300000	
14	بازرسی و تعمیرات	140	ساعت	1400000	
15	بازرسی و تعمیرات	150	ساعت	1500000	
16	بازرسی و تعمیرات	160	ساعت	1600000	
17	بازرسی و تعمیرات	170	ساعت	1700000	
18	بازرسی و تعمیرات	180	ساعت	1800000	
19	بازرسی و تعمیرات	190	ساعت	1900000	
20	بازرسی و تعمیرات	200	ساعت	2000000	
21	بازرسی و تعمیرات	210	ساعت	2100000	
22	بازرسی و تعمیرات	220	ساعت	2200000	
23	بازرسی و تعمیرات	230	ساعت	2300000	
24	بازرسی و تعمیرات	240	ساعت	2400000	
25	بازرسی و تعمیرات	250	ساعت	2500000	
26	بازرسی و تعمیرات	260	ساعت	2600000	
27	بازرسی و تعمیرات	270	ساعت	2700000	
28	بازرسی و تعمیرات	280	ساعت	2800000	
29	بازرسی و تعمیرات	290	ساعت	2900000	
30	بازرسی و تعمیرات	300	ساعت	3000000	
31	بازرسی و تعمیرات	310	ساعت	3100000	
32	بازرسی و تعمیرات	320	ساعت	3200000	
33	بازرسی و تعمیرات	330	ساعت	3300000	
34	بازرسی و تعمیرات	340	ساعت	3400000	
35	بازرسی و تعمیرات	350	ساعت	3500000	
36	بازرسی و تعمیرات	360	ساعت	3600000	
37	بازرسی و تعمیرات	370	ساعت	3700000	
38	بازرسی و تعمیرات	380	ساعت	3800000	
39	بازرسی و تعمیرات	390	ساعت	3900000	
40	بازرسی و تعمیرات	400	ساعت	4000000	
41	بازرسی و تعمیرات	410	ساعت	4100000	
42	بازرسی و تعمیرات	420	ساعت	4200000	
43	بازرسی و تعمیرات	430	ساعت	4300000	
44	بازرسی و تعمیرات	440	ساعت	4400000	
45	بازرسی و تعمیرات	450	ساعت	4500000	
46	بازرسی و تعمیرات	460	ساعت	4600000	
47	بازرسی و تعمیرات	470	ساعت	4700000	
48	بازرسی و تعمیرات	480	ساعت	4800000	
49	بازرسی و تعمیرات	490	ساعت	4900000	
50	بازرسی و تعمیرات	500	ساعت	5000000	
51	بازرسی و تعمیرات	510	ساعت	5100000	
52	بازرسی و تعمیرات	520	ساعت	5200000	
53	بازرسی و تعمیرات	530	ساعت	5300000	
54	بازرسی و تعمیرات	540	ساعت	5400000	
55	بازرسی و تعمیرات	550	ساعت	5500000	
56	بازرسی و تعمیرات	560	ساعت	5600000	
57	بازرسی و تعمیرات	570	ساعت	5700000	
58	بازرسی و تعمیرات	580	ساعت	5800000	
59	بازرسی و تعمیرات	590	ساعت	5900000	
60	بازرسی و تعمیرات	600	ساعت	6000000	
61	بازرسی و تعمیرات	610	ساعت	6100000	
62	بازرسی و تعمیرات	620	ساعت	6200000	
63	بازرسی و تعمیرات	630	ساعت	6300000	
64	بازرسی و تعمیرات	640	ساعت	6400000	
65	بازرسی و تعمیرات	650	ساعت	6500000	
66	بازرسی و تعمیرات	660	ساعت	6600000	
67	بازرسی و تعمیرات	670	ساعت	6700000	
68	بازرسی و تعمیرات	680	ساعت	6800000	
69	بازرسی و تعمیرات	690	ساعت	6900000	
70	بازرسی و تعمیرات	700	ساعت	7000000	
71	بازرسی و تعمیرات	710	ساعت	7100000	
72	بازرسی و تعمیرات	720	ساعت	7200000	
73	بازرسی و تعمیرات	730	ساعت	7300000	
74	بازرسی و تعمیرات	740	ساعت	7400000	
75	بازرسی و تعمیرات	750	ساعت	7500000	
76	بازرسی و تعمیرات	760	ساعت	7600000	
77	بازرسی و تعمیرات	770	ساعت	7700000	
78	بازرسی و تعمیرات	780	ساعت	7800000	
79	بازرسی و تعمیرات	790	ساعت	7900000	
80	بازرسی و تعمیرات	800	ساعت	8000000	
81	بازرسی و تعمیرات	810	ساعت	8100000	
82	بازرسی و تعمیرات	820	ساعت	8200000	
83	بازرسی و تعمیرات	830	ساعت	8300000	
84	بازرسی و تعمیرات	840	ساعت	8400000	
85	بازرسی و تعمیرات	850	ساعت	8500000	
86	بازرسی و تعمیرات	860	ساعت	8600000	
87	بازرسی و تعمیرات	870	ساعت	8700000	
88	بازرسی و تعمیرات	880	ساعت	8800000	
89	بازرسی و تعمیرات	890	ساعت	8900000	
90	بازرسی و تعمیرات	900	ساعت	9000000	
91	بازرسی و تعمیرات	910	ساعت	9100000	
92	بازرسی و تعمیرات	920	ساعت	9200000	
93	بازرسی و تعمیرات	930	ساعت	9300000	
94	بازرسی و تعمیرات	940	ساعت	9400000	
95	بازرسی و تعمیرات	950	ساعت	9500000	
96	بازرسی و تعمیرات	960	ساعت	9600000	
97	بازرسی و تعمیرات	970	ساعت	9700000	
98	بازرسی و تعمیرات	980	ساعت	9800000	
99	بازرسی و تعمیرات	990	ساعت	9900000	
100	بازرسی و تعمیرات	1000	ساعت	10000000	

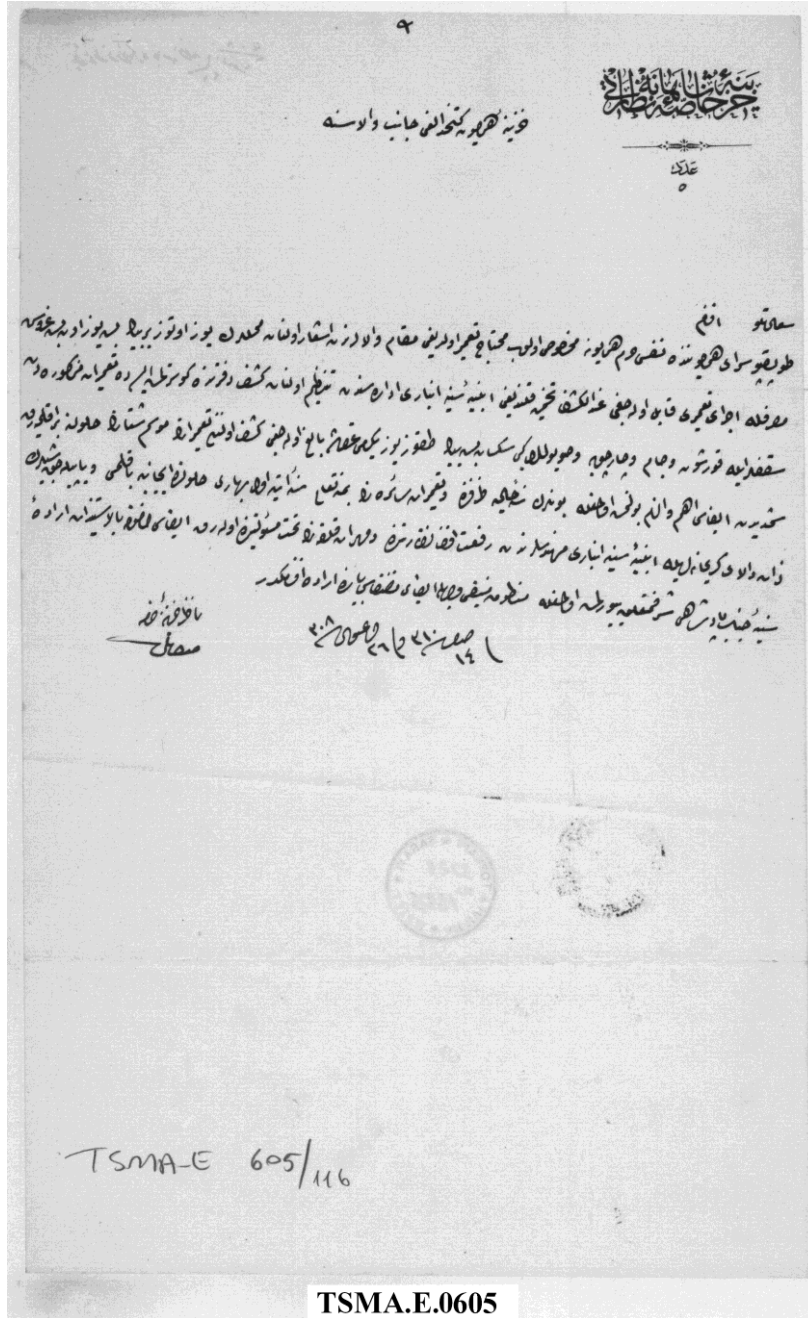
TJMA-E

274/3

TJMA.E.0274

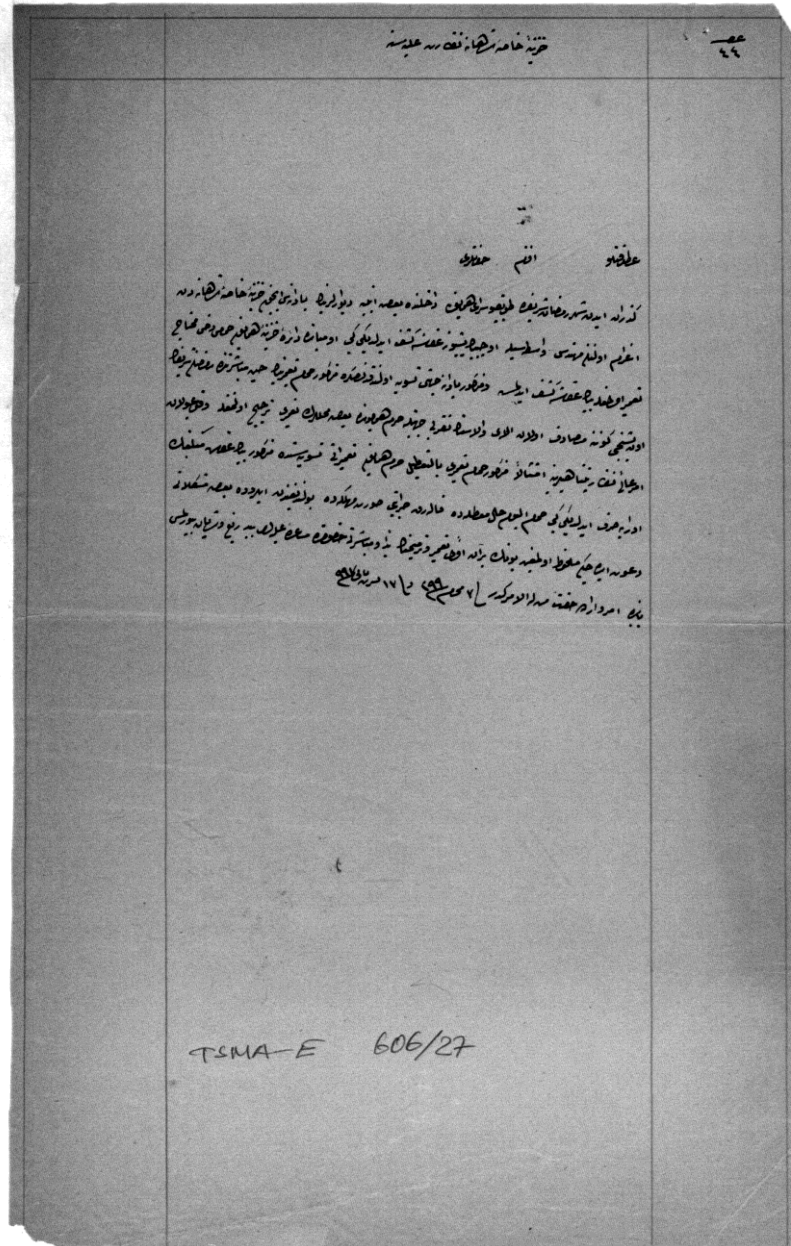
[illegible]

Ek A. 18: 1308 (M. 1890) tarihli hazine-i hassa-i şahane nezareti tarafından hazine-i hümayun kethüdalığına gönderilen evrakta saray-ı hümayunda haremın iç kısımlarında tadilat ve tamirat gereken bölümlerin, sene içerisinde tamamlanması, kış ayına sarkmaması hususunda ihtar verilmekle birlikte yapılacak tamirat-tadilat ve keşif işlemlerinden hariç malzemeler için toplamda 131.515 kuruşun gerektiği vurgulanan dilekçe.²⁶⁸

²⁶⁸ TSMA. Evrak No: 605/116, Belge Tarihi: H. 1308 (M. 1890).

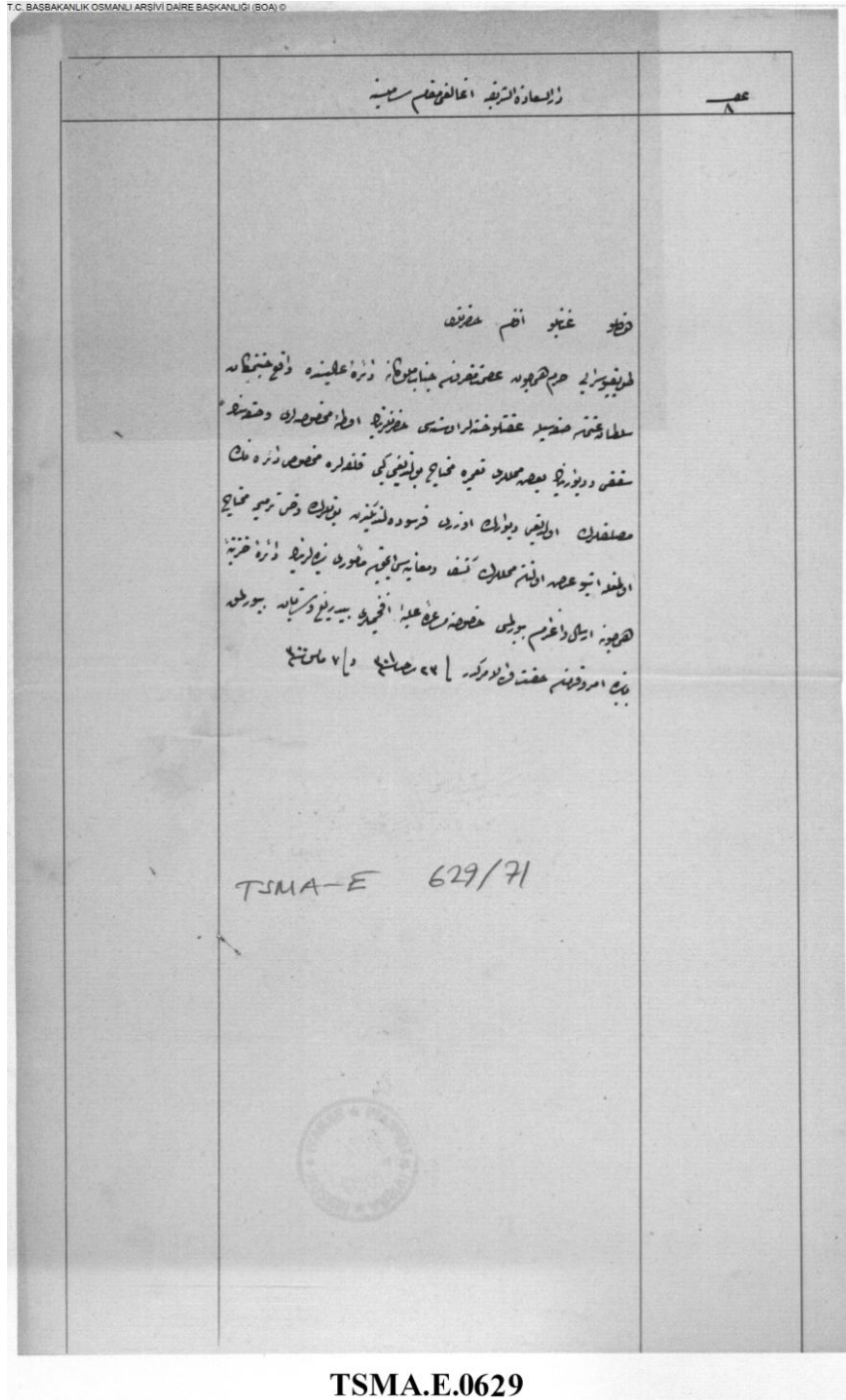
Ek A. 19: 7 Muharrem 1299 tarihli hazine-i hassa-i şahane nezaretine gönderilen dilekçede Topkapı sarayında yer alan bazı duvarların badana işlemi hazine-i hümayun tarafından yaptırılmış olup asıl tadilata ihtiyacı olan hazine-i hümayun hamamı atıl vaziyette bırakılmış olduğu belirtilmektedir. Hamamın ilerleyen zamanlarda vahim bir durum oluşturmaması için bir an evvel tamirine başlanması hususunda yazılmış olan dilekçe.²⁶⁹

TSMA.E.0606

²⁶⁹ TSMA. Evrak No: 606/27, Belge Tarihi: H. 7 Muharrem 1299 (M. 29 Kasım 1881).

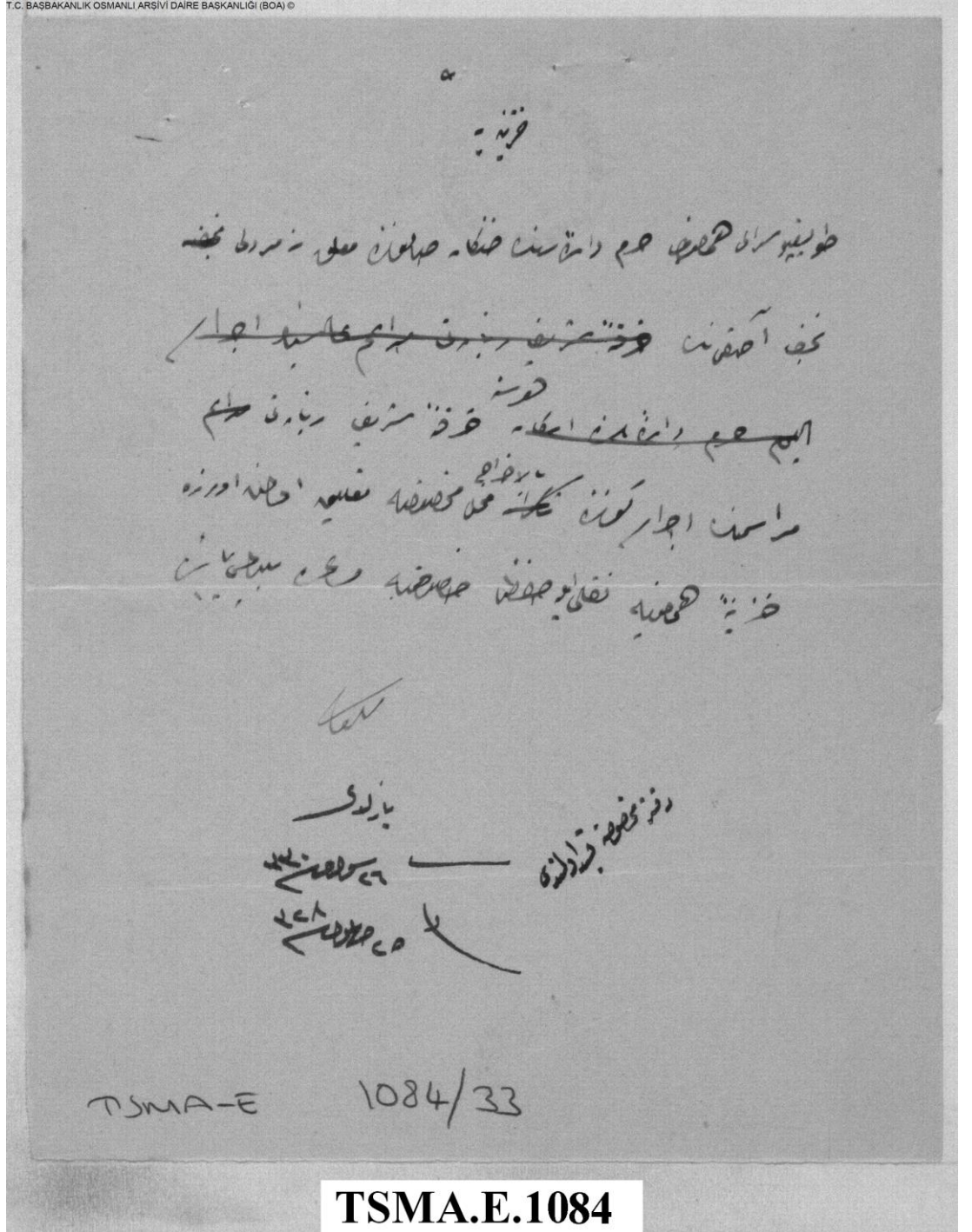
Ek A. 20: 23 recep 1301 tarihli Topkapı sarayı haremünde bulunan hastalar ustasının ve kalfaların yaşamış olduğu odalarda yer alan duvar ve muslukların tamir ve tadilatı hususunda darü's saade ağalığı makamına gönderilmiş olan tamirat – tadilat konulu dilekçe.²⁷⁰

TSMA.E.0629

²⁷⁰ TSMA. Evrak No:629/71. , Belge Tarihi: H. 23 Recep 1301 (M. 19 Mayıs 1884).

Ek A. 21: 25 Eylül 1910 tarihli Topkapı sarayı harem-i hümayununda hünkâr salonunda yer alan Necef askının her sene hırka-i şerif merasiminin yapıldığı günde hazine-i hümayuna nakil edilmesi hususunda hazine dairesine yazılmış müsaade dilekçesi.²⁷¹

²⁷¹ TSMA. Evrak No: 1084/33, Belge Tarihi: H. 1328 (M. 25 Eylül 1910).

Ek A. 22: 24 Recep 1119 tarihli Topkapı sarayı harem-i hümayunda darü's saade ağalarına harcanmak üzere mermer parası hazinece tahsis olunmuş olmakla birlikte bu miktarın kendilerine verildiği beyan olunmuştur.²⁷²

٩

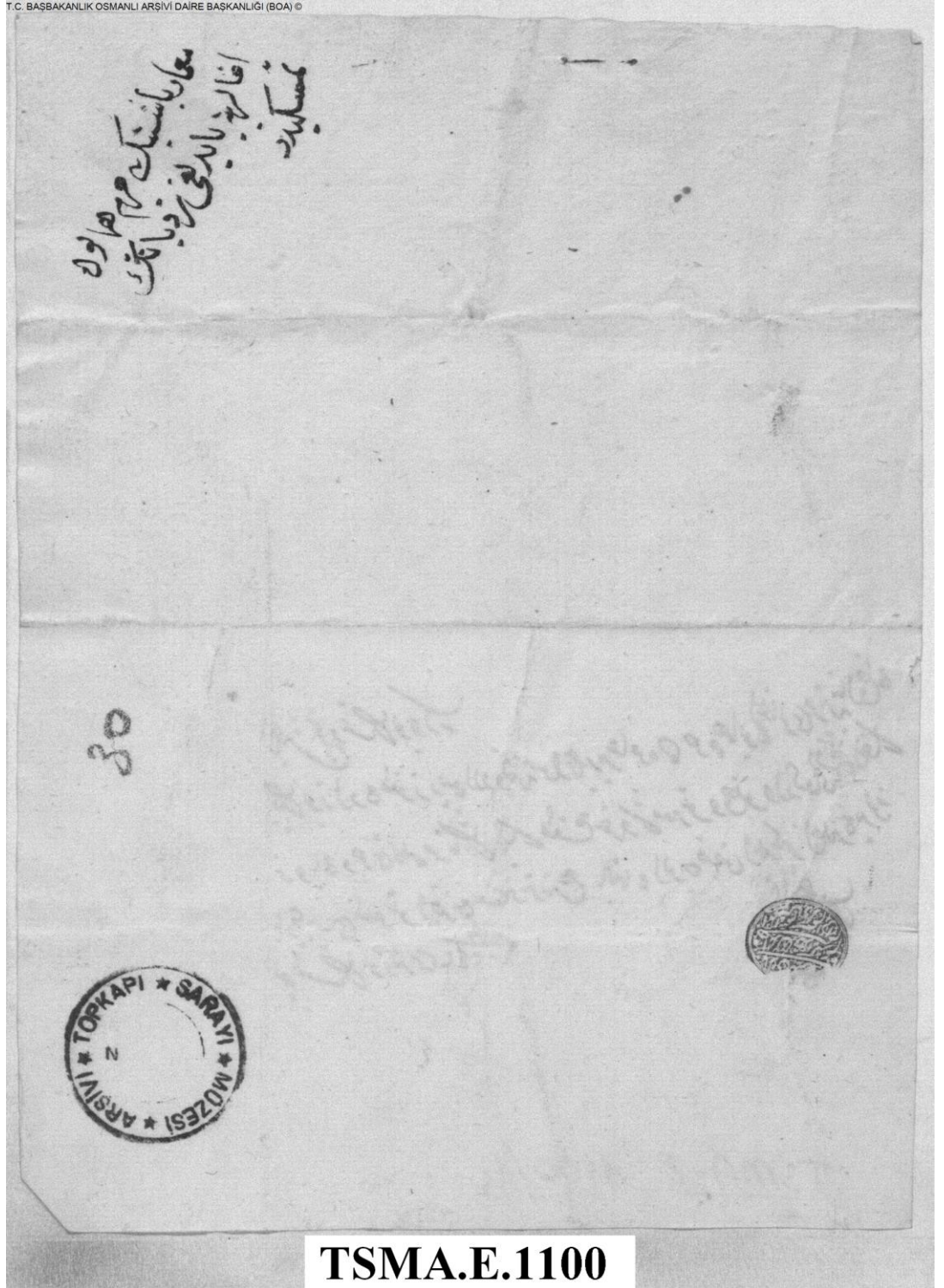
بہنہ تجریم نکاح اور
بی بی بوزار وہ طغوز ریسیدلہ و فہرہ سلاحدیر عامرہ و عروم ہما یوہ لغاری نرینہ شاہ
نروباہ و جرنی کلمہ مرمانیہ ہیکہ طلق غوشہ سرتو و جتو و لڑکھا لڑکھا
بارجیسی سرتو لفری حفر ترضع بانہاء الوب قبض الیہ لکنو اجدہ دیرہ
نوتمس و رلری ۱۱۱۹

TSMA-E 1100/4

TSMA.E.1100

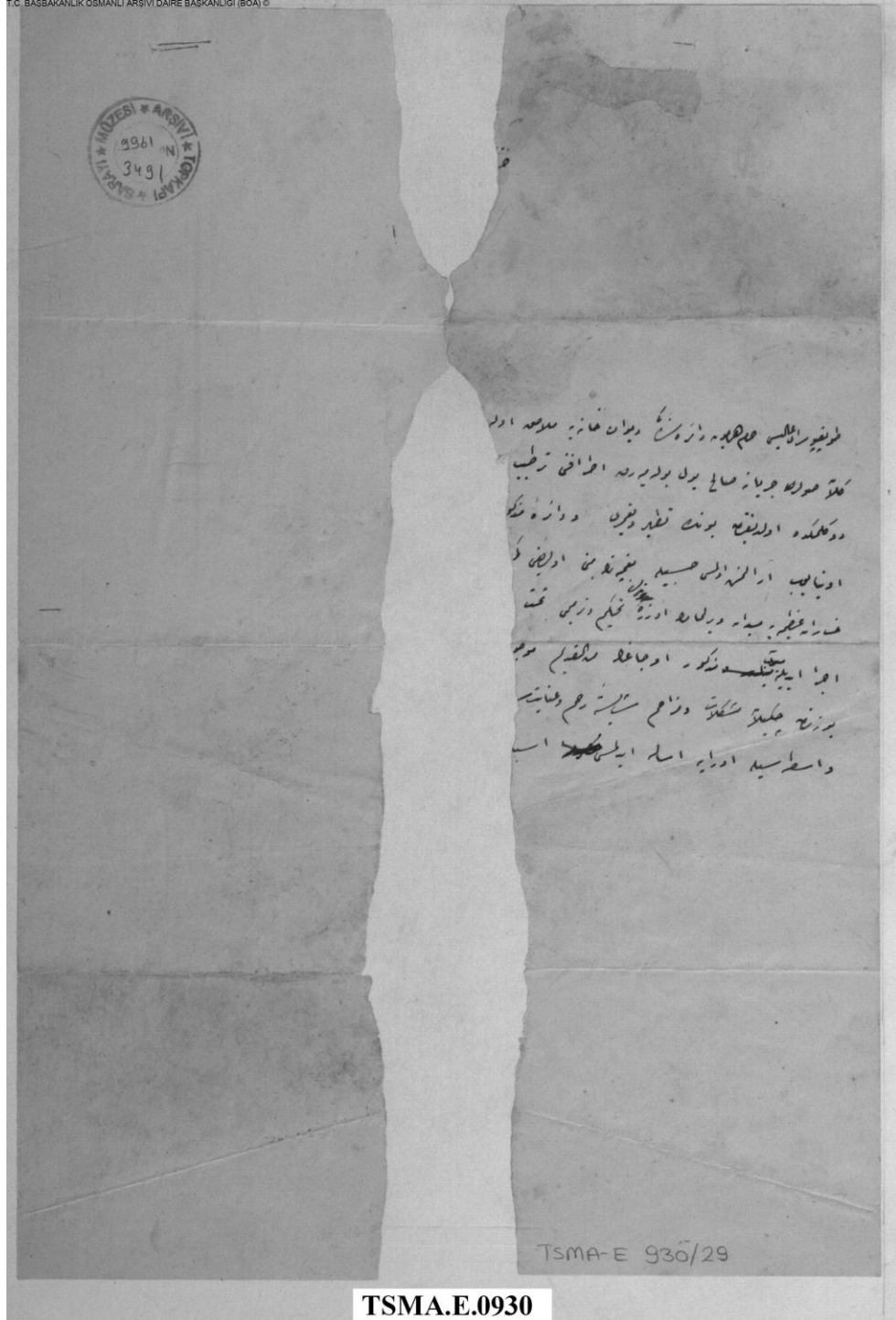
²⁷² TSMA. Evrak No: 1100/4, Belge Tarihi: H. 24 Recep 1119 (M. 21 Ekim 1707) s.1.

Ek A. 23: Mimar başının harem-i hümayun ağaları için yaptırdığı yol için kaleme alınmış senet örneğidir.²⁷³

²⁷³ TSMA. Evrak No:1100/4, Belge Tarihi: H. 24 Recep 1119 (M. 21 Ekim 1707) s.2.

Ek A. 25: Topkapı sarayı harem-i hümayununda bulunan musluk, havuz ve kazanların temizliği ve elden geçirilmesi hususunda kaleme alınmış tadilat tamirat konulu evrak.²⁷⁵

²⁷⁵ TSM-A. Evrak No:930/29.

Ek A. 26: 2 Ada 3 Parsele Ait Kurul Kararları

İstanbul IV numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2 ada 3 parsele ait 02.02.2010 kararı.

02.02.2010 Tarihli Topkapı Sarayı Bilimsel Kurul Toplantısı

Topkapı Sarayı Bilimsel Kurul toplantısı bilimsel kurul üyeleri, Prof. Dr. Gönül CANTAY, Prof. Dr. Oğuz CEYLAN, Prof. Dr. Mustafa ERDİK ve İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürü Dr. Hüseyin KAYA, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Müdürü Ali Osman AVŞAR'ın katılımıyla başladı. Toplantı İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürü Dr. Hüseyin KAYA'nın konuşmasıyla açıldı.

Toplantıya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Topkapı Sarayı Kontrol Amiri Nevhiz KOYUKAN, Kontrol Şefi H. Fırat DİKER, Kontrol Onur Alp COŞKUN, Özlem ÖZGEN ve RUA Mühendislikten Barbaros SARICI da katıldı.

Toplantı gündem maddeleri;

- 1- Mutfaklar bölümü için hazırlanmış olan güçlendirme projesi sunumu RUA Mühendislik'ten Barbaros SARICI tarafından yapıldı. Bununla ilgili IV Numaralı Anıtlar Yüksek Kurulunun 02.12.2009 tarih 3399 sayılı kararı ve bu karardaki öneriler de göz önüne alındı. Sunumun sonunda Bilimsel Kurul üyeleri Anıtlar Yüksek Kurulu kararlarına katıldıklarını, Topkapı Sarayı gibi önemli ve sanat tarihi açısından özgün bir yapının altyapı ve zemin sisteminin detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiği belirtildi. Prof. Dr. Mustafa ERDİK Mutfakların güneydoğu duvarında sismik topografi yöntemiyle duvar yapısının incelenebileceğini ve mevcut çatlakların izlenebilmesi için mutfaklar genelinde sismik ölçerlerin yerleştirilmesi gerektiğini belirtti. Yapılacak bu tür kapsamlı bir çalışmanın ayrı bir iş olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulandı. Genel olarak yapının incelenmesiyle ilgili eksiklerin olduğu, bu eksiklerin işin şartnamesinden kaynaklandığı belirtildi. Son olarak Mutfaklarla ilgili proje ve raporların bütün Bilimsel Kurul üyelerine iletilerek konuyla ilgili detaylı bir rapor hazırlanmasına karar verildi.
- 2- Topkapı Sarayı'na gidilerek Mutfaklar kurul üyeleri tarafından yerinde incelendi. Mutfaklardaki döşeme sisteminin, şerbethane kısmındaki betonarme hatilla desteklenerek kaldırılmış olan duvar kısmının ve helvahaneye kısmındaki ocağın incelenmesinin bir sonraki toplantının gündem maddesi olarak alınmasına karar verildi. Mevcutunda beton malzemeden yapılmış olan alçı dışılık pencereler için tatlı kireçle yapılmış olan örnek uygulama bilimsel kurul üyelerine sunuldu ve üyeler tarafından kabul edildi. Bir sonraki toplantının gündem maddesi olarak yapılan tatlı kireç uygulamasının detaylarının verilmesi istendi.
- 3- Silah Seksiyonu (Dış Hazine) kazı sonucunda çıkan ve yüzey temizliği yapılmış olan döşemenin tümlenmesine yönelik hazırlanmış olan projeler Bilimsel Kurula sunuldu. Kurul tarafından orijinal döşemenin sergilenebilmesi için cam döşemenin uygun olduğuna karar verildi. Topkapı Sarayı'na gidilerek Silah Seksiyon kısmı yerinde incelendi. Bu konunun bir sonraki toplantıda bir gündem maddesi olarak tartışılmasına karar verildi. Silah seksiyon kısmındaki arka tonozlu bölümün duvar ve tonoz yüzeylerinin sıvalı olması ile ilgili konunun ve çatlağın onarımının da bir sonraki toplantıda gündem maddesi olarak tartışılmasına karar verildi.

Ek A. 27: 2 Ada 3 Parsele Ait Kurul Kararları

İstanbul IV numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2
ada 3 parsele ait 02.02.2010 kararı.

TOPLANTI NO = 3 (ÜÇ)
TOPLANTI TARİHİ = 03.03.2010

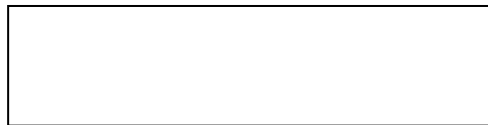
03.03.2010 Tarihli Bilimsel Kurul Toplantısı

Topkapı Sarayı Bilimsel Kurul toplantısı, bilimsel kurul üyeleri, Prof. Dr. Gönül CANTAY, ve İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürü Dr. Hüseyin KAYA, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Müdürü Ali Osman AVŞAR'ın katılımıyla başladı.

Toplantıya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünün Katılımcıları olarak Topkapı Sarayı Kontrol Amiri H.Nevhiz KOYUKAN, Kontrol Şefi H. Fırat DİKER, Kontrol Onur Alp COŞKUN, Özlem ÖZGEN, RUA Mühendislikten Barbaros SARICI, Uran BADUR Mimarlık ve Ark-Mim Mimarlığın temsilcileri de konuları ile ilgili bilgilendirme amaçlı katıldı.

Toplantı gündem maddeleri;

1. Prof. Dr. Gönül CANTAY RUA Mühendislikten Barbaros Sarıcı'ya Topkapı Sarayı Mutfaklar Bölümü güçlendirme projesi ile ilgili görüşlerini sundu. Özgün malzeme kullanılması ile ilgili, ilgili kurul kararına katıldığını farklı malzeme kullanımının uygun olmadığını belirtti.
2. IV Numaralı Koruma Kurulu kararı 4. maddesi "Topkapı Sarayının tümünü kaplayan bir Arkeojeofizik yöntemler ile ölçüm ve inceleme çalışmalarının yapılması" ifadesine katıldığını ancak projenin önünü açmak ve uygulanabilirliğini sağlamak için özellikle Marmara Denizi'ne bakan güneydoğu duvarı ile ilgili jeofizik yöntemlerle ölçüm yapılmasına, bu işin aciliyeti ve önemi göz önüne alınarak Kültür ve Turizm Bakanlığına bir yazı yazılmasına ve gelecek toplantıda bu konunun karara bağlanarak Bilimsel Kurul Kararının da Bakanlığa bildirilmesine karar verildi.
3. Topkapı Saray Silah Seksiyonu cam döşeme projesinin katılımın tam olduğunda Prof.Dr. Oğuz Ceylanla da görüşülerek seçimin yapılması için hazırlanan projenin söz konusu işin bitim süresinin az kalması nedeni ile Prof.Dr. Oğuz Ceylanın çalışma ofisinde ziyaret edilerek onaylatılmasına karar verildi.
4. Topkapı Sarayı Mutfaklar Bölümü güneydoğu duvarında bulunan içi dolmuş drenaj kanallarının açılarak işlevlerini yeniden kazanmalarının uygun olacağına bu konuyla ilgili bir çalışma yapılarak Bilimsel Kurula sunulmasına karar verildi.
5. Topkapı Sarayı Harem Yapıları Restitüsyon projelerinde raspa sonucu çıkan buluntuların yerinde değerlendirilmesine karar verildi.
6. Topkapı Sarayı Müzesi Müdürünün de Bilimsel Kurul toplantılarına katılması için Kültür ve Turizm Bakanlığına yazı yazılmasına karar verildi.

7. Toplantı gündemlerinin oluşturulmasıyla gündemdeki konularla ilgili çalışan müteahhitlerin şantiye şeflerinin ve ilgili seksiyon şeflerinin de toplantıya çağırılmasına karar verildi.
8. İncirlik bahçesinde yapılacak olan drenaj detayının ve ölçümlendirmelerinin bir sonraki Bilimsel Kurul toplantısında sunulmasına ve alınan Bilimsel Kurul kararı ile IV Numaralı Anıtlar Koruma Kuruluna konuyla ilgili bilgi verilmesine karar verildi.
9. Topkapı Sarayında yapılan ve yapılması düşünülen tüm çalışmaların listelenerek Bilimsel Kurul'a sunulmasına karar verildi.

BİLİMSEL KURUL ÜYELERİ

Prof. Dr. Gönül CANTAY
İMZA

Prof. Dr. Oğuz CEYLAN
İMZA
(Katılmadı)

Prof. Dr. Mustafa ERDİK
İMZA
(Katılmadı)

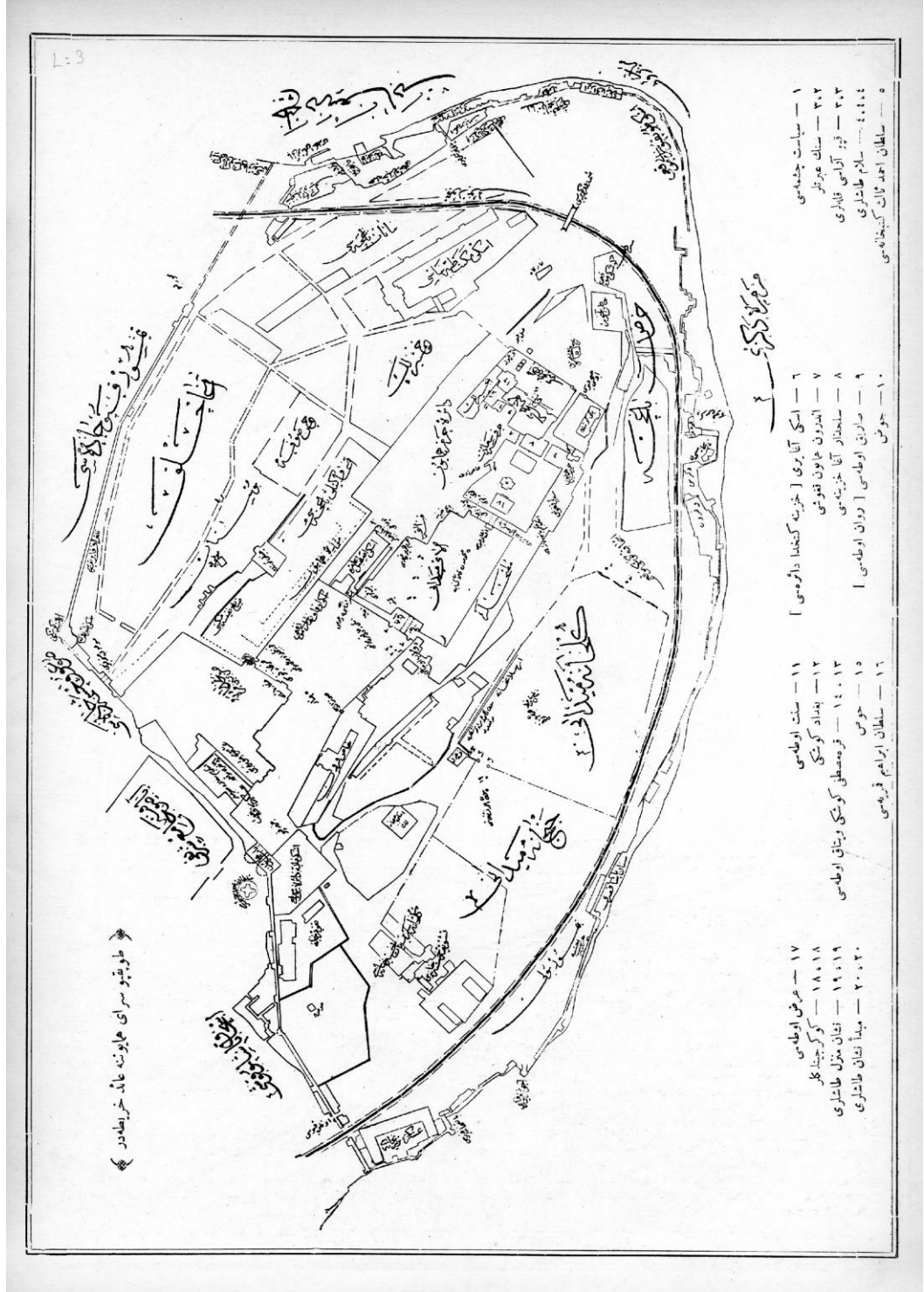
Prof. Dr. İlber ORTAYLI
İMZA
(Katılmadı)

EK B: Çizimler

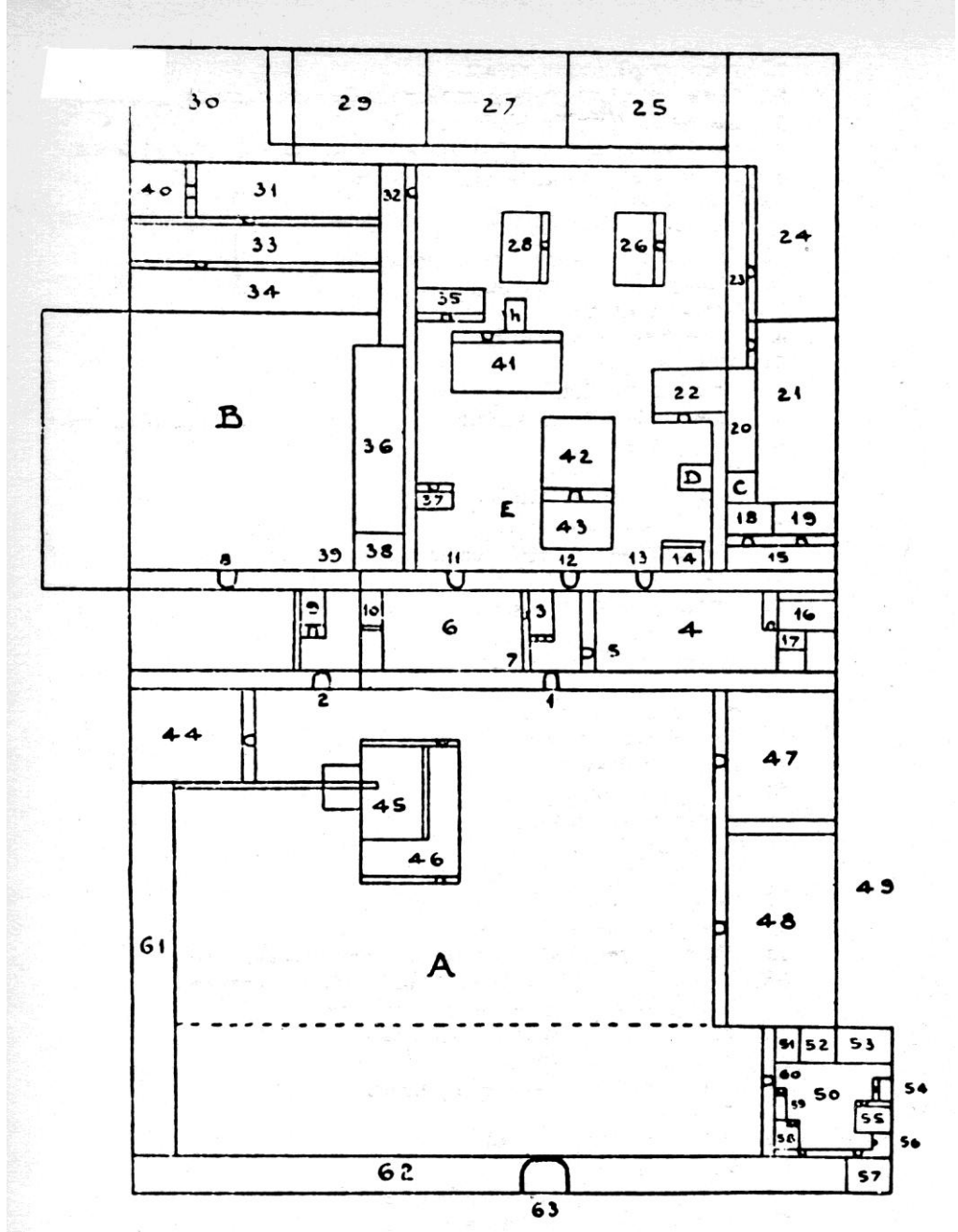
Ek B. 1: 1910 yıllarına ait Abdurrahman Şeref Bey'e ait Topkapı Sarayı

Planı²⁷⁶

²⁷⁶ E. H. Ayverdi, 1953, s.295.

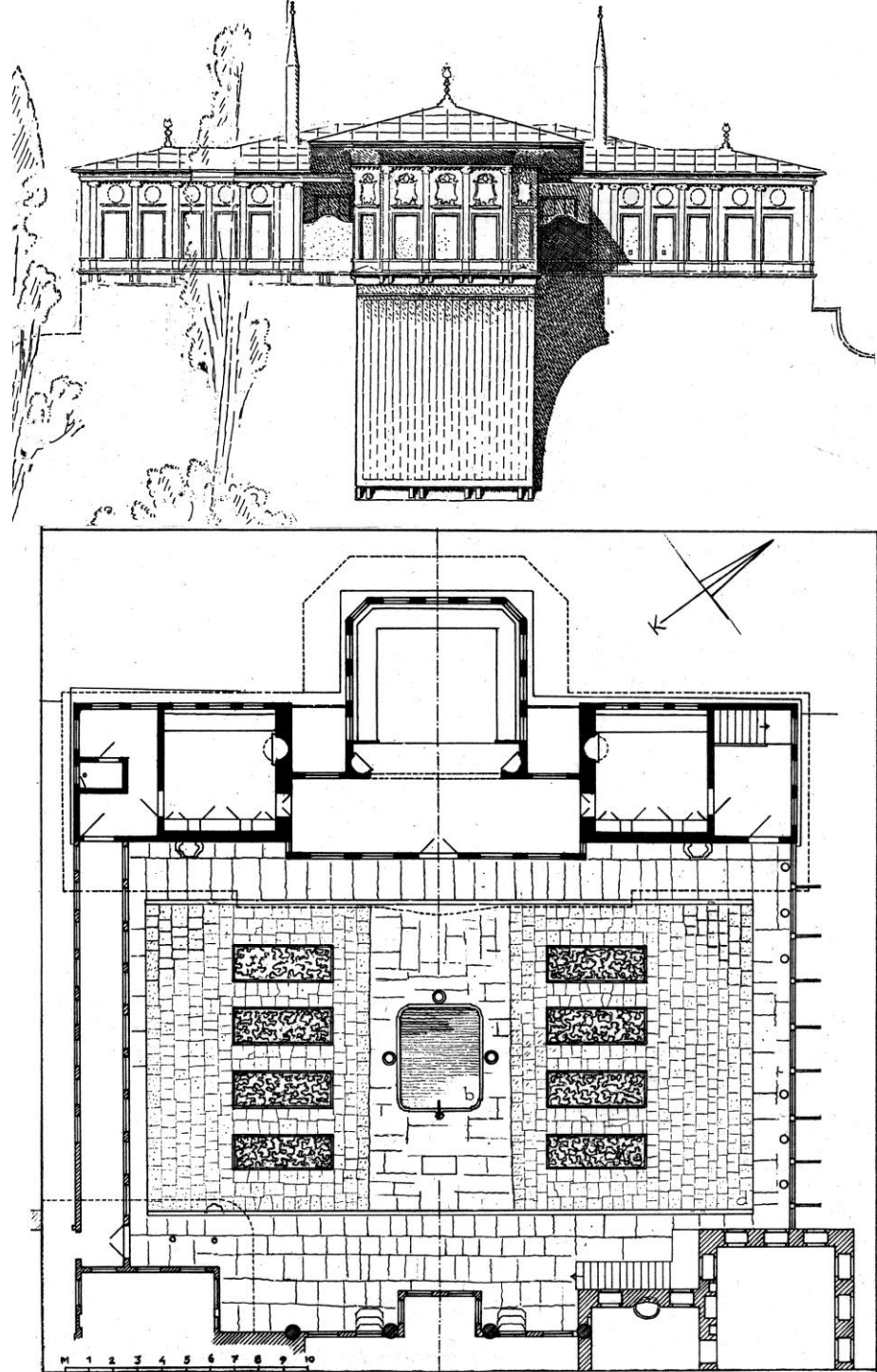
Ek B. 2: Albertus Bobovius'a ait 1665 yılı öncesi saray planı.

1.Bab-üs Saade 2.Harem Araba Kapısı 3.Baş Kapı Ağası Dairesi 4.Büyük Oda hademelerinin yatakhane 5.Kum Kapısı 6.Küçük Oda 7.Küçük Odanın Arka Kapısı 8.Cariyeler Dairesinin İkballer Taşlığı'na açılan kapısı 9.Kızlarağası Odası 10. Hizmetkarların ve Haremağalarının abdest aldıkları yer 11.Küçük odanın 3. Avlu'ya açılan kapısı 12.Bab-üs Saade karşısındaki büyük kapı 13.Büyük Oda'nın 3. Avlu'ya açılan kapısı 14.Saray Kethüdası Dairesi 15.Karaağaların kaşık ve bakraçları yıkadıkları ve askeri talim yaptıkları yer 16. (?) 17.(?) 18.Akağaların ve Zülüflü Enderun Ağasının Ortak Odası 19.Sultan Selim Hamam külhanı ve ocakçı odası 20.Seferli Koğuşu 21.Sultan Selim II. Hamamı 22.Musiki Darüttalimi (Günümüzde yoktur.) 23.Hazine-i Hümayun önündeki direklik 24.Hazine-i Hümayun 25.Hazine-i Hümayun Sofası 26.Esvab ve gümüş işleri ustalarının daireleri (Günümüzde yoktur.) 27.Hazine-i Hümayun Kethüdası Dairesi 28.Hazine-i Hümayun Kethüdası Kulları Dairesi (Kilerli Koğuşu) 29.Hazine-i Hümayun Kethüdası Odası 30.Kule Köşkü 31.Has odalılar koğuşu 32.Has oda önündeki revak 33.Mabeyn Odası-Selamlık 34.Haseki Dairesi 35.Kılıç Taşıyıcının Dairesi 36.Hünkar Camii 37.Esvab Ağası Dairesi 38.Harem ile harem ağaları ve hizmetkarlar dairesi arasındaki Kuşhane Avlusu 39.Harem-i Hümayun iç kapısı 40.Büyük fiskiyeli havuz 41.Şahinciler Odası 41h.Şahincibaşının küçük odası 42.Arzodası 43.Arz odası revakı 44.A. İkinci Avlu B. Valide Sultan Taşlığı C. Küçük Mescid D. Dilsizler Koğuşu E. Üçüncü Avlu 45.Zülüflü Baltacılar Koğuşu 46.Kubbealtı revakı 47.Şekerciler Mutfağı 48.Genel Mutfaklar 49.Saray Bahçelerinin Bir Kısım 50.Saray Mektebinin Hastanesi 51.Hastahane amirinin odası 52.Hastahaneye bitişik eski çamaşırcılar yatakhane 53.Hünkar Odası hademeleri hastanesi 54.Hazine dairesi hademeleri hastanesi 55.Büyük oda hademeleri hastanesi 56.Seferliler Hastanesi 57.Küçük oda hademeleri hastanesi 58. Hastane hamamı 59.Karaağalar hastanesi 60.Hastane girişi 61.Eski sipahilere teslim edilen hastane odası 62.Haberci veya kapıcı dairesi 63.Babüs-selâm.²⁷⁷

²⁷⁷ Mekan adları için bkz. S.H.Eldem-F.Akozan, **Topkapı Sarayı**, L. 63.

Ek B. 3: III. Osman Köşkü plan ve cephe görünümü²⁷⁸

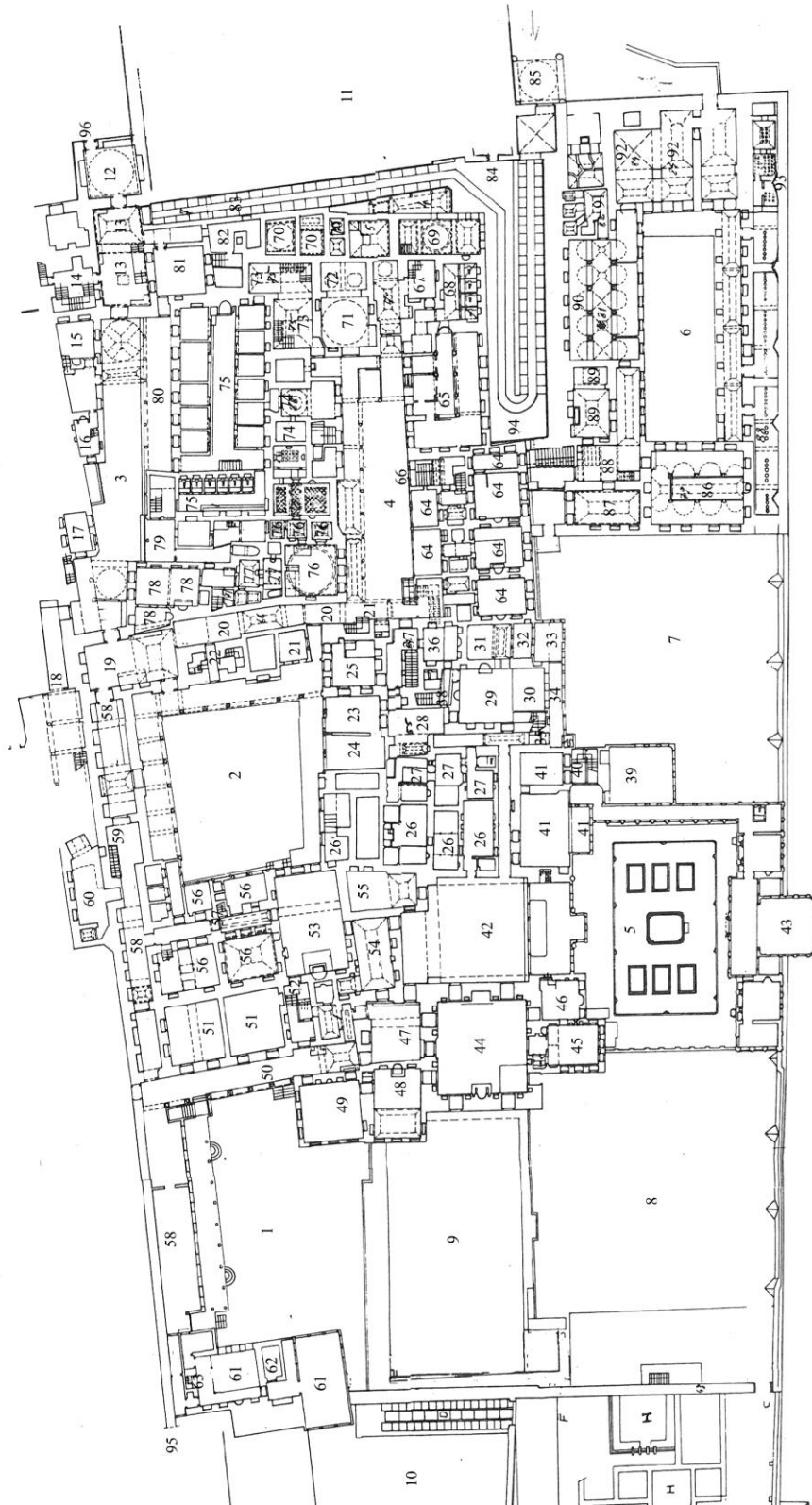
²⁷⁸ S.H.Eldem-F.Akozan, **Topkapı Sarayı**, L. 142.

Ek B. 4: III. Murad Odası Kesiti (Y. Mimar Ali Saim Ülgen,1945)

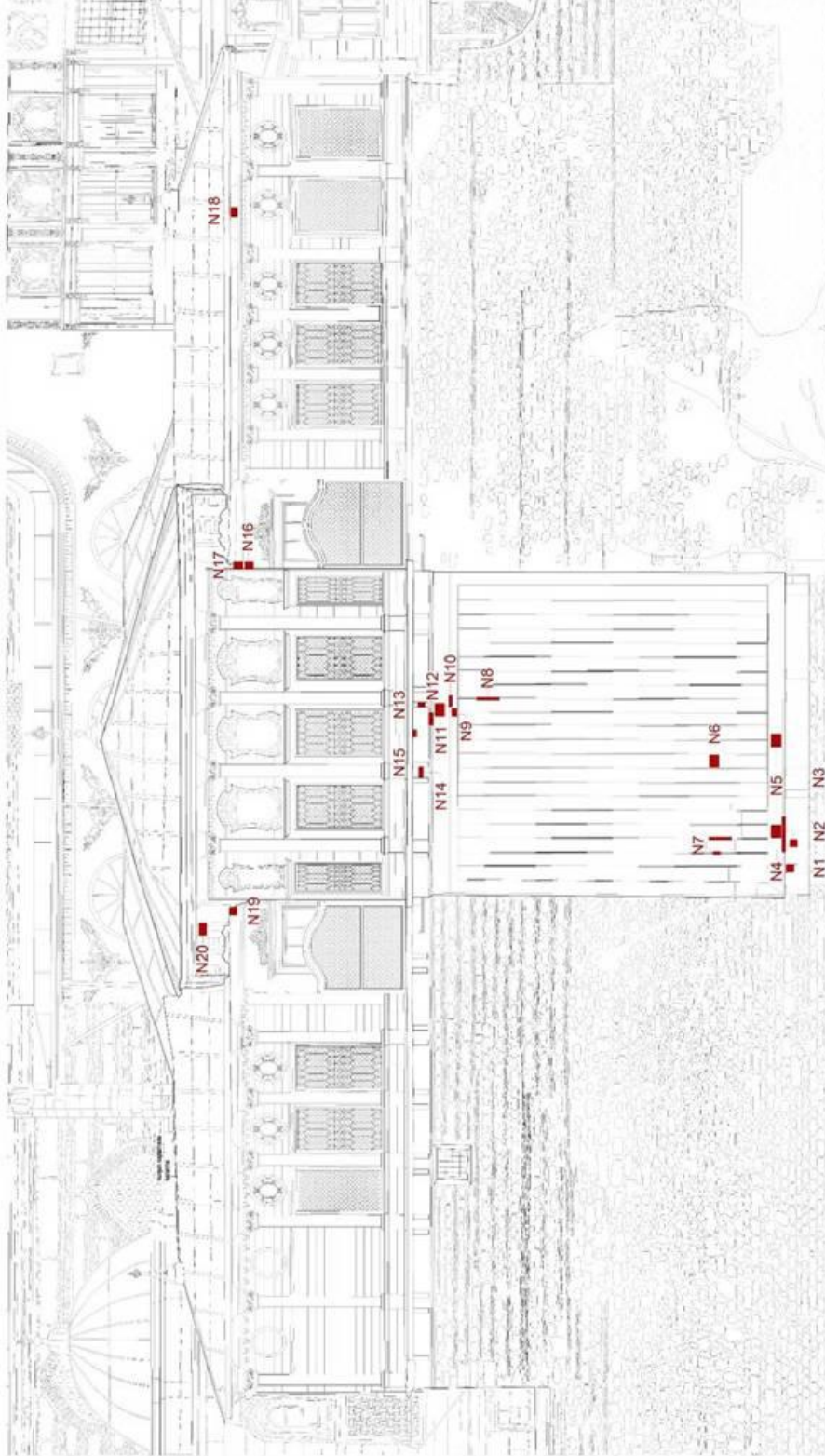
İSTANBUL TOPKAPISARAYI MURAT III ODASI KESİTİ

Harem Planı
(Plan: M.A. Eyüboğlu, 1986, EK:4)

Ek B. 6: III. Osman Köşkü araştırma raspası noktaları²⁷⁹

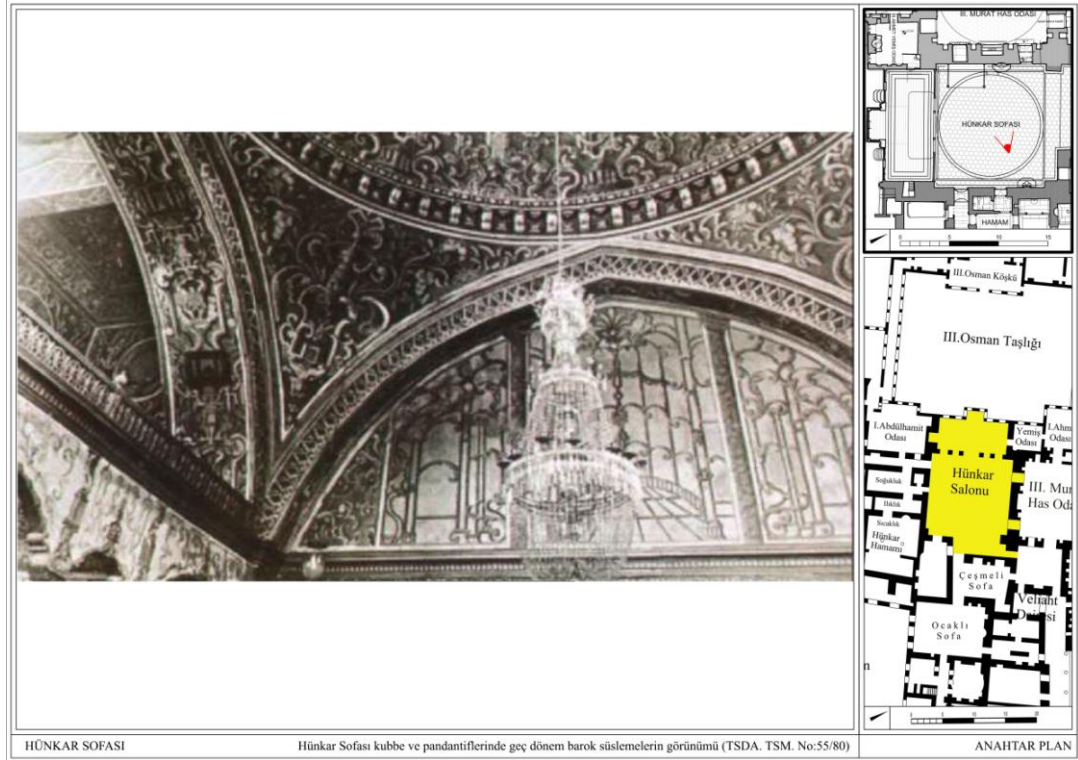
²⁷⁹ Güryapı Arşivi

EK. C: Fotoğraflar

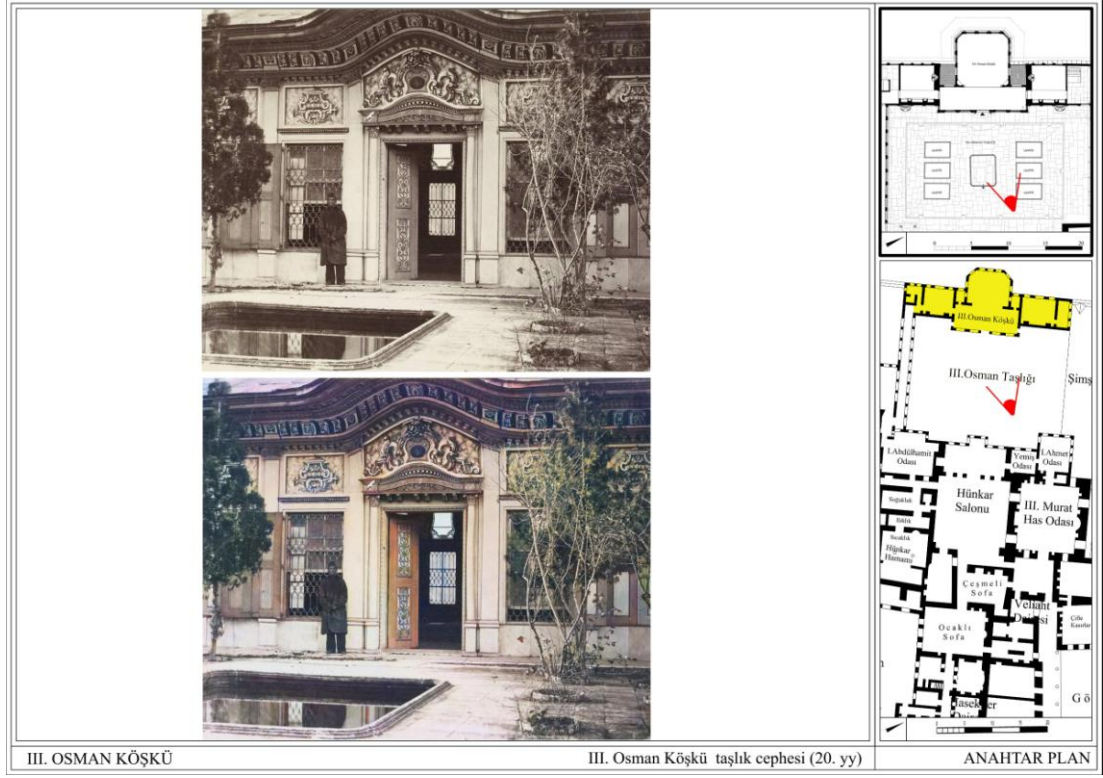
Ek C. 1: Hünkar Sofası kubbesinin Cumhuriyet dönemi restorasyonları öncesi görünümü (TSDA. TSM. No: 55/40)

Ek C. 2: Hünkar Sofası kubbe ve pandantiflerinde geç dönem barok süslemelerin görünümü (TSDA, TSM, No:55/80)

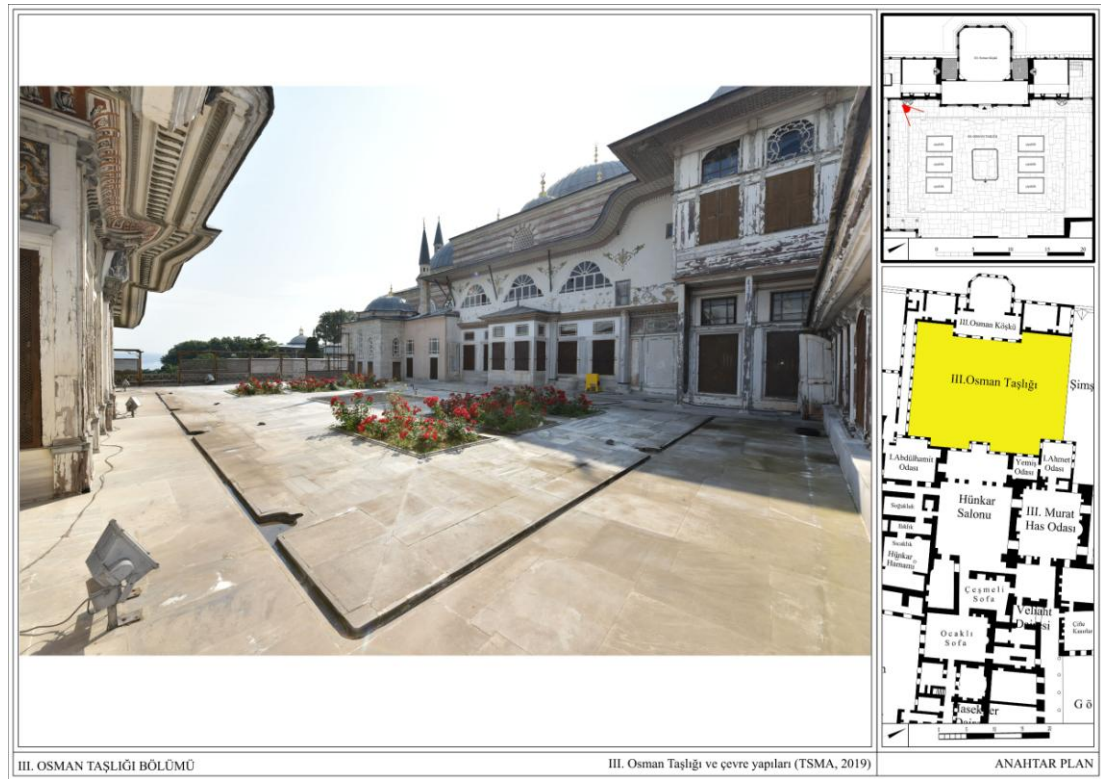
Ek C. 3: III. Osman Taşlığı ve Köşkü

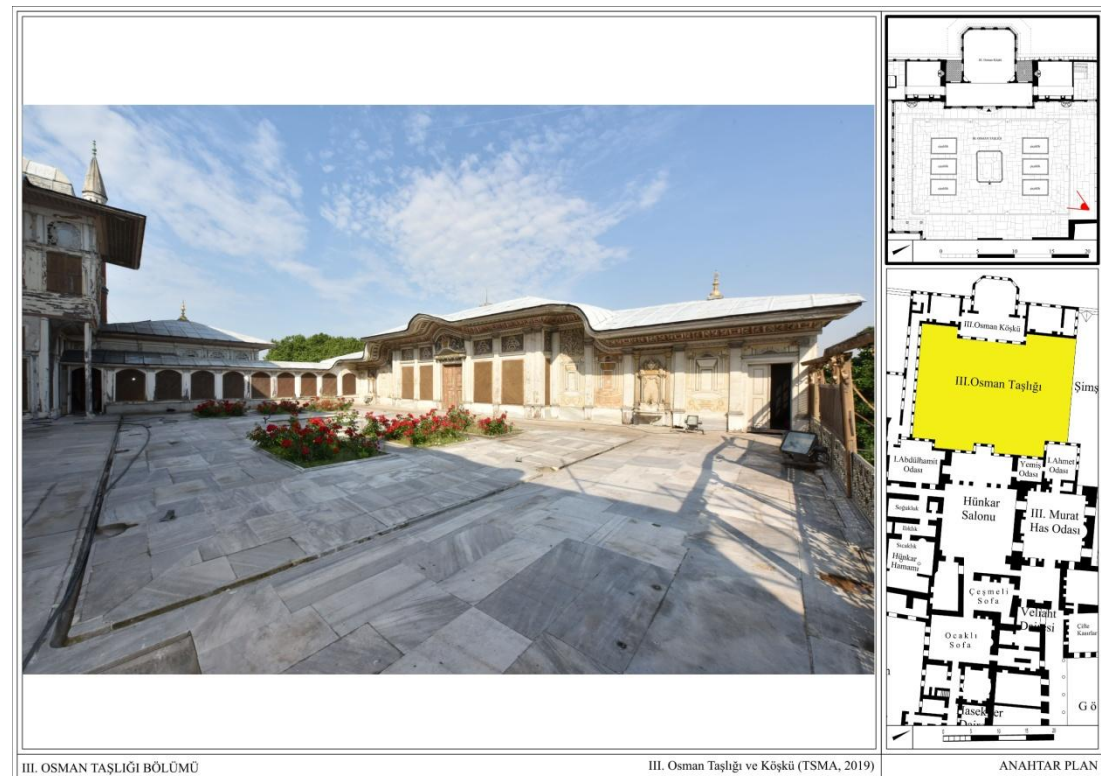
Ek C. 4: III. Osman Taşlığı

Ek C. 5: III. Osman Taşlığı

Ek C. 6: III. Osman Taşlığı

Ek C. 7: III. Osman Köşkü orta oda

Ek C. 8: III. Osman Köşkü kuzeydoğu tarafındaki oda

III. OSMAN KÖŞKÜ

III. Osman Köşkü koridor tarafındaki oda, restorasyon öncesi (T SMA, 2019)

ANAHAİR PLAN

Restorasyon Öncesi (TSM,2019)

Restorasyon Sonrası (F.V. Tokmak,2022)

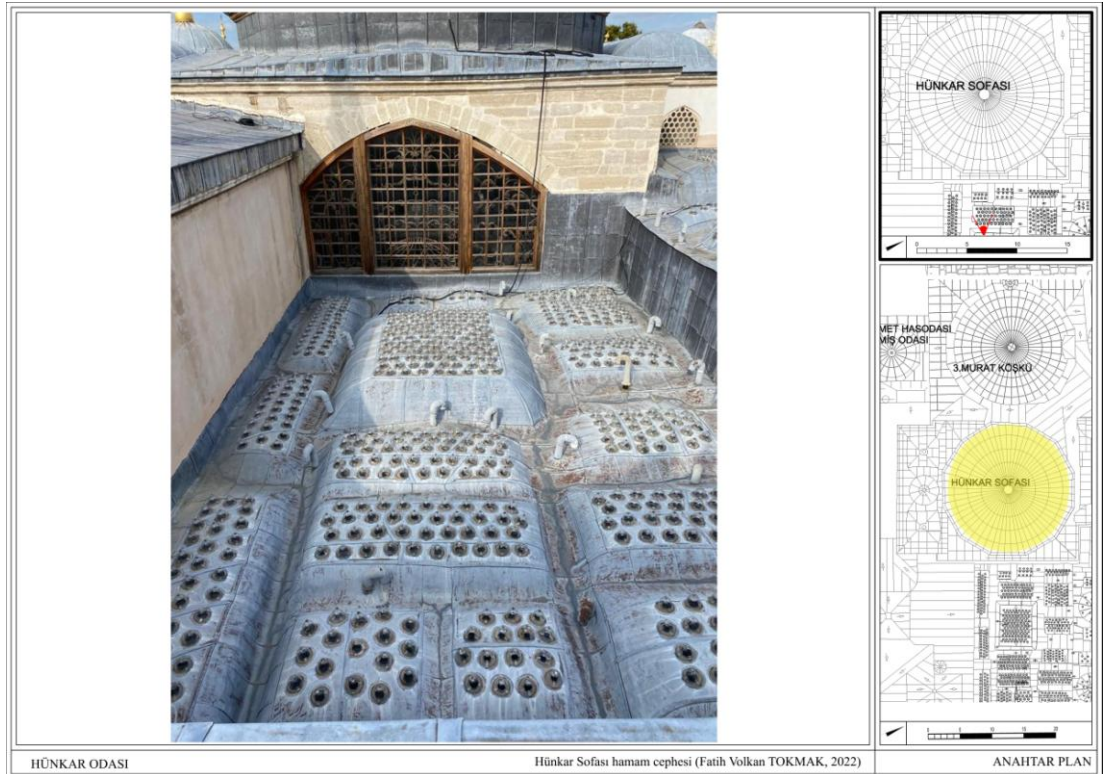
III. Osman Taşlığı Koridor bölümü (TSM(2019), F.V. Tokmak(2022))

ANAHTAR PLAN

Ek C. 11: III. Osman Taşlığı

Ek C. 12: Hünkar Sofası

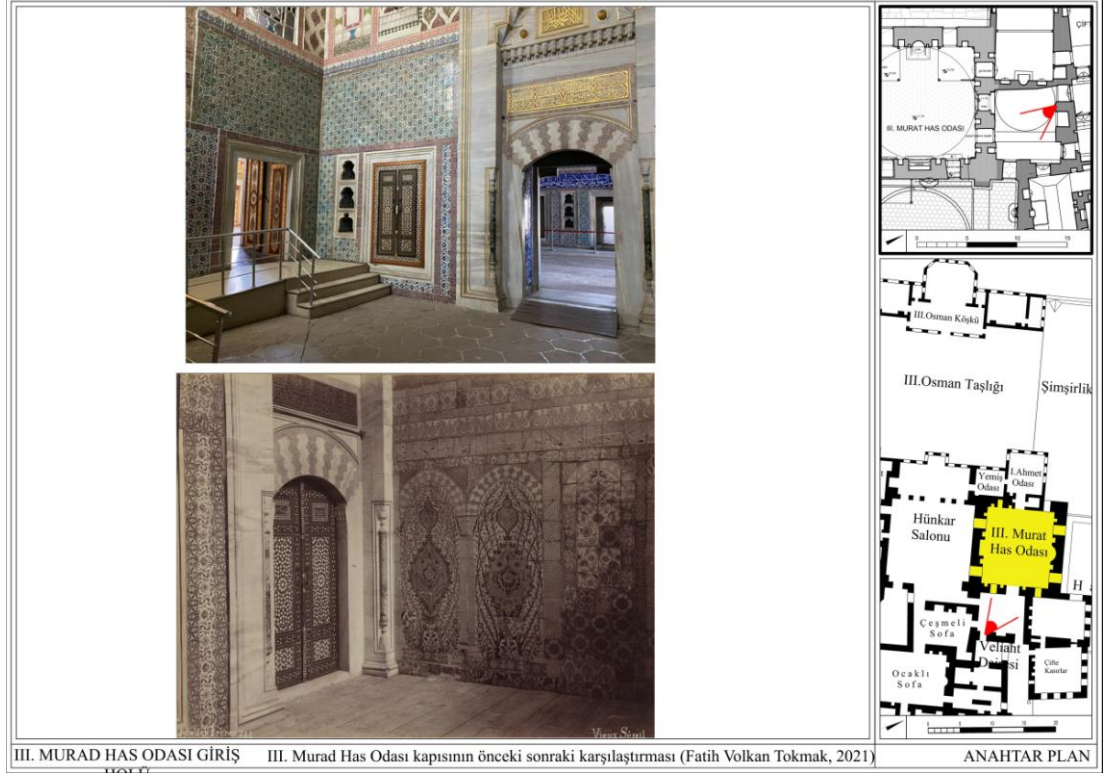
Ek C. 13: Hamam Koridoru

Ek C. 14: III. Ahmet Odası (Yemiş Odası)

Ek C. 15: III. Murad Odası kapısının önceki sonraki karşılaştırması

Ek C. 16: III. Murad Odası

